

2018/2019

as ist fantastisch!

альманах українськомовної фантастики

Пітер Воттс
Яцек Дукай
Сергій Легеза
Олег Сілін
Денис Скорбатюк
Євген Лір
Ната Коваль
Андрій Данкович
Наталія Матолінець
Світлана Тараторіна

Cimmeria № 5

Що ховає бронеліфчик?
Героїчне фентезі в аніме
Фентезі в американських коміксах
Польське фентезі

ЗМІСТ

Barbarian

В оформленні обкладинки використано рисунок Сергія Гречанюка

с. 26

Передмова 6

Реальність фантастики 8

Риба на Марсі, сало та восьминіг 10

Інтерв'ю з письменником Пітером Воттсом (Святослав Чирук)

Філософ криги 20

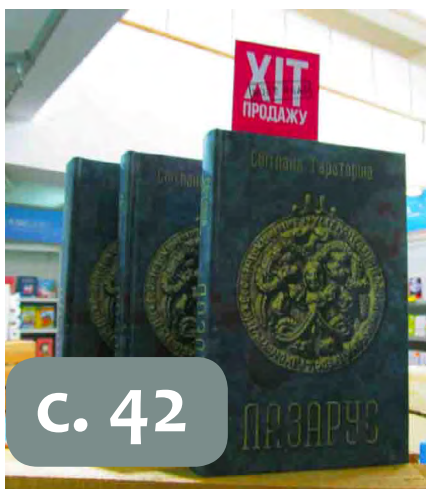
Інтерв'ю з письменником Яцекком Дукаєм (Святослав Чирук)

Що ховає бронеліфчик? 26

Стаття про історію жіночих обладунків у фентезі (Святослав Чирук)

с. 10

с. 42

Конвенції та фестивалі 34

Книжковий Арсенал - 2018 36

Ія Новицька, Святослав Чирук

Book Forum Lviv 2018 42

Святослав Чирук

Запорізька книжкова толока - 2018 48

Ія Новицька

Book Space - 2018 54

Ія Новицька

Kyiv Comic Con 2018 56

Святослав Чирук, Ія Новицька

Comic Con Ukraine 2018 62

Павло Задніпрський

**Польське
фентезі с. 102**

Порівнюємо українські Comic Con... із Варшавським 68

Денис Скорбатюк, Роман Мтт

Comic-Con International (Ексклюзив із Сан-Дієго) 74

Андрій Данкович

Проект «Фантастична на мапа України» 155

Жартівлива мапа України, де топоніми пов'язані з творчістю українських фантастів (Роман Мтт)

Літературний блок 78

Дві тисячі вісімнадцятий: загалом безпечний 80

Аналіз тенденцій книжкового ринку за останні роки (Олег Сілін)

Правиця долі. Химерна проза Р. Говарда 94

Євген Лір

Сірі гори, драконові перечи, звідти і туди... 102

Стаття про польське фентезі (Сергій Лезеза)

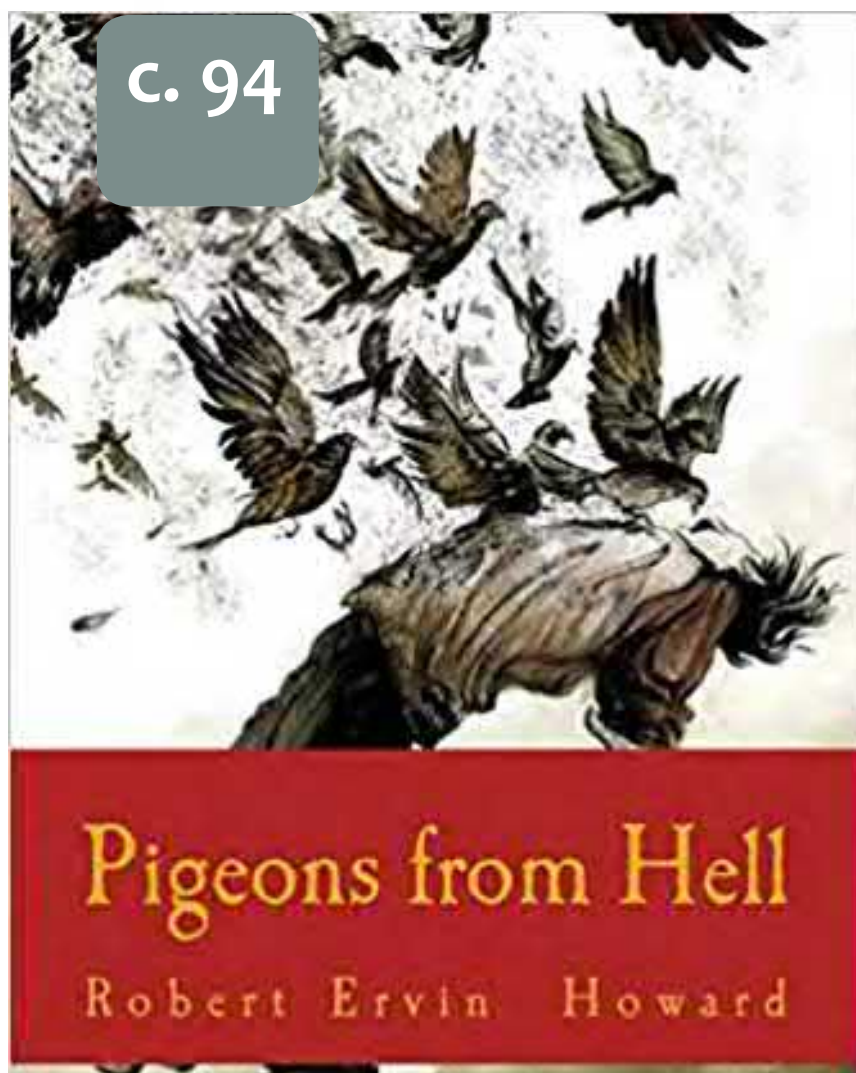
Міфічний вимір Києва 112

Інтерв'ю з письменницею Світланою Тараторіною (Ія Новицька)

Матолінець у грі 118

Інтерв'ю з письменницею Наталією Матолінець (Ія Новицька)

с. 94

с. 142

Наша 20-ка 124

Огляд фантастики від українських авторів за 2018 рік (Святослав Чирук)

Іноземний легіон 130

Огляд перекладної фантастики за 2018 рік (Святослав Чирук)

Відгуки на новинки фантастики 136

Н. Матолінець «Варта у грі», «Гессі» 136

Ія Новицька

С. Тараторіна «Лазарус» 138

Ія Новицька

В. Смирнів «Українська фантастика: історичний і тематичний огляд» 140

Ія Новицька

Я. Дукай «Крига» 142

Святослав Чирук

Ф. Герберт «Месія Дюни» 144

Ія Новицька

Ц. Збешховський «Голокост F» 146

Святослав Чирук

П. Воттс «Сліпобачення» 148

Ія Новицька

Е. Вейр «Артеміда» 150

Ія Новицька

Сйон «Дитя землі» 152

Святослав Чирук

Фентезі в американських коміксах с. 158

Комікси та ігри 156

Історія фентезі в американських коміксах 158

Денис Скорбатюк

Комікси, на які ми заслужили 166

Аналіз ринку україномовних коміксів за 2018 (Ія Новицька)

Гобліни проти гномів: хто кого? 174

Інтерв'ю з творцями настолки «Гобліни проти гномів» Миколю Мельником і Ольгою Федіною (Святослав Чирук)

Нова українська настолка

Кіноблок 178

Історія української мультиплікації за 15 хвилин 180

Стаття про становлення анімації в Україні з оглядом нових проектів (Ія Новицька)

Еіуґокетсу, або героїчне фентезі в японських аніме 190

Стаття про ключові фентезі-аніме (Ната Коваль)

Найочікуваніші фантастичні фільми і серіали 2018 206

Відгуки на фільми і серіали 210

Librarium 216

Історія Рендала 218

Тарас Кобетяк

Сказання про Сандро і Сандру 228

Олег Сілін

Пурку, князь головорізів 244

Василь Золотарьов

Ряба 254

Валія Киян, Юра Лоцький

Яр та селище виродків 262

Володимир Слободян

Люди мари 272

Віталій Кривоніс

Оповідання у жанрі героїчного фентезі с. 216

**Клуб любителів
україномовної фантастики**

Das ist fantastisch! Cimmericia.
№ 5, 2018/19.

**Електронний альманах україно-
мовної фантастики**

Видавець: «Клуб любителів україно-
мовної фантастики»

Сайт:
www.ukrfantclub.com.ua

Редактори:
С. В. Чирук, І. В. Новицька.

В оформленні обкладинки вико-
ристано роботу Сергія Гречанюка
«Barbarian».

Ілюстрації до оповідань:
І. В. Новицька.

Верстка:
І. В. Новицька, С. В. Чирук.

В оформленні номеру використо-
вувались фотографії Ії Новицької,
Святослава Чирука, Павла За-
дніпряного, Наталії Матолінець,
Світлани Тараторіної, Романа
МТТ, Яни Терлецької, Андрія Дан-
ковича, Ольги Федіної, Lanet
Production, Jarle Н. Мое та Jonathan
Soule, офіційні обкладинки видань
та промоматеріали, а також фото-
графії та ілюстративні матеріали,
надані у загальне користування.
Отримані тексти не рецензуються.
Редакція не вступає у листування
з авторами та може не поділяти їх
погляди. Редакція залишає за со-
бою право редагувати матеріали.

м. Кам'янське

**Номер розповсюджується
безкоштовно**

E-mail: dfalmanach@gmail.com

© Сергій Гречанюк, «Barbarian»
© Das ist fantastisch!

Передмова

Най буде з вами Кром!

Кажуть, що десятки ти-
сяч років тому, за часів
Гейборейської епохи, на
просторах варварської Кім-
мерії народився легендар-
ний Конан, непереверше-
ний воїн, кровожерливий
убивця з власним кодек-
сом честі. У світі, створе-
ному Робертом Говардом,
нерідко можна надібати
справжні історичні назви
певних народів, країн та
місцевостей, хоча й дещо
у видозміненій формі. Це
траплялося, оскільки пись-
менник в якості літератур-
ного прийому використову-
вав змішування історичних
епох, обираючи країни та
персонажів на свій смак.
Те, що ці назви іноді були
співзвучні до реальних,
пояснювалось тим, що за
часів Гейборейської епохи
існували їх далекі предки та
попередники. Дивна ж гео-
графія знаходила обґрун-
тування в тому, що раніше
були інші континенти, які
потім розпалися.

Пильне око письменни-
ка не оминуло й України,
такої загадкової, роман-
тичної і...варварської. Ко-
нана із Кіммерії часто на-
зивають найславетнішим
запорізьким козаком. Істо-
рична Кіммерія знаходи-
лась на території України,
у світі Говарда протікала
річка Запорожка, на якій
жили козаки, а у повісті
«Демон у залізі» (1934 р.)
Конан-варвар, навіть, встиг

побути їхнім отаманом. Більше
того, ще й Руда Соня, інший ві-
домий персонаж Роберта Ірвіна
Говарда (щоправда, в оригіналь-
ній версії, не з Гейборейської
епохи) за вигаданою письмен-
ником біографією була сестрою
Роксолани. Та й сам образ Кона-
на у Говарда, начебто, виник під
впливом творів Гарольда Лемба
про запорізького козака Кли-
та. Коротше кажучи, усе натя-
кає на те, що цю тему в Україні
слід просувати. Тим паче, що
Роберт Говард, по суті, створив
не просто світ Конана, а цілий
канон героїчної фентезі, який
нам можна було б розвивати,
поглиблювати і доповнювати.
При цьому зовсім не обов'язко-
во вставляти у оповідання Кона-
на чи Руду Соню. Можна було б
вигадувати власних персонажів,
спираючись на глибші знання
місцевої історії, робити нову,
псевдоісторичну реальність із
сарматами, половцями та тими
народами, що канули в Лету, на-
віть не залишивши по собі імен.
Але, чомусь, із цим під жанром
в Україні не склалося. Героїчну
фентезі у дусі Роберта Говарда в
нас не пишуть (імовірно, тому,
що останнім часом її заклеями-
ли як якомось низькопробну «ко-
нину»). Статую Конана досі не
поставили (хоча вже чутно було
такі розмови). Ба-більше! Досі
немає навіть нормального пере-
кладу оповідань Роберта Говар-
да про Конана-варвара україн-
ською! (в існуючому виданні
переклад зроблено з російської).
Тільки «Видавництво Жупансь-
кого» радує нас тим, що зовсім
скоро опублікує український
переклад химерної прози цьо-

го чудового автора. І все це при тому, що про українські корені Конана-варвара у нас дізналися не сьогодні, і, навіть, не вчора, а вже достатньо давно. Одним словом – ганьба!

Міркування ж про ганьбу, як відомо, призводять до двох варіантів наслідків – або бризкання слиною та вимахування плакатами «Конана – в президенти!», або ж до якогось конструктиву. Ми обрали другий шлях і вирішили присвятити цій темі черговий випуск нашого альманаху, щоби всупереч усьому таки насити українську літературу свіжою «кониною». Як виявилось, ця тема цікавить багатьох, та й Конанознавство в Україні процвітає, хоча й існує у вузьких колах деяких таємничих фантастичних організацій. Як наслідок, ми отримали дуже багато цікавих матеріалів. Євген Лір поділився знаннями про химерну прозу Роберта Говарда, Ната Коваль розповіла про героїчну фентезі в аніме, Сергій Легеза просвітив щодо становлення польської фентезі, у тому числі й героїчної, а Денис Скорбатюк – про історію фентезі на сторінках американських коміксів. Ну і, нарешті,

ваш покірний слуга підготував невеличку розвідку про один із атрибутів героїчної фентезі – бронеліфчик. І це тільки те, що безпосередньо стосується теми. А ще безліч смаколиків окрім цього. Так, приміром, Ія Новицька пропонує вам ознайомитися з історією української мультиплікації за п'ятнадцять хвилин, а також – з аналізом ринку українських коміксів за минулий рік. Олег Сілін вже традиційно, зробив цікавий аналіз української фантастичної літератури. Роман Онищенко презентує фантастичну мапу України. Як завжди, ми поговоримо про конвенти та фестивалі, але цього разу – більше, набагато більше! До вашої уваги також рецензії на книги, фільми та серіали, каталог обраних перекладних та українських фантастичних видань.

Особливою родзинкою номеру стали інтерв'ю. Цього разу ми поговорили із Пітером Воттсом, Яцеком Дукаєм, а також українськими письменницями – Світланою Тараторіною та Наталією Матолінець. Вперше в історії альманаху ми намагаємося зачепити і фантастичні ігри. Про це – в розмові із творцями гри

«Гобліни проти гномів» – Миколаєм Мельником та Ольгою Федіною. Ну а на завершення на вас чекають цікаві оповідання від українських авторів: Тараса Кобетяка, Олега Сіліна, Василя Золотарьова, Володимира Слободяна, Віталія Кривоноса, Валії Киян та Юри Лоцького.

Цей випуск для нас особливий – він п'ятий, а значить в нас перший невеличкий ювілей. Ми намагалися зробити його цікавим і насиченим. Працювати над ним було цікаво, хоча й складно. Чого тільки вартують довгі години розшифровки стенограм із Пітером Воттсом (як же я ненавиджу кавомашину в готелі «Леополіс!»). Але воно того вартувало. Купа вражень, цікавих знайомств, робота із класними людьми. Навіть трошки прикро відпускати цей номер у вільне плавання. Можна було б іще доробляти і доробляти, допоки б ми не отримали електронний фоліант на тисячу сторінок. Але час настав. Із задоволенням презентуємо вам нове число альманаху «Das ist fantastisch!» - «Cimmeria». Сподіваємось, вам буде цікаво його читати.

Святослав Чирук

ДЯКУЄМО!

Редакція Альманаху україномовної фантастики «Das ist fantastisch!» щиро дякує

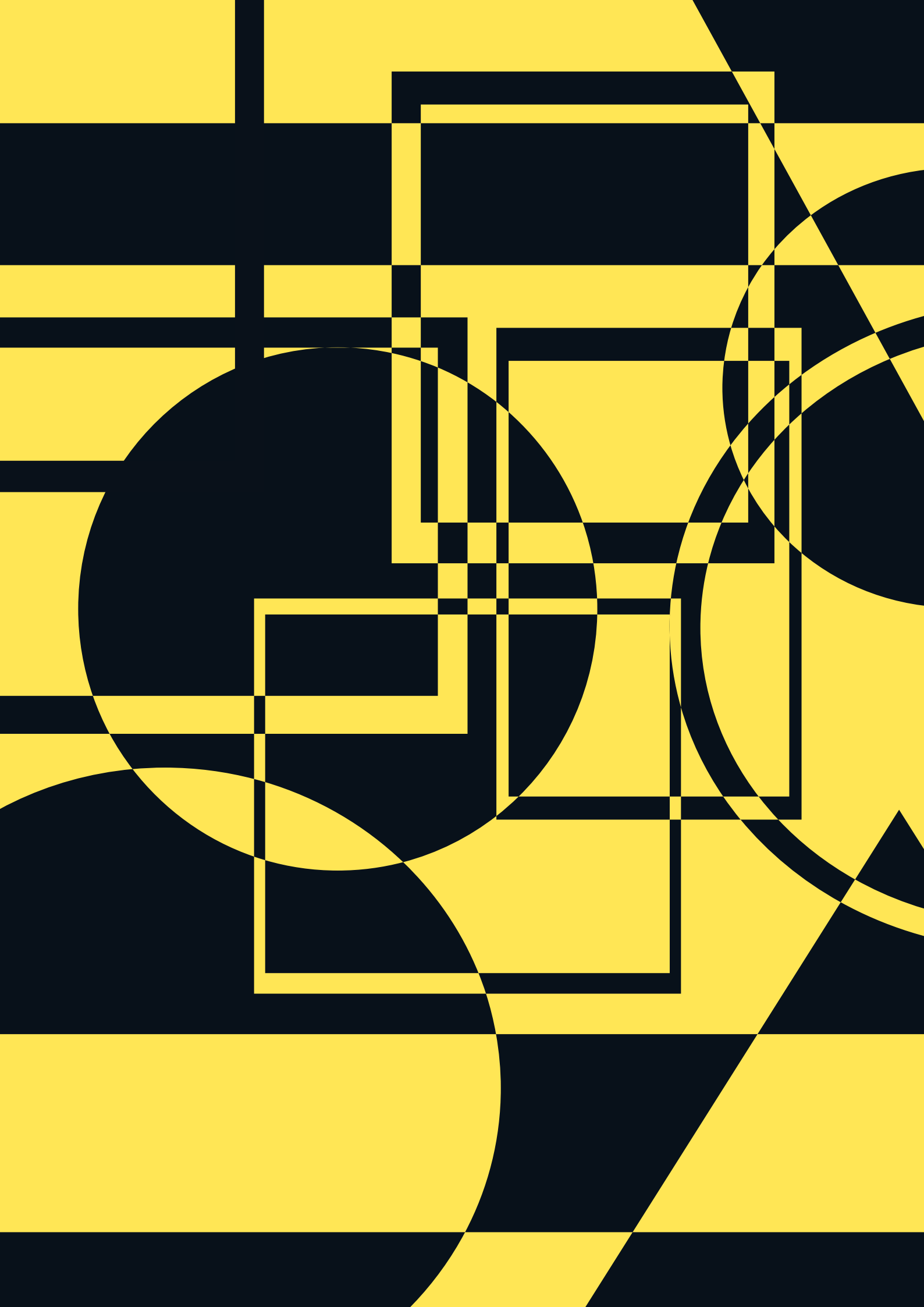
Дарині Стремецькій

за надану матеріальну допомогу. Ці кошти допомогли нам зробити матеріал про Запорізьку книжкову толоку. Також дякуємо

Олександрю Сірому

за примірник книги Володимира Смирніва «Українська фантастика: історичний і тематичний огляд». Це дало нам змогу написати відповідний огляд.

РЕАЛЬНОСТЬ

ФАНТАСТИКИ

РИБА НА МАРСІ, САЛО ТА ВОСЬМИНІГ

Інтерв'ю з Пітером Воттсом

У фойє готелю доволі прохолодно. Хтось постійно заходить і виходить, тож із вулиці задуває вранішній вітер. Гудить кавоварка. Домовись про інтерв'ю з Пітером Воттсом було важко, причому аж ніяк не через те, що автор не хотів спілкуватися. Навпаки – він надзвичайно відкритий. Просто до нього дуже складно пробитися.

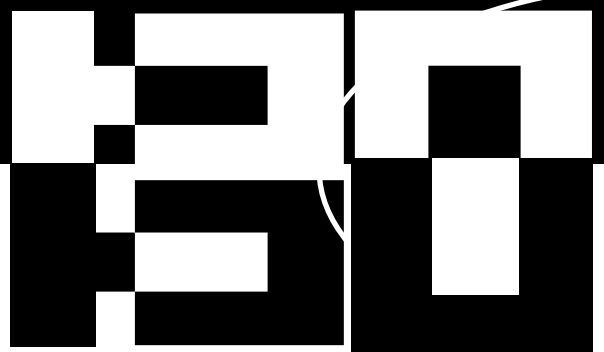
Нервуюся. Зустріч зі мною остання перед відльотом. Цілком можливо, що в нас просто не буде часу на розмову. Тим паче, Пітер попередив, що може спізнитися.

На рецепції дзвенить дзвіночок. Озираюся на двері. Нові постояльці з валізами. Одну поставили біля мого крісла. Знову поглядаю на годинник, а коли підіймаю голову, у кріслі навпроти мене вже сидить Пітер, широко посміхаючись, задоволений тим, що зміг підкрастися непомітно. Вітаємося. Прощу Пітера трохи змилостивитися над моєю англійською, враховуючи те, що я не перекладач.

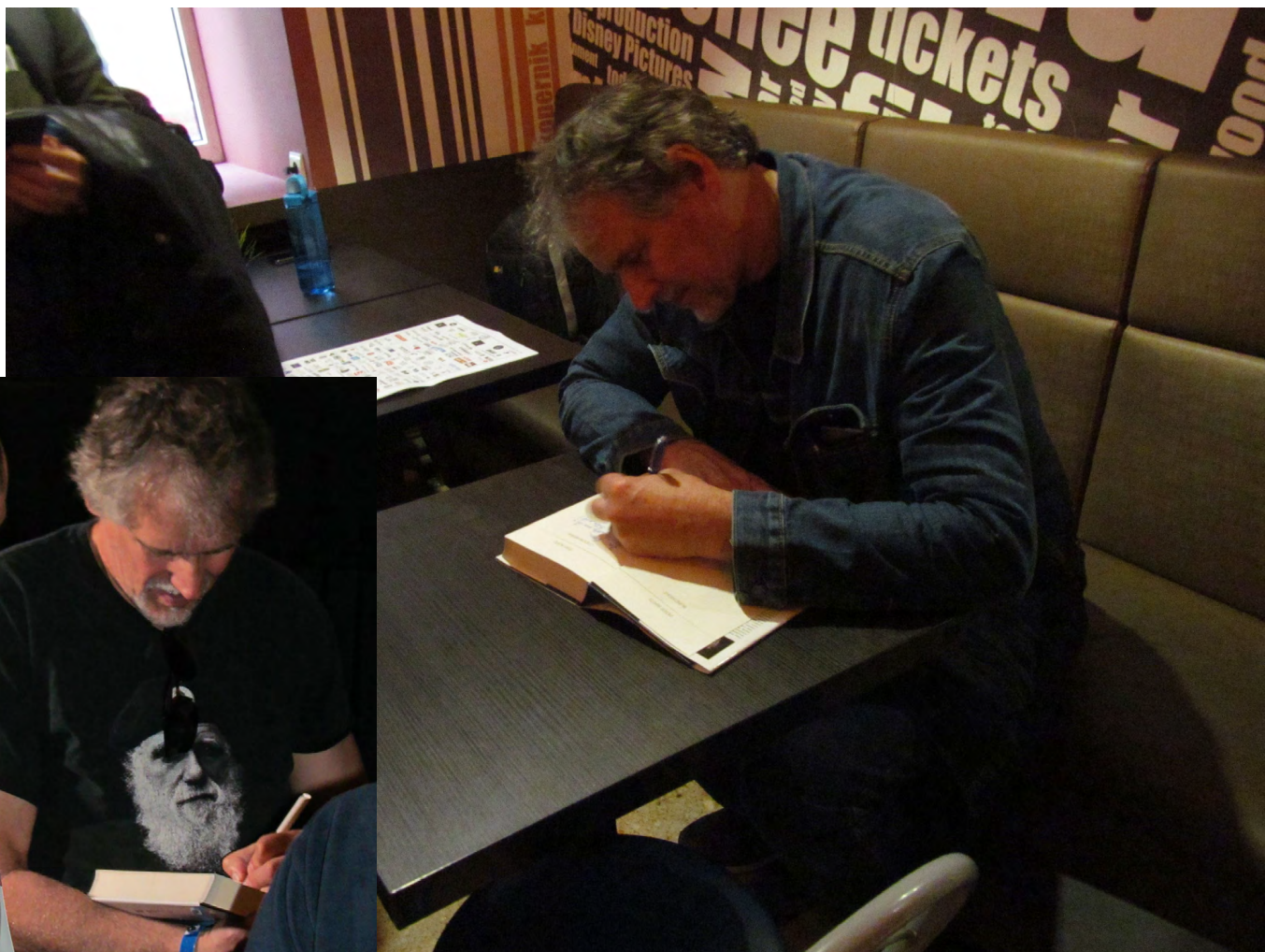
DF:

Спершу хотілося б переконатися, що ви людина.

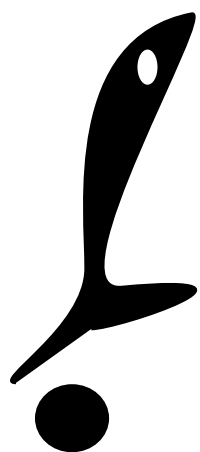
П. ВОТТС: (сміється) Спочатку дай визначення, що таке людина.

Домовитись про інтерв'ю з Пітером Воттсом було важко, при чому аж ніяк не через те, що автор не хотів спілкуватися. Навпаки – він надзвичайно відкритий. Просто до нього дуже складно пробитися.

ПІТЕР

ВЕТТ

DF:

Гаразд, краще почнемо з чогось більш банального. Як так трапилося, що ви стали науковим фантастом?

П. ВОТТС:

О, ну я захотів стати науковим фантастом десь років у сім, коли почув по радіоприймачу «Двадцять тисяч лье під водою». Здається, це все, що я

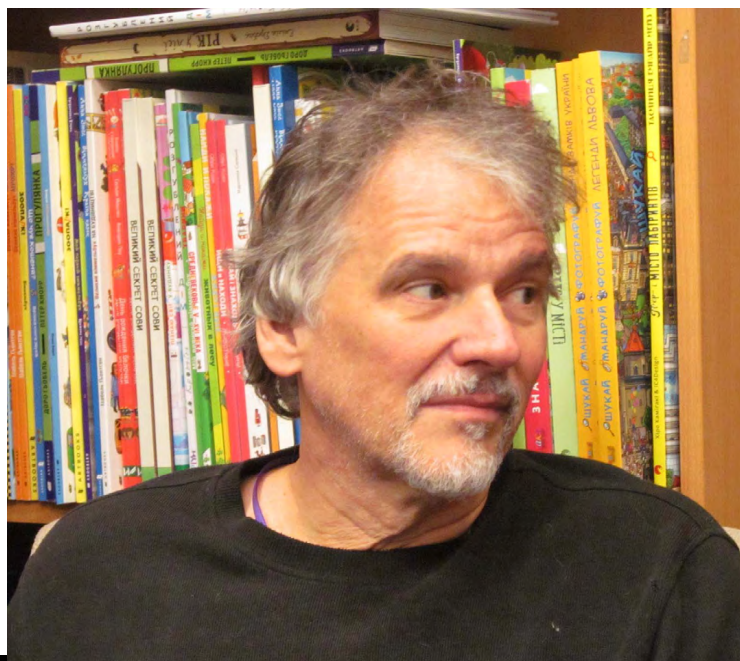

Das ist fantastisch!

можу пригадати про минуле. У подальшому, після свого тата, я прислухався до самого себе, а татко був настільки добрим, що не казав мені, що я маю робити. Отак я і почав писати. Здається, мені стукнуло тридцять один, коли було опубліковано моє перше оповідання. Утім, письменництво не дуже добре поєднувалось з моєю академічною кар'єрою, аж поки в середині 90-х я не кинув мою основну роботу в університеті і не став безробітним. Тоді я подумав: «Дідько! Чому б і ні? Я спробую написати роман! Все одно мені немає чим зайнятися». Так і з'явилась моя перша книга. Так що (замислився), виходить, що подією, яка підштовхнула мене стати у повному сенсі письменником-фантастом, був вихід із Академії і звільнення з роботи.

DF:

На сьогоднішній день ви повністю присвятили себе письменництву, чи займаєтесь чимось іще?

«Я захотів стати науковим фантастом десь років у сім, коли почув по радіоприймачу «Двадцять тисяч льє під водою». - Пітер Воттс.

П. ВОТТС:

Протягом перших трьох років я ще намагався поєднати письменництво з фрілансом у сфері незалежного біологічного консалтингу, але це було не дуже цікаво. Мені давали, наприклад, якісь документи щодо популяції качок, а я мав робити статистичний аналіз. Пізніше я все ще продовжував цим займатися, але це вже починало менедратувати, тому що я не отримував настільки багато грошей з науки порівняно з письменництвом. Кожного разу, коли я сідав і починав займатися статистикою, це було все одно, що втратити гроші. Протягом останніх десяти-чотирнадцяти років я все ще консультував, але це не було моєю основною роботою. Від цього мені дещо сумно. Постійно переймаюся щодо наступного року. Я завжди багато працюю, але зрештою все залежить від продажів наступної книги.

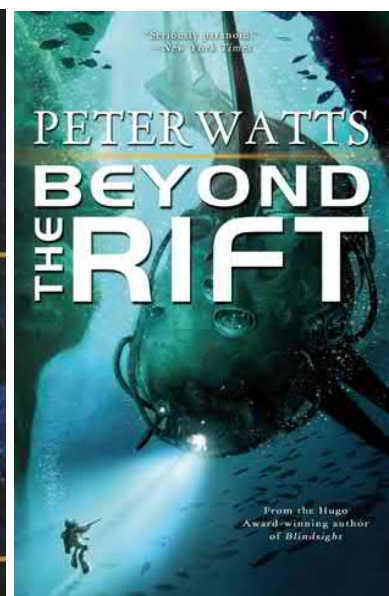
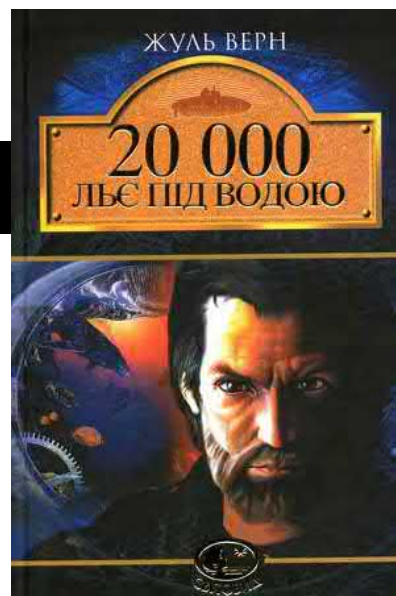
DF:

Не думали над тим, що би повернутися в науку?

П. ВОТТС:

(зітхає та витримує довгу паузу) Мені подобається наука. Це так дивно. Коли я займався наукою, то думав: «Чувак, якщо хочеш зайнятися науковою фантастикою, напиши один роман і на цьому все. Це не може бути роботою». А потім, коли я дійсно став науковим фантастом, то почав думати: «О

Боже, мій світ став догори дригом! Я розповідаю людям казки, тоді як мав би займатись наукою! Я мав би робити щось більш конструктивне!» Утім, у якійсь мірі, я все ще продовжую нею займатися, бо в моїх книгах є наукові посилання. Проблема, яку я відчував у науці, – це політичні впливи. Коли залучаються певні кошти, то донори очікують відповідних результатів. Було дуже складно займатися наукою, коли тобі дають гроші аби ти довів те, що замовники хочуть довести. За цим я аж ніяк не скучу. Я став цінувати початкову школу. Ось де єдина справжня наука. Викладачам платять за те, щоби вони займалися своєю спеціальністю, і це дійсно схоже на науку заради науки.

DF: Чи ви вважаєте свої книги своєрідною пропагандою науки?

DF: Саме так.

П. ВОТТС:

Ні. Я ніколи не писав книг, послуговуючись метою, аби люди обирали науку в якості своєї професії. Коли я працюю над книгою, то думаю: «О! Це реально крута ідея. Вона буде цікава іншим!» Ідея, дійсно, наукова, але я намагаюся заволодіти людською увагою, щоби змусити їх думати. Думати про ідею, а не професію науковця. Звісно, це круто, якщо хтось захоче стати нейробіологом, прочитавши мої книги, і я дійсно буду щасливим від цього, але це не основне.

DF:

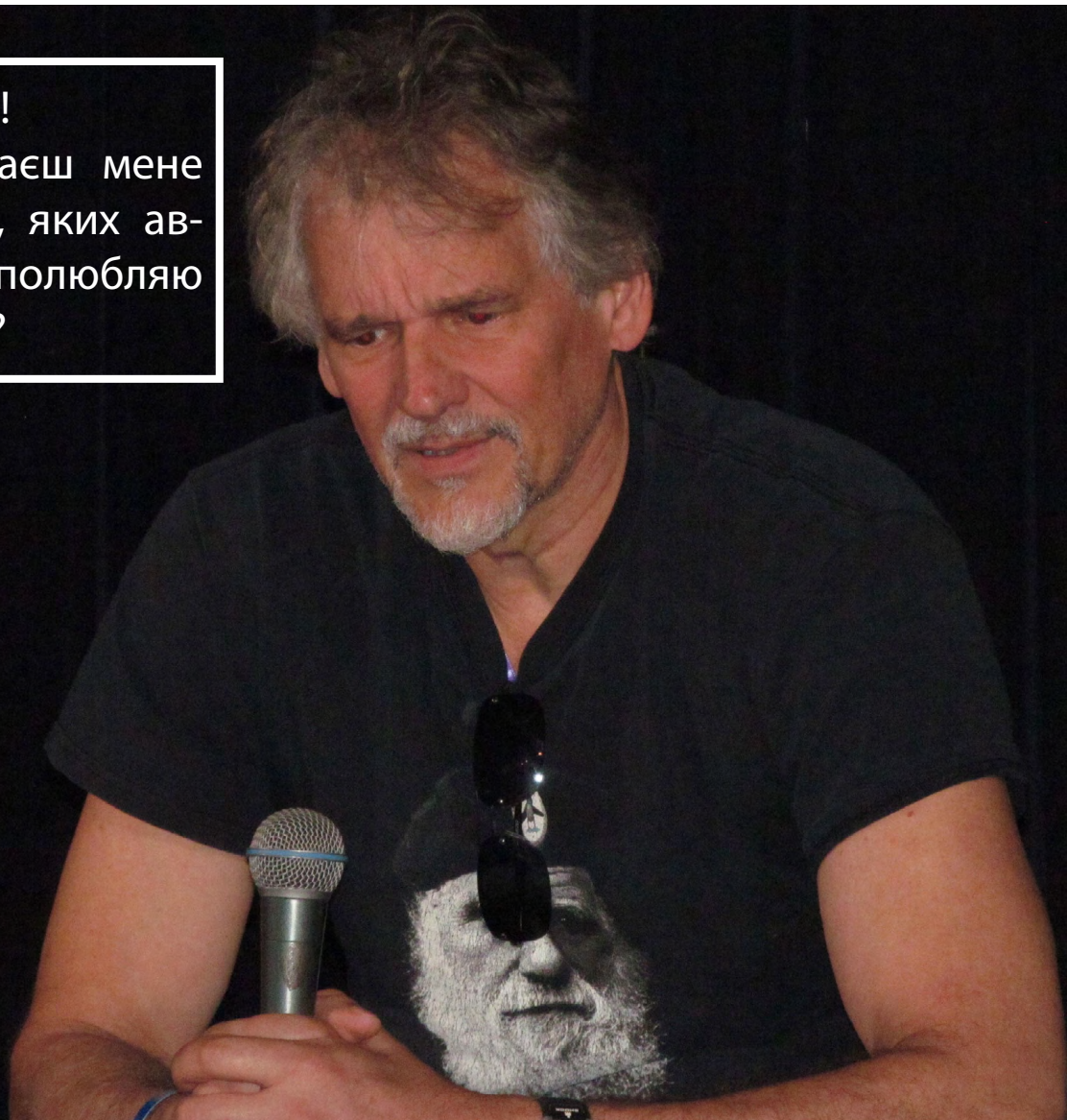
Ок! Із цим зрозуміло. Яких фантастів ви любите читати?

П. ВОТТС:

П. ВОТТС:

Сьогодні я не можу читати стільки, скільки мені хотілося б. Коли я навчався у старшій школі, коли навчався в університеті, то іноді читав по книзі на день або три книги на тиждень. Я читав все більше і більше книг, тому що я це люблю, але коли я став повноцінним письменником, у мене забракло часу. Це сумно. Кожного разу, коли в мене з'являється вільна хвилинка, я маю ознайомлюватися із науковою літературою, для того, щоби написати нову книгу. Я читаю наукові і технічні тексти, які, насправді, мені не сильно до вподоби. Коли ж говорити про наукову фантастику, то слід зізнатися, половина з цих книг – лайно, але я їх справді люблю. Читання – одна з тих речей, які я по-справжньому втратив після того, як став пись-

О Боже!
Ти питаєш мене
про те, яких ав-
торів я полюбляю
читати?

Das ist fantastisch!

менником. В мене є екземпляр «Фіаско» Станіслава Лема, і я намагаюся читати його протягом ... останніх чотирьох років. Я часто перечитую його спочатку, тому що виявляю, що поза моєю увагою залишилось дуже багато деталей. Якби ж я написав якийсь дуже популярний бестселер, за яким би зняли фільм, і був би певен щодо своїх статків на найближчий час, то, думаю, що присвячував би більше часу читанню та відеоіграм, але я не можу робити цього сьогодні.

DF: Розкажіть трохи про ідеї ваших книг.

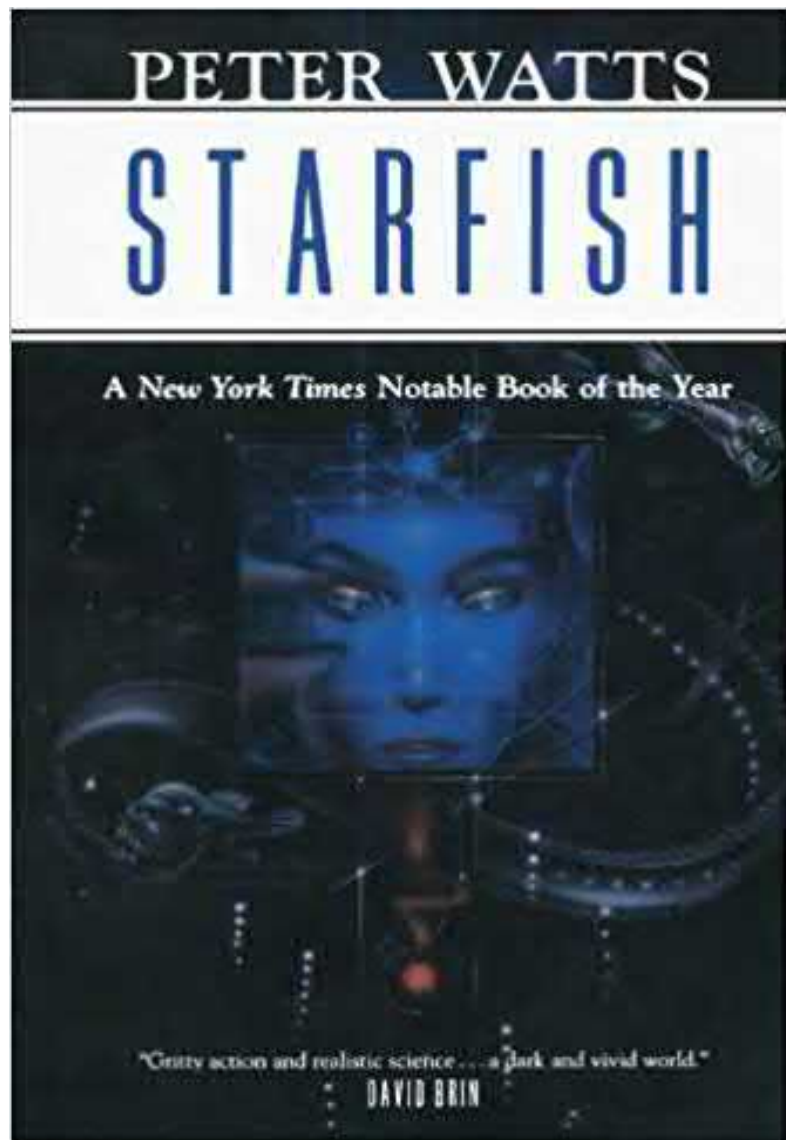
П. ВОТТС:

«Морська зірка» та книжки про рифтерів, з якими ваші читачі, імовірно, знайомі, переважно, ґрунтувалися на спостереженнях за антисоціальними людьми. І я подумав, а що буде як дати їм владу і подивитися що вони будуть робити, якщо в них буде можливість контролювати речі? На рівні характерів – це також своєрідне дослідження нещасливих стосунків із дівчиною в сюжетній лінії, що розгортається в 1980-х. Дівчиною, яка стала дорослою жінкою у часи рифтерів. У книзі «Мальстром», яка є продовженням «Морської зірки», я грався з ідеєю електронної екосистеми, згідно якої електронне життя також керується природним відбором. У цій реальності ви цілком можете отримати голодний і дикий інтернет. Я грався із цим, а також з ідеєю глобального вимирання. Ідеї змінюються від книги до книги. У «Сліпобаченні» та «Ехопраксії» я розмірковував над свідомістю. Свідомість не завжди і не для всього добра. Що трапиться, якщо ви уявите розумні види, які не наділені свідомістю? Ця реальність для мене дійсно цікава. Мене не задовольняють відповіді на питання «Чому ми не роботи?», якщо ми робимо ті ж самі речі, не використовуючи для виконання цих дій свідомість. Моя наступна книга, імовірно, буде називатися «Дизайн інтелекту» (Intelligence design), і вона буде про еволюцію та генну інженерію.

DF: Вона буде пов'язана зі «Сліпобаченням» та «Ехопраксією»?

П. ВОТТС:

Вона буде побіжно пов'язана з рифтерами, але події будуть розгортатися десь на декаду раніше. Книга носитиме інший характер, але я збираюсь закинути кілька маленьких фрагментів, дія яких

буде відбуватися у тому ж самому часі, що й рифтери, у здичавілому інтернеті, який вже називається не інтернетом, а Мальстромом. Він заріс бур'янами, там повно хижаків, які рухаються навколо, наче у диких джунглях. «Дизайн інтелекту», якщо я все-таки вирішу його написати, має показати як цей процес починався, як інтернет починав голодніти. Утім, хоча певні події будуть розгортатися одночасно із рифтерами, герої будуть іншими.

DF: У ваших книгах багато специфічних термінів. Часто вони супроводжуються багатьма коментарями від перекладачів.

П. ВОТТС: (здивовано)

Серйозно?

DF: Так. Як ви до цього ставитеся?

П. ВОТТС:

Я не зустрічався з цим у власних книгах, я зустрічався із цим у книзі Лю Цисінь «Проблема трьох тіл». Це також перекладна книга. Не знаю як це відбувається у моїх книгах, але гадаю, що це круто. Звісно, я маю на увазі, коли це виглядає як виноска, а не як цілі параграфи з Вікіпедії. Так що я вважаю, що це, переважно, хороша річ.

DF:

Протягом останнього часу ви відвідали багато країн Китай, Росію, Польщу, Україну. Як це на вас вплинуло? Можливо, ви щось напишете про ці країни, можливо ми побачимо українця в якості одного з персонажів вашої книги?

«Моя наступна книга, імовірно, буде називатися «Дизайн інтелекту» (Intelligence design), і вона буде про еволюцію та генну інженерію.» - Пітер Воттс.

П. ВОТТС:

Як я вже згадував, зараз я працюю над «Дизайном інтелекту». Там є один хлопець з характером поляка. Він списаний з реальної людини, яка виграла у змаганнях багато років тому. Люди і місцевості повільно, але неухильно пробираються до моїх книг. Як ви згадали, цього року я був у Китаї, і вони знову мене запросили. Вони збиралися провести нам (запрошеним письменникам-фантастам – DF) різні екскурсії з тим, щоби потім ми написали романи, засновані на цьому досвіді. Я відмовився, бо був дуже зайнятий у цей час, але, можливо, моя наступна поїздка до Китаю надихне мене на щось. Польща – винятковий випадок у тому сенсі, що я, здається, дуже популярний у Польщі. Це місто (Львів – DF) дуже нагадує мені Польщу, набагато більше ніж будь-яке інше місце, що я коли-небудь бачив. Я відчуваю себе тут надзвичайно комфортно, хоча розумію, що інші місця в Україні абсолютно не такі. Втім, далеко не все що я роблю є результатом натхнення локаціями. Що мене насправді надихає під час моїх мандрівок, так це спілкування з людьми. Від цього в мене народжуються ідеї. От наприклад, я кілька разів їздив до Норвегії, і що мене по-справжньому надихнуло, так це те, коли я випивав з одним норвезьким біологом, і ми обговорили з ним кілька по-справжньому крутих ідей. Так що мандрівки для мене – це шанс зустрітися з новими людьми, які надихають мій мозок на те, щоби ухопитися за перо. Ось що насправді на мене впливає.

DF:

Наші читачі хочуть знати як ви знаходите Україну, що для вас тут було цікавим, і, можливо, ви чули щось про українських письменників-фантастів раніше?

П. ВОТТС:

Я дуже задоволений моєю поїздкою сюди, до Львова. Дві ночі тому мене частували свиним салом. Це було ... дуже гротескно. Воно схоже на силіконовий гель. Що я зненавидів в Україні, так це – свине сало. З іншого боку, вчора хтось запросив мене на каву до такої кав'ярні («Копальня кави» – DF), де

ти сидиш, потягуєш каву, а навколо тебе ходять люди з відбійними молотками і вагонетками. Вони щось роблять і ти можеш за цим спостерігати, а звідусіль стирчать труби. Ти сидиш у цьому гроті, а ці хлопці, схожі на пожежників, ходять

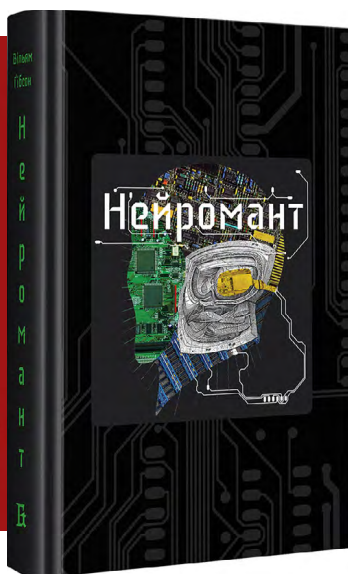
навколо тебе, зачіпають твій столик (сміється аж плаче). Я ніде такого не бачив! Що ж дотого, чи чув я щось про українських фантастів, до недавнього часу – абсолютно нічого. Але десь два дні тому мені трохи розповіли про історію української фантастики, такий собі бекграунд (протягом однієї з дискусій – DF). Але я можу лише переповісти те, що казали мені інші люди.

DF:

А якою є ситуація з канадською НФ? Чи багато у вас письменників-фантастів? Чи мають вони певні відмінності від фантастів у США?

П. ВОТТС:

Кожний канадський науково-фантастичний конвент включає якісь панелі про те, що робить канадську НФ відмінною і ... це втомлює. Ми, канадці, дуже переймаємося тим, аби те, що ми робимо, якимось вирізнялося (тривала пауза). Але я ніколи не зміг би жити, і я думаю, ніхто не зміг би жити, на ті гроші, які б він отримував, працюючи виключно на канадський ринок. Як бачите, канадці популярні навіть в Україні. Моя наукова фантастика, перш за все, комерційно орієнтована на Штати. Але я не вважаю себе американським письменником. Я вважаю себе канадським письменником, і я вважаю себе письменником-фантастом. У нас чимало авторів, це і Мартгарет Етвуд (Margaret Atwood) з її «Оповіддю служниці» (The Handmaid's Tale) та «Ориксом і деркачем» (Oryx and Crake). Це і Вільям Гібсон, автор «Нейроманта», і Роберт Соєр (Robert James Sawyer), і я, і Карл Шрьодер (Karl Schroeder). В нього дуже цікаві романи про далеке майбутнє.

DF:

До речі, минулого року в нас вийшов український переклад Гібсона.

П. ВОТТС:

Справді? А якої книги?

DF:

«Нейромант».

П. ВОТТС:

«Нейромант» Гібсона змінив моє життя, коли я прочитав його, але я читав його тоді, коли він вийшов, у 1984-му. Не знаю як він читається сьогодні, коли в нього мова йде, припустимо, про 30 мегабайт пам'яті (сміється).

DF:

З «Нейромантом» та іншими творами деякі читачі могли ознайомитися раніше російською, але тепер хотіли б перечитати українською.

П. ВОТТС:

О, так, я це розумію. Це культура повстання, непокори, яка багато в чому проявилася після того, як до вас вторглися росіяни. Це можна охарактеризувати словами «Fuck you! У нас є своя культура, своя мова. Якщо ви не поважаєте наші кордони, ми не будемо читати вашою мовою». Гадаю,

одна з небагатьох добрих речей, спричинених окупацією Криму, це те, що ви наново відкрили для себе вашу власну мову.

DF:

Ви вже згадували, що їздили до Норвегії. Я знаю, що ви працюєте там над якимось проектом. Чи можете розповісти про нього детальніше?

П. ВОТТС:

Серед моїх фанатів є викладач біології з університету Бергена. Їй подобається моя творчість і кілька років тому вона запросила мене з дружиною до себе в гості, після чого ми постійно підтримуємо з нею зв'язок. Якось в неї виникла ідея зробити науково-фантастичну рок-оперу, і вона знайшла на це державне фінансування. З певних причин вона хоче, щоб це була постапокаліптична історія про відправлення риби на Марс («Fish to Mars» – DF). Вона запропонувала мені написати сюжет. Тепер двічі на рік я літаю до Норвегії для роботи на цією оперою. У червні цього року у Бергені відбулась прем'єра – було представлено перші два акти. Це якийсь дивний мікс класичної опери і блек-метала з (сміється) ... великим пенісом у ролі прибульця на Марсі та канібалізмом. Поєднання різноманітних елементів, яке, здавалося б, ніколи не могло

відбутися. Я написав історію, працював над лібрето. З нами також працюють блек-метал гітарист, оперні співаки, космолог з університету, який спеціалізується на темній матерії. Він перевіряє наукову складову. Я вражений. Коли вона вперше озвучила цю ідею, я подумав, що вона ніколи не буде реалізована, але ось вони мені платять...

DF:

Як ви працюєте над цим проектом разом?

П. ВОТТС:

Так, дивись. Я написав історію. Вони адаптували її для музичного виконання. По факту опера дуже і дуже сильно відрізняється від першопочаткової історії. Вони використовували мій сюжет для того, щоби було від чого відштовхнутися. В них є вебсайт, де представлені матеріали з перфмансу. <https://fish2mars.w.uib.no/trailer/>

DF:

Це оригінальна історія чи заснована на якомусь із ваших творів?

П. ВОТТС:

Оригінальна. Було круто і весело над нею працювати.

Photos by Jarle H. Moe and Jonathan Soule

«FISH 2 MARS»

«Це якийсь дивний мікс класичної опери і блек-метала з (сміється) ... великим пенісом у ролі прибульця на Марсі та канібалізмом». - Пітер Воттс про рок-оперу «Fish 2 Mars».

Photos by Jarle H. Moe and Jonathan Soule

DF:

Її показали лише раз, чи вона буде повторена?

П. ВОТТС:

Вона ще не була показана. Показали лише першу частину. Це робочий процес. Минулого року вони теж робили прем'єру, але вона тривала усього лише десять хвилин, після чого зібрали відгуки. Цього року вони вже зробили більш тривалу прем'єру, з більшим бюджетом, з більш тривалими піснями, і знову зібрали відгуки. На скільки я знаю, фінальна прем'єра має відбутися у 2020 році. Але поки що цей проект розвивається.

DF:

А ви раніше працювали з оперою, театром, музикою?

П. ВОТТС:

Ніколи. Це вперше. І я ніхріна не розумію нащо я це роблю (показує відео опери на телефоні).

DF:

І наостанок питання з дещо іншої опери. Є гіпотеза, що дельфіни та восьминоги найбільш перспективні види для еволюції свідомості. Як ви гадаєте, які біологічні види зможуть розвинути самосвідомість у майбутньому, і чи можемо ми застосовувати до них ті ж самі стандарти як і до людей?

П. ВОТТС:

Ні, я думаю, не можемо. Цікаве питання. Я став морським біологом, тому що зацікавився інтелектом дельфінів і моя магістерська також була тісно пов'язана з дельфінами. Я вважаю, що ми багато в чому недооцінюємо інтелект дельфінів та восьминогів. Ми, люди, часто вважаємо себе величними

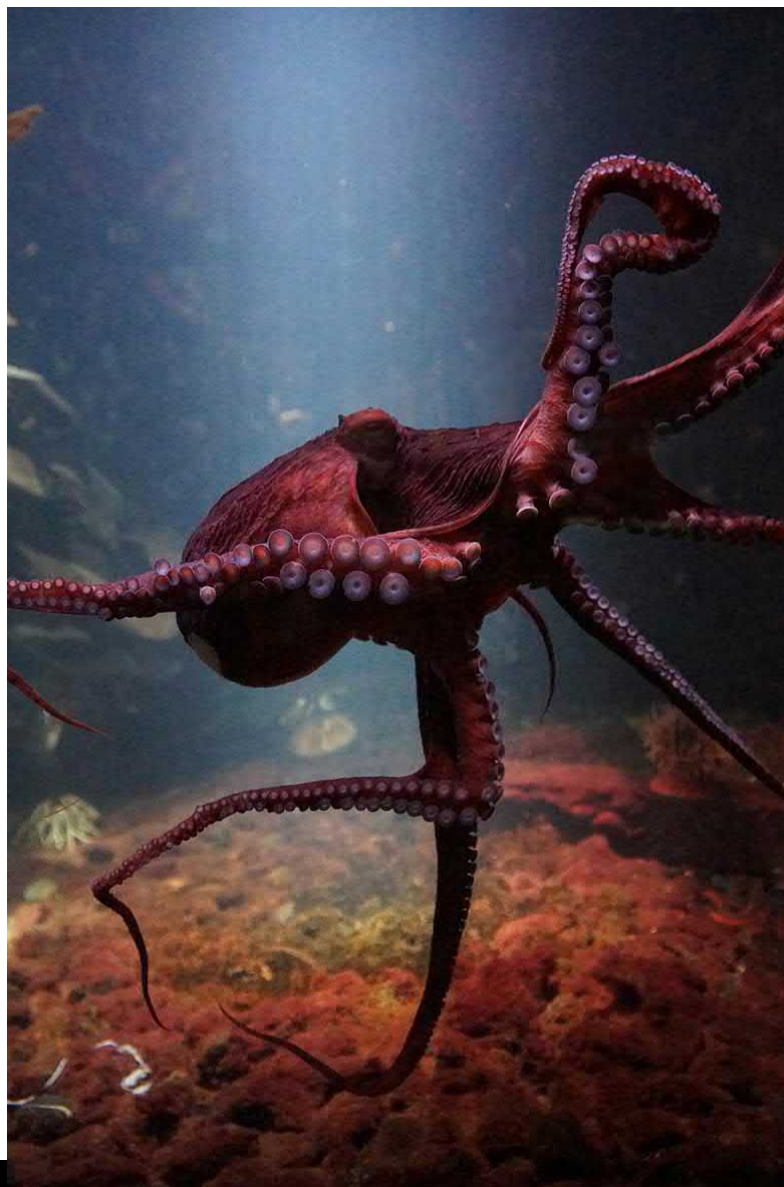

у багатьох речах, але це не завжди так. Дельфіни зачаровують своїми можливостями комунікації. Люди намагалися розшифрувати їх мову, але досягли дуже незначних успіхів. Та коли ти буквально можеш бачити картинку у звуці, тобі не потрібно щось на зразок звичної для нас мови. Не потрібно питати тебе, як ти ся маєш, якщо можна просканувати твоє тіло сонаром, і побачити всі твої фізіологічні проблеми. Ми змушені послугуватися мовою, бо в нас немає інших засобів для комунікації, натомість дельфіни не мають у ній потреби. Отже, якщо ми будемо вимірювати інтелект на основі мови, то це буде великою помилкою. В усьому іншому дельфіни досить схожі на нас. А ось восьминоги дуже відмінні. Їхній мозок – це невеличкий клубок нейронів, а дві третини їх нервової системи зосереджено в мацаках. Восьминоги можуть контролювати кожну окрему присоску і неймовірно спритні в цьому. Нещодавно, навіть, було висловлено припущення, що немає такої штуки як окремих восьминогів, бо кожен мацак може мати окрему особистість та інтелект. Таким чином, цілком може бути, що восьминог – це колонія. Я вважаю це неймовірним. Дуже приємно, що ми завершили нашу розмову на восьминогах!

DF:

Дякую вам за цікаву бесіду!

Коротко прощаємося. Здається, ми тільки почали спілкуватися, та ось уже й кінець. Літаки, потяги й автобуси розведуть нас в різні боки. Та головне – це ідеї. Ідеї, до яких завжди можна повернутися.

AD ASTRA

СЛІПОБАЧЕННЯ

MAY 22.-24 | 19.00 | THE AQUARIUM OF BERGEN, NORWAY

Sign up for the killer tour! Buy your tickets for 120 NOK at <https://fish2mars.w.uib.no/>

Інтерв'ю з Яцеком Дукаєм

Філософ криги

Яцек Дукай – один із найвідоміших польських фантастів сучасності. В сутності – це живий класик із неймовірними ідеями, письменник, творчість якого змушує згадати про те, що фантастика може бути високою, інтелектуальною літературою, а не тільки розвагою. Шість разів він отримував премію Зайделя – найпрестижнішу польську премію з фантастики, здобути яку хоча б раз є величезною перемогою. За глибину творів його називають другим Лемом. І при тому, що у фантастиці він – корифей, по життю це доволі молода людина, адже писати і публікуватися пан Яцек розпочав іще у віці 16 років. Він працює в різних під жанрах фантастики. Це і жорстка НФ, і фентезі, і стімпанк. У 2018 році в Україні вийшов переклад його роману «Крига» – солідного двотомника (у Польщі виходив у 4-х книгах), події якого розгортаються у всесвіті, де після падіння Тунгуського метеориту планетою розповзлась дивна субстанція, яка змусила світ «замерзнути» не тільки буквально, але і метафорично. На презентацію книги, яка відбулась на львівському книжковому форумі, Яцек Дукай приїхав особисто, де нам і вдалось з ним трохи поспілкуватися.

DUKAJ

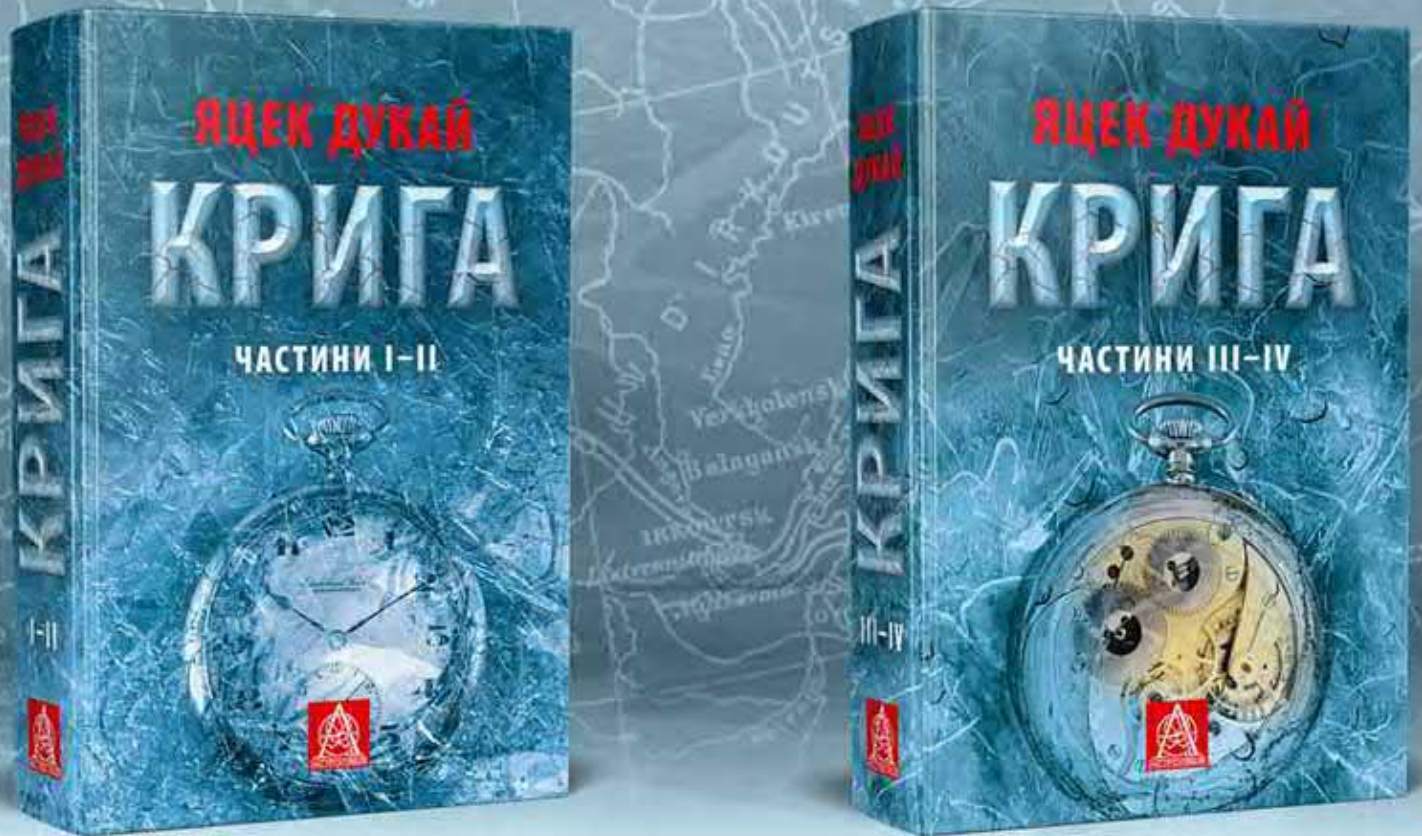
DF: Розкажіть, будь ласка, як ви почали писати? Як так сталося, що ви стали письменником-фантастом?

Я би не говорив про «сталося». Коли я починав писати, то мав десь дванадцять-тринадцять років. Це було просто таке-собі повсякденне хобі. У той час якийсь із цих творів я надіслав до тодішніх фантастичних журналів, до «Фантастики», «наклацавши» на друкарській машинці. Вони надрукували його, а після публікації мене раптом почали помічати як автора. Я почав щось там писати собі далі, і таким ось природним чином це стало стилем мого життя. В жодному моменті я не приймав рішення, щоби, так би мовити, бути там чи там. Це якось так органічно розвинулося.

LÓD

В Україні книга вийшла в 2-х томах.
Кажуть, письменник хотів в одному.

DF: Написання фантастики вимагає багатьох знань. Ви постійно займаєтеся якимось самовдосконаленням? Чи це було якось пов'язано із Вашим фахом: заглиблення в наукову фантастику?

Це відбувалося у дещо зворотному напрямку – спочатку я почав читати всілякі такі (фантастичні – ред.) речі, мабуть, тому, що в часі мого становлення, у восьмидесятих роках, «Фантастика» була єдиною з подібного типу журналів. Ще не було жодних інших літературних журналів, які б в інших барвах презентували оповідання та романи, такими накладками, настільки широко та яскраво. Можна сказати, що в цьому сенсі ми всі виховувались на «Фантастиці» як журналі. Вона була наче обкладинкою цього напрямку літератури. Якби я дитиною читав би щось інше, то цілком можливо, що інакше б склалися і

мої зацікавлення. Але оскільки я заразився саме фантастикою, то потім якимось так воно і пішло. Я читав різні книжки, серед яких було чимало таких, які подавали якісь ідеї у сюжетній чи діалоговій формі, як це відбувається у Лемових творах. Тобто тексти, в яких за тими сюжетними формами малися ще й приховані філософські роздуми. Тож черговість (поєднання філософії і фантастики – ред.) була, скажімо так, випадковою. Коли я вже заразився фантастикою у дитинстві, то це й визначило мій напрямок на решту життя.

DF: Вас називають «другим Лемом». Як ви до цього ставитеся?

То, скоріше, такий маркетинговий хід, бо треба ж називати щось коротким гаслом та переносити образ того, що є відомим на те, що залишається невідомим. Але для мене це не дуже добре, бо я не хотів би бути чимось «другим». Але що поробиш? Не б'ються ж із маркетингом.

DF: Як з'явилася ідея роману «Крига»? Чому події розгортаються саме в цей час, на межі століть? Це ж бувне дуже добрий час для Польщі.

Початкова ідея визріла зі статті Каторбінського «Роздуми про майбутнє», яка вийшла у 1908 році. І я почав комбінувати: окей, а що було б, якби визнати ті ідеї, які він там пропонує, за об'єктивну основу реальності? Він вперше поставив гіпотезу про дво-modalну логіку. І я задумався, як це можна було б об'єктивізувати? Як можна об'єктивізувати, як би воно сталося на територіях із різними модальностями, як би там жили та почували себе люди – і таке інше. І з цього почалася ідея роману. Другим моментом було те, що історія ця розвивається після падіння Тунгуського метеориту, який міг дати сюжету лінію того, як щось ззовні нашої фізики та реальності вторгається у реальність; елемент, який змінює закони логіки. А це значить, що дія повинна відбуватися не раніше 1913, вірно? А це вирішує проблему літературної епохи, тип нарації, які можуть вести герої, а також і територію, бо подія сталася на просторі Російської імперії. Це дало мені і світ, і певну стилістику, і літературні орієнтири та давало фундамент по лініям: «логіка-епоха-стиль». В цих межах я вже міг працювати над максимально конкретним описом цікавих для мене проблем. Все решта – є похідними наслідками цих основ.

На фото: редактор Альманаху «Das ist fantastisch!» Святослав Чирук підписує «Кригу» в Яцєка Дукая.

З нагоди видання «Криги» Яцека Дукаєя видавництво «Астролябія» влаштувало велику пресконференцію. У їхніх планах продовжити видавати чималий творчий доробок письменника.

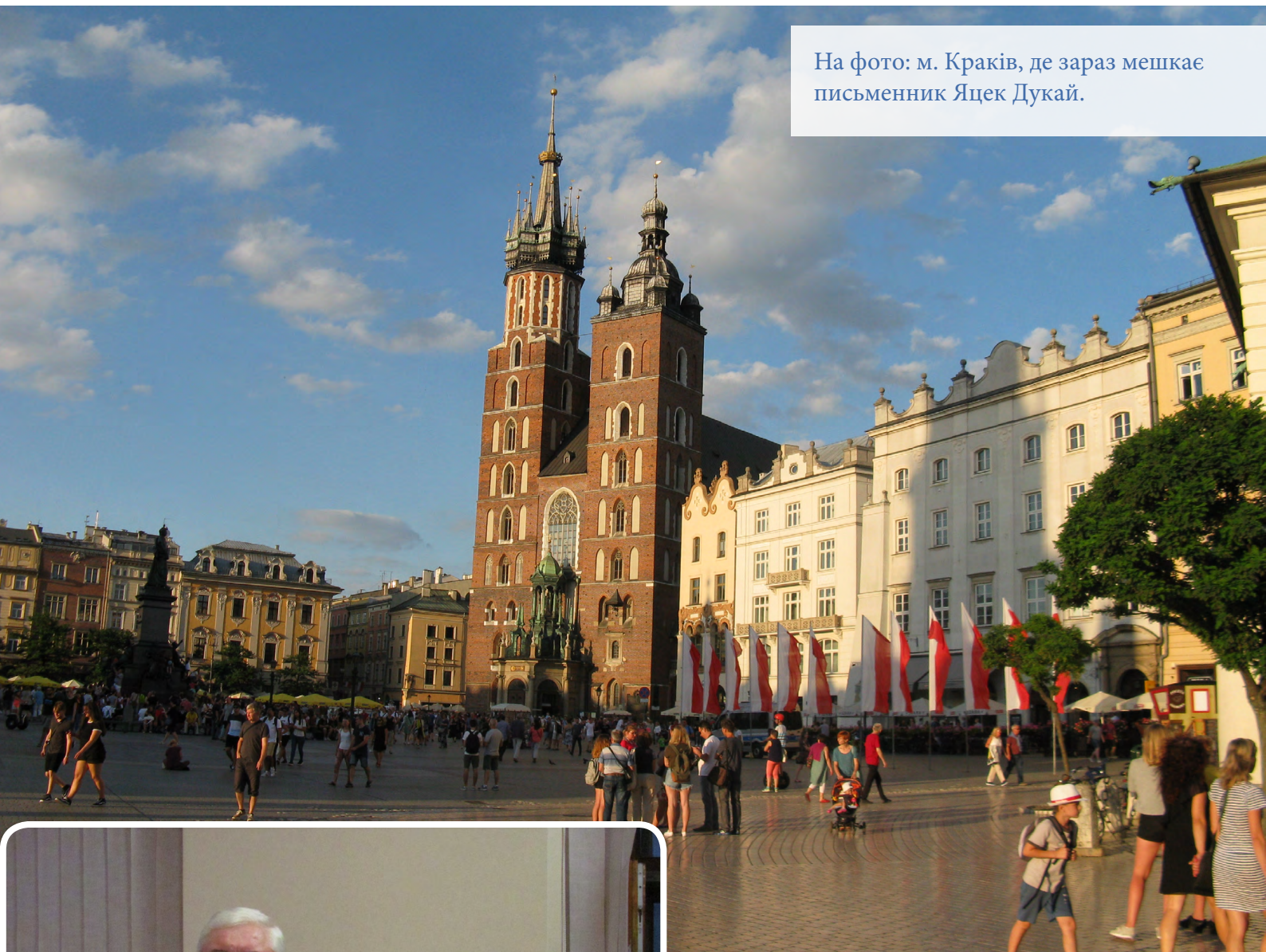
DF: Що для вас значить вихід цього роману українською мовою?

Це досить цікавий випадок, бо саме у випадку «Криги» поки що немає офіційного російського перекладу, а є лише піратський. А оскільки існує, скажімо так, однонаправлений вплив з Росії, бо дуже багато людей в Україні читає російською, але не навпаки, бо такого немає, щоби вихід чогось українською мав вплив на видавничий ринок

в Росії, вірно? Тому саме видання «Криги» українською можна вважати різновидом такого-собі тесту для самої книги, бо функціонує лише піратське російське видання, а зазвичай вплив відбувається саме з того боку: якщо книжка видана російською, то вона, так би мовити, «спалена» з комерційної точки зору в Україні. Тож для видавця це такий-собі комерційний експеримент; подивимося, як воно буде діяти. Мені дійсно цікаво. Бо тут у вас, трохи інша ситуація, ніж у Польщі. Тут – це перша моя книжка, а в Польщі вона була книжкою черговою; я був відомий і поза нею. Все, що було раніше, виявлялось фоном для розпізнання мене. Тут же, якщо вийде наступна книжка українською, то стануть казати: «ага, це автор «Криги», вірно? То – зворотна хронологічна послідовність.

На фото: м. Краків, де зараз мешкає письменник Яцек Дукай.

Перекладач Андрій Павлишин позує з готовими книжками.

DF: Які ваші враження від України?

Поки що я тут півтора дня, і маю таке враження, що Львів – начебто другий Краків (місто, де зараз живе пан Яцек – ред.). Можна сказати, що маю таке собі дежа-вю. Ходжу по Львову і наче впізнаю ці вулиці, бо вони наче інша версія вулиць Кракова. Принаймні, таке моє враження після дня та ще половини.

Розмовляв: Святослав Чирук
Переклад: Сергій Легеза
Фото: Святослав Чирук,
Ія Новицька

ЩО ХОВАЄ БРОНЕЛІФЧ

«В мене виникли питання щодо мого вибору вбрання», – каже дівчина у фентезійних обладунках, проштрикнута стрілами в живіт і в груди. Інша дівчина у кольчужному бікіні та міні спідниці впевнено посміхається, коли в неї летять стріли. Ті раптово згинаються та падають. Солдати, що їх випустили, стоять ошелешені. Це сюжети жартівливих демотиваторів та коміксів на тему жіночого фентезійного обладунку з обкладинок книг, коміксів, фільмів та комп'ютерних ігор. В інтернеті повно жартів так званий «бронеліфчик» та його нефункціональність. Не менше й статей, мотивуючих картинок та записів блогерів про те, як МАЄ виглядати справжній жіночий середньовічний обладунок. У цьому випадку, переважно, наводять приклади обладунків Жанни Д'Арк або англійської королеви Єлизавети I. На такі закиди іноді намагаються відповідати тим, що наводять приклади більш давніх і менш функціональних обладунків, але ці голоси, переважно ігноруються. Що ж це за явище – бронеліфчик? Що він собою являє, коли і чому виник, та чи справді завжди доречно з нього стібатися?

Святослав Чирук

ИЖ?

«Ось як МАЄ виглядати жіночій обладунк!»
- переконують нас.

пластина з цицьками

кольчужне бікіні

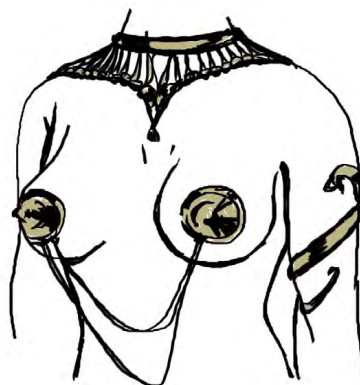

віконце для цицьок

А вони чудові й різнокольорові

Люблять слов'яни узагальнювати. От є в нас збірне слово «фантастика», яке загрибає під одну гребінку і фентезі, і містику, і жорстку НФ і багато чого ще, що англофони звикли називати своїми іменами. Так само і з «бронеліфчиком». У нас це – загальна назва не дуже практичного фентезійного жіночого обладунку, який, швидше, підкреслює сексуальність, аніж захищає власницю. А в англомовному світі їх розрізняють та виділяють багато видів.

Можливо, першим бронеліфчиком виявилось «кольчужне бікіні» (chainmail bikini), іншим популярним жіночим обладунком є «пластина з цицьками» (boobplate). Виокремлюють також «віконце для цицьок» (boob window) – дірку по центру обладунку, крізь яку видно частину жіночих грудей, «шкарпетки для цицьок» (boob socks) – дірку в обладунку, через яку вивалюються опуклі жіночі груди, вдягнуті у м'яку тканину або кольчугу, «броню для сосків» (nipple pasties armor) – металеві конуси, які закривають самі-лише соски, «неймовірно глибоке декольте» (impossibly low neckline) – виріз від плечей або коміру практично до поясу, а то

броня для сосків

й нижче, та багато інших варіацій «обладунків», які складно навіть перерахувати.

Дотримуючись такої градації провести точну генеалогію бронеліфчика складно, а то й немож-

но, а то й немож-

ливо. Ці елементи виникли на картинах багатьох художників в різний час. Чимало з них можна побачити на обкладинках перших американських науково-фантастичних журналів, і, як не дивно, на дамочках, які мали бути героїнями творів про космос. Якщо ви сьогодні смієтесь з нефункціональності жіночих

Якщо ви сьогодні смієтесь з нефункціональності жіночих обладунків, подивіться на ці обкладинки, де дівчата, на високих підборах вбрані у прозорі, газові накидки, з металевими ракушками на грудях носять на голові скафандри, схожі на акваріуми, причому, навіть без натяку на балони із дихальною сумішшю!

обладунків, подивіться на ці обкладинки, де дівчата, на високих підборах вбрані у прозорі, газові накидки, з металевими ракушками на грудях носять на голові скафандри, схожі на акваріуми, причому, навіть без натяку на балони із дихальною сумішшю!

Утім, як не крути, а бронеліфчик із функціоналом обладунку, тісно пов'язаний із фентезі, а саме – героїчною фентезі, батьком якої прийнято вважати Роберта Говарда.

Перший бронеліфчик носила українка?

Не переймайся так за мене, сестро!

Правда це чи ні, але більшість дослідників пов'язує появу бронеліфчика з Рудою Сонею. Соня зі світу Конана з'явилася досить пізно, у 1973 році, як допоміжний персонаж коміксів про Конана-варвара, запущених компанією «Marvel» в 1970 році. Утім, прототипом цього персонажа стала Соня з Рогатина

(Івано-Франківська область) – героїня історичного оповідання Роберта Говарда «Тінь грифа», написано в 1934 році. За Говардом, Соня мала українсько-польське коріння, і, начебто, була рідною сестрою самої Роксолани. Вона була ще тою бій-бабою, навчилася бойових мистецтв у козаків

і задала прочуханки османцям у битві бід Віднем у 1683 році.

Про Соню згадали за 40 років, оскільки в коміксах про Конана був потрібен сильний жіночий персонаж. Але, так як Конан жив задовго до битви під Віднем, у так звану Гейборейську епоху, дії якої, начебто, розгорталися десь 15 тисяч років тому, Соню слід було перемістити у відповідний час. Та й на мапі не було ні Відня, ні України. Так і стала вона гірканкою. Проте, кажуть, автор сценарію на одному з конвентів зізнався, що Соня з Гайборійської епохи була далеким предком Соні з Рогатина, якою він захо-

плювався. Так що зв'язок зберігається.

У перших коміксах Соня вдягалася у кольчугу з коротким рукавом, але вже за рік, у 1974, у першому випуску коміксів серії «Лютий меч Конана» – «Прокляття невмирущого чоловіка» (Curse of the Undead-Man), обкладинку до якого намалював Борис Вальехо, її перевдягнути в так

зване «кольчужне бікіні», яке й охрестили «бронеліфчиком». І попри те, що Соня неодноразово змінювала наряди, канонічним, чомусь, став саме цей.

Чому Конан бігав голим? Або бронеліфчик і сексуальна революція.

неможна займатися сексом, коли вальс вважався непристойним танцем, бо хлопці і дівчата занадто близько притискаються одне до одного, а обранця всього життя обирали батьки (а потім ще спробуй розлучитися!). Терпець урвався. З'явився Зигмунд Фройд, який розповів людям, що їхні психологічні проблеми значною мірою були пов'язані з придушеною сексуальністю. Дівчата поскидали з себе довгі сукні, спробували приміряти шорти і брюки (о, жах!), курили та безугавно змінювали коханців. Звісно, не всі, а лише найбільш просвічені та епатажні представниці культурної еліти (світ перевернувся!). Тон задавали перші

Той самий комікс, де Руда Соня вперше вдягнула бронеліфчик. 1974 рік.

жінки секс-символи кінематографу та танцювальної сцени: танцівниці Жозефіна Бейкер, Мата Харі, актриси Аста Нільсен, Теда Бара, Вільма Банкі, Клара Боу та багато інших. З'явилися відомі серії фотографій в стилі ню, такі як «Дівчата Зігфельда». Навіть провідні у 1930-х роках політичні рухи – комунізм та нацизм не уникли теми тіла та сексу, хоча згодом від цього відійшли.

Коротше кажучи, Конан-варвар, який постав у цій атмосфері 1920-1930-х років (перше оповідання вийшло в 1932 році) виглядав ще досить цнотливим янголятком зі своєю шкіряною пов'язкою на стегнах і дівчатами в легких накидках, які іноді з'являлись голими, коли так складалась обставина. Вип'ячування сексуальності, як жіночої, так і чоловічої, в цей час сприймалось як своєрідна форма протесту, демонстрація права мати сексуальне та пружне тіло, а не як сексуальна експлуатація та намагання побачити в жінці сексуальний об'єкт, а не особистість.

Згодом відбувся відкат у цнотливі

Ті, хто дорікає бронеліфчику за те, що він експлуатує жіночу сексуальність, в принципі, праві. Так, дійсно, головна мета таких «обладунків» підкреслити жіночі груди або у вигідному світлі представити певні частини тіла. Але те, що сьогодні викликає у когось обурення, сприймалося зовсім інакше в часи, коли народилася героїчна фентезі та з'явилися візуальні образи перших бронеліфчиків.

Початок ХХ ст. цілком можна назвати періодом «першої сексуальної революції». Люди втомилися від аскетичного ХІХ ст., коли дівчат щосили намагалися зашхити у корсети, коли священники розповідали коли можна, а коли

п'ятдесяти, допоки в шістдесятих не вибухнула нова сексуальна революція і наново відкритий Спрегом де Кампом Конан-варвар, про якого цей письменник іще з кінця 1950-х почав строчити романи, прийшовся дуже доречно. Обкладинки до його та інших авторів книг про Конана почав малювати славетний художник Франк Фразетта, який, до речі, починав із малювання обкладинок до фантастичних журналів (тих самих, де акваріуми на головах). Але жіночі персонажі Фразетти, переважно, були або зовсім голими, або «вдягнутими» у прикраси чи лахміття. Украй рідко вони носили обладунки (виключення – ілюстрація до цнотливого Толкіна), та коли носили, їх іще неможна було повністю віднести до того, що ми сьогодні звикли називати «бронеліфчиком» (хоча «броню для сосків» або «неймовірно глибоке декольте» у нього все-таки можна знайти).

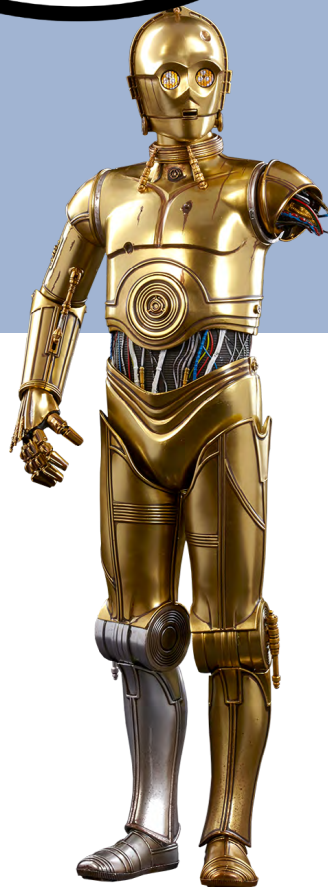

Бронеліфчик та спосіб ведення війни. Або чому ми перетворюємося на жуків

Ще один закид, який часто можна почути на адресу бронеліфчика, пов'язаний із його непрактичністю. Мовляв, такі обладунки не здатні по-справжньому захистити, залишають багато незахищеного тіла і т. д., і т. п. І взагалі, в середні віки таке на себе ніхто б не нап'яв.

Для початку, давайте розберемося із тим, якими були обладунки в різні часи, і чому. Питання «чому» дуже важливе. Подивімося на обладунки, наприклад, давніх греків. У кращому випадку, які-небудь гопліти, могли мати кірасу анатомічної форми (яка часто виопуклювала м'язи), шолом, поножі, наручі та щит. Значна частина рук і ніг залишалася незахищеною. Обладунки могли відрізнятися, але нерідко можна знайти зображення, на яких давньогрецькі воїни вдягнуті лише у шолом. Люди не ходили з голови до ніг закуті в броню,

А ти з якого ордену, друже? Тобі терміново треба до госпітал'єрів.

як це робили деякі лицарі часів високого чи пізнього середньовіччя. Головним чином, це було спричинено озброєнням. В цей час ще не було арбалетів та довгих луків. Обстріли ворога тривали недовго. Бій, переважно, був ближнім. Для нього

Сучасні бронезилети та каски – в сутності, ті ж самі кіраси та шоломи перехідних між середньовіччям та новим часом XV-XVI сторіч.

А бронезилет дадуть?

Підписуй і не випендрюйся!

Обладунки могли відрізнятись, але нерідко можна знайти зображення, на яких давньогрецькі воїни вдягнуті лише у шолом.

Вони що, подуріли? Де їхні обладунки?

використовувались списи та короткі мечі, якими, здебільшого, наносили колючі, а не ріжучі чи рублячі удари (як сильно бити, бронзовий меч можна випадково і зігнути, не кажучи вже про те, щоб затупити). Коротше кажучи – руки та ноги відрубати було складно, а от кишки випустити можна. У такій битві важлива маневреність і спритність, чого важко досягти рухаючись зі швидкістю та грацією С-ЗРО. В епоху ж так званого «високого» середньовіччя, тобто, в XII–XIII ст. н. е., озброєння стало важким. Почав використовуватися так званий «довгий меч» (улюблена фішка Дункана МакКлауда), яким, переважно,

саме рубили, а не штрикали. Списом почали користуватись вершники, а отже сила удару замість однієї людської стала однією кінською, та ще й з розбігу. Тут хочеш-не-хочеш, а краще загорнутися у броню, немов у консервну бляшанку. Але потім потреба в обладунках почала відпадати і то на тривалий час. Головним чином – через появу вогнепальної зброї. І не тому що солдати не хотіли захиститися. Просто вогнепальна зброя без проблем пробивала обладунки. А якщо тебе і так, і с'як можуть вбити, для чого носити на собі більше? Можливо, краще побігати зигзагом по полю бою, щоби не бути для ворога доброю

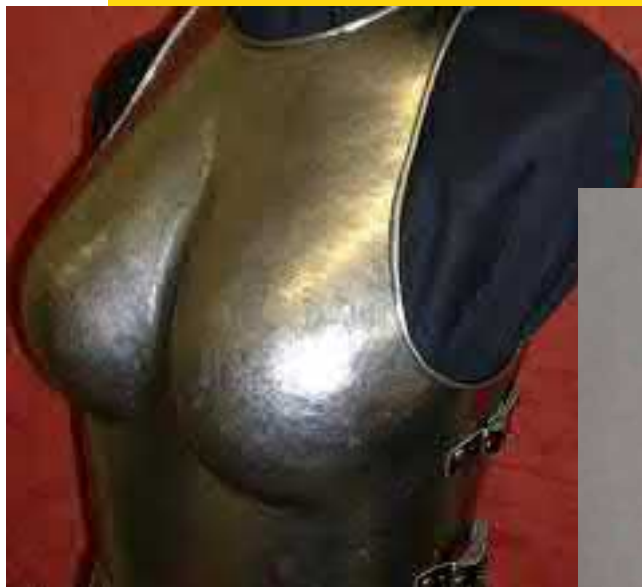

мішенню? А, це, звісно, краще робити без зайвого залізничця на собі. Певний час, вояки ще зберігали шоломи та кіраси, бо вони ще могли врятувати життя, коли куля була рикошетом або втрачала інерцію, але згодом відмовилися і від цього. Погляньте на солдатів XVIII – XIX сторіч – суцільна непрактичність з точки зору захисту. Навіть щитів не носили. Справа змінилася у сторіччі XX, коли з'явилися відносно легкі матеріали, які знову змогли вберегти життя від певних видів зброї і при цьому не важити як танк. Сучасні бронежилети та каски – в сутності, ті ж самі кіраси та шоломи перехідних між середньовіччям та новим часом XV-XVI сторіч. Ви правильно зрозуміли думку, у плані обладунків ми повільно але впевнено повертаємось до середньовіччя. Можливо, років за двісті, солдати знову будуть закуті в обладунки. Цього разу із кевлару замість металу, більше схожі на жуків у хітині.

Що з цим робити? Або троянці у кевларі

По-перше, потрібно з'ясувати, що бронеліфчик – продукт іншого часу, який постав у світі з іншими цінностями. Він не мав наміру якось принизити жінку, як не мав його і купальник бікіні. Але купальник не критикують, а бронеліфчик – так. Та слід розуміти, що бронеліфчик сьогодні вже не є мейнстрімом. За вікном не восьмидесяті (коли із цим, чомусь, не особливо і боролися). Їх більше не ліплять на всі фентезі книги без розбору, як не вдягають у них усіх героїнь фільмів фентезі.

По-друге, об'єктування непрактичності бронеліфчика через те, що він залишає відкритим забагато тіла чи те, що це нехарактерно для середніх віків – не дуже доречно. Кожній епосі своє озброєння і свої обладунки. Буде дивним, якщо ви кинете в окопи Другої світової хлопців у кірасах та ще й казатимете, що вони якось кепсько захищають від танків. Події героїчної фентезі, з якою найчастіше й пов'язують появу «бронеліфчиків» часто-густо розгортаються у давньому світі. Гейборейська епоха за хронотопом є ближчою до античності (однією з ознак якої були й чудернацькі обладунки гладіаторів) та раннього середньовіччя. Не треба застосовувати до неї ті ж самі критерії озброєння та захисту, що діяли в епоху високого та пізнього середньовіччя (хоча будемо відверті, арбалети та дворучні мечі в світі

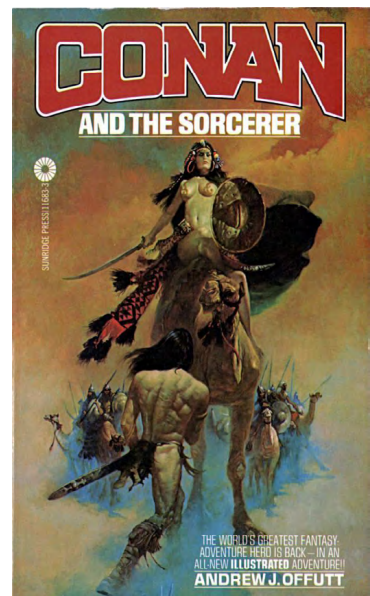

Ще смієтесь з жіночих обладунків із цицьками? Серйозно? В давніх греків теж такі були, для чоловіків. А у Бетмена були навіть Бет-соски!

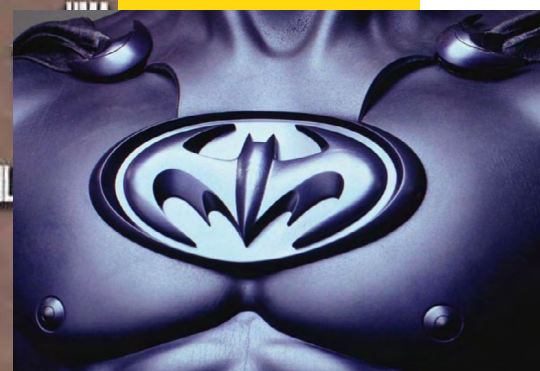
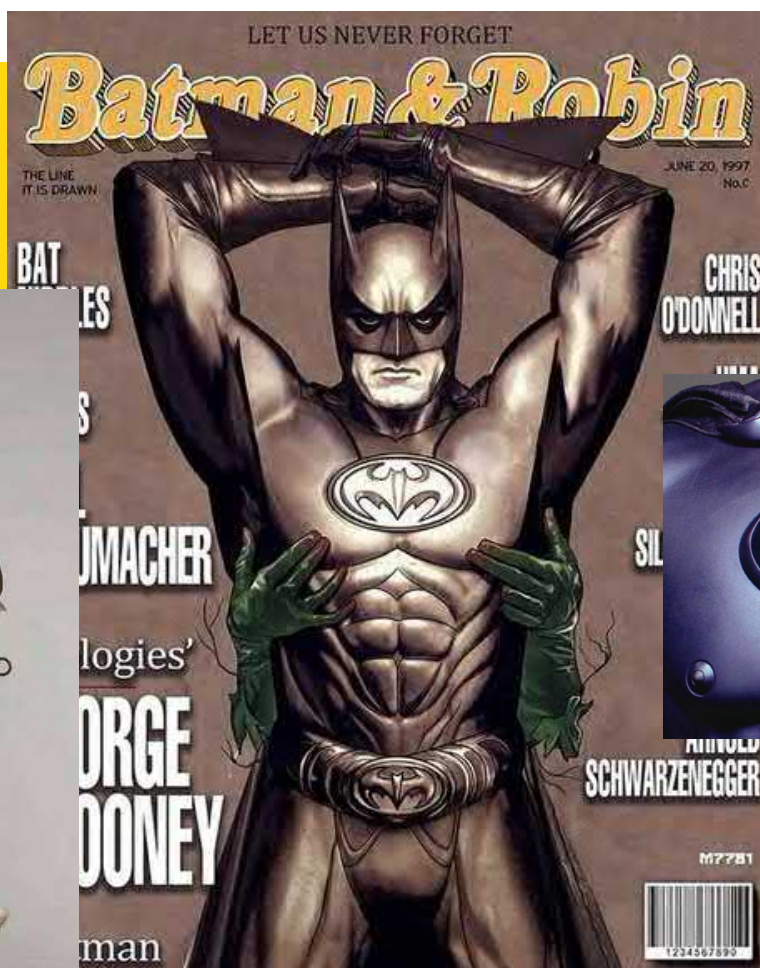

Конана також траплялися). Це просто анахронізм. Не менший за троянців у кевларі. Все залежало від типу бою, а отже називати такі обладунки непрактичними – певне лукавство. Обладунки із рюшиками та чеканкою (яка могла робитися тільки на м'якому металі типу срібла, золота або міді) були ще менш практичними, а проте ніхто не поспішає їх критикувати, бо вони були менш сексуально відвертими, а отже дівчата пронизані стрілами, насправді – це не критика непрактичності обладунків, а знову-таки прихована критика їх сексуальності.

Сьогодні бронеліфчик – це, швидше, символ епохи, але ще більше – невід'ємна ознака фантастичного піджанру, який назавжди увійшов до нашої культури. Там йому і місце.

Вип'ячування сексуальності, як жіночої, так і чоловічої, сприйма-лось як своєрідна форма протесту, демонстрація права мати сексу-альне та пружне тіло, а не як сексуальна експлуатація та намагання побачити в жінці сексуальний об'єкт, а не особистість. Схожі проце-

си сьогодні можна спостерігати в ісламському світі. У 2015 році афганська художниця Кубра Кхадемі зробила собі обладунок із грудьми та зробила 8-хвилинний перформанс.

Обурюючись сексуаль-ною експлуатацією жі-ночого тіла за допом-огою «бронеліфчиків» деякі жартівники де-монструють чоловіків у схожих обладунках. Утім, схоже, це біль-ше збуджує геїв ніж жінок.

The image features a complex abstract design. It consists of a central grey rectangular area surrounded by a yellow border. Overlapping these are numerous circles and arcs in both yellow and grey. Some circles are solid, while others are hollow or have a smaller circle inside them. The lines and shapes are arranged in a way that creates a sense of depth and movement. The text 'КОНВЕНТИ І' is centered horizontally across the middle of the grey area.

КОНВЕНТИ І

The background features a complex arrangement of overlapping circles and lines in two colors: a vibrant yellow and a dark charcoal grey. Some circles are solid, while others are hollow outlines. The lines are thin and curve across the composition, creating a sense of movement and interconnectedness. The overall aesthetic is modern and geometric.

ФЕСТИВАЛІ

Ескізи майбутнього на «Книжковому Арсеналі» -2018

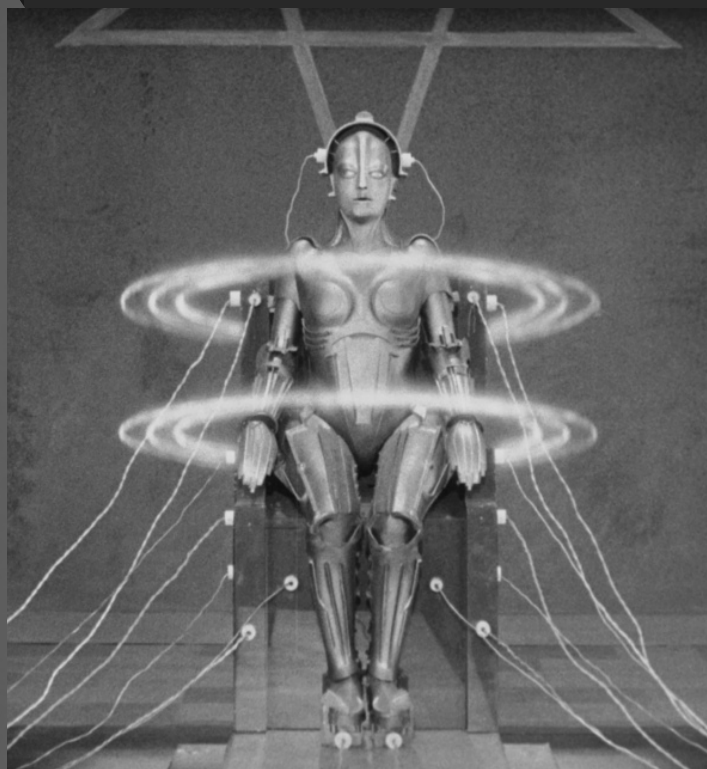
«Книжковий Арсенал»-2018 був присвячений візіям майбутнього. Глядачі могли зануритися у футуристичні фантазії художників різних країн завдяки виставці, що проходила паралельно з книжковим ярмарком. А для шанувальників фантастичної літератури організатори підготували зустріч одразу з кількома зарубіжними гостями. Зокрема, грецькою письменницею Іоанною Буразопулу, що працює на межі жанрів, створюючи абсурдські утопічні світи, польським фантастом Цезарієм Збежховським, чий український переклад кіберпанку «Голокост F» став першим іншомовним виданням у творчості, загадковим ісландцем Сйоном, що писав пісня для Бйорк і магічний реалізм на основі рідного фольклору. Представники «Гете інституту» організували зустріч з авторами німецьких підліткових антиутопій: Бовом Б'єргом, Шарлоттою Кернер, Катею Брандіс, що пройшла, по суті, як передпрезентація їхніх книжок. Та, певно, справжньою зіркою фестивалю став молодий та харизматичний нідерландський письменник Томас Олде Хьолвелт, який презентував свій горор-роман «Відьма».

Метрополіс до пришествя Супермена

Варто зазначити, що навіть тематика цьогорічного Книжкового Арсеналу – «Проект майбутнього» сама по собі присвячена фантастиці. Найбільш відчутно це на виставці «Метрополіс», де багато розповідається про однойменний німий фантастичний фільм німецького режисера Фріца Ланга (1927 р.), демонструються фрагменти відео, афіші та ескізи декорацій. Організатори виставки дуже вдало зуміли поєднати фільм із презентацією нещодавно віднайдених архітектурних проєктів післявоєнної відбудови Києва, просякнута гігантоманією, циклом робіт «Carceri» (1749) італійського художника Джованні Баттісти Піранезі, який складається із серії зображень вигаданих підземних в'язниць, а також навіть некими архітектурними проєктами українського художника з Павлограду (Дніпропетровська обл.) – Яківа Черніхова з серії «Палаці комунізму» та книги «Архітектурні фантазії. 101 композиція». Палаці комунізму і гігантоманські проєкти відбудови Києва відсилають нас до такого собі «Нового Вавилону» – верхньої частини міста Метрополіс із фільма Ланга, тоді як гравюри з серії «Carceri» Дж. Піранезі дають розуміння щодо можливих витоків уявлення про робітничі підземелля з цієї ж стрічки. Жінка-робот на ймення Марія з фільму надихнула організаторів виставки також розповісти кілька слів про роботів. Окрім того кілька цікавих малюнків та експонатів зображали майбутнє очима людей минулих епох в цілому (хоча, звісно, сам фільм і пов'язані з ним експозиції також говорять про це).

Куратор і автор ідеї виставки – Павло Гудімов, але над нею працювала велика команда. Дуже інформативно та цікаво. Коли говорити про фантастику на цьогорічного Книжкового Арсеналі, оминати цю виставку аж ніяк не можна.

«Метрополіс» (1927) - німе кіно у жанрі антиутопії, що триває 2,5 години. Фільм розповідає про місто, поділене на дві частини - Рай - для багатіїв і промислове Пекло - для робочих. Головний герой - син правителя Метрополісу, що раптово зустрів і похав дівчину з нижнього рівня.

Перезавантажене майбутнє

Дискусія «Перезавантажене майбутнє. Постсингулярність, віртуальність, безнадійність, невідворотність – чого чекати людству від наступних років?» за участю Іоанни Буразопулу (Греція), Цезарія Збешховського (Польща), Володимира Аренева та перекладачів зібрала дуже багато слухачів, утім говорили не стільки про постсингулярність, скільки про творчість письменників.

Як виявилось, роман Цезарія Збешховського визрівав дуже довго. Як пожартував автор, ідея в нього, мабуть, виникла ще тоді, коли він тільки-но народився на світ і злякався побаченого. Але він почав вигадувати концепцію книги приблизно у 2002–2003 рр. На це в нього пішло приблизно 10 років, а сам роман він написав за 3 роки. У Польщі книга побачила світ у 2013 р. При написанні книги на автора суттєво вплинула творчість Філіпа Діка та роман Пітера Вотса «Сліпобачення». Загалом, за словами пана Збешховського, він гадає, що наступною книгою він прирікає себе на літературне самогубство, бо, як він каже, «після виходу книги у жанрі кіберпанк від тебе очікують чогось подібного». Натомість майбутня книга буде військовим романом лише із елементами фантастики. Власне, йому навіть цікаво подивитися яка буде реакція на неї. Письменник зважився на цей крок, бо йому не цікаво постійно перебувати в одній темі, він сприймає літературну творчість як певний виклик і йому цікаво долати перешкоди.

Перекладачі відзначили, що книгу, яка складається з оповідань та самого роману, вони все ж таки радять почати читати з оповідань. Бо це дасть змогу спів ставити своє уявлення про світ з уявленням автора.

Окремою темою розмови стала жанровість творів. Якщо творчість Цезарія Збешховського можна однозначно охарактеризувати як НФ, то пані Іоанна відмітила, що не знає, чи можуть її тексти бути охарактеризовані як НФ чи фентезі. Її романи радше про проблеми сучасності, подані через алегорії або через доведення до крайнощів. Наприклад, її перша книга «Будуар Надіра» розповідає про антиутопічну державу десь на Балканах, де всі види розваг «перебираються» у великі міста, і це є алюзією на сучасне грецьке суспільство. Інший роман – «Містична вода» - показує, що вся влада на одне лице. Дія відбувається на вигаданому острові, де за вплив борються єпископ і голова будинку розпусти (Мадам). Їхні

Польський фантаст Цезарій Збешховський радіє українському виданню свого кіберпанку (і взагалі першому перекладу)

способи життя спочатку протиставляються, але чим далі, тим більш схожі їхні методи досягнення цілей. Ще один представлений на презентації роман називається «Провина невинності». За словами авторки, він про віднайдення старих цінностей, зокрема, справедливості. За сюжетом у державі, що представляє собою єдину Європу, саджають до в'язниці пересічну людину, і проводять референдум, чи треба її стратити. А суспільство, що поділене на касти за професіями, має порадитися і винести обґрунтоване одностороннє рішення у межах кожної з каст.

На думку Володимира Аренева, ситуація в Україні на сьогоднішній день все-таки ближча до грецької, коли можна писати будь що і це буде позиціонуватися по різному, тоді як в Польщі внаслідок значної насиченості ринку творами, видавці і письменники змушені чіткіше прив'язуватися до жанрів фантастики, її окремих сегментів.

Німецькі підліткові антиутопії українською

Шарлотте Кернер розповіла, що у її романі «Світлокопія» мова йде про клона, якого вихова-

Автори мультфільму «Мавка» возять на фестивалі милу іграшку рисі. А ще вони брали участь у програмі по збереженню цих тварин - «Дім для рисі».

ла смертельно хвора піаністка як власну доньку, аби дівчина продовжила її справу і теж стала піаністкою. Тут за шатами фантастичного припущення захована проблема батьків і дітей, коли батьки вирішують за дитину, ким їй стати. Тільки у романі ця проблема «докручена» до максимуму, бо якщо у реальному житті дитина може сказати, що вона не точна копія батьків і має право на свій шлях, то у книжці вона реально генетична копія матері. І як дівчині тепер бути, коли вона не хоче бути піаністкою?

Інша авторка – Катя Брандіс – розповіла, що написала свій роман «Фристайлерка» як своєрідний протест проти культу покращення тіла. За її словами, останнім часом молодь надто захопилася пластичною хірургією, а кастинги перетворюються на «змагання тіл». Авторку лякає перспектива, що вже за кілька років людина без

Фото з презентації серії «Ad Astra» може бути й картиною часів Ренесансу. До нього хоч зараз прикладай «золотий перетин».

імплантів і без косметичних покращень може сприйматися неповноцінною. Тому вона створила історію про дівчинку-спортсменку, яка під тиском суспільства та тренера наважується вживити собі м'язи, аби перемогти. І вона реально перемагає, але платить за це велику ціну, яка від початку неочевидна.

Із презентації Бова Б'єрга здалося, що твір схожий на утопію-дистопію. За сюжетом «Ауергауз», шестеро підлітків тікають з дому і намагаються жити самостійно, уособлюючи модель суспільства в мініатюрі (тільки з юнацьким максималізмом).

Загалом, німецькі твори для підлітків відрізняються від більшості підліткових романів перекладених українською: тут підлітки не живуть у кастовому суспільстві, не грають у смертельні ігри, не влаштовують революції, не рятують світ, не закохуються у вампірів тощо. Їхні проблеми описані більш буквально, хоч також гіперболізовано. У цьому сенсі німецька підліткова література може стати цікавим відкриттям для вітчизняних читачів, які захочуть спробувати у цьому жанрі щось нове.

Повернутися з порожніми
руками з «Книжкового
Арсеналу» просто
неможливо

Тижфантаст

Доброю традицією на «Книжковому Арсеналі» стало проведення заходів від літературного об'єднання «Зоряна Фортеця». Саме завдяки цим небайдужим людям наші книжкові фестивалі набувають риси конвентів із фантастики, та збирають разом письменників і читачів цього жанру. Цей рік не став винятком, і в рамках програми з фантастики, що отримала назву #тижфантаст, відбулося багато цікавих дискусій та презентацій.

Наприклад, на одній із зустрічей говорили про альтернативну історію. Почали з того, що обговорили, навіщо фантастам альтернативна історія. Зійшлися на тому, що багато письменників просто ліниві, і їм простіше не вивчати матеріали, а вигадати щось своє. Петро Яценко додав, що альтернативкою можна заповнювати лакуни між історичними фактами, щоб було цікавіше: так він зробив у своєму романі «Немов. Нечуй. Небач», взявши реальну біографію Нечуя-Левицького і «розбавивши» її стімпанком.

Потім фантасти поговорили про «переписування історії», і в цьому сенсі цікаву думку висловив Володимир Єшкілев. Письменник вважає, що сучасні підручники аж надто заповнені війнами, агресією та поневіряннями, у той час, як культурі приділено всього пару сторінок наприкінці кожного розділу. Така подача матеріалу травмує читача, і на жаль, зрощує не тільки воїнів, а й тих, хто бере свої моделі поведінки від людей, що звикли жити під окупаційними режимами. Володимир Єшкілев підкреслив, що історію треба не переписувати, а зміщати акценти від політичної (війни та території) до історії людей, культури, науки тощо. Тобто формувати

позитивний образ, як робиться у інших країнах.

Ну, і звісно, не минули на дискусії тему попаданців-потраплянців. Цей піджанр альтернативки дуже популярний у Росії, проте, на думку Олеси Стужук, котра давно його вивчає, класичне «перегрівання» історії нам не загрожує. Багато чому завдячуючи Росії, яка довела його до абсурду творами на кшталт «мікроба-попаданця» (таке реально є), тим самим зробивши щеплення українській літературі від подібного треша.

Новинки української фантастики

Розмовляти про українську фантастику краще за все з українськими фантастами, як би очевидно це не звучало. Тому презентація новинки «#щоутренді», яка відбулася на «Арсеналі», пройшла доволі насичено. Загалом, вітчизняні письменники говорили здебільшого про фентезі та химерну прозу. Так вийшло, що книг у цьому жанрі на презентації була більшість. Зокрема, Наталія Матолінець розповіла про «Гессі» - підліткову історію про дівчинку, яка живе у альтернативній Європі початку ХХ ст., у світі смаколиків, танців, моди, але при цьому не пливе за течією, а шукає свій шлях, через що інші люди вважають її дивною. Ще одна молода письменниця - Марина Смагіна розповіла про «Кімнату» - свій другий роман. Він про дівчину, що перебирає у кімнаті мотлох, проте за кожною річчю ховається певна історія, з яких вимальовується ціле життя. Третя авторка фентезі - Ярина Каторож розповіла про свою новинку - другий том із циклу «Палімпсест», що оповідає про підкорений народ і про обрану дівчинку, яка є носієм його пам'яті та культури. Ярина зізналася, що пише дуже імпульсивно, тому доводиться довго вивіряти, аби у тексті раптово не з'явився раніше вбитий персонаж, а ще вона сама ілюструє свої книжки.

Якщо дівчата говорили про фентезі, то хлопці не говорили про нього взагалі. Остап Українець та Євген Лір представили свої новинки химерної прози. У Євгена - це збірка оповідань «Підземні ріки течуть», що обертаються навколо одного персонажа, і цим персонажем є Смерть. А ось Остап Українець зізнався, що його твір «Транс»

Комікси на «Арсеналі» отримали окремий стенд, на якому можна було придбати вітчизняну новинку «Княжа воля», яка оповідає про пригоди хом'ячків у сеттінгу «Київської Русі». Там також був представлений другий випуск «Серед овець» у колекційній обкладинці, а від авторів «Хронік Аптауна» ми помітили новий мерч – тематичні брелоки.

всім сподобався, але його ніхто не зрозумів (шість бета-рідерів дали зовсім різні інтерпретації роману, а коли Остап показав текст видавцю Олексію Жупанському, той дав сьому). Олексій Жупанський, в свою чергу, розповів, що в цьому центрова ідея серії «Альтернатива», коли кожен розуміє книгу по-своєму, тому видавництво і далі розвиватиме серію в цьому напрямку.

Коротка проза і проблеми вітчизняної фантастики

Які проблеми української фантастики ми знаємо? І чи є ці проблеми специфічними саме для фантастики, чи цим хворіє вся українська література, говорили на дискусії про коротку прозу. Письменник Родіон Величко зауважив, що чесна критика та чесні премії не народяться в нашій країні, допоки самі письменники не захочуть грати по-чесному. Адже будь-яке починання створити незалежну премію з фантастики нівелюватиметься авторами, що проситимуть своїх друзів проголосувати за них. І тільки коли автори дозріють та захочуть почути зворотний зв'язок від аудиторії, можна буде говорити про нагороди. З іншого боку, на думку Родіона, потрібно встановлювати чіткі критерії оцінки, і нагороджувати найкращого (а не так, що цього року одного, наступного – обов'язково іншого, щоб нікого не образити).

Ну, і звісно, варто сказати про проблеми у фендомі. Їх непогано окресли перекладач Євген Лір. Перша, і найважливіша, полягає у тому, що у нас всі срутуться, замість того, щоби працювати разом. Інша про-

блема активного фендому, на думку Євгена, - це пошук зради. Особливо це стосується перекладів, де читачі активно вишукують докази того, що переклад робився не з оригіналу, а з російської. Наприклад, була ситуація, коли один вітчизняний перекладач передав діалектизм через русизм, його одразу затаврували зрадником. Хоч пізніше виявилось, що той роман ще не вийшов російською – і, відповідно, перекладу з неї не могло й бути. Сюди ж відноситься проблема українських перекладів, автори яких люблять використовувати рідковживані слова, через що фендом не любить їхні тексти («непозбувна бентега» – це тільки вершина лінгвістичного айсбергу).

Тож самі письменники визнають, що проблеми є, і щоби їх подолати треба менше сваритися і покладатися на «кумівство».

**Текст та фото: І. Новицька,
С. Чирук**

Заходи з фантастики збирали величезну кількість небайдужих глядачів.

Фурор фан- тастів

Усміхнені продавці чекають на щасливих покупців на стенді видавництва, що надрукувало чи не найбільше новинок фантастики під «Форум 2018»

Сказати, що у Кінопалаці «Коперник» було людно — не сказати нічого. На маленькому п'ятачку кав'ярні у фойє кінотеатру, ніде було проштовхнутись, а із зали продовжували виходити і виходити відвідувачі. «Боже, хто ж там виступав!», – чулося із черги. Нарешті зала виплюнула людський клубок з центру якого наче спиця стирчав високий, майже двометровий, чоловік у чорному светрі та джинсах. Під невблаганним тиском фенів, він знайшов вільний столик, сів і просто почав підписувати книжки. Його взяли у щільне кільце, і якась пані, проходячи повз, не втрималась і спитала: «Хто цей письменник?». Їй відповіли: «Це – Пітер Воттс. Канадський фантаст». Жінка пішла далі, здивовано кліпаючи очима.

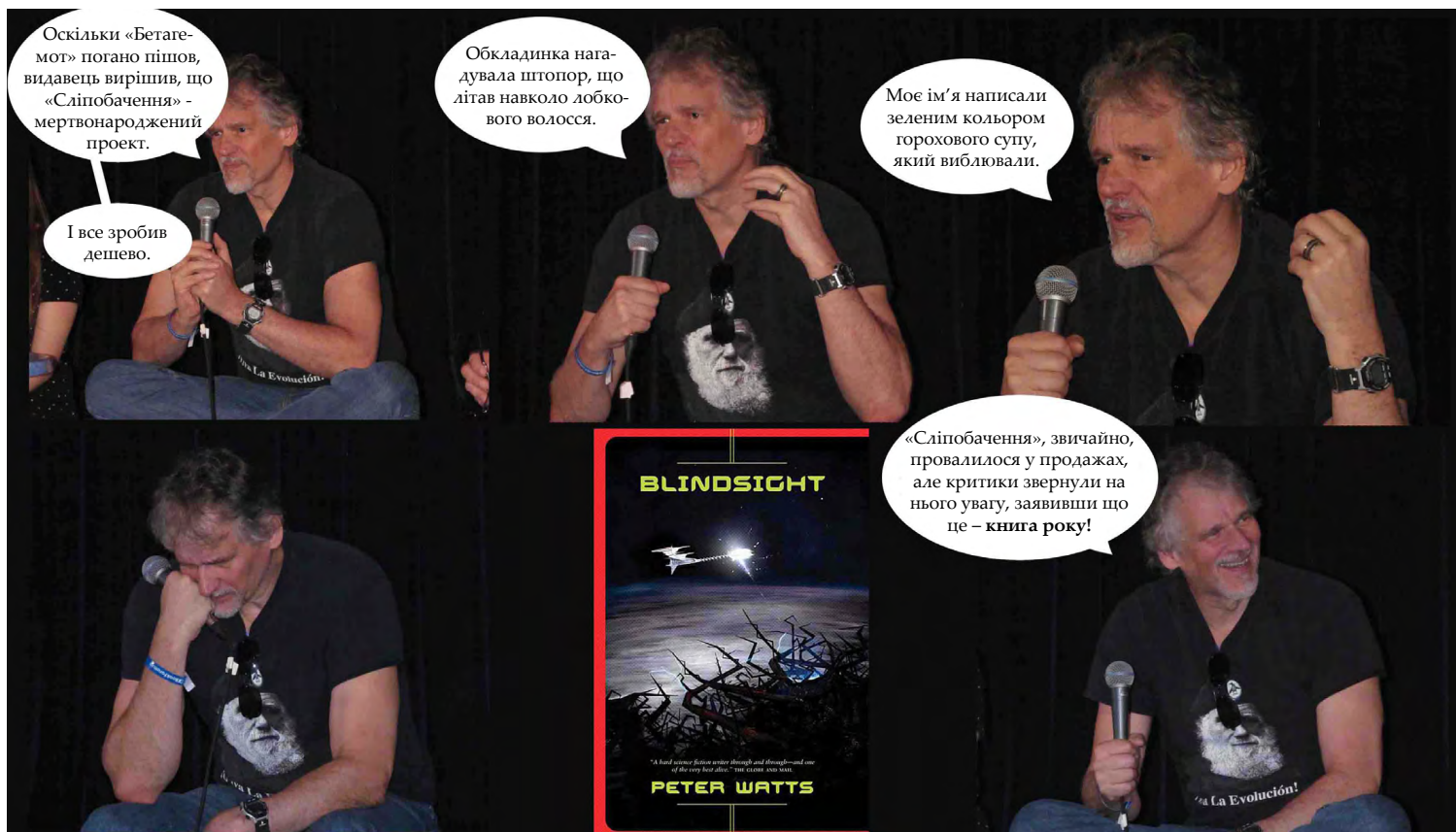

До того, що письменники-фантасти можуть збирати величезні зали шанувальників в Україні ніяк не звикнуть. У нас фантастика досі сприймається як несерйозна література, а на тих, хто її пише та читає, дивляться як на маргіналів. Рік тому за редакцією Ярини Цимбал побачила світ збірка творів української фантастики 1920-их років «Атом у запряжі», а в інтерв'ю «Українській правді» редакторка щиро зізналася журналістам, що їй «дуже імпонує позиція нинішніх критиків, які невтомно нагадують літераторам, що ми вже втомилися від фантастики, фентезі, фантазмагорійності і потребуємо добротного реалістичного психологічного роману». Начебто це провина фантастів і фантастики, що ми не маємо добротних реалістичних романів, начебто фантастичний

роман не може бути психологічним. Насправді не це провокує такі твердження, а укорінена зневага українських літературознавців до фантастичної прози, яку вже звично клеймити «другосортною» або «розважальною» літературою.

Цьогорічний львівський «Book Forum» дещо підвадив ці стереотипи, але, схоже, аргументів виявилось недостатньо, бо серед найвідвідуваніших заходів «BookForum» не відзначив події за участю Пітера Воттса (хоча вони реально БУЛИ такими), імовірно, знову ж таки, через «несерйозність» жанру. Але найважливіше не це, а те, що цього разу фантастика показала, що вона може зайняти ГІДНЕ в українській літературі. Питання лише в тому, що це за фантастика і наскільки відомим є автор.

Пітер Воттс розповідає про зубожілі обкладинки на Львівському «Форумі»

Якість, якість і ще раз якість

На одному із заходів за участю Пітера Воттса людей цікавило те, чим є свідомість, хто насправді керує нашими діями, як інформація передається нейронами. Письменник розповідав про це зі знанням справи, апелюючи до передових досліджень, за якими стежить, бо сам є доктором філософії та професійним біологом. У спогадах про відвідини України, він відзначив, що заходи на «Book Forum» за його участю нагадали йому, швидше, науковий симпозиум, а не конвент, де збираються фанати. Вразило його і те, що читачі нерідко виявлялися дуже освіченими і компетентними. Цих людей зібралось понад 300 осіб, вони приїхали з різних куточків України, правдами і неправдами відпрошуючись з роботи, беручи відпустки, тільки б лише побачити і почути улюбленого письменника. А хтось так і не зміг приїхати. А хтось так і не дізнався. Це вказує на те, наскільки багато в нас шанувальників якісної наукової фантастики.

Чимало гостей проявили інтерес і до заходів за участю польського фантаста Яцека Дукая. «Крига» Дукая – це дивовижне поєднання цікавої філософської ідеї, алегорії, нової, видозміненої

фізики і хімії, альтернативної історії, вбраних у шати психологічного роману XIX ст. у дусі Достоевського. На переклад цього роману, як і на приїзд до України Пітера Воттса, українські шанувальники фантастики чекали вже кілька років. Нарешті зірки зійшлися на «Book Forum». Не дивно, що обидва автори викликали ажіотаж. Тут слід зауважити, що їх об'єднує одне, їх книги – це якісні твори, які містять ідею, і претендують набагато більше, ніж просто розважити читачів. Це серйозна література і саме через це їх люблять

Скромняга Яцек Дукай підписує авторський примірник «Криги» для редакції Альманаха «Das ist fantastisch!»

і поважають фанати. Якщо українські автори візьмуть їх за свій орієнтир, цілком очікувано, що за кілька років такі-само черги будуть стояти і за українськими фантастами. Власне, у них і вибору іншого немає, бо як слушно зауважив український фантаст Володимир Аренев, вітчизняним фантастам доводиться конкурувати аж ніяк не між самою, а із всесвітньо відомими авторами.

І ми не ЛИКОМ ШИТІ

Попри те, що сьогодні досі є люди, переконані в тому, що української фантастики в нас немає (тут слід більше говорити про проблему комунікації із читачами фантастики), «Book Forum» продемонстрував, що це не так. Свій дебютний роман «Лазарус» презентувала київська письменниця Світлана Тараторіна, вже знана у фендомі завдяки оригінальним оповіданням. Книжка вийшла у симпатичному оформленні, а антураж роману, як і у Яцека Дукая, відноситься до початку ХХ сторіччя. Співпадиння? Можливо, але авторка виявилась палкою шанувальницею польського метра, так що цілком може трапитись, що орієнтуватися на якісну фантастику наші письменники уже почали.

Втім, торування власного шляху нам також притаманне. Так, письменниця-фантаст, Наталка

**Безпрограшна інсталяція до
«Пороху з драконових кісток»
Володимира Аренева»**

Олен Фешовець, директор видавництва «Астролябія», натхненно розповідає, що збирається видавати всього Дукая українською.

Ліщинська, під час презентації своєї фентезійної антиутопії «Не люди, люди, нелюди» зізналась, що надовго відклала свій текст, коли дізналась, що один із бета-рідерів порівняв його з творчістю іншого відомого письменника. За словами авторки, їй неприємна була сама думка про те, що вона може бути чийось епігоном.

Відкрив «Book Forum» і ще одного молодого українського фантаста – Віталія Романа, який стартував зі збіркою з чотирьох оповідань – «Творці та їх творіння», де письменник грається із взаємодією між автором та його персонажами.

Нарешті були і здобутки молодих авторів. За збігом обставин, львівський «Book Forum» бодай трохи став українським відлунням фестивалю «Єврокон-2018», що проходив цього річ у французькому Ам'єні. На одному із заходів відзнаку «Єврокону» за кращий дебют передали молодій письменниці – Ярині Катарож.

Так що можна констатувати, що попри проблеми, з якими зустрічаються українські автори (їх перелік, іноді спірний, було озвучено під час деяких заходів), зокрема той факт, що в Україні письменникам-фантастам набагато складніше дебютувати порівняно із Польщею, українську фантастику все-таки друкують. При

«Форум» - це коли не знаєш,
чого треба по-більше: грошей
чи торбу, щоб усе донести

чому видавці не гребують дебютними романами, бо Україна це зовсім не та країна де спостерігається засилля метрів на фантастичному ринку.

Це таки продається!

Де була б уся та фантастична братія, якби не зусилля вітчизняних видавців. Саме вони є тим локомотивом, завдяки якому україномовна фантастика впевнено торує собі шлях. Завдяки яким фантасти збираються на таких фестивалях як «Book Forum», виходять українські переклади закордонних бестселерів. Але цей локомотив не зрушив би з місця якби не один важливий факт – фантастика в Україні ПРОДАЄТЬСЯ і продається непогано. Поки що видавництва орієнтуються, переважно, на перекладні твори (частково – через якість, частково – через авторитетність і більшу «розкрученість» закордонних авторів), але у цілому це свідчить про те, що український читач прагне читати фантастику, а отже, імовірно, переклади, стануть тим підґрунтям, з якого буде легше відштовхнутися українським письменникам. «Видавництво Жупанського» та «Астролябія» зазначили «Сліпобачення» Пітера Воттса та «Кригу» Яцека Дукая у топі своїх книг, проданих під час «Book Forum». Більше того, у за-

**Настав час приголомшливих історій.
Це дискусія про польську фантастику
за участю авторів та перекладачів.**

палі директор видавництва «Астролябія» – Олег Фешовець навіть анонсував видання українською ВСІХ творів Яцека Дукая. Видавництво «НК-Богдан» знову порадувало класикою – презентували «Кантику для Лейбовіца» Волтера М. Міллера-молодшого, «Час – найпростіша річ» К. Сімака, «Ніч у самотньому жовтні» Р. Желязни, завершальні книги циклу Д. Адамса «Автостопом по галактиці».

Видавництво «Рідна мова» не тільки видало роман Войтека Мілошевського «Вторгнення», але організувало зустріч із автором. Це знову-таки пограничний роман, можлива і дуже похмура версія найближчого майбутнього, пов'язаного з українсько-російською війною.

Усе більше і більше спостерігається зближення фендому із коміксистами. Не став виключенням і «Book Forum». Зокрема, видавництво «Рідна мова» анонсували вихід українською «V for vendetta» і «Transmetropolitan», якщо все складеться з правовласником.

Ярина Каторож щойно отримала винагороду з «Єврокону», де її визнали кращою молоддю фантасткою Європи.

Головне нововведення «Форуму» - зміна логотипу і назви. Тепер замість традиційних рагликів концептуальне зображення книги.

Добрі традиції

Не обійшлося і без традиційних посиденьок-дискусій, під час яких, як завжди обговорювались цікаві теми чи-то пов'язані з кінофантастикою, чи-то соціальним впливом коміксів на суспільство, чи-то передачею травматичного досвіду у фантастиці, чи-то фольклорними персонажами у підлітковому фентезі та багато іншого, але вже в своєму, більш камерному колі. Особливо цікавими виявилися дискусії за участі літературного об'єднання «Зоряна фортеця», які розмивали межі між фантастикою і наукою, фентезі і маленькими дивами у повсякденному житті.

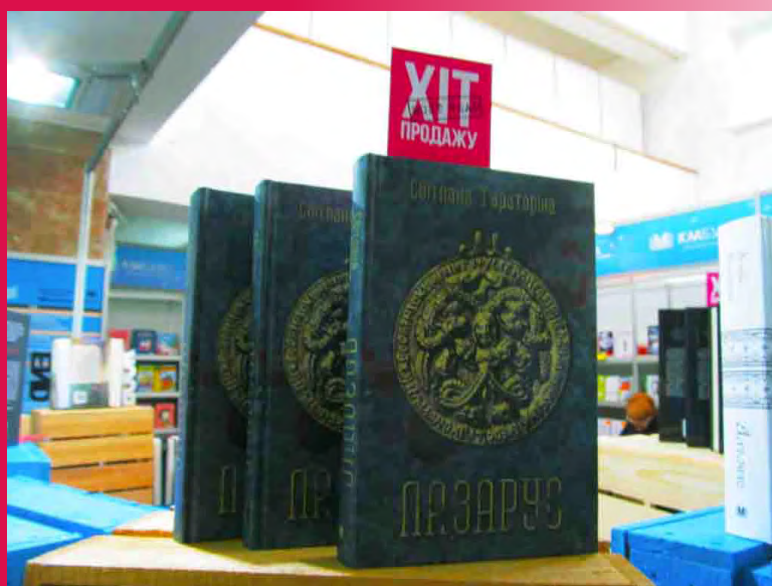
Утім, теми заявлені для обговорення «між собою», тематика фантастичних книг, презентованих на «Book Forum» чітко демонструють, що

фантастика не замикається сама на собі. Що вона реагує на актуальні теми як суспільні, так і наукові. Що ця література дійсно може бути якісною і високою, а головне, що вона має тверде підґрунтя у вигляді високоосвічених читачів, які платять гривнею за те, що вони вважають важливим.

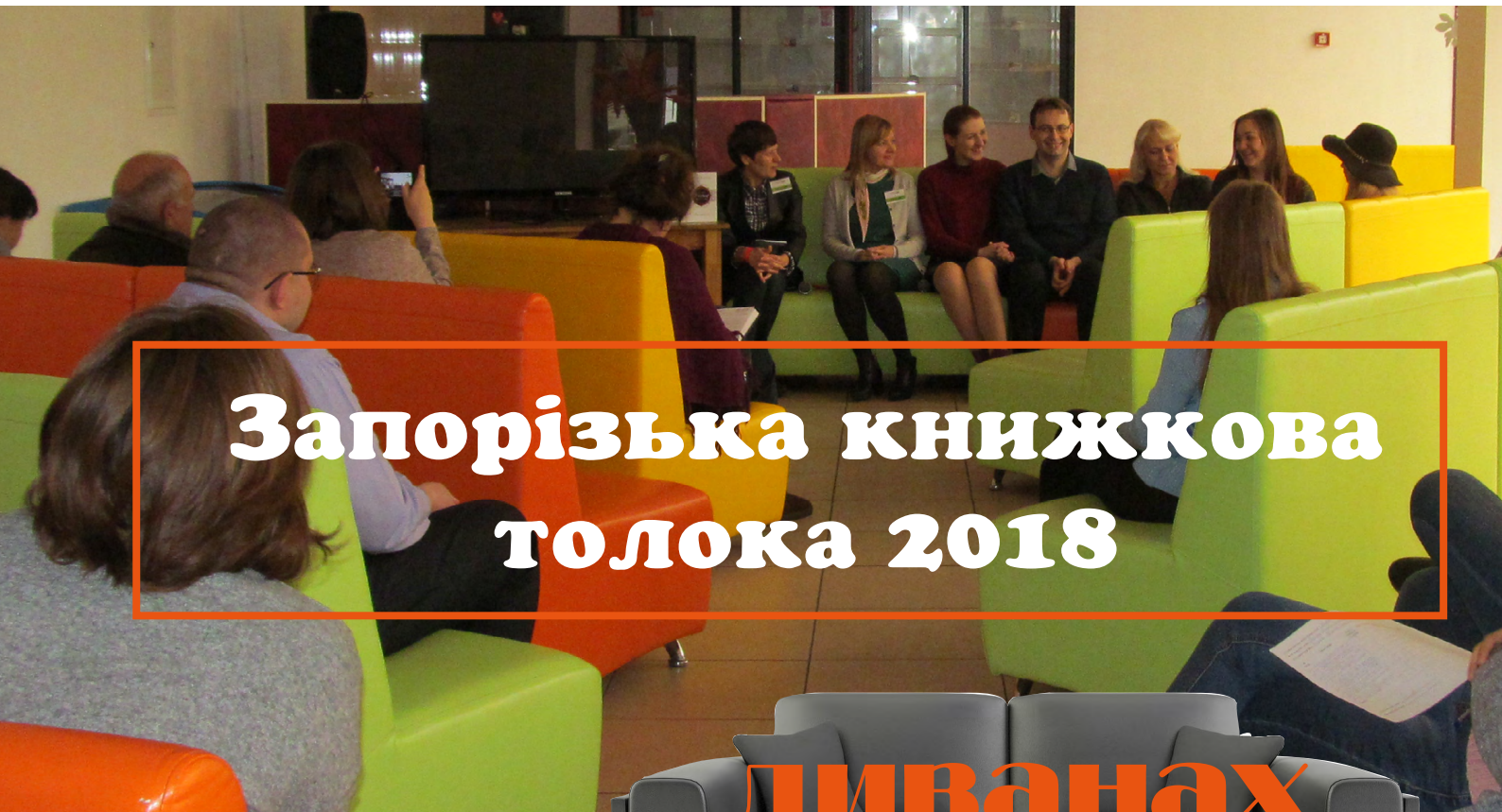
«Book Forum» здивував людей, які тримаються осторонь від фантастики, навалюю шанувальників твердої НФ та фентезі, утім у цьому не було нічого дивного. На фестиваль приїхали дійсно довгоочікувані письменники, що було збігом щасливих і нещасливих обставин. Тут відбувались цікаві українські презентації і це добре, бо фантасти і фендом змогли не тільки повчитися одне в одного, що завжди корисно, але і показати себе іншим, а отже не за горами той день, коли фантастику визнають в Україні достойною літературою, а українські автори на рівні конкуруватимуть із закордонними.

Текст: С. Чирук

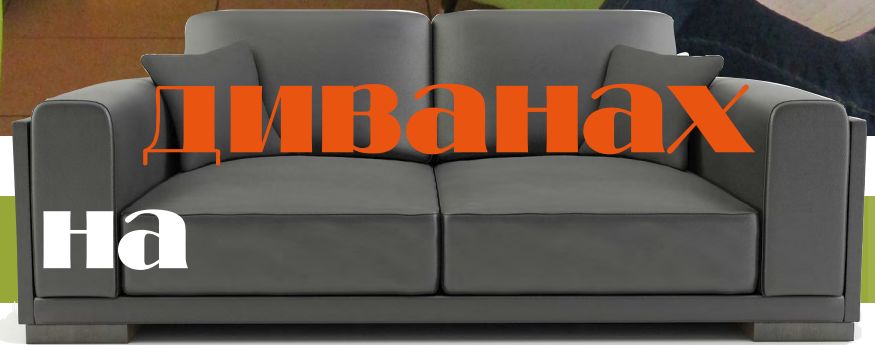
Фото: С. Чирук, І. Новицька

Світлана Тараторіна вишукано вдяглася на презентацію свого дебютного роману «Лазарус». Авторка ще не знає, що його визнають книгою року.

Запорізька книжкова толока 2018

Фантасти на

Найкращий косплей серії «Горизонти фантастики», яку випускає видавництво «Навчальна книга - Богдан». А після всього почутого на «Толоці» - ще й найкомпетентніші з фантастики дивани на всю країну.

Осінь дарує нам чудові книжкові фестивалі. З 26 по 28 жовтня 2018 р у Запоріжжі пройшла вже традиційна «Книжкова толока». Цьогорічний захід зібрав у «Козак-палаці» величезну кількість письменників та відвідувачів, але любителям фантастики він запам'ятався тим, що мав окрему локацію для фантастичних заходів. Так, так, спеціальна локація для фантастики! За смішним збігом вона називалася «Диван» (і там дійсно було багато кольорових диванів), але це вдало поєдналося з «диванними обкладинками» одного видавництва небайдужого до фантастики.

Організатори постаралися на славу, і це відчувалося як в наповненості програми, так і в оригінально оформлених локаціях. Наприклад, вулична сцена, де проходили концерти та перформанси, була побудована у вигляді білого куполу, ніби зійшовши зі сторінок роману про місячну станцію «Артемиду» Енді Вейра. На історичній локації, де виступали історики та презентували тематичні книжки, встановили тачанку, невелику пушку та чудернацьку ретро-машину для очистки кукурудзи (до речі, останню можна було випробува-

ти прямо на місці, бо поряд спеціально для цього поклали кілька початків). Особливою популярністю у тих, хто прийшов із дітьми, користувалася локація «Книголісся» - там передбачили багато фотозон, майстер класи для малечі (з видування скла, випалювання по дереву, столярної справи тощо). У «Книголіссі» надрукували купу велетенських розмальовок, розкреслили підлогу для ігор в «класики» та лабіринти, встановили дошки та довжелезні полотна паперу для творчості (і там красувалися непогано намальовані Рік і Морті), а найменшим дуже сподобалося «паперове містечко», де в будинках відчинялися двері і вікна, і можна було залізти всередину. Загалом, «Книголісся» - це дуже хороша ідея для популяризації читання для всієї родини.

Слід сказати, що за переліком видавництв, зарубіжних гостей та асортиментом книжок «Толока» поки поступається таким гігантам, як Львівський «Book Forum» та Київський «Книжковий Арсенал», зате виграє у кількості місцевих малих видавництв, які практично нікуди не виїжджають. Вони, переважно, представляють історичну та етнографічну літературу, присвячену Запорізькому регіону – такий собі ексклюзив. Окрім того цьогорічна «Толока» порадувала яткою з тематичним мерчем – брелоками та магнітами з логотипом фестивалю, який могли придбати всі охочі.

Справжня тачанка в історичній локації та апарат для чистки кукурудзи - ексклюзив «Толоки».

Отже, за організацією та насиченістю програми – «Запорізька книжкова толока» - безпрецедентний захід для усього Південно-Східного регіону України (до того ж ще й з безкоштовним входом). Вона впевнено входить у «Топ-3» книжкових фестивалів країни. І хоч під неї ще не випускають новинки, а зарубіжні письменники не шикуються в черги, щоби приїхати з презента-

На «Толоці» пройшли одразу дві дискусії про горор. На одній говорили про те, чим сьогодні лякати людей, на другій – про стан горорної літератури в Україні. Спікери наголосили на тому, що зараз читачів все менше жахає ірраціональне, типу зомбі чи вампірів. Значно страшніші реальні речі, наприклад, маніяки чи бандити у темному провулку.

Говорячи про горор від українських авторів, Олександр Завара та Євген Лір розповіли про інтернет-конкурси, за результатами яких виходять збірки оповідань (фензін «Підвал», «Крамничка жахить», «Дотик зачаєного жаху»

Горор на «Толоці»

тощо). За їх словами, кожен конкурс – це відкриття талановитих авторів, котрі незрозуміло де ховалися до цього часу. Але, звичайно, багато наших письменників пародіюють Кінга чи Лавкрафта, іноді вступу «позичаючи» сюжет, замінивши американські імена українськими. Значно крутіше, коли твори виходять про наші реалії – і таких дедалі більше. Говорили також про те, що в Україні немає свого «Світильника Джека» чи «Бабая» (обидві назви запозичені) – тобто впізнаваного символу жахить.

Зрештою, підсумували, що майбутнє у вітчизняного горору є, бо десь півдесятка авторів короткої прози, що починали з інтернет-конкурсів, вже дебютували з сольними книгами.

Das ist fantastisch!

цією, фестиваль вдається кожного року все краще. І саме завдяки «Толоці» мешканці Запоріжжя та сусідніх міст, які не відвідують Київ чи Львів, мають змогу відчути атмосферу книжкового фестивалю, придбати новинки за цінами видавництва і поспілкуватися з відомими українськими письменниками (а у випадку з фантастами – ще й долучитися до вітчизняного фендому).

На «Запорізькій книжковій толоці» пройшла ціла серія зустрічей, присвячених фантастиці, що відбулася завдяки членам «Запорізького клубу любителів фантастики»: Олені Красносельській, Талі Владміровій, Ганні Лупинос та очільникам столичного літературного об'єднання «Зоряна Фортеця» - Олегу Сіліну та Альоні Савіновій. Найбільш цікавим у цих зустрічах було, мабуть, те, що учасники змогли намацати одразу кілька дражливих фантастичних тем для дискусій. Наприклад, про жіночу фантастику, субкультури та невгамовну спільноту, що полюбляє давати непрохані поради авторам та перекладачам.

Зокрема, розмова про «жіночу фантастику» дуже гарно лягла у мейнстрім-дискусії про фемінітиви. З одного боку, такого маркування потребують видавці та певна частина читачів, з іншого, як виявилось на дискусії, чіткого розуміння, що таке «жіноча фантастика» немає: хтось вважає, що це фантастика, написана жінкою, для когось основний критерій – це головний герой жіночої статі, хтось звертає увагу на особливості тексту (емоційність, чуттєвість, тощо). Своєрідний підсумок у цьому хаосі підбила

Книжковий ярмарок зібрав тисячі відвідувачів. Окрім великих видавництв на «Толоці» були представлені і «місцеві» видання, які, зазвичай, не зустріти на всеукраїнських книжкових фестах.

Ведмедик вочевидь читає Стівена Кінга або, на крайній випадок, жорстку НФ від Пітера Воттса.

Дитячий майданчик «Книголісся» привернув увагу сімей із дітьми. Там були фотозони, інструменти для творчості та безліч майстер-класів: від різьби по дереву до анімації.

До ятки з коміксами вишикувалася довжелезна черга.

Ярина Каторож зазначивши, що значно корисніше ділити фантастику не на «жіночу» та «не жіночу», а на «хорошу» та «погану».

Ще одна цікава дискусія стосувалася субкультур, адже багато всього пов'язаного з фантастикою можна зарахувати до цього напрямку: косплей, фендом, фанфіки тощо. Запорізький письменник Валентин Терлецький гірко пожартував, що у Запоріжжі до субкультури можна віднести й відвідувачів «Книжкової толоки» (що викликало розуміння й оплески у залі), за його словами, «будь-яка культура в нас – це вже субкультура». Потім, коли модератор запитала про інші субкультури у Запоріжжі, з залу згадали про реконструкторів і фріганів – таке собі нове слово, яке розшифрували, як «людей, що їдять зі смітника». Тож для відвідувачів дискусія була багато в чому пізнавальною: інший приклад, коли згадували «Київ Комік Кон» сімейна пара праворуч від нас оживилася, прошепотівши: «Ого! У нас і таке є!».

Не менш пізнавальною була й дискусія про фантастичні міста. Як виявилось, це той випадок, коли фантастика потроху стає реальністю. Зокрема, згадували нереалізований проект «соцмістечка» у Запоріжжі – такого величезного критого комплексу, де магазини, школи і житло знаходилися, фактично, на різних поверхах однієї споруди, як у «Судді Дреді». Розповіли також, як з 2010 р. розробляється проект «розумних» еко-міст, що мають простягтися між

Підліткова фантастика

У видавництві «АССА» цього року започатковано серію підліткової літератури «Час Фентезі». На «Запорізькій книжковій толоці» пройшла презентація цієї серії за участю письменника Володимира Арєнева та перекладача Євгена Ліра. Розповідали про те, що підліткова література може говорити на табуовані теми, бо підлітки вже і так зачитуються Мартіном та Сапковським і хочуть книжки про серйозні речі. Тому серія «Час Фентезі» йде в ногу з запитамі молоді, наприклад, у романі Володимира Арєнева побіжно підіймається проблема наркоманії. Хоча, як визнали на презентації, не всі батьки готові купляти таке дітям. Наприклад, у романі

«Черептон Крутій» головний герой – скелет і обкладинка з ним дещо лякає окремих матусь. Роман Анни Каньтох «Таємниця покинутого монастиря» взагалі в оригіналі мав назву «Таємниця диявольського кола», але тут і видавець злякався, що слово «диявольське» розлякає покупців, тому назву для української аудиторії були вимушені змінити.

Дуже цікаву лекцію про історію коміксу прочитав на «Запорізькій книжковій толоці» письменник, сценарист та знавець коміксів Денис Скорбатюк. Загалом, лекція збирала велику кількість слухачів різного віку, і було видно, що інтерес до мальованих історій у пересічних читачів величезний. Денис Скорбатюк представив авторську періодизацію ро-

Розмова про комікси

звитку українського коміксу, що складається з 6 етапів, і докладно розповів про кожен із них, ілюструючи доповідь великою кількістю слайдів. На лекції можна було дізнатися про комікси в агітаційній пресі, подивитися на ранні малюнки Олександра Довженка, засмутитися через те, що у радянський період «дорослі» комікси не пропускали до друку через «неформат», відкрити для себе Анатолія Василенка, Ігоря Баранька, Олексія Чебикіна та інших українських художників, і, врешті-решт, поностальгувати за журналом «К-9».

Дніпром та Запоріжжям. Вже навіть є плани, та до втілення ще дуже далеко. Євген Лір згадав про майже антиутопічну міську тест-програму в Китаї, де через камери і систему розпізнавання облич за людьми постійно стежать: надсилають рекламу з адресою магазину, де є вподобаний товар, або нараховують «штрафні бали» за порушення правил дорожнього руху – і коли штрафів збирається достатньо – блокують можливість користуватися авто.

На заходах провели також дискусії стосовно «болючих» зауважень із фендому. Наприклад, захід під назвою «кращебілогія» стосувався ситуацій, коли будь-яке хороше починання зарубувалося на корню коментарями, що починалися зі слів «краще би...». У цьому сенсі згадували зауваження видавців «краще би ви писали не фантастику, тоді б вас, може видали», а Наталка Ліщінська розповіла про «краще би» у контексті класики української літератури, що описує страждання і зубожіння, письменниця закликала писати щось менш депресивне. На дискусії, присвяченій антиутопіям, пані Наталка продовжила цю тезу, зауваживши, що навіть антиутопії не обов'язково мають бути депресивними. Ще один захід, під девізом «краще би», присвячувався перекладам. На ньому згадували, як наш фендом болюче сприйняв перетворення Саймака на Сімака, і як Айзек Азімов наприкінці життя захотів стати Ісааком Озімовим (його справжнє ім'я), але видавці йому не дозволили, бо прізвир-

На «Толоці» продавалися фірмові сувеніри. Зокрема, брелоки з логотипом фестивалю та магніти у вигляді книжечки, в якій надруковано розклад заходів.

Поки фантасти дискутували у «диванній» локації, книжки на ярмарку за цінами видавництв розліталися, як гарячі періжки.

ще Азімов було надто розкручене. Перекладач Юлія Джугастрянська зазначила, що, на її думку, класичні твори треба наново перекладати кожні 20-30 років для кожного покоління, вносячи туди актуальні смисли та інтерпретації. Наприклад, під час перекладу Сімака «Час – найпростіша річ» вона використала слово «гаджет», якого не було в оригіналі, для перекладу технологічних пристроїв, щоби воно звучало актуально для читачів. Проте, через кількадесят років, можливо, «гаджет» буде звучати архаїчно, тому треба буде робити повторний переклад.

Наприкінці циклу зустрічей говорили про фантастичні оповідання. Письменниця Наталка Ліщинська порівняла написання оповідання зі спринтом, а роману – з марафоном. Бо важко не видохтися, поки працюєш над великою формою. Вона розповіла, як її романи починалися з оповідань, і що вважає оповідання хорошим стартовим майданчиком для відточування письменницької майстерності. Олег Сілін із літера-

турного об'єднання «Зоряна Фортеця» зазначив, що за 10 років існування їх інтернет-конкурсу вони зібрали понад 1000 оповідань. Багато з їх постійних авторів вже встигли дебютувати з власними романами, або збірками, що складаються з творів, написаних як раз під конкурси. Олег Сілін зробив важливий анонс – готується альманах за результатами конкурсів «Зоряної Фортеці» (продовження минулорічної збірки «Питання людяності»). Проект має робочу назву «Ступінь свободи» (або «Ступені свободи») – яка розшифровується таким чином, що написання фантастики має додатковий ступінь свободи – це фантастичне припущення. Наразі альманах знаходиться на етапі відбору оповідань.

**Текст: І. Новицька
Фото: І. Новицька, С. Чирук**

Книжковий космос:

Фестиваль «Book space» у Дніпрі

Фестиваль витримано у космічній тематиці, бо Дніпро - місто ракет. Тому намети символізували марсіанське містечко, а їх наповнення було виконано у формі ракет з поселенцями-книголюбями.

Минулої осені у Дніпрі пройшов великий книжковий фестиваль із космонавтом на логотипі. Зголоднілі за книжками містяни та мешканці області кинулися купувати літературу: ще б пак – адже подібних заходів не було у Дніпрі років 15! Та й попередник запам'ятався місцем проведення на околиці й млявою програмою у робочий час у будні. Тож для тих, хто не їздить до Києва, Львова чи навіть до Запоріжжя, побачене було святом літератури.

Можна похвалити організаторів за сміливість і за доведення справи до кінця (адже книгарень у місті мало, та й їхній асортимент доволі бідний порівнянно з тим, що виходить друком). У той час, як книжкові фестивалі дедалі частіше проводяться у різних куточках України, особливо приємно, що традиція поширилася й на місто-мільйонник на Дніпрі. За нашими спостереженнями добре розходилася дитяча та історична література, а також класика.

Письменник та перекладач Віталій Кривоніс представив магічний реалізм «Дитя землі», який в оригіналі називався «Блакитний псець», але в нас вирішили змінити назву.

А от любителям паперової фантастики сильно не пощастило. Майже всі основні гравці з найсмачнішими новинками захід проігнорували. Стенд «Астролябії» стояв порожнім (фанати Дукая та Толкіна сумують), «КСД» не доїхали (прощайте, Кінг та Аберкромбі), «Видавництва Жупанського» взагалі не було у програмці (Воттс та Лавкрафт – не для Дніпрян), так само, як і «КМ-Букс» (Мартін, за що?), «НК-Богдан» привезли з собою дуууже маленьку частину від усього того, що видали останнім часом. А ще не було коміксів! І за це особливо прикро, бо в нашій комікс-індустрії зараз підйом, виходить майже 100 коміксів на рік, й українські мальописи просто зобов'язані бути на великих книжкових фестивалях у різних регіонах країни (на фестивалі була представлена тільки «Наша ідея», що друкує дитячі комікси, та цього вкрай мало).

Місце проведення фестивалю одночасно прикольне і спірне. Павільйони для торгівлі книжками зробили у парку біля обладміністрації, а сама ОДА прийняла більшість презентацій (це виглядало дуже дивно: письменники у залах з держсимволікою та килимами). З іншого боку, ОДА знаходиться не зовсім у центрі, тож знайти фестиваль для немісцевих було ще тим квестом. На фудкорті продавали пиво та різні алкогольні коктейлі.

Організація фестивалю, в цілому, була нормальною. Волонтери старалися, хоч їх не завжди вистачало. Вхід був вільний, але не передбачено браслетів чи ще якихось способів порахувати відвідуваність. Із мінусів: дуже невдало розташували вказівники з назвою локацій (наприклад, в ОДА один із них прицаївся у приміщенні через залу засідань за колоною). Та й програмки з картою у суботу вранці були тільки на третьому поверсі ОДА в закутку, куди ми потрапили випадково. На заходах не було фотографів (що дуже незвично у порівнянні з іншими фестивалями, де на кожну презентацію забігала людина з професійною камерою зробити пару знімків). Відвідуваність презентацій, на яких ми встигли побувати, була дуже різною: від 15 до 60-70 осіб, що співставно з подібними заходами у тому ж Запоріжжі. В цілому, «Book Space» є куди рости, але він набагато краще, ніж узагалі нічого.

Програма з фантастики на фестивалі викликала жвавий інтерес у відвідувачів. Зали були заповнені, і це дуже приємно. До Дніпра приїхали фантасти Володимир Аренев, Олександр Михед та Марія Галіна (і не приїхали з різних причин Наталя Матолінець та Євген Лір).

Текст: І. Новицька

Фото: І. Новицька, С. Чирук

Володимир Аренев розповів про підліткову літературу та провів майстер-клас із порадами письменнику-початківцю. Виявилося, що проблема, як видатися молодому автору в Україні, доволі болюча, тому аудиторія збиралася сидіти до пізнього вечора, сиплючи все новими питаннями.

Сергій Легеза прочитав дуже прикольну лекцію про світ Дж. Толкіна та про те, як «Володар перснів» змінив життя не одного покоління фендому. Лекція супроводжувалася презентацією і інформацією про видання творів Дж. Толкіна в Україні. Було дуже інформативно і цікаво.

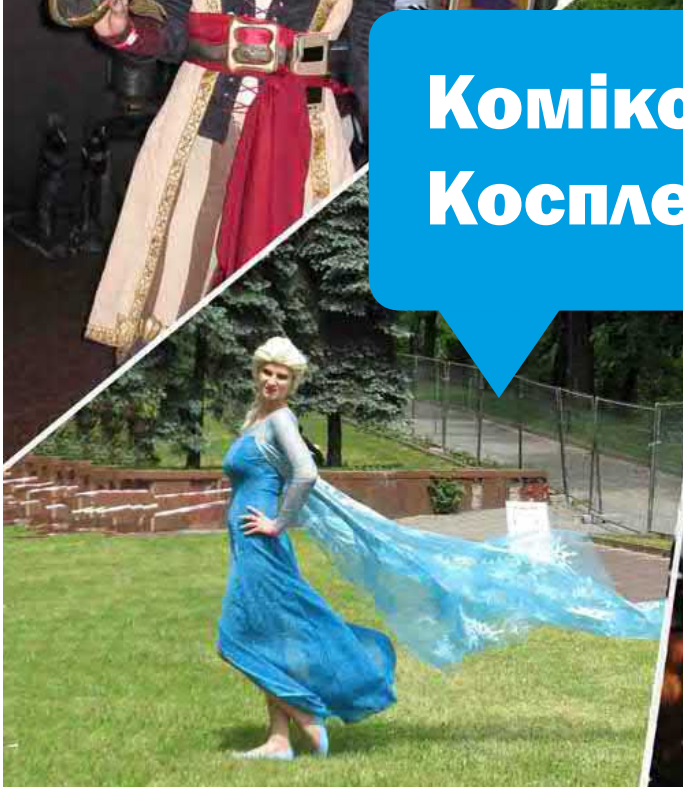

Київ ComiC Con 2018

оголосив
загальний
збір

**Комікси
Косплей**

У холі весело булькають коктейлі кислотних кольорів. Молоді дівчата у лабораторних халатах з виглядом досвідчених відьом докидують туди реактиви. Хлопець у шипастому гримі просить дати йому кілька секунд, аби закріпити луску, після чого стає в епічну позу, щоб ми могли його красиво сфотографувати. Сьогодні він дракон Алдуїн, Пожирач Світу. Повз нас швидко пробігає Рік-Огірочок, він побачив у натовпі свого старого друга – Містера СракоСранчика. Ці двоє попри те, що уперше побачилися на фестивалі, поводяться так, наче добре знайомі, бо такими є їхні персонажі. Глядачі сміються і займають чергу на спільне фото. Десь у такій безтурботній і трохи схибленій атмосфері проходить вже традиційний для столиці «Kyiv Comic Con».

Текст та фото: І. Новицька, С. Чирук

Комікси у маси!

Організатори конвенту продовжують шукати формат для презентацій коміксів. Так, у 2018 році про мальовані історії говорили у лекторіях і на головній сцені. Відвідуваність заходів була надзвичайно високою, навіть не всім вистачало місць!

Найбільш очікуваною подією стала презентація «Вартових» Алана Мура, більш відомих в нас, як «Хранителі». Назву змінили на «Вартові», бо в українській мові з цим словом можна краще погратися («хто на варті вартових», «хто вартує вартових»). Один із головних плюсів виходу коміксів DC у «Рідній мові» - це те, що імена персонажів у перекладі узгоджені і однакові у всіх коміксах та фільмах. Марія Шагурі поділилася прекрасною новиною: у 2019 р. «Рідна мова» планує видавати аж по два комікси DC на місяць!

Дуже цікаво пройшла презентація видавництва «Fireclaw», що вже другий рік радує ліцензійними коміксами від «Марвел» та італійського видавництва «Sergio Bonelli Editore». Особливо запам'ятався виступ пана Сергія, перекладача,

з легкої руки якого Нік Ф'юрі став Лютим. Виявляється, що він доклався і до кіноадаптації «Вартових галактики», створивши Зоряного Лицаря. Пан Сергій пояснив, що такі адаптації нам тільки на користь, бо ніде у світі немає таких імен, і це наша фішка. Така позиція неоднозначно сприйнялася фанатами, але їх має утішити те, що всі локалізовані імена затверджені у «Марвел». Щодо інших проектів цього видавництва, то на презентації сказали, що комікс «Орландо» заморожено на невизначений термін. «Fierclaw» припинили співпрацю з художником.

Наші коміксисти також не пасуть задніх, здобуваючи славу як в Україні, так і на світовій арені. Наприклад, Олексій Чебикін («Даогопак») розповів про проект «Махабхарата» - адаптацію індійського епосу, над якою він працює разом із Ігорем Бараньком – автором «Максима Оси». Комікс робиться на замовлення заможного індійського діяча. Він починався як розробка концепту персонажів для майбутньої екранізації, але виріс у самостійний, яскравий проект. Комікс виконується у дуже незвичній стилістиці – не панелями на сторінці, а довжелезною вертикальною стрічкою, яку треба пролистувати (скролити).

На «Комік Коні» було представлено і кілька цікавих вітчизняних проектів. Більше за всіх розповідали художники з видавництва «Vovkulaka». Зокрема, Олександр Корешков, відомий завдяки коміксу «Серед овець», презентував новий проект «Courier». Назва, швидше за все, залишатиметься англійською, бо за задумом коміксу головний герой – Кур'єр – мешкає у мультинаціональному місті. А ще він взагалі не буде розмовляти (бо занадто крутий для цього), натомість він показуватиме кулаки, на одному з яких татування «так», а на іншому – «ні». У Кур'єра мається «alterego» – безбашений пірат, на якого він перетворюється у

своїх фантазіях у разі складних ситуацій, що допомагає йому все розрулити. Інший проект видавництва «Vovkulaka» – «Відлюдники» (сценарист – Володимир Кузнецов, художник – Катерина Пархоменко). Це має бути суворе кельтське дарк фентезі у стилі європейських коміксів (автори взагалі хотіли зробити щось наближене до арт-буку). Автор оповідання, за яким створено комікс, і сценарію зізнався, що на написання його надихнула страти королеви леді Джейн Грей. Комікс має складатися з 3 частин. Ще одна запланована новинку – комікс «Банда». Художник Антон Петрусевіч, зізнався, що на створення історії його надихнув фільм «Вартові галактики». Утім, він зазначив, що це в жодному разі не плагіат, єдине, що він звідти запозичив – це хіба що атмосферу. Дія коміксу починається на Троещині, а історія задумана на два томи.

На фестивалі говорили й про проекти видавництва «UA Comics». Зокрема, презентували комікс «Хроніки Аптауна» - про лінчевателів, що борються з корумпованою владою жорсткими методами. Не обійшли увагою й проект «Безіменні», що має дуже специфічний малюнок, схожий на гравюру. Автор Дмитро Гук розповів, що за сюжетом після невдалого обряду чаклунів стався розлом земної кори, і з її нетрів почали виповзати дивні істоти, нападаючи на людей. Паралельно з цим свій загадковий похід починає таємнича армія «Безіменних» - лицарів, чия броня та зброя не схожі ні на що відоме у світі. Сценарист Ілля Штанько розповів про свій горор-проект «В землю» - про прадавній Карпатський ліс, що є хтонічною хижою

Швидко. Дешево. Коротко

**Стрижка
від Дедпула**

сутність, яка прагне крові. Події розгортатимуться у др. пол. XVII ст., через 7 років після Чорної Ради. Головний герой – козак, колишній військовий, що після трагічних подій біжить від самого себе світ заочі. Комікс має складатися десь з 7-8 випусків.

Відомий художник Ігор Лобода представив свій комікс «Blessed Sons», який надрукував самвидавком. У назві закладено гру слів, бо «Blessed» - це «благословенні» і «прокляті». За жанром комікс тяжіє до містики. У центрі сюжету – закрита Школа для хлопчиків десь у Карпатському лісі. В учнів – свої інтриги, у викладачів-священників – свої. Зовнішній вигляд Школи робився на основі замку Шенборн, що на Закарпатті. Своєрідною фішкою малювання є гра зі стилями: основний комікс намальовано у діджитал-арт, тоді як спогади та флешбеки малюватимуться на папері. На презентації автор розповів, що це – перша частина з 6 або 8.

Літературний блок

Невід'ємною і цікавою частиною «Київ Комік Кону» є літературні дискусії та презентації. На них можна дізнатися багато цікавого і маловідомого зі світу гік-спільноти та почути про тренди масової культури. Наприклад, на розмові про підліткову літературу говорили про книжки, які популярні у світі. Зокрема, перекладачка Марія Пухлій зазначила, що до підліткової літератури зараз домішують актуальні проблеми суспільства – боротьбу з цькуванням, ставлення до інвалідів тощо, і це добре, бо має терапевтичний ефект і вчить читачів

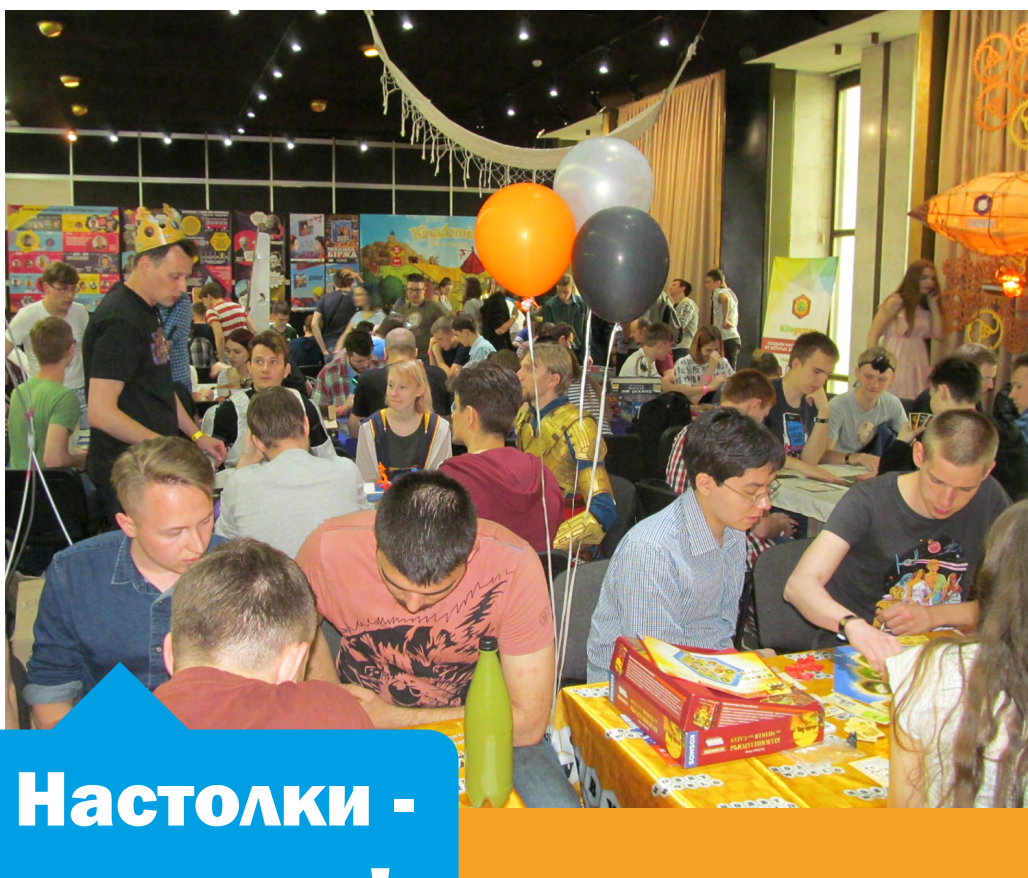

Бобот поспішає на презентацію фільма про себе

гуманному ставленню до інших. З іншого боку, видавець Світлана Фельдман («АССА») розповіла, що українські читачі не готові до такої прози, тому теми-табу доводиться нещадно різати – батьки можуть не зрозуміти і не купити.

Говорили й про те, як тренди світової літератури уживаються в українській фантастиці. Зокрема, відмінності знайшлися у фентезі. В нас його пишуть переважно жінки, тоді як у світі такого чіткого розмежування за статтю не спостерігається. Інше цікаве спостереження: в нас по trochu зміщується жанровий акцент з епічного фентезі на міське. При цьому зберігається тенденція, коли наші автори вибудовують світ довкола української міфології і бестіарію. Тобто українське фентезі формується у самотній напрямку, але попереду ще довга дорога, яку тільки почали протоптувати.

На одній із зустрічей, а саме тій, яка присвячувалася малій прозі, згадали наш Альманах. Говорили, зокрема, про те, що в Україні з оповіданнями важко «вистрілити», тоді як в тій самій

Настолки - це круто!

Герої меча і фанери

Польщі багато письменників-фантастів стали відомими завдяки короткій формі, яку видавали збірками. На жаль, українські видавці не дуже охоче беруться за збірки оповідань, і авторам простіше опублікуватися в журналах чи фензинах і починати саме з них.

Кіноблок

Ми встигли на дві презентації кіноблоку. Наприклад, на презентації «Бобота» - фантастики про ходячу трансформаторну будку – розповіли, що деякі кадри, які мали зніматися влітку, були відзняті пізньої осені через те, що актори паралельно грали в театрі, і графіки складно було узгодити. Зокрема, виконавцю головної ролі – хлопчику Віті довелося сидіти у шортах в листопаді. Чимало кадрів було відзнято «у зеленій кімнаті». До речі, коли настала черга запитань, авторам проекту через це вставили шпильку, бо «затирання на хромакеї» здорожують сцену десь втричі, із чим ніхто особливо не сперечався.

А ось про фільм «Фокстер і Макс», що оповідає про підлітка, який випадково став

власником наноботів, котрі склалися в песика з суперздібностями, враження неоднозначні. З показаних матеріалів нам сподобалася операторська робота і постановка трюків, і не дуже сподобалися сюжетні кліше і гра молодих акторів. На презентації сказали, що сценарій кілька років писали своїми силами, а потім викинули на смітник і найняли канадського сценариста.

Сцена після титрів

Загалом, «Київ Комік Кон» 2018 залишив приємні спогади і теплі фотографії. Це чудова можливість опинитися у колі однодумців, гіків, таких самих любителів масової культури, провести час за спільними «гіківськими справами» і затаритися сувенірами.

**У 2019 році Київ
Comic Con пройде
1 та 2 червня**

фото: LANET PRODUCTION

УБИВЧИЙ КОТЛЯК

Текст: Павло Задніпрянний

Comic Con Ukraine — фестиваль сучасної поп-культури. Конвент із такою назвою дійсно вперше відбувся на теренах нашої України, і дарував емоції всім хто його відвідав протягом двох днів 22 та 23 вересня. Особисто мені пощастило вперше побувати на такого штибу фесті, тому сподіваюся, що ви оціните щирість вражень незважаючи на весь суб'єктивізм дописувача.

Зізнаюсь чесно, я довго вагався їхати на фест чи ні, ще до фесту було декілька зашкварних і неприємних моментів як то російський ведучий головної сцени ССУ, чи конфлікт із видавництвом “Рідна мова”, що переріс у відкриту конфронтацію з організаторами Київ Comic Con і триває по цей час. Усі ці моменти додавали токсичності, але точно не додавали бажання боротися зі своєю лінню і пертися до столиці, але масштабність обіцяних організаторами подій і бажання вживу побачити й познайомитися із людьми, які безпосередньо причетні до мого відносно нещодавнього захоплення, таки здолали мої слабкості. Мова звісно ж про комікси та людей, які їх створюють і видають.

Коли їхав, я дійсно думав, що збереться собі декілька сот людей, що так чи інакше цікавляться коміксами, косплеєм і всім тим, що прийнято називати гік-культурою, потусять, послухають презентації та й по всьому, але коли я побачив ЦЮ кількатисячну чергу, яка, не дивлячись на всі потуги організаторів, ніяк не хотіла зменшуватися, а зовсім навпаки, сказати, що я прифігів, то не сказати нічого. Коли я побачив ці величезні ангари-локації, прикинув з огляду на схему території, яку вони займають, нижня щелепа вже тисла на груди. Масштабність і розмах - це те, що одразу вражало і валило з ніг. Вона проявлялася у всьому: локаціях, розмірах стендів, натовпі, костюмах на запрошених гостях, і виміряти це можна було хіба що в імперських крейсерах.

Традиційно жоден аналогічний фестиваль не обходиться без зірок і майстрів індустрії. Вони влаштовують конференції, спілкуються та фотографуються з фанатами, роздають автографи. Як і багато хто, коли я прочитав новину, що на фестивалі запрошено британського актора Джона Ріс-Девіса, який зіграв гнома Гімлі у «Володарі перснів», та Амелію Роуз Блер — зірку серіалів «Анатомія Грей» і «Менталіст». Амелія до того ж прихопила з собою свого чоловіка Брайана Декарта, зірку відеоігри Detroit: Become Human, у якій він зіграв андроїда Коннора. То мені в голову вже почала закрадатися думка, що це мабуть не просто ярмарок із коміксами й собачим косплеєм, а щось дійсно варте уваги.

Тож, як я вже згадував на початку, для мене Comic Con Ukraine почався із величезної черги біля входу, і це мені ще пощастило, бо мені вдалося втесатися у чергу всього лиш за якийсь п'ятдесят метрів до входу, а були люди, які стояли аж ген біля обрію. Весь цей різномасний люд шкварився на вересневому сонечку, двіжував і дуркував. Пізніше читав багацько негативних відгуків стосовно саме черги на вхід, де організаторів кляли на чім світ стоїть, бо довелося простояти годину, а то й більше. Зрозуміти нарід можна, дехто спізнився на якісь заходи, за які додатково заплатив, і змушений був шукати варіанти, якби пробитися поближче до бажаного входу. Думаю, що переважно люд так реагував із незвички і їхнє щастя, що вони не стояли в 10-ти

Щоб ви мали змогу хоча б приблизно уявити масштабність дійства, наведу трішки підсумкової статистики:

- Comic Con Ukraine зібрав представників з 11 країн: України, Польщі, США, Великобританії, Росії, Угорщини, Греції, Колумбії, Чилі, Чехії та Шотландії;
- усього за два дні проведення фестивалю подію відвідало понад 20 000 фанатів поп-культури;
- понад 1000 косплеєрів, більше 300 фанатів корейської поп-культури змагалися за 100 000 грн призового фонду;
- 13 гуртів виступили на музичній сцені;
- на перше в Україні косплей-дефіле для собак зареєструвалися 50 учасників, загалом фестиваль відвідало близько 100 чотирилапих гостей;
- більше 50 митців представили свої роботи на Алеї Художників.

І це все відбувалося водночас і відразу ж, говорило, співало, танцювало, гавкало, реготало, стріляло, рубало косами, кусало і ще бозна які неподобства на декількох сценах у десятках зон і локацій.

Не вразило? Ніколи не цікавили косплеєри чи малюнки? Окей, що скажете з приводу живісіньких голівудських акторів, га?

Das ist fantastisch!

годинних чергах на аналогічних заходах у тому ж Сан-Дієго чи Лондоні, де відвідувачі частенько повертаються додому, так і не втрапивши на жаданий захід. Організатори ж ССУ докладали всіх зусиль, щоб черга рухалася швидше, окремо потурбувалися про відвідувачів, що придбали квитки на автограф-сесії чи прибув на фест у якості учасників, і їх пропускали в першу чергу через окремих вхід.

Порадувало також, що адміністрація серйозну увагу приділила безпеці, і при такому скупченні різноманітного народу з усього світу рамки-металошукачі та хлопи, що шманали торби, не були зайвими, до того ж працювали вони дуже оперативно та гранично ввічливо. До речі локація де відбувся фестиваль зветься Арт-заповід «Платформа» і, як на мене, це чи не ідеальне місце для таких заходів, все доволі компактно та зручно, незважаючи на розміри території, поряд торговий центр із продуктовим маркетом (кому не до смаку фуд-зони), а до станції метро 10 хв ходу.

Із навігацією на фесті теж усе було на найвищому рівні, мало того, що через кожні 50 м були встановлені інформаційні вказівники й стенди з розкладом заходів і схемами руху між локаціями та сценами, так організатори ще й створили бота в Telegram, що став для мене справжньою знахідкою і дозволив бути в курсі всіх заходів на усеньких локаціях у реальному часі.

Ну що ж, перейдемо до головних страв і почну, мабуть, із найголовнішого, того заради чого я їхав.

Комікси та майже всі дійства, що були пов'язані з ними у класичному форматі, відбувалися у локації «Комікс Ангар», сам ангар розміром із добрячий такий супермаркет містив у собі

фото: LANET PRODUCTION

сцену, де відбувалися презентації та виступи доповідачів, та «Алею художників», що стала справжньою окрасою Комікс Ангара, й не дивно, бо місця вона займала найбільше і всі там жваво креативили та творили. Тут вам і аніме, і фентезі з фантастикою, і популярні фендоми, величезна кількість оригінальних артів та ілюстрацій з персонажами художників, оригінальні комікси та стріпи, й знайомі всім герої, виконані у різних авторських стилях і баченнях. Коротше, всі хто вмів тримати в руках олівця чи пензля, мали змогу продемонструвати свої таланти й навіть продати дещо з власних доробків охочим. Також, там постійно тусили десятки авторів, художників і представників знаних та не дуже українських видавництв, які з задоволенням ділилися досвідом і розповідали про всі «плюси/мінуси/підводні камені» українського ринку коміксів.

Однозначно варто згадати, що в окремій кімнаті було розміщено виставку «Озвірілий!» **Анатолій Василенко – батько українського коміксу**». Проект присвячений Анатолію Василенку – «оз-

Фото: Павло Задніпрняний

Фото: Павло Задніпрний

фото: LANET PRODUCTION

вірілому художнику” (як він сам себе називає), креативному мозку легендарного гумористичного журналу “Перець” та дотепнику з “дитиною” в серці, який малює комікси від початку 1960-х років і до сьогодні.

На виставці демонстрували знайомі багатством з дитинства пригоди антигероя-шкодуняри Чорнолапенка, домовичка Гуп-Гупика, що вміє зупиняє блискавки та ще багато смішних малюнків-скетчів.

Якщо говорити про стенди видавців, то в очі одразу впадав стенд видавництва The Will Production, що не поскупились ні на декорації, ні на костюми. До того ж, повідали цілу купу новин, що безпосередньо причетні до комікс-всесвіту “Воля”. Дійсно, команда The Will Production анонсували купу проектів, починаючи від настільної гри, прототип якої вони демонстрували на стенді, і до повноцінного художнього та анімаційного фільму. Звичайно ж хочеться, щоб все в них вдалося, адже “Воля” - то вже знаковий для країни комікс. Взагалі, обійшовши весь цей мальовничий ангар, склалося відчуття, що тут зібралися всі видавці та художники мультфільмів, яких знав, про яких чув, про яких забув і навіть тих, кого не знав. Врешті-решт

розвіртуалювався з такими крутими хлопцями, як Андрій Данкович, Денис Скорбатюк, вдалося послухати розумних і цікавих Ярослава Мішенова, Олександра Корешкова, Олексу Мельника і багацько дівчат і хлопців, що штовхають уперед українську індустрію мультфільмів денно і ношно.

З того, що мене вразило ще на стадії анонсу, то це музей “Зоряних Воєн”, який розташований на території в більш ніж 200 квадратних метрів із десятками деталізованих експонатів ручної роботи. Привезли те все дивовижне багатство команда конструкторів із Польщі — Yavin.

Як значиться в офіційному анонсі, Адам, Бернард і Марек будують моделі з усього, що потрапить під руку. Понад 10 років вони збирали власну колекцію по “Зоряним Війнам”, відвідали багацько виставок і фестивалів у різних частинах світу. Моделі завоювали безліч нагород у конкурсах, про них писали польські й іноземні журнали, вони навіть брали участь у зйомках телевізійної реклами. Більше того, деякі моделі підписані акторами, режисерами та іншими видатними діячами всесвіту “Зоряних Воєн”!

Важко виділити щось конкретне серед різноманіття крутоти. Що найперше впадає у вічі, то це величезна модель “Тисячолітнього Сокола” у масштабі 1:14. Його побудова тривала 3 роки, а складається космічне судно цілком з картону.

Звичайно ж не обійшлося і без не менш упізнаного “Зоряного Винищувача” — справжній гігант, збирав навколо себе величезні юрби пошанувачів всесвіту SW. Одна з найпотужніших бойових одиниць Імперії, повз нього просто неможливо було пройти, щоб не зупинитися і не залипнути. Також мало хто з відвідувачів зміг встояти перед харизматичним та неймовірно деталізованим магістром Йодою і не всмалити селфі. Звичайно ж, не обійшлося без моделей R2-D2, R5-D4, макетів зброї, реплік дроїдів, моделі винищувачів, АТ-АТ та ще купи всіякого краму.

Щоб ви бува не загубилися та не втратили свідо-

фото: LANET PRODUCTION

жорсткий профан у темі косплею, тож не розібрав і 20% героїчних образів із тих що побачив, але увага організаторів до косплею відчувалася у всьому, тому косплей-шоу беззаперечно стало візитівкою фестивалю, а його високий рівень організації відзначили всі, починаючи від п'ятирічної дівча в костюмі Пінкі Пай і маминій перуці та закінчуючи професіоналами найвищого ґатунку, які і розіграли найбільший в Україні призовий фонд розміром у 100 000 грн. За словами організаторів, майже 1000 учасників подали заявки на участь у косплей-шоу, що є найбільшим результатом за всі роки існування косплей фендому в Україні. Отаке.

мості від захвату, на території музею тусила команда 501st Legion Ukrainian Outpost — це частини міжнародної благодійної організації, члени якої створюють репліки костюмів лиходіїв зі всесвіту «Зоряних Воєн»: від штурмовиків до Лордів Ситхів. Мені вдалося поспілкуватися з надзвичайно милими дівчатами в крутяцьких шатах імперських штурмовиків, накупив у них різноманітного луту з всесвіту SW, тож тепер у вільний час помаленьку майструю Зірку Смерті, взявши за основу сусідський Запорожець, що в свій час добряче послужив «імперії».

Звичайно ж, щоб то був за Comic Con, як би там не було косплею. Насправді ще коли стояв у черзі на вході, в мене склалося враження, що кожен третій відвідувач - учасник косплей-шоу.

Зустрічалися просто неймовірні костюми, що вражали своєю увагою до деталей та якістю, хоча бачив і трійко хлопів із коробками від піци на шії та свіжовиламаними дрюками в руках, але вони настільки глибоко перебували у своїх образах, що я навіть не наважився запитати кого вони косплеять. Реально я

Говорячи про косплей, мабуть, варто згадати про таке явище як Dog Cosplay Contest (косплей-дефіле для собак), і кажуть, що такого штибу захід в Україні відбувся уперше. Тож усі, хто полюбляє виряджати своїх собак, могли на повну відірватися та ще й виграти купу всіляких призів для своїх чотирилапих дружбанів. За даними організаторів, у конкурсі зареєструвалося понад 50 учасників, загалом фестиваль відвідало близько сотні гавкучих.

Загалом цікавих і різноманітних подій на будь-який смак була така кількість, що при всьому бажанні їх неможливо було відвідати та обійти за один фестивалний день. Навіть звичайний перелік усієї програми фестивалю зайняв би більшу кількість сторінок, ніж уся ця писанина, тож най вибачать

Виставка за всесвітом «Зоряних війн». Фото: Павло Задніпрний

мені г'як-боги за те, що не написав про те, як народ зарубався на ігрових турнірах із Mortal Kombat, Dota 2, CS:GO, PUBG, FIFA, чи то про неймовірну локацію з сотнями найрізноманітніших настолок, про LARP-зону й фентезійні квест-лабіринти та ще про багато-багато іншого.

Ну що ж, підсумуємо. На біса взагалі оці всі кони, фестивалі, конвенти, я не буду “розмазувати тонко”, а спробую сформулювати думку споживача хоча б у розрізі коміксів. Чому мальсторії? По-перше, це те, за чим я їхав на Comic Con Ukraine, по-друге, це те, що захоплює мене останні півтора роки. По-третє, врешті-решт із них все це й почалося.

Насправді, знову ж на мою думку, конвенти й фестивалі — один з найефективніших способів популяризації будь-чого і не тільки коміксів, адже дає змогу видавцям вигідно представити свою продукцію потенційно найзацікавленішій вибірці споживачів, споживач у свою чергу має змогу оцінити і, що не менш важливо, придбати найкращі зразки дев'ятого мистецтва в найширшому та найглибшому асортименті, та ще й у середовищі концентрованої конкуренції. Погодьтеся, умови унікальні як для видавця, так і для споживача. І це я говорю лише про задоволення комерційних потреб, а про кількість емоційних плюсів і говорити немає чого.

Наступним кроком має стати проведення локальних фестивалів, розрахованих на невелику кількість відвідувачів близько 100-200 осіб, і хотілося, щоб такий фест мало, щонайменше,

кожне місто обласного значення, і в ідеалі підтримуватися з бюджетних або грантових коштів, це б дало змогу організувати такі заходи на регулярній основі і на перших етапах забезпечити необхідний організаційний рівень якості.

Знову ж, регіональні конвенти дають додатковий профіт і досвід видавцям краще пізнати свою аудиторію на місцях, знайти потенціаль-

них партнерів, що можуть допомогти зі збутом та розповсюдженням на території міста чи навіть області. Насамперед це важливо видавництвам, що не мають своїх офлайн точок збуту.

Для відвідувачів це також нагода прийти на унікальну подію, познайомитися з художниками та авторами, потримати в руках і погортати справжню жанрову річ, адже жителі невеликих міст, у більшості випадків, позбавлені можливості оцінити якість примірника до купівлі, і часто-густо саме відсутність можливості пощупати мальопис у купі з достатньо високою ціною, в порівнянні з звичайними книгами, і відлякують потенційного покупця. Не кажучи вже про можливість отримати якісну консультацію та допомогу при виборі.

Підсумовуючи все вище написане, цілком очевидно, що такі заходи, як ККУ і йому подібні, це не просто розважальна подія, а надзвичайно потужні та ефективні каталізатори для всієї індустрії, і саме такі заходи формують і стимулюють життєво необхідний інформаційний фон для всієї індустрії та здатні створювати й консолідувати, здавалося б, далекі від побуту середньостатистичного українця захоплення.

фото: LANET PRODUCTION

фото: LANET PRODUCTION

Порівнюємо українські Comic Con

... із Варшавським
Comic Con

Враження від
коміконів
по-запорізькі

Текст: Денис Скорбатюк, Роман МТТ
Фото: Роман МТТ, Warsawcomiccon

Мене звать Роман Онищенко. Я трохи пишу фантастику і цікавлюся всіма її проявами в медіапросторі. На прохання Альманаху, я зустрівся з Денисом Скорбатюком (це сценарист коміксів, в тусовці відомий як автор і перекладач) на початку березня 2019 р., і ми обмінялися враженнями про коміксфестів, які вдалося відвідати протягом 2017-2018 рр. Мова піде про КиївКомікон, (який відвідав я у 2017, а Денис – у 2018), КоміконУкраїна-2018 (де був Денис Скорбатюк), та ВаршаваКомікон (на якому я побував в жовтні минулого року).

Не знаю, чи є коректним порівнювати всі ці події, але деякі моменти порівняти точно можна: це масовість, видовищність і насиченість подіями в рамках фесту. Звісно обговорювали з Денисом спочатку перший КоміконУкраїна і варшавську подію, як найсвіжіші. За КиївКомікон згадуємо як базове тло, для порівняння з першими двома. Так, на аналізі трьох фестів багато аналітики не виведеш, але, тим хто цікавиться темою, може щось і впаде в око, наприклад вістря тренду (жартую звісно).

Про фести

Роман Мтт:

Варшавський комікон, це в першу чергу, як виявилось – суцільна комікс-барахолка. Абсолютно комерційна подія, з відверто слабким косплеєм, але насичена зустрічами фанатів з акторами, семінарами і багатотисячною відвідуваністю. Щоб ти уявив собі, захід відбувався на скаженій площі, мінімум під 8 футбольних полів, які відвідали більше ніж 50 тис людей за три дні. Це все було в 40 км від Варшави, організатори найняли автобуси, які від центрального двірця курсували всі три дні кожні 5-10 хв. Перевезення було безкоштовне. Я не пам'ятаю скільки віддав суто за вхід, але загалом вся подія мені обійшлася щось в 200 злотих. З них третина – це подарунки і сувеніри, а все інше квиток та їжа. Це доступні гроші для поляків, які купували там набагато більше.

Торгівля мерчем – це просто супер-явище, про яке треба окремий пункт. Тут торгувалося все: чашки, термо-кружки, постільна білизна (комплектами), ковдри-подушки, рушники, значки-плакати і інша сувенірка всіх можливих видів, светри-бейсболки-футболки – не порахувати. Іграшки, настолки. І... І майже не було коміксів як таких (вони були, звісно: аж три! рядки стендів на 8 футбольних полів, мені здалося, що там їх і двох десятків не було). І коли я це все усвідомив, то подумав, що раз коміксів, як продукції, немає на такому мегазбіговиську фанатів, то виходить, що вони в людей вже є. Їх не торгують тут. А це відразу наштовхує на другий висновок

Українська делегація на «Варшава Комік Кон - 2018»

– комікс-культура в Польщі розвинута, і головне вже не сам основний продукт індустрії, а все що коїться навколо нього.

Задумливий я ходив цими площами. А потім побачив натовпи, які прямували на зустрічі з кінозірками, а ще бачив купу людей, які просто сиділи і спілкувалися між собою. І зробив висновок, що це мегабазар і мегасейшен для фанів. Нічого особливого я в тому не побачив, але масштабність події – таки вражає.

І ще один момент – вразила відвідуваність семінарів. Якщо у нас на різних фестях можна

побачити пусті аудиторії, то в Варшаві я трохи походив поміж приміщеннями де відбувалися зустрічі зі сценаристами, художниками, авторами коміксів. Загалом нарахував під два десятки локацій, кожна вмщала десь під 20-30 людей. І вони всі були заповнені під самі вінця! Люди бажають вчитися, спілкуватися, отримувати інформацію про комікси. І майже всі приміщення для лекцій не пустували ані хвилини. Якщо так подивитися (це моя особиста аналітика, може не відповідати дійсності), то за ці дні, як мінімум через ці аудиторії пройшло не менш 5000-7000 чоловік.

Самими великими і цікавими подіями були презентації комп'ютерних ігор. Цього було просто навалом. Виробники ігор займали великі стенди, як мінімум від 200-250 квадратних метрів і більше, де влаштовували чемпіонати, змагання, просто розваги тощо.

Частину акторів і експонатів, до речі, що українці побачили на КоміконУкраїні у вересні, були перевезені до Варшави у жовтні. Тільки поляки ще довели акторів, їх до Варшави прибуло разів в 10-15 більше, ніж до Києва. Черги – неймовірні. Відвідувачі купували все: і зустрічі, і автографи, і фото. Повний комплект вартував десь під 200 злотих. Основний натовп і прямував саме до кумирів, а повертаючись щось купував корисне для господарства. Загалом кожен відвідувач з польським громадянством лишив на заході від 300 до 500 злотих. В гривнях це 2100-3500 гривень.

Чому я говорю про гроші, тому що пригадується КиївКомікон-2017 р., де за суму в 2000 грн., при вхідному квитку 350 грн., я не отримав подібних вражень. Вигідно від цього фесту КиївКомікон відрізнявся лише за косплеєм. У Варшаві відверто слабкий косплей: купа людин-па-

вуків різних комплекцій і ще якісь відомі герої, якими вже просто не здивуєш. Але костюми здебільшого були покупні. Це не вражає. В Києві, два роки назад, костюми мене просто ошелешили. Було видно бажання їх авторів працювати над ними, старатися, вражати. Київські косплейщики і їх колеги з регіонів – поки найкращі в моєму розумінні.

І звісно на КиївКоміконі є основний товар, за яким люди в Україні і приходили – самі комікси. А в Варшаві був лише один забіганий Відьмак – дуже шикарний косплеер у костюмі, в який вкладено купу сил і праці, і якого поляки розривали буквально, аби заселфетись з героєм. Він один єдиний нагадував відвідувачам, що якісь комікси в Польщі існують. Так, кажуть вони десь

є – їх демонструють у Познані і Кракові, там теж є певні фести. Але у Варшаву їм мабуть зась, бо тут панують суцільний Марвел і DC, і ще трохи є манги.

Відкриттям для мене, в творчому плані, ВаршаваКоміон не стала, радше це розчарування. Комерційна складова заходу, його організація і відвідуваність – це, чесно кажучи, було шоком. Тому основне враження і є від комерційної складової.

Денис Скорбатюк сидить з відкритим ротом, потім починає говорити:

Ого, вражає. Про київські враження від Комікон-Україна. Для мене це було як суцільне свято. Навколо було купа розваг і видовищ. Реслери, цікава фуд-зона, зона відпочинку, якісь конкурси весь час, як собачий косплей, ігри і ще багато чого. Тобто, не можливо було втекти від свята – воно тебе автоматично затягує, і ти не маєш змоги його уникнути. Це було дуже круто. Організація дуже сподобалась – всюди закликали зайти, роздавали флаери і програмки.

З розмов з друзями, ми автоматом порівнювали з КиївКомікон. Там організація події гірша, якщо згадати, наприклад, про відкриття, то мега черга, яка не розсмоктується годинами під Українським домом, і 15 хв на вхід, які ми витратили щоб потрапити на територію Комікон України на колишньому заводі – це земля і небо. Краще організовано орієнтування учасників. В Українському домі наче все поруч, але толком нічого не зрозуміло – треба когось шукати,

уточнювати локації тощо. На ККУ такого не було – все просто, купа стюартів, всі орієнтуються, питань до організації ККУ нема взагалі.

ККК цікавий захід, але у порівнянні з ККУ, він є дещо сонним. Обмеженість площею не дає розмаху для свята. Натомість ККУ відразу показав, що це є справжній фестиваль, з купою локацій, його важко обійти.

Якщо ти почав за комерційну складову у Варшаві, то торгівля на ККУ мені сподобалась. Я торгував один день на стенді, то чесно – замахався. В нас розібрали в той день майже все. Наступні дні торгували на нашому стенді хлопці з Комікс-Ю-Ай, то теж не жалілися на виторги – людям цікаво. Щодо сусідів, то всі лишилися задоволені

торгівлею, нарікань чи роздратування від видавців і їх представників я не чув. Тих хто торгував «ліцензіями» (видавці ліцензійних Марвел, DC, європейських видавників) розпродались взагалі на «ура». Щодо ситуації на ринку, то ліцензії, звісно, зараз переважають український продукт, але наші комікси не виглядають бідними родичами на цьому святі життя, і український комікс живе і розвивається, хоча два роки назад всі думали, що наші новонароджені комікси розчавить бездушна світова індустрія. Сьогодні можу сказати, що наші комікси програють за обсягами продажів, але точно не безнадійні і треба продовжувати їх малювати, просувати на ринок. Приклади «Волі», «Серед овець» ще ряду проектів, показують, що ми можемо робити якісний комерційний продукт, який має попит. Не людиною-павуком, єдиним, як ти кажеш було у Варшаві (сміється).

За мерч сказати не можу нічого, бо не звертав на то уваги, але розкладки з сувеніркою теж вразили.

Ну і мене ще вразили саме видавці. Стенди були найрізноманітніші. Кожен намагався якось виділитися і привернути увагу. Чи банером, чи стійкою, чи якоюсь бутафорією – видавці не скупилися на різні прикраси, шоу, презентації, все дуже цікаво було. І людей це реально приваблювало. Косплейже – взагалі вразив. Окрім популярних героїв я побачив персонажів, які вже років сто як забуті. Велика сцена для презентацій майже не пустувала, а як пустувала якісь 5-10 хвилин, то відразу на ній з'являлися косплеєри і заповнювали собою

порожній простір.

З презентацій згадується МахабхаратаЧебикіна – це був невеличкий закритий кінотеатр, стилізований під індійське шатро, лягаєш на підлогу на м'які подушки і на стелі дивишся комікс. Розслабляєшся, картинки спливають одна за одною, під індійську музику. Це дуже заспокоює, починається якийсь тріп, наче якась часткова депривація відбувається – це дуже незвично.

Людей на ККУ прийшло явно більше ніж на ККК. Розважальна частина ККУ значно переважила в цьому плані розваги на ККК. Загалом, якщо порівнювати, то ККК у порівнянні з ККУ це дуже обмежена форматом і локацією подія. ККУ дало багато видовища, просто вразило.

Про гроші і відвідування даних заходів

Гроші завжди є складовою будь яких рухів. Для людей з Запоріжжя це важливо, бо вибратися до Києва, де сьогодні і відбувається основне культурне життя – то трохи вартує грошей. Думаю, людям з інших областей теж буде цікаво дізнатися про ціну питання відвідування такої події.

Мінімальний бюджет має дорівнювати 100 долларам (пишу в доларах, бо курс гривні може зіграти злий жарт). Це ваші витрати на дорогу, мінімум їжа-вода з супермаркету на 1-2 дні в столиці, та на 1 ночівлю в столиці. Плюс якісь мілкі витрати на проїзд, каву тощо. Це дуже скромно.

Якщо вам хочеться чи треба сувенірів, то готуйте ще 10-20 долларів мінімум. На ці гроші ви придбаєте 1-2 кружки. Всі інші витрати на різні невеликі іграшки, футболки, настолки тощо варіюються від 10 долларів за одиницю і більше. Тобто, якщо бажаєте якісь вагоміші за сувенірку

подарунки, то сміливо готуйте ще мінімум 100 долларів. Разом – 200 одиниць американських грошей.

Порівнюючи ККУ, ККК та ВаршаваКК, ми з Денисом дійшли висновку, що найдорожчим і не виправданим сьогодні є ККК, дорогим і виправданим є ККУ, а найдешевшим є Варшава КК, де на 200 долларів можна купити стільки всього, як на ККУ та ККК разом узятих. Але до Варшави з України трохи дорого дістатися, додайте ще 100 долларів тільки на дорогу туди і назад без додаткових витрат ;)

Але, якщо маєте зайві 300 долларів і закордонний паспорт, то загалом вибратися на фест в Польщу не так вже і дорого, як то спочатку здається. От Скорбатюк з Кракова повернеться – він розповість!

ЕКСКЛЮЗИВ ІЗ САН-ДІЕГО

COMIC CON INTERNATIONAL

текст та фото:

Андрій Данкович

Андрій Данкович – художник, автор коміксів у жанрах НФ та жахів, багаторазовий учасник українських та міжнародних тематичних фестивалів. Серед його робіт: графічні новели «Сон», «Світ 912», «Війна богів», збірка коміксів «Саркофаг» та містичний горор «Мор». До речі, у 2019 році автор та видавництво «UA Comics» підписали ліцензію на переклад коміксу «Мор» польською мовою.

Вже двічі Андрій Данкович був учасником найбільшого у світі фестивалю масової культури «Comic Con International» (США), де представляв Україну та вітчизняні комікси. Спеціально для Альманаху «Das ist fantastisch!» він згадує, як все було, і ділиться своїми враженнями від конвенту.

Comic Con International – найбільший в світі фестиваль популярної культури, який проводять в місті Сан Дієго (Каліфорнія, США) ще з 70-х років минулого століття. Там збираються фанати коміксів, аніме, відеоігор, телесеріалів, фільмів, а також голлівудські зірки, автори, художники, видавці. Мені поталанило побувати на цій мега події двічі: в 2017-му і минулому 2018-му році. Перший раз я туди привіз свою науково-фантастичну збірку «Саркофаг» та роботи своїх українських колег «Серед овець» і «Дагопак» в англійському перекладі. А другий раз я відвідав

Українські комікси роблять Бетмена щасливим, а Гарлі Квін добрішою. Перший і єдиний стенд з українськими коміксами на фестивалі Comic Con International представляють художник Андрій Данкович та видавництво UA Comics.

фестиваль представляючи свою нову графічну новелу «Мор». Цього разу в жанрі жахів.

Що першим кидається в очі, це, звісно масштаб фестивалю. Його щороку відвідує до 200 тисяч людей. Черги стоять неймовірні, але організовано все дуже чітко та злагоджено. Також видно підтримку міської влади. Поліцейські контролюють рух транспорту біля конференц-центру де проходить фестиваль, а також курсують автобуси та трамваї повністю обклеєні зображеннями різних супергероїв та сюжетів з фільмів. Навколо цього центру безліч готелів, в яких селяться учасники та відвідувачі фестивалю.

На самому фестивалі розміщено безліч тематичних локацій таких як: «Зоряні війни», «Ходячі мерці», «Світ Юрського періоду», тощо. Можна придбати різні сувеніри та мерч, які продаються тільки на цьому КомікКоні. Відбуваються ексклюзивні прем'єри відомих франшиз, прес-конференції з авторами, акторами. До них шалені

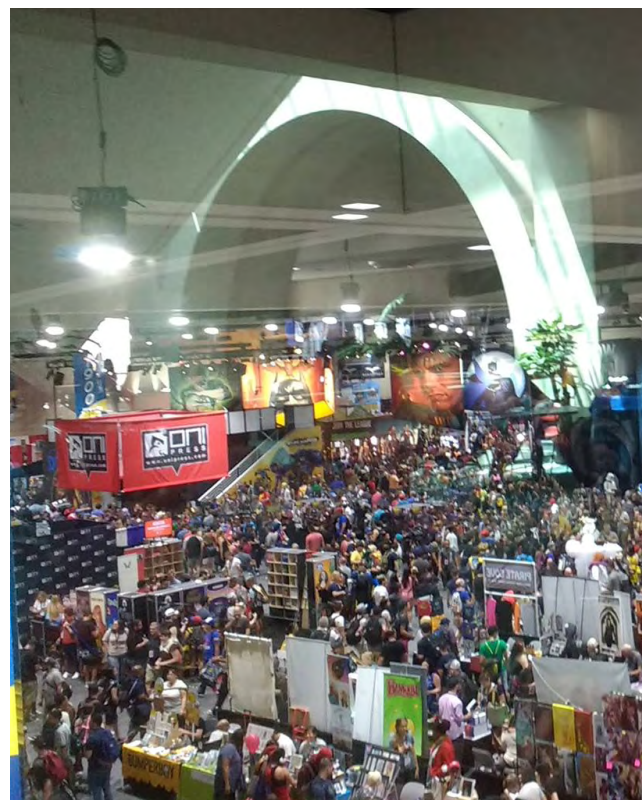
черги, тож особисто я ніяк не мав можливості на жодну з них потрапити бо мусив бути за своїм столом на ярмарку коміксів, який розкиданий по всьому периметру. Власне друкованих коміксів цього разу було більше, на моє враження, ніж минулого. Хоча в Америці вони вже давно перейшли в медіа-формат і все обертається навколо кінокоміксів. Ну і звичайно фестиваль відвідує безліч косплеєрів, костюми яких часто є просто бездоганними.

Нас розмістили в секції для малих видавців. Як і в 2017-му відвідувачі були здивовані наявністю українських коміксів, вражені тим фактом, що ми з моїм видавцем Дмитром Хмарою подолали таку велику відстань. Були серед них і етнічні українці. Спочатку дехто думав, що ми з місцевої української діаспори. Мені було приємно, що американським читачам припав до душі мій авторський стиль малювання, а також коли

Косплеєри знають, що їх люблять і охоче позують для фото. У Сан-Дієго збирається разом чи не найбільша кількість фендомів з усього світу.

Найбільші світові запаси мерчу теж сконцентровані тут.

Виставка реkvізиту з фільмів. Це той самий бетмобіль з тієї самої «Ліги Справедливості».

я потім отримував схвальні відгуки вже і про сюжет. На фестивалі було безліч авторів та художників, які працюють в найрізноманітніших тематиках. Коміксів можна було знайти на будь який смак, але найбільше переважає тема супергероїв та зомбі.

Фестиваль триває фактично 5 днів і крім цього по вечорах проводяться різноманітні вечірки, зустрічі, де учасники можуть поспілкуватися в неформальній атмосфері, знайти однодумців чи можливо тих, з ким можна буде в майбутньому співпрацювати. Як от наприклад захід, де зу-

стрічаються художники і автори. Авторі розказують про свої ідеї, придумані ними історії, а художники демонструють свій стиль малювання і так автор та художник можуть знайти один одного для спільного проекту. В 2017-му я чомусь про такі речі не знав, а от цього разу мені вдалося побувати на подібних заходах та вечірках і це мене дуже вразило.

В підсумку Comic Con International, безумовно, варто відвідувати, брати в ньому участь, якщо є можливість, але для двох людей це надто важко і дорого. Туди треба їхати з командою, ширшим асортиментом продукції (це там дуже важливо) бронювати зал для презентації і т. д. Тоді там будеш виглядати більш помітним. Я сподіваюся, що наступного разу, коли ми будемо їхати в Сан Дієго, так і буде.

A large, stylized white graphic on a teal background. The graphic consists of several overlapping, rounded shapes that resemble the letter 'C' or 'G'. The shapes are arranged in a way that they appear to be part of a larger, abstract design. The teal background is a solid, dark blue-green color. The white shapes are thick and have a clean, modern look. The overall composition is minimalist and geometric.

ЛІТЕРАТУРН

The image features a dark teal background with large, white, curved, overlapping shapes that resemble stylized letters or abstract forms. The text 'ИЙ БЛОК' is positioned on the left side, partially overlapping one of these shapes.

ИЙ БЛОК

ДВІ ТИСЯЧІ ВІСІМНАДЦЯТ

Минулі роки були відзначені виваженим ризиком видавців щодо нових імен у фантастиці. Перекладалися знані майстри прози, обережно шукалися нові українські імена. Що змінилося в українській фантастиці, з якими цифрами ми закінчили 2018 рік і що важливого трапилося – у цьому огляді.

Методологія

Як і в статтях попередніх років, спочатку кілька слів про методологію. Книжки підраховувалися за вільними джерелами, основним з яких був каталог «Клубу Любителів Україномовної Фантастики» з підсумками 2018 року. Не враховувався самвидав, електронні книжки, нон-фікшн і книжки для наймолодших читачів, а також низка класичних творів.

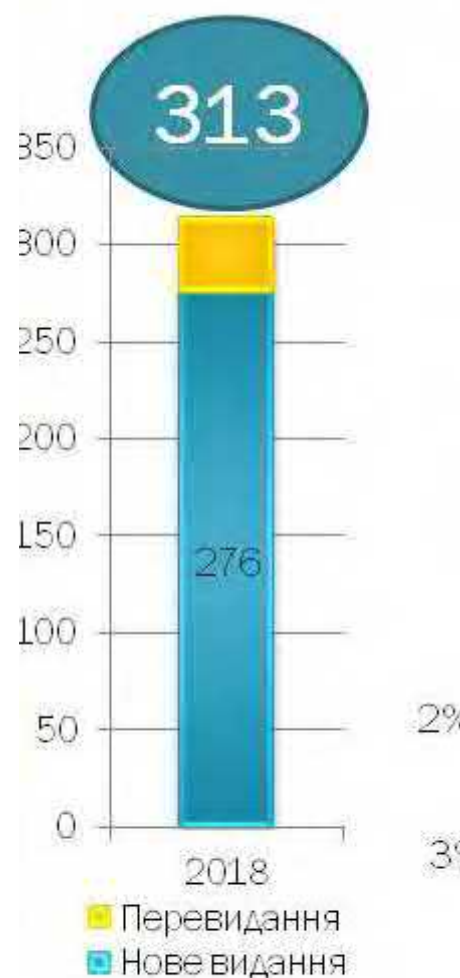
Водночас, цього року комікси продовжують рахуватися у загальному складі видань, їх виокремлення поки що відкладається.

ЦИФРИ

Про все загалом

Цього року маємо 313 видань: книжки й комікси українських авторів, книжки й комікси у перекладі. Нові видання та перевидання рахуються разом.

ВИДА

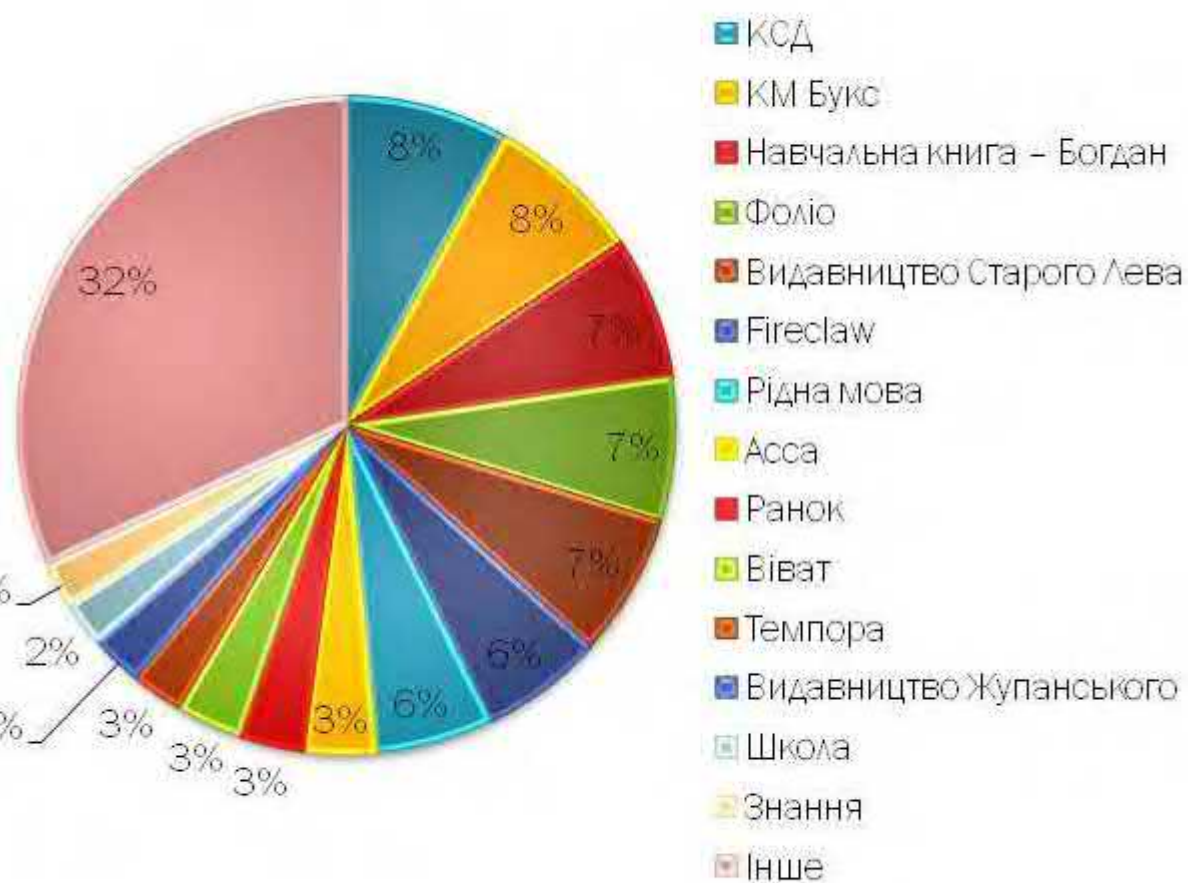

Загалом безпечний

АННЯ 2018 РОКУ

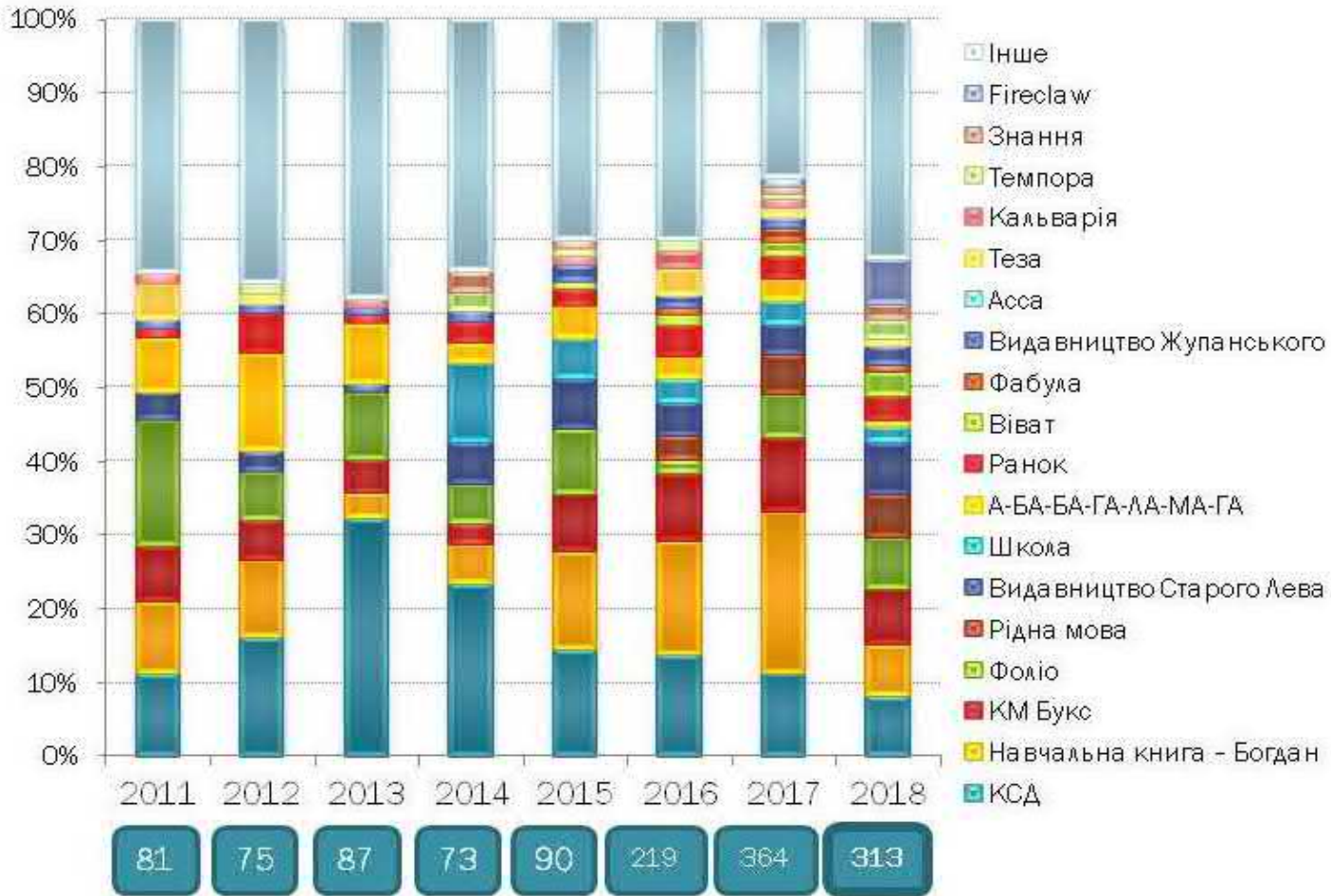
ОЛЕГ СІЛІН

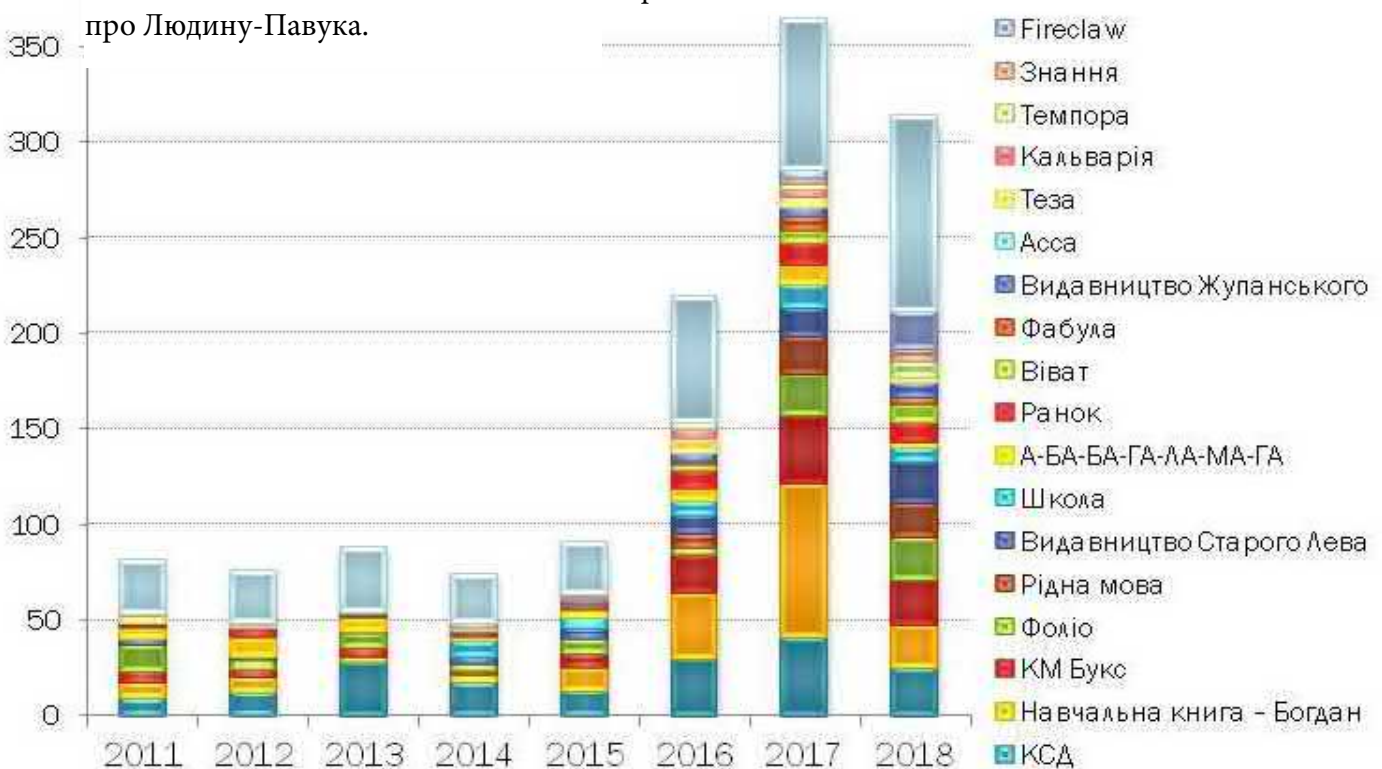

ВИДАННЯ ЗА 8 РОКІВ

«Велика п'ятірка» очікувана і не змінилася – це «Клуб сімейного дозвілля», «КМ-Букс», «Навчальна книга – Богдан», «Видавництво Старого Лева» і «Фоліо». Великий відсоток, який має «Fireclaw», пояснюється значною кількістю невеликих коміксів про Людину-Павука.

Якщо порівнювати з попереднім роком, то спостерігається невеличке зниження кількості найменувань. Проте цьому є методологічне пояснення, про яке поговоримо у розділі «Переклади». І звернемо увагу, що знову збільшилася частка видавництва, в активі яких є одна-дві видані книжки фантастики.

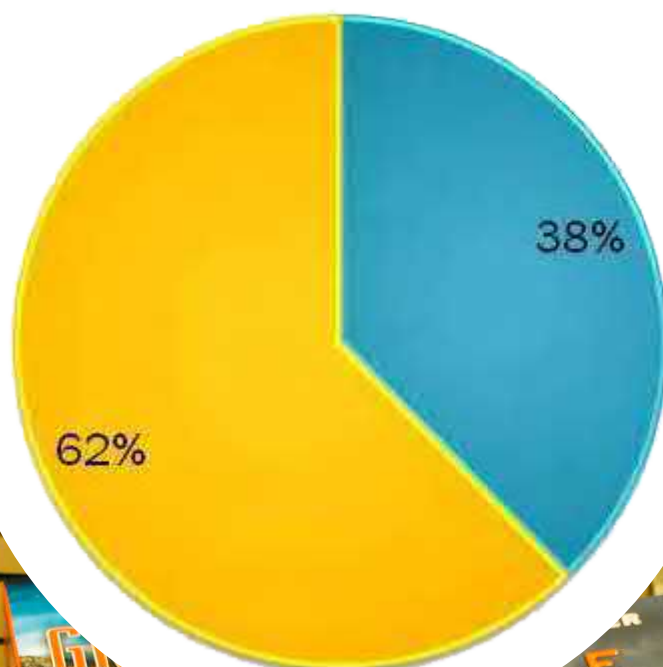

Перекладів стає менше

Але, з іншого боку, українських авторів стає більше, і це на добре.

РОЗПОДІЛ УКРАЇНСЬКІ/ЗАКОР- ДОННІ ВИДАННЯ У 2018 Р.

■ Українська
■ Переклад

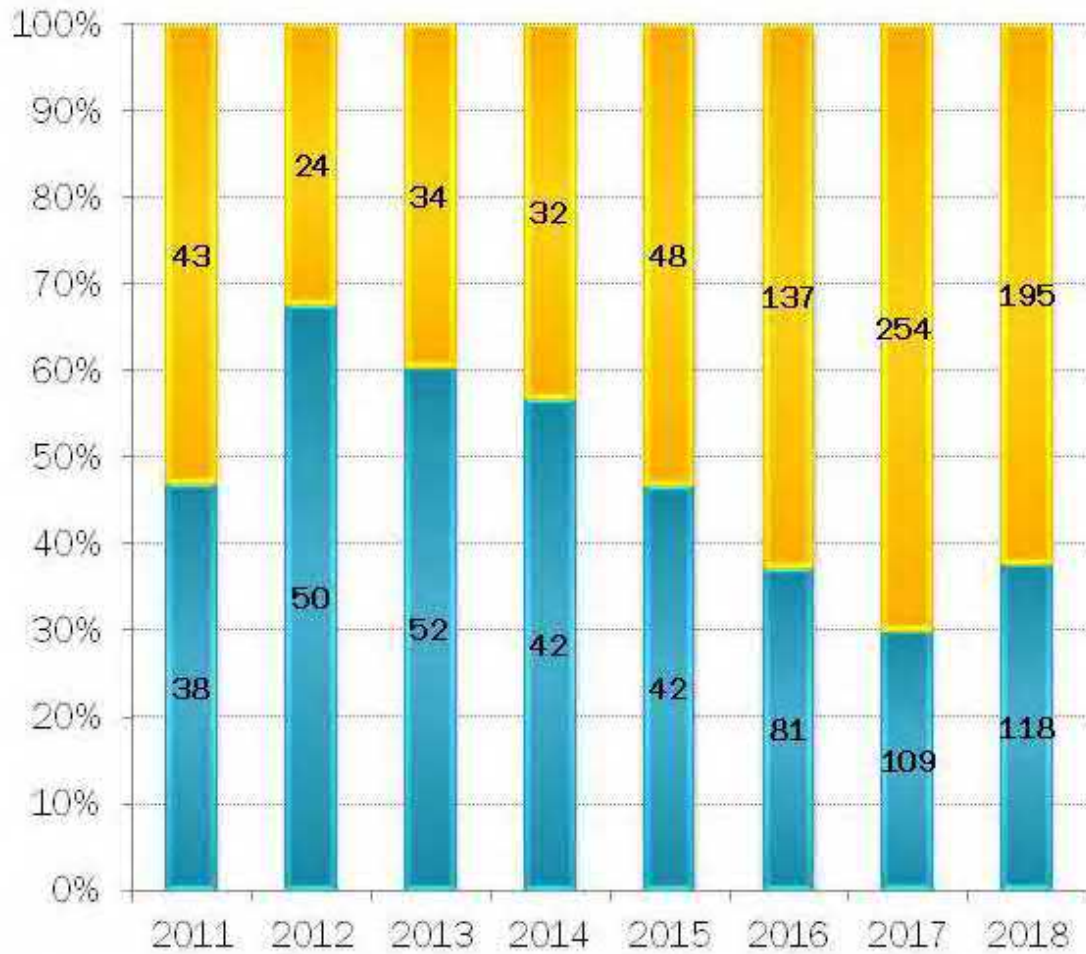

Якщо дивитися за весь період, то побачимо, що продовжується поступове зростання обох категорій видань

УКРАЇНСЬКІ/ЗАКОРДОННІ ЗА 8 РОКІВ

Українська
Переклад

Про українських авторів

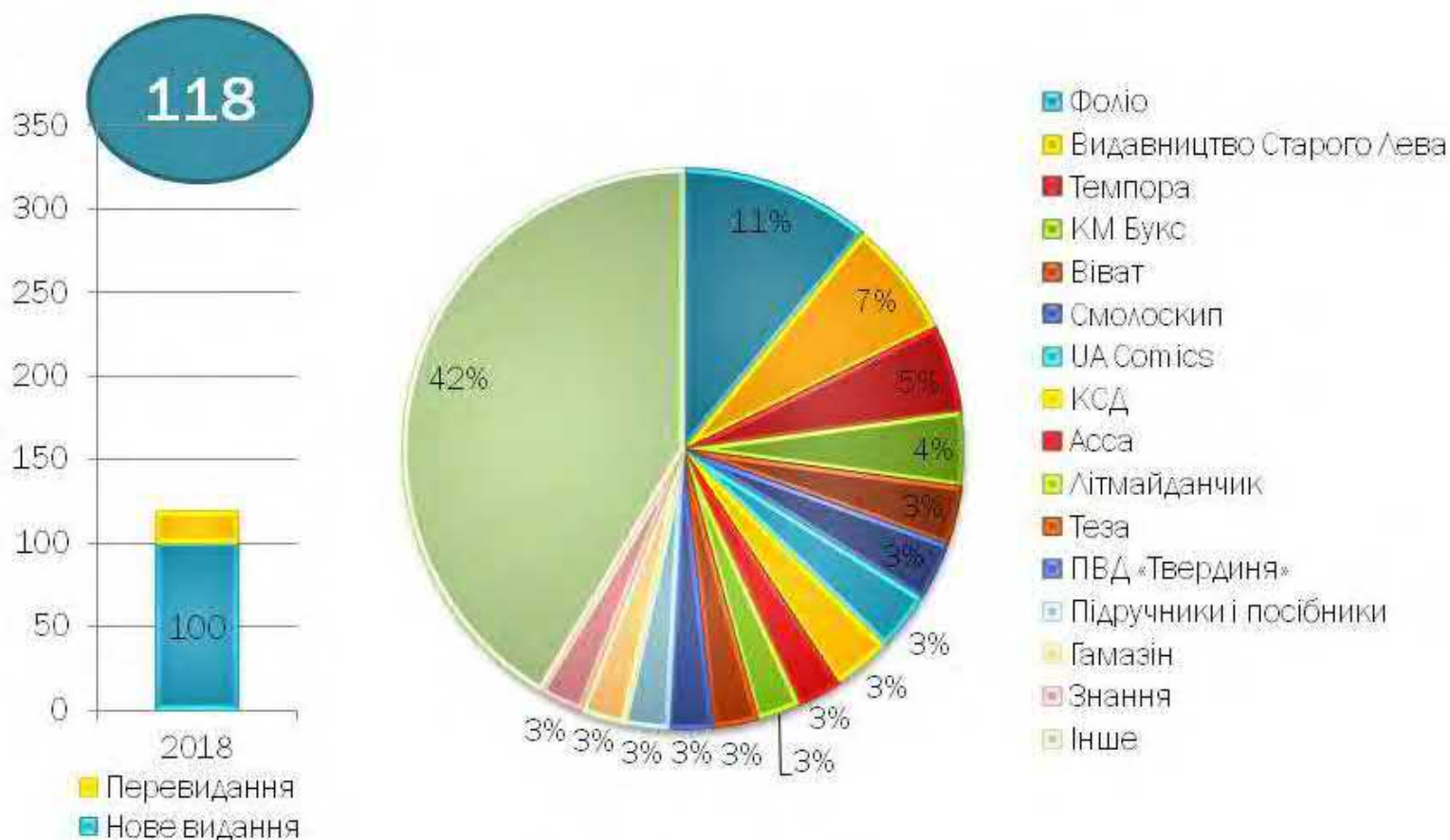
Варто нагадати, що база, за якою ведеться підрахунок, вимагає внесення кожного видання як окремого. Коли «Навчальна книга – Богдан» видає один й той самий твір у кількох обкладинках, чи у серії «Маєстат слова» виходять окремі твори з великих зібрань, то це збільшує і загальну цифру видань, і частку видавництва.

Саме цим і пояснюється «відкат» у перекладах і кількості видань загалом. Минулого року тернополяни видали 42 (!) найменування творів Станіслава Лема, які значно підвищили частку перекладів. Якщо ж звести все до власне творів, то ми побачимо саме те, що і відбувається – впевнене і спокійне зростання.

Найбільше українців видали харків'яни з «Фоліо», які роблять ставку на вже перевірені прізвища: Винничук, Курков, Єшкілев.

Нові імена продовжує відкривати «КМ-Букс» - дебютна книжка Світлани Тараторіної «Лазарус», яка вже встигла отримати премію «Літакценту», тому підтвердження. «Видавництво Старого Лева» підтримує і незвичні книжки, як-то антиутопію «Стіна» Андрія Цаплієнка, і додає цілу серію фантастики для підлітків.

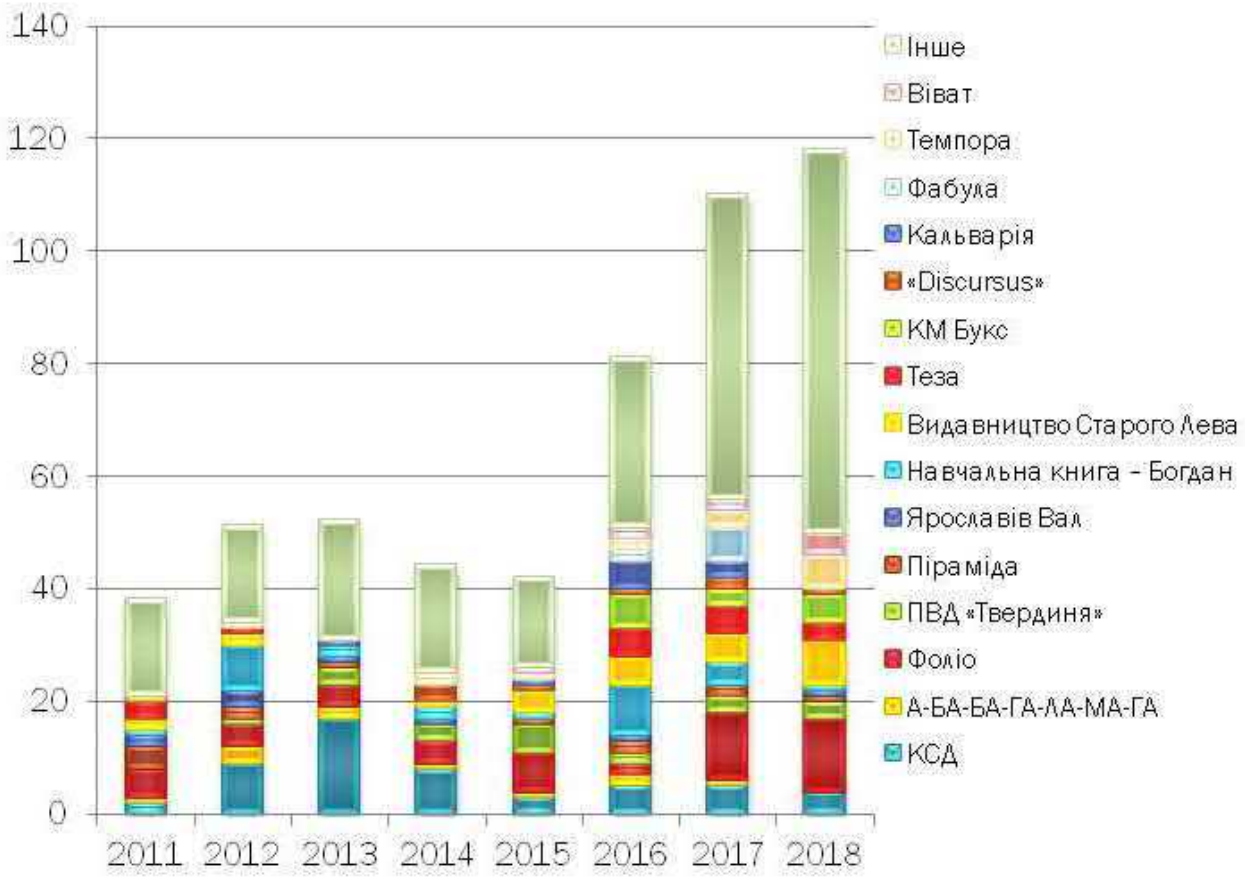
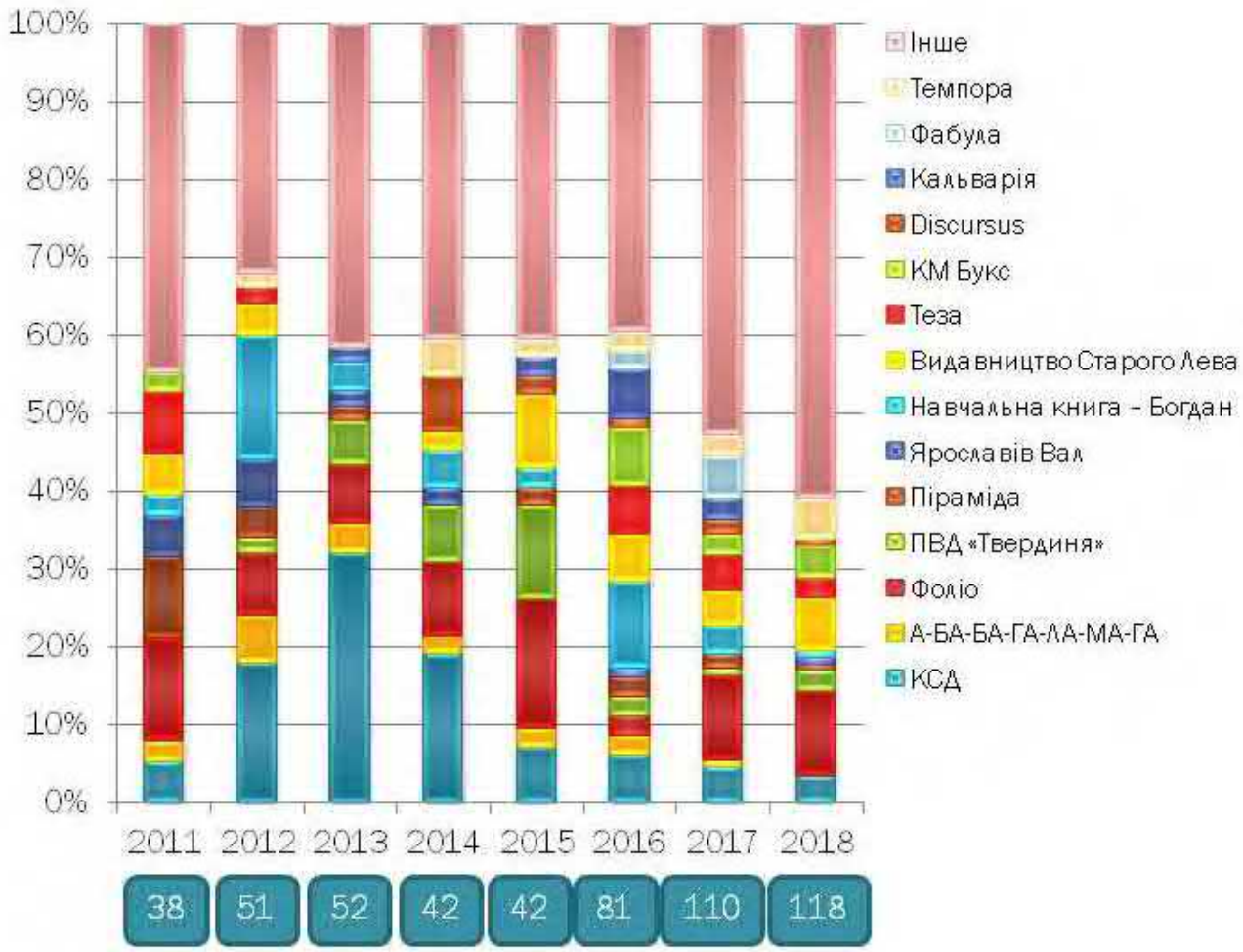
Разом з тим продовжує зберігатися значний відсоток видавців, в активі яких залишається одна-дві книги фантастики, і лише від зусиль авторів та рецензій читачів залежить, чи почнуть говорити про нові українські імена або ж нішеві антології.

КНИЖКИ УКРАЇНСЬКИХ АВТОРІВ 2018

КНИЖКИ УКРАЇНСЬКИХ АВТОРІВ ЗА 8 РОКІВ

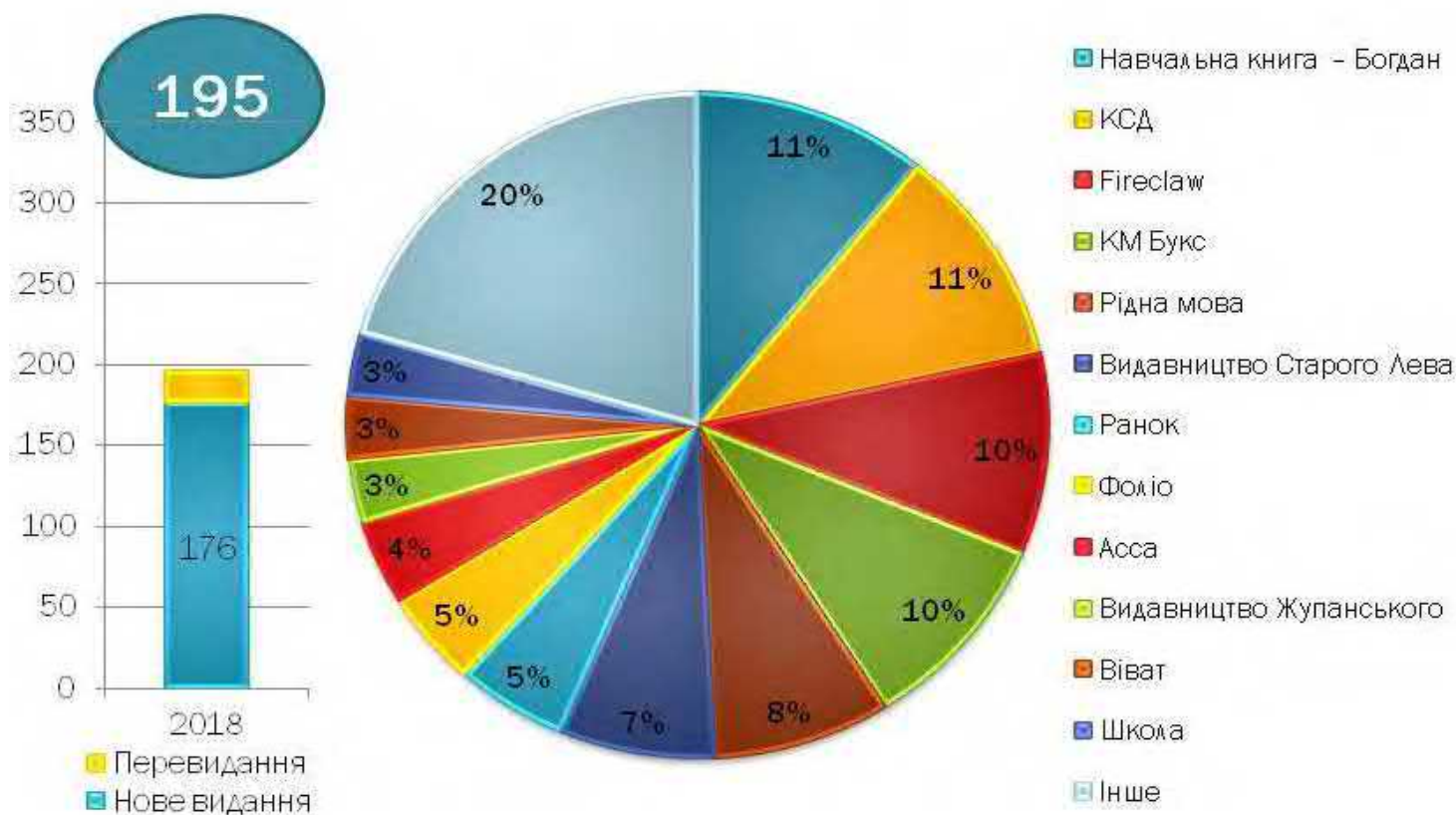

І знову про переклади

Як і в минулі роки, для книжок у перекладі продовжує бути характерним менша частка «Іншого», аніж для українських книг.

Але, разом з тим, вирівнюються частки провідних видавництв. На ринку вже частіше з'являються несподівані книжки, а не лише золотий фонд часів радянського союзу.

На графіках добре проілюстрована менша активність «Навчальної книги – Богдан» із пропозицією одного й того ж тексту з різними обкладинками. Натомість відзначимо, що видавництва, які спеціалізуються на коміксах, вже здатні отримати частку не меншу, аніж давні гравці ринку.

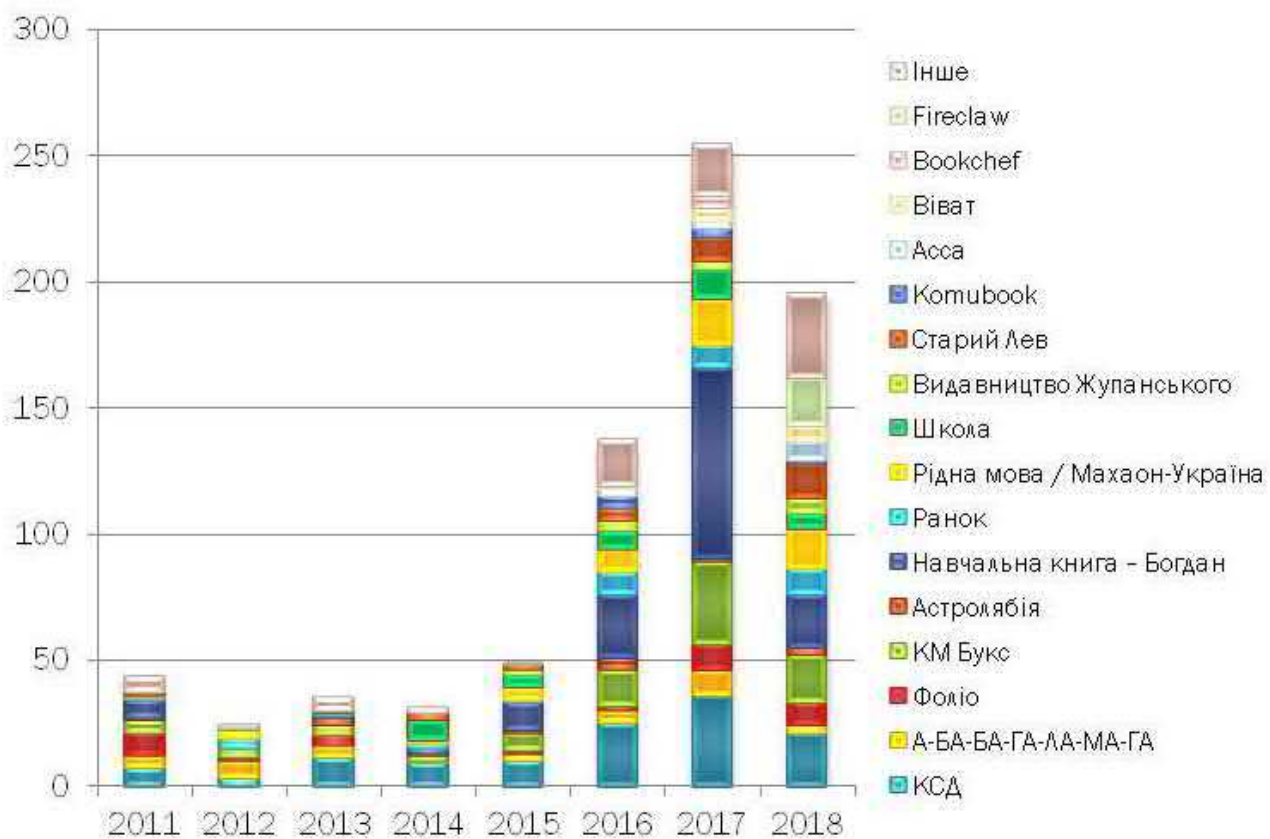
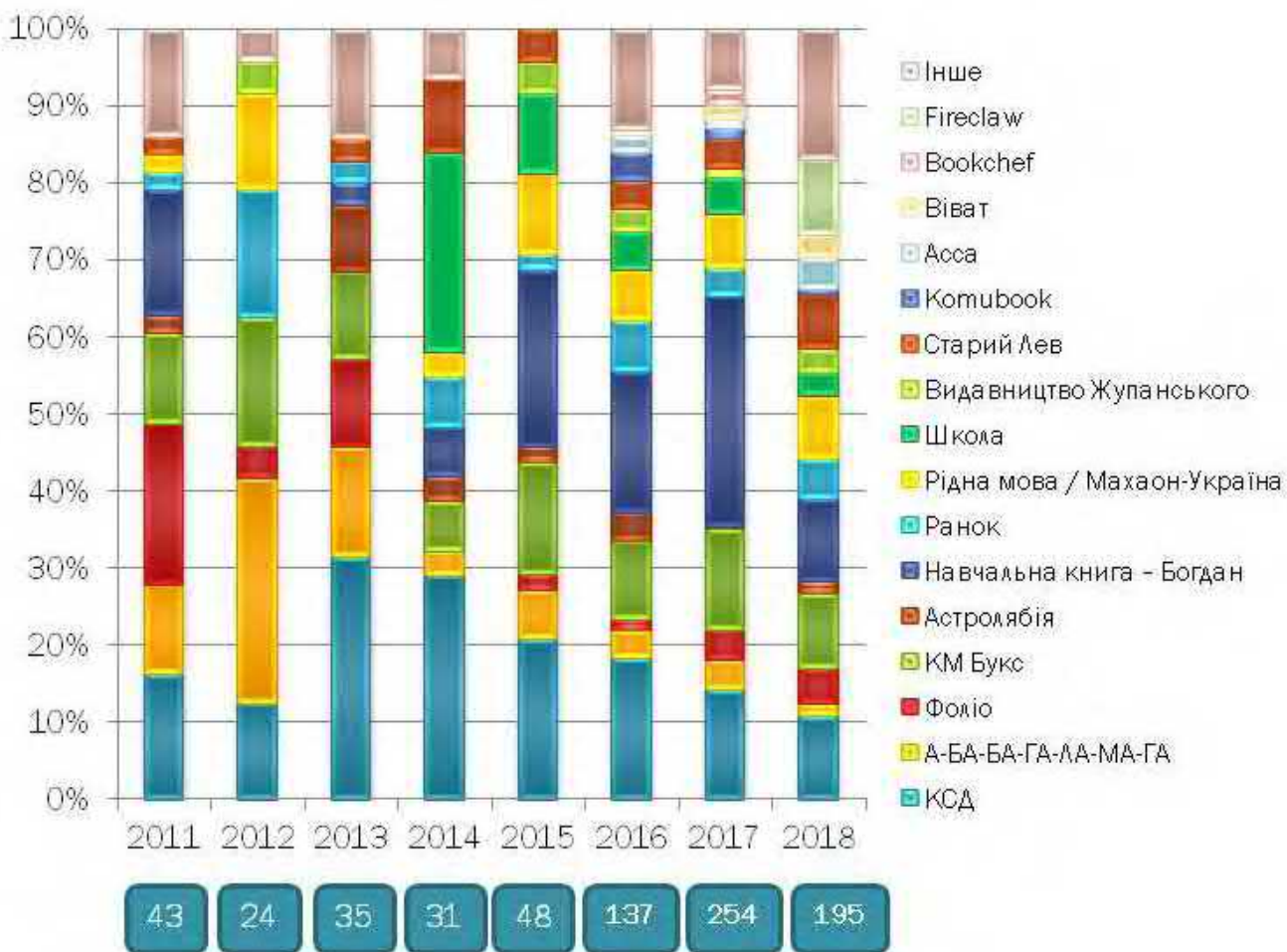

ПЕРЕКЛАДИ У 2018

ПЕРЕКЛАДИ ЗА 8 РОКІВ

Комікси наразі складають приблизно шосту частину видань фантастики. Нові авторські комікси українських майстрів поступово з'являються, але їх кількість поки що залишається невеликою. Якщо поглянути на комікси у перекладі, то вони невдовзі матимуть четверту частину сегменту пе-

рекладів і, судячи з анонсів, зростання продовжуватиметься. Це означає, що українським авторам, і прозовим, і коміксистам, вже зараз треба боротися за увагу і гаманці вітчизняного читача.

КОМІКСИ

ПОДІЇ І ТРЕНДИ

Підліткова фантастика набирає обертів

Де завжди було краще з фантастикою – так це в царині підліткової літератури. Українські видавці готові видавати книжки для молодого покоління, аби підтримати тренд на читання. Власні підліткові серії стартували у видавництвах «Асса» та «Віват», активно починає вкладатися в підліткову фантастику «Видавництво Старого Лева». У видавничого дому «Школа» значний відсоток художньої літератури саме фантастика для підлітків.

Надзвичайно добре, що у цій підкатегорії представлені не лише книжки у перекладі, видавці шукають авторів підліткової фантастичної прози і серед українських авторів. Проте варто зазначити й певний ризик, пов'язаний із текстами для підлітків: буває так, що книжка більше відповідає уявленню дорослого читача, що саме буде читати підліток, аніж справді захоплює уяву молодого читача. Або ж маркер «підліткова література» використовується лише для маркетингового просування книжки. Тому дуже добре, що в Україні саме цього року з'явилася премія «Навиворіт», де журі з зав'язаних читачів-підлітків оцінює твори письменників.

ІНША ЄВРОПА

Не лише з англійської та польської

До традиційних напрямків перекладу поступово додаються твори, які перекладаються з інших європейських мов. На «Книжковому Арсеналі – 2018» за підтримки Goethe-Institut відбувся проєкт «Haughtna / На дотик» - презентації чотирьох німецьких антиутопій для підлітків (так, це перегується з наведеним вище трендом). Якщо «Ауергаус» Бова Б'єрґа – це суто реалістичний твір, то інші три книжки – «Світлокопія» Шарлотти Кернер, «Фрїстайлерка» Каті Брандіс та «Сканери» Роберта Зоннтаґа – це цілковита фантастика. Це не антиутопії у класичному розумінні, проте система примусу, з якою стикаються підлітки та,

зрештою, не лише підлітки, подана з різних боків: родина, спорт, суспільство і здатна емоційно зачепити читача будь-якого віку.

Інша книжка, яка також була представлена на «Арсеналі», але залишилися трішки осторонь уваги, це повість «Троль» словацького автора Міхала Гворецького, у якій оповідається про інформаційну війну та діяльність ботоферми. Гворецький – журналіст, який чималу увагу присвячує захисту свободи слова у рідній країні, тому тема пост правди, яка руйнує суспільство саме завдяки свободі слова, для нього важлива і болюча. Так, «Троль» - це та фантастика, яка лише на крок попереду реальності, проте цю повість варто читати, аби усвідомлювати масштаб новітніх проблем.

Фантастика у подорожах

Вже стає доброю традицією велика кількість заходів з фантастики на масштабних книжкових фестивалях країни – «Книжковому Арсеналі» та Львівському «Book Forum». Останній відвідали знані представники сучасної твердої фантастики Пітер Воттс і Яцек Дукай. На щастя, фантасти поступово стають своїми і на книжкових фестивалях та книжкових толоках, які відбуваються у обласних центрах.

Так на першому ж фестивалі «Book Space» у Дніпрі одразу ж була представлена програма з фантастики, яку підготував Володимир Аренев. Черкаський книжковий фестиваль «Маєстро» відвідала Наталія Щерба та «Світ фентезі». Письменники і письменниці зі Львова активно подоро-

жують Україною, і завдяки цьому читачі з Маріуполя, Херсона, Миколаєва (який на Львівщині) мали можливість познайомитися із Дарою Корній, Наталкою Ліщинською, Яриною Каторож і Наталією Матолінець. «Зоряна фортеця» подорожувала до Северодонецька на Книжкову Толоку і, разом із Запорізьким Клубом Любителів Фантастики, представила велику програму на Запорізькій Книжковій Толоці. Звісно, ще треба згадати тур Макса Кідрука, який об'їхав сто міст України.

Минулого року не проводився фестиваль «LiTerraCon», але шанувальників фантастики порадував івано-франківський фестиваль «Брама», який зібрав чимало письменників з України та з-за кордону.

ЗАПОРІЗЬКА КНИЖКОВА ТОЛОКА

BOOK SPACE

Битва двох Комік-Конів

На жаль, відбуваються і неприємні події. Стало відомо про судовий процес, який розпочався з позову «Київ Комік Кон» до «Комік Кон Україна» за використання власне частки «Комік Кон» у назві. У межах цього огляду не будемо вдаватися

у юридичну аналітику, лише з сумом відзначимо, що подібний процес може загальмувати розвиток комікс-індустрії, який вже точно розпочався. З іншого боку, такий позов – це маркер, що індустрія все ж таки сталася.

Ще один аспект варто зазначити у підсумках року. У коментарях до минулорічного альманаху було прохання подивитися якому саме під жанру фантастики надають перевагу видавці. Коли прийшов час формувати базу, стало зрозуміло, що більшість книжок фантастики доволі складно віднести до якогось чистого піджанру: фентезі, горуру, наукової фантастики чи міської легенди. Мабуть, найкраще буде сказати, що наш видавець поки що надає перевагу книжкам на перетині жанрів. І в цьому є якась світоглядна краса – знаходити цікаве на перетині.

Євген Лір

ПРАВИЦЯ ДОЛІ

Химерна проза Роберта Ірвіна Говарда

Є автори, що про них важко писати. З різних причин: в когось буденна біографія, хтось не лишив по собі листування чи щоденників, комусь хвороба, лиходії чи злидні вкоротили творче життя – причини бувають найрізноманітніші. Але є інша, протилежна категорії письменників, чий спадок можна вважати комплексним. У світах, вигаданих цими митцями, білі плями приховані настільки вдало, що здаються належною частиною краєвиду, нерозкриті теми перетворюються на таємниці, що чекають на своїх Едіпів, а недописані історії отримують продовження стараннями прихильників.

Таким письменником був Роберт Говард.

Спалах

Трохи біографії, аби зрозуміти, звідки з'явився один з найвпливовіших фантастів ХХ ст. Роберт Ірвін Говард народився 22 січня 1906 року в родині лікарів у містечку Пістер на північному сході штату Техас. Щоправда, «містечко» – доволі сильне слово для поселення з однією центральною, вигнутою, наче змії, вулицею та трьома бічними вуличками, де населення коливається від 80 до 100 осіб. Довкола – озера, ранчо та величезне ніщо. Тому не дивно, що хлопця з дитинства зацікавили книжки як найдієвіший спосіб втечі від реальності. Пізніше, змінивши кілька міст, родина Говардів осіла у Кросс Плейнз в окрузі Калаган, де Роберт провів решту свого життя.

Сам Говард стверджував, що у дитинстві захоплювався творами Марка Твена, Артура Конан Дойла, Редьярда Кіплінга, Емброуза Бірса й Едгара По і поезіями того ж По, Омара Хаяма, Оскара Вайлда та Вільяма Батлера Єйтса. Маючи бурхливу уяву, він спочатку практикував мистецтво складання історій в усних переказах: його друзі з Кросс Катю, Техас, згадують, як Роберт без проблем вигадував різноманітні оповідки, а потім пропонував розіграти їх, розподіливши між собою ролі. В одному з листів Говард згадує, що попервах йому було важко записувати свої історії, а особливо ті, що він вже розповів. Тематика переказів різнилася – хлопець рівною мірою цікавився ковбоями, піратами, героями Громадянської війни, бродячими вбивцями, дикунами та зниклими народами. Містичній частині його творчості багато в чому сприяла бабуся, а також літня домробітниця – від них Говард почув свої перші історії про привидів.

Два Говарди

Біографи Говарда Філіпса Лавкрафта не можуть зійтися в спільній думці в одному питанні: коли саме почалося спілкування творця міфів Ктулху та Роберта Говарда. Сунанд Джоші, літературний критик, що значною мірою сформував образ Лавкрафта у сучасному горор-дискурсі, вважає за початок 1930 рік – тоді Роберт написав Говардові (даруйте за каламбур) листа через ре-

У п'ятнадцять років Роберт Говард вперше спробував опублікуватися у періодиці, а у 18 – продав свій перший твір, фентезі-оповідання «Спис та ікло», літературному журналу “Weird Tales” («Химерні історії»), що пізніше став центральним виданням для поціновувачів темної прози. З тих пір письменництво стало основною справою в його житті.

Попри серйозне ставлення до свого фаху і гонорари, яких вистачало для самостійного життя, Говард всі тридцять років провів під спільним дахом із батьками. Особливу прив'язаність він відчував до матері, Гестер Джейн Ірвін Говард. Згідно до листів Роберта, саме слабке здоров'я жінки тримало його у родинному колі – а також «свобода до письма», яку він високо цінував. Зрештою, хвороба матері спричинила трагедію: невдовзі потому, як Гестер Джейн впала у кому внаслідок важкої стадії туберкульозу, Роберт Говард запозичив у друга пістолет, зайшов до своєї автівки і застрелився. Йому було тридцять.

дакцію «Weird Tales». Колега Джоші, Расті Берк, що досліджує творчість Роберта Говарда, згадує про те, що у 1929 році Говард надіслав до редакції листа з похвальним відгуком на «Срібний ключ», і цей відгук потрапив до самого автора. У будь-якому разі, розпочате на початку 30-х спілкування двох видатних майстрів готичної прози тривало до самої смерті Роберта Говарда, що, своєю чергою, пришвидшила смерть Говарда Лавкрафта – дізнавшись про самогубство друга, той впав у тяжку депресію.

ли до спільного маловідомого джерела. Зрештою, Роберт зібрався з духом та написав Лавкрафтові наступного листа:

«Я помітив, що у своїх історіях ти згадуєш Ктулху, Йог Сотота, Р'л'ех, Юггот, і таке інше. Адольф де Кастро також згадує цих богів/місця/бодай чим воно є, відрізняється тільки написання – Ктулутл, Йог Сотол. А ще, здається, ви обидва використовуєте одну й ту саме фразу – фхтагн... Не знаю, чи питаю забагато, але чи не скажеш мені, в чому суть згаданих імен і назв? Ще й той араб Алхазред і Некрономікон. Згадка про ці речі неймовірно посилила мою цікавість до твоїх чудових історій. Буду надзвичай вдячний отримати від тебе будь-яку інформацію стосовно них».

Лавкрафт не забарився із відповіддю:

З усього творчого доробку Лавкрафта пана Говарда найбільше цікавили вигаданий пантеон Древніх богів та історії, пов'язані з ними. До початку листування письменник встиг розробити власну теорію, згідно з якою Лавкрафт спирався на справжні нотатки маловідомих філософів та напівзабуті історичні джерела – подібну думку в той час поділяло чимало читачів і навіть колег похмурого майстра з Провіденсу. Щоправда, Говард мав доволі об'єктивні свідчення на користь своєї гіпотези: істоти, майже ідентичні лавкрафтіанським, з'явилися також у прозі Адольфа де Кастро та Зелії Бішоп, авторів короткої химерної прози – а значить, на думку Говарда, всі троє апелюва-

«Щодо згаданого циклу міфів про Ктулху, Йог Сотота, Р'л'ех, Н'ярлатотепа, Нага, Шуб-Ніггурат і таке інше... Маю зізнатися, що все це – продукт моєї власної уяви, так само, як багатий та різноманітний пантеон «Пагани» – вигадка Лорда Дансені. Причина, з якої він виринає у творах доктора де Кастро, полягає в тому, що цей джентльмен – мій клієнт; я редакую його історії та вставив ці побіжні відсилання до його текстів виключно ради забави. Якщо хтось інший з моїх клієнтів розмістить свої роботи у «Weird Tales», будь готовий побачити розширення культу Азатота, Ктулху та

Великих Древніх! «Некрономікон» божевільного араба Абдула Алхазреда так само ще треба написати, аби він посів своє місце в об'єктивній дійсності... В його працях чимало натяків на «Некрономікон» – по суті, мати штучну міфологію, що сходиться на правдоподібну завдяки цитатам інших митців – та ще розвага»

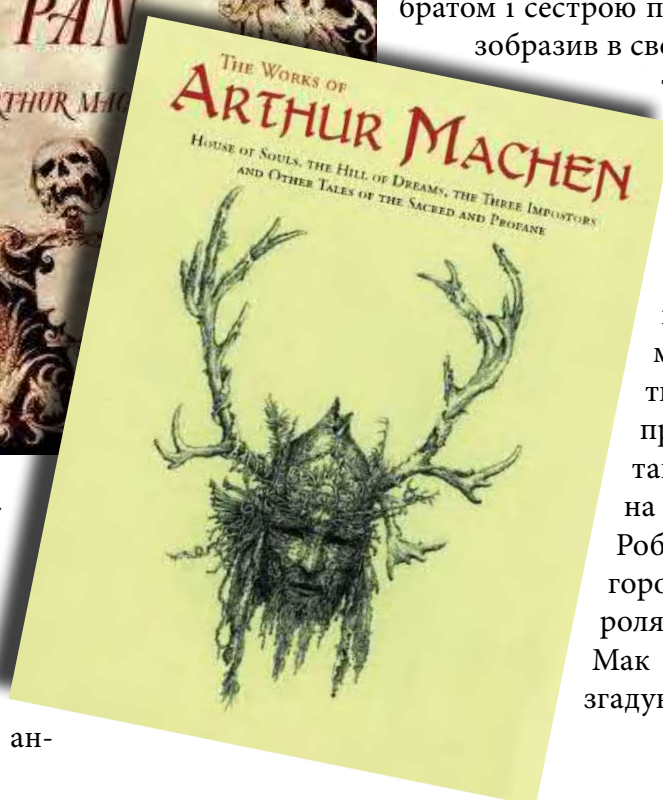
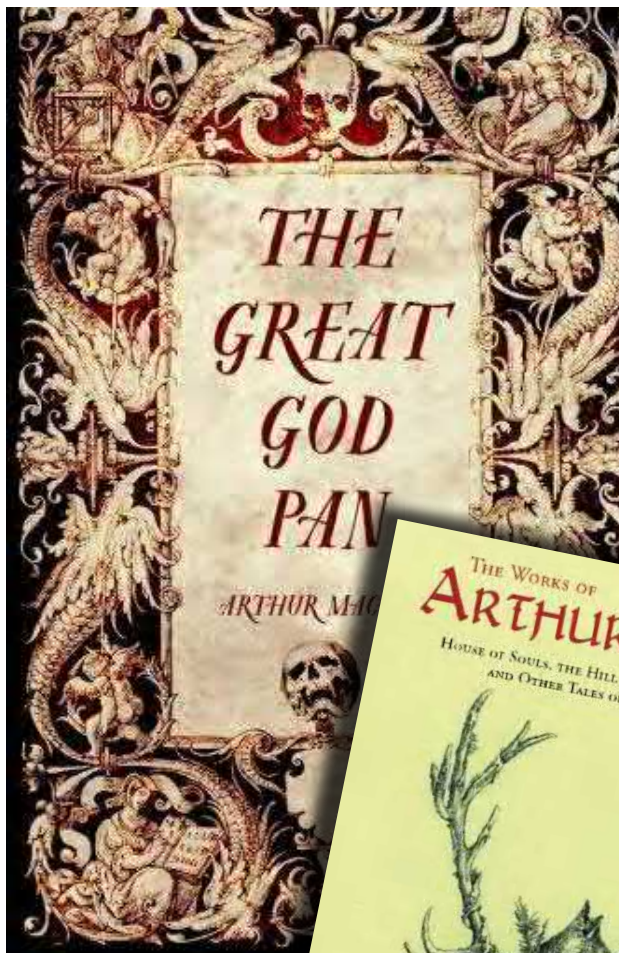
Крім того, Лавкрафт згадав, що Кларк Ештон Сміт також долучився до справи, створивши «кошлатого бога-жабу Цатоґуа» і повідомив Говардові, що збирається включити його персонажа, Катулоса, до майбутньої оповідки з циклу міфів. Ясна річ, сам Говард не став довго чекати і написав власну історію, де скористався пантеоном Лавкрафта – «Діти ночі», а пізніше створив окрему низку оповідань, заснованих на міфах Ктулху, де одним із центральним персонажів став

Джон Кірован – дослідник темних мистецтв, що подорожує світом у пошуках загубленого знання. Цікаво, що інтертекстуальність Говарда виходить за межі всесвіту Великих Древніх, оскільки його «лавкрафтіанська» проза також пов'язана зі світом Конана Варвара (особливо історія «Привід Персня») та легендами про Брана Мак Морна. По факту, саме Роберт Говард остаточно вивів міфи Ктулху на рівень міжавторського циклу, оскільки до нього зібрання скоріше виглядало як fanfiction – продовження відомих творів, написане прихильниками, що не входить до умовного «канону».

Так само, як у випадку з творчим спадком Лавкрафта, чимало історій Говарда після його смерті допрацював та видав «секретар міфів» Август Дерлет.

У пошуках зниклого народу

Іншим письменником, що надихав Роберта Говарда, був британський маг, член Ордену Золотого Світанку на ймення Артур Мекен. На відміну від Лавкрафта, він не був другом Говарда і загалом належав до іншої літературної школи, проте також творив химерну прозу разом з такими колегами, як Вільям Батлер Єйтс, Артур Вейт та Алістер Кровлі (останнього, щоправда, Мекен щиро зневажав). Однією з найвідоміших історій Мекена, окрім «Великого бога Пана», є «Сяюча піраміда» – там головні герої спочатку знаходять таємні позначки невідомого походження, а потім стають свідками жахливого ритуалу за участі дивних низеньких створінь, схожих на людей. У цьому творі відбилася захоплення ан-

глія палеонтологією та первісними культурами, а ірраціональне зло поступилося злу маловідомому, та все ж цілком справжньому – за задумом Мекена, культисти представляли собою одну з «типикових гілок» еволюції людини.

Вражений цією історією, Говард написав власну відповідь – скоріше рефлексію над прочитаним, ніж сюжетну прозу – під назвою «Маленькі люди». Половину тексту займає суперечка між братом і сестрою про те, що саме

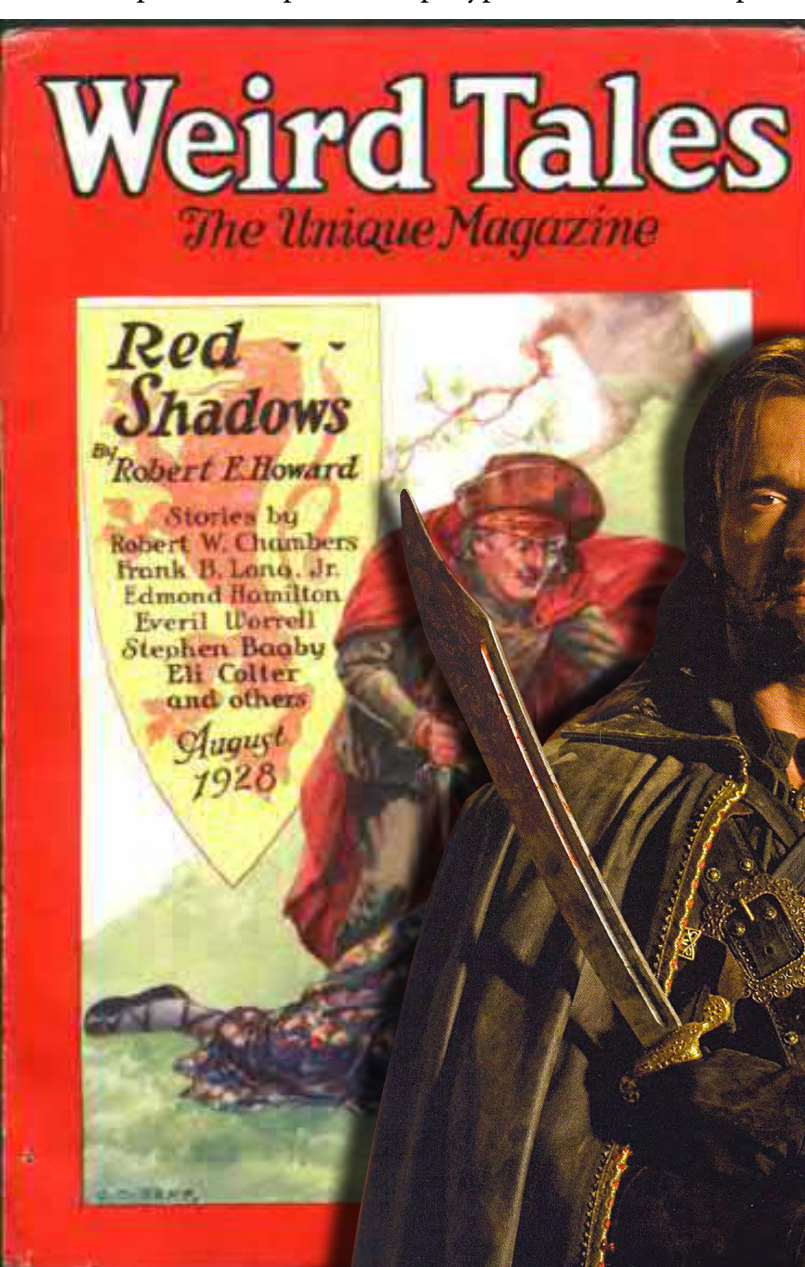
зобразив в своєму творі Артур Мекен, а також роздуми над кельтським спадком загалом. Разом із «Черв'яками Землі», цей твір свідчить про вплив британської школи на становлення Роберта Говарда у горорі – а про короля-пикта Брана Мак Морна годі й згадувати.

Той, що вийшов із жаху

Коли мова заходить про жанрове визначення короткої прози Роберта Говарда, дослідник завжди натрапляє на суттєву проблему: частини умовних циклів автора, пов'язані спільною сюжетною аркою та персонажами, нерідко належать до різних напрямів літератури. Так, чимало пере-

до химерної прози значно сильніше, ніж до героїки як такої. Пояснення неважко знайти у біографії письменника: коли родина переживала тяжкі часи, Говард переносив гнітючу атмосферу, що панувала вдома, до вигаданих світів. Мабуть,

казів про Конана, Брана Мак Морна та Калла, що вважаються класичними персонажами фентезі меча та магії, тяжіють

THE WEAPONRY OF SOLOMON KANE

найвиразнішим прикладом «межового» персонажа, що стоїть на розпутті між фентезі та горором, є Солонмон Кейн.

Вперше він

з'являється в оповіданні «Червоні тіні», що вийшло у «Weird Tales» у 1928 році. Основною рисою Соломона Кейна є його світогляд: він – пуританин, що веде неустанну боротьбу з довколишнім світом. За родом занять Кейна можна назвати мандрівним лицарем, попри те, що події відбуваються у часи династії Тюдорів. Пригоди Соломона починаються у Франції, де він намагається врятувати дівчину від загону бандитів (невдало). Потім Кейн подорожує Англією, Європою, а також «Темною Африкою» – вигаданим континентом, оповитим джунглями, де мешкають таємничі народи та страхітливі тварини. У трьох історіях циклу йому доводиться давати раду вампірам, у двох – битися

з піратами, в інших оповідках – проводити розслідування загадкових смертей, подорожувати покинутими містами та розшукувати примарних вершників. Мабуть, найближчим за атмосферою до історій про Соломона Кейна буде цикл Анджея Сапковського про відьмака Геральта з Рівії – попри діаметрально протилежні світогляди головних персонажів, в обох випадках йдеться про похмуре фентезі, монстрів та неоднозначні моральні дилеми.

В одному з листів до Говарда, Лавкрафт назвав Кейна «можливо, одним з найпохмуріших твоїх героїв» – вагома характеристика від людини, що сформувала обличчя сучасної літератури жахів.

Тіні Заходу

Крім значного доробку в кількох існуючих жанрах, Говард започаткував власний – «історії про химерний Захід». Точніше буде назвати це піджанром, оскільки в цій прозі елементи вестерну поєднуються з типовою на той час прозою жахів.

У листуванні з Лавкрафтом Говард часто ділився легендами Дикого Заходу, місцевими новинами

радив Говардові скористатись цим матеріалом у письмі. Результатом стали «ледь не найкращі твори Роберта Говарда у царині жахів», як висловився літературознавець Расті Берк. Події першого оповідання з циклу під назвою «Жахіття з кургану» відбуваються у західному Техасі, де молодий ковбой вирішує покинути свою справу та прид-

та звичаями, а також своїми думками з приводу історичних подій, що відбулися у рідних йому штатах. Лавкрафт, що також тяжів до «регіонального» письма (здаємо, що більшість його історій відбуваються в уявній Новій Англії) по-

Кадри з фільму «Справжній детектив»

бати собі ферму – ясна річ, це рішення не призводить ні до чого доброго. Потім Говард пише «Алею Загублених», повертаючись до теми маленьких людей, проте вже у західному сетінгу – власне, тут під-

Das ist fantastisch!

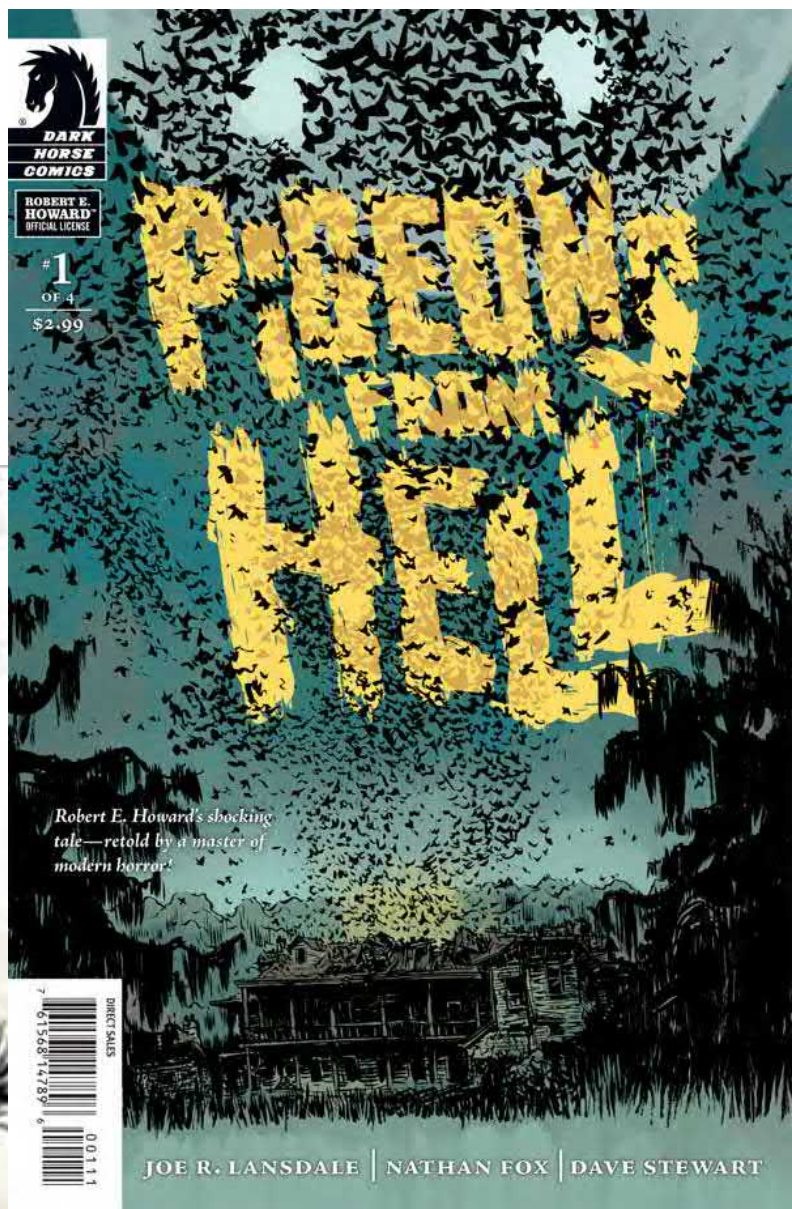
жанр набув свого остаточного вигляду. Серед історій знайшлося місце для індіанських забобонів («Серце старого Гарфілда»), жорстокої та безкомпромисної чорної магії («Мертві все пам'ятають»), щирої ненависті, притаманної мешканцям Дикого Заходу («Людина на землі») та... голубів. Так, Говардові вдалося перетворити птахів, що символізують мир, на вісників жаху: у «Голубах з пекла», що вважається однією з найатмосферніших історій письменника взагалі, примарні птахи збираються у дивну формацію над покину-

Pigeons from Hell

Robert Ervin Howard

тою плантацією, що привертає увагу двох мандрівників. Оповідання було настільки впливовим, що його відлуння досі зустрічаються у масовій культурі: згадайте епізод з першої серії серіалу «Справжній детектив», де Раст Коул дивиться на

птахів, що утворюють химерний знак у небі.

Щоправда, сучасне прочитання «химерних вестернів» несе певну загрозу репутації Говарда – так, культурний менеджер Джейсон Сенфорд звинуватив письменника у расизмі. Афроамериканці дійсно нерідко фігурують в оповіданнях серії в контексті, що порушує сучасні норми політкоректності – зображуються не вельми розумними, забобонними людьми, що часто не готові до реалій вільного життя, – проте важливо пам'ятати: Говард у своїх творах спирався на місцеві перекази та намагався якнайправдивіше віддзеркалити менталітет «південників». Те, що мешканці південних штатів не приховували своїх расистських поглядів на початку минулого сторіччя, не таємниця – то чи варто звинувачувати автора в його оточенні?

За життя Роберта Говарда піджанр набув чималу популярність серед читачів, проте колеги-письменники взяли за нього значно пізніше:

«бум» відбувся наприкінці вісімдесятих, після публікації перших частин знаменитої «Темної Вежі» Стівена Кінга, що також містить елементи химерного вестерну (до речі, Кінг вважає «Голубів з пекла» «однією з найкращих лячних історій нашого століття»). Відтоді й дотепер традиція, започатко-

вана Говардом, живе у літературі та поза її межами – згаданий серіал Ніка Піццолато «Справжній детектив» яскраво репрезентує цей напрям у кіномистецтві.

Спадок

Узагальнювати вплив на культуру письменника калібру Роберта Говарда – марна справа: доведеться робити окрему розвідку. Попри коротке життя, він встиг відзначитись у всіх жанрах, що його цікавили, започаткувати кілька нових, взяти участь у розбудові грандіозного міжавторського циклу, створити з десяток персонажів, що пізніше отримали власний культ (і мова не тільки про кімерійця Конана), а також лишив після себе понад п'ятдесят недописаних рукописів – пізніше частину з них допрацював і видав Август Дерлет.

На жаль, химерна проза Роберта Говарда досі

не виходила в українському перекладі. виправити цю ситуацію взялося «Видавництво Жупанського», анонсувавши двотомник письменника у серії «Майстри готичної прози» (перекладачем пощастило стати авторові цих рядків): до видання увійдуть всі згадані вище твори разом із найяскравішими представниками кожного з циклів прози жахів. Також серед лячного доробку Говарда значиться дюжина віршів – їхня доля, так само, як і майбутнє українських перекладів епосу про Конана, Калла і Брана Мак Морна, лишається невідомим.

У статті використано цитати з листування Роберта Говарда та Говарда Лавкрафта, що викладені у вільний доступ на офіційному сайті «Robert E Howard Foundation».

«На жаль, химерна проза Роберта Говарда досі не виходила в українському перекладі. виправити цю ситуацію взялося «Видавництво Жупанського», анонсувавши двотомник письменника у серії «Майстри готичної прози»

Майстри
готичної прози

СІРІ ГОРИ, ДРАКОНОВІ ПЕЧЕРИ: ЗВІДТИ Й ТУДИ,

*АБО РОЗДОРІЖЖЯ ПОЛЬСЬКОЇ
ФЕНТЕЗИ*

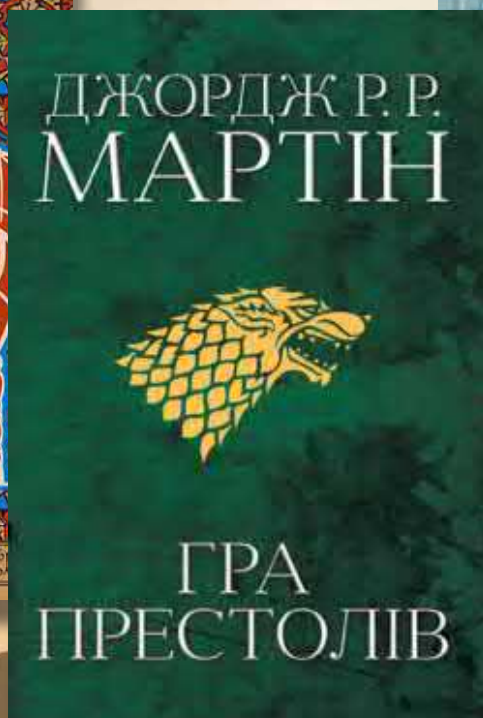
Сергій Легеза

Канон як проблема та потенціал

Свого часу російський фантаст Св. Логінов дав доволі містке визначення фентезі: мовляв, це твори, які описують світ з позицій об'єктивного іdealізму. З того часу сплило чимало води, кілька разів змінилися генерації письменників, та й самий напрямок фентезі зазнав значних змін і розширився далеко за межі позицій об'єктивного іdealізму, заходячи навіть на територію іdealізму суб'єктивного (та й взагалі почавши продукувати світи без богів і магії). Але наведене визначення зберегло свій сенс і по теперішній час.

Так вже склалося, що письменники популярної літератури не є новаторами у звичному сенсі цього слова. Вони частіше користуються прийомами, фігурами чи сюжетними сплетеннями, які вже існують до них. Якщо мова йде про хороших творців-письменників, то вони вміло жонґлюють накопиченими сюжетами та героями, задаючи

нову перспективу; комбiнують та перекладають камінчики вже існуючої мозаїки, аби отримати нові конфігурації у старих кольорах. Так, наприклад, у жанр популярної культури приходять Е. Берроуз – та переносить вже знайомі читачеві сюжетні сплетення авантюрного пригодницького роману на марсіанський чи венеріанський ґрунт; з'являється Р. Говард – та міксує історичні пригоди із містикою теософської історіософії; Дж.Р.Р. Толкін переводить аналітичну історико-філологічну роботу в межі історії про глобальне протистояння Добра та Зла – і от ми отримуємо «канон Середзем'я», що визначає історію фентезі на кілька десятиліть наперед. М. Свонвік міксує надбання кіберпанку та фентезі – і пише жорсткий (відносно і до читача, і до канону фентезі) роман «Донька Залізного Дракону»; Дж.Р.Р. Мартін додає до героїчного фентезі «рицарів та драконів» жменю «брудного реалізму», а Дж. Аберкромбі проводить таку собі «тарантинізацію» базових сюжетів героїчної фентезі. Кожен з цих авторів змінював канон – але не стільки створював,

Ці автори знищили канон. Але за аналогією з лицарем, що вбив дракона, вони самі стали драконом (закреслено) каноном.

скільки переозначував набір камінчиків, які кладуться у фундамент їх світів.

Треба мати на увазі ще один момент: канон фентезі створювався англomовними авторами, працював із сюжетами та персонажами (або ж – і стереотипами), взятими з національних західноєвропейських традицій. Гра із національним на сторінках класичних фентезі-книжок раз у раз перетворювалася у таку собі культурну аналітику, дослідження коріння «рідного», на якому виросла сучасна європоцентрична цивілізація. Англomовний фентезі-канон – чим далі тим більше – пояснював для **свого** читача коріння **власного** світу.

Але популярна культура потребує перенесення на ґрунт іншої культури, дифузії; а щоб **грати** із каноном – треба спочатку його **засвоїти**.

Свого часу ізраїльський літературознавець І. Евен-Зохар говорив, що є кілька ситуацій, коли для розвитку культури (і літератури зокрема) стає важливою не творчість автохтонних авторів, а переклади з іншої мови і культури. Зокрема, це стосувалося випадку так званих «молодих літера-

тур» – тут переклад з іншої культурної традиції надає «молодій» культурі зразки, які стають для неї базовими. Зразки ці стосуються запозичень і сюжетів, героїв і навіть мови. Цю логіку легко застосовувати і при розмові про фентезі в неанглomовній популярній літературі.

Де б не виникали національні варіанти фентезі, вони – бажаючи цього чи ні – стикалися із необхідністю запозичувати. Це не є катастрофою – але в перший час звужує оригінальність національної фентезі. Бо те, що здається тут незвичним для місцевих авторів – є цілком канонічним для культури-донора (до речі, саме тому так небагато перекладів фентезі **на** англійську; щоб сюди пробитися, треба мати неабияку популярність, помножену на оригінальність (інколи – аж до екзотичності)).

Національні неанглomовні фентезі завжди, так би мовити, пасуть задніх.

Але й в них завжди є можливість грати в цю гру добре.

Польська фентезі намагається це робити вже доволі довго.

Вперед, до дивного: польська фентезі поза межею

В Польщі базові тексти канону фентезі – «Гобіт» та «Володар перснів» – були перекладені майже за чверть століття до аналогічних перекладів Дж.Р.Р. Толкіна в СРСР: до 1962 році. Як не дивно, польські автори фантастики ніяк не відреагували на появу цього. Польська фантастика аж до початку 1980-х залишалася, так би мовити, НФ-центричною.

Почасти це можна пояснювати позицією, яку займали письменники, що писали в цьому жанрі – починаючи з 1970-х серед них все впливовішим ставав напрямок, який отримав назву «соціологічної фантастики». Найбільш відомим її автором був Я. Зайдель – той самий, чиім іменем названо одну з найвпливовіших польських премій за кращий фантастичний твір.

«Соціологічна фантастика» була, по суті, формою спротиву – чи, принаймні, критики – соціалізму. Створюючи феєричні та химерні світи, граючи із науково-фантастичними ідеями, представники цього напрямку цілком задовольнялися соціальним моделюванням без екскурсів у світи об'єктивного ідеалізму.

З іншого боку, після публікації в 1970 році «Фантастики та футурології» Ст. Лема, із нищівною критикою в бік фентезі взагалі – і окремих представників цього жанру зокрема, грати із фентезі-антуражем надовго стало не на часі.

Певним чином ситуації не давали ради й видавці: в умовах державного книговидавання та політичних проблем, в яких перебувала Польща на початок 1980-х років, доволі незначним залишався потік перекладної фентезі – тої самої, яка могла дати значимі зразки для нових поколінь авторів.

Ситуація змінилася, коли у жовтні 1982 року вийшов перший номер спеціалізованого, присвяченого фантастиці журналу – славетної «Fantastyki». Поставивши перед собою за мету ознайомлювати читачів із кращою добіркою сучасної західної фантастики, редакція часопису, відповідно, приділяла свої сторінки і фентезі-творам. А наприкінці 1982 року у лодзькому часописі «Odgłosy» (а пізніше, на початку 1983 року – і в першому числі фензина «Trust») з'явилося оповідання, з якого зазвичай починають відлік існування фентезі в польській фантасти-

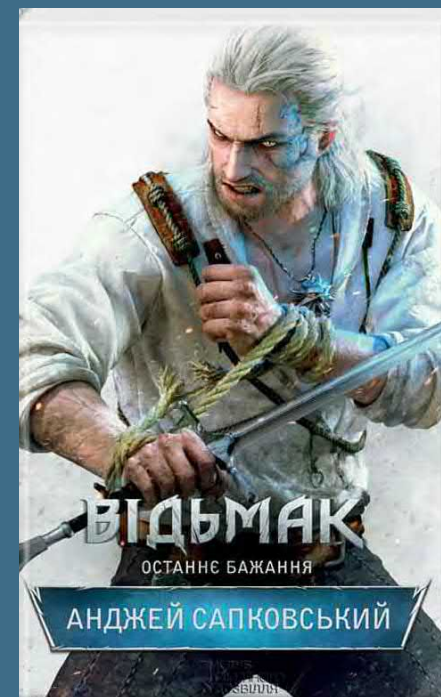
Відлік існування фентезі в польській фантастиці починається з оповідання: «Фортеця трьох криниць» Я. Гжендовіча (1982)

ці: «Фортеця трьох криниць» («Twierdza trzech studni») Я. Гжендовіча.

З 1985 року почав виходити ще один фензін – «Fenix», який проіснував довше інших «неофіційних» журналів, присвячених фантастиці, і який мав набагато більший вплив на уявлення, як можуть писати автори, аби розважати читача (фензін досить швидко став трибуною для групи авторів, яка отримала іронічну самоназву «Klub Tfurców» – «Клуб Тфорців»; саме з цього творчого угруповання вийшли такі знані в сучасній Польщі автори, як Я. Гжендович, Т. Колодзейчак, Я. Пекара, А. Піліпюк). На його сторінках, жанр фентезі був присутнім куди частіше, ніж у «Фантастиці».

Втім, ці ластівки не робили весни: навіть популярність жанру не призводила до прориву; фентезі залишалося здебільшого на маргінесі польської фантастики – і так було до того часу, як на сторінках «Fantastyki» з'явилося перше оповідання А. Сапковського.

«Відьмак» став популярним не одразу. Йому допомогла стаття літературного критика, де пояснювалося іншим літературним критикам, що це - інтелектуальне фентезі та як його читати.

І таке було. У сер. 90-их виходили суворі польські комікси за оповіданнями А. Сапковського про «Відьмака». Але остання частина, присвячена юності Геральта, - певно, фантазія авторів.

Світ, який змінився: прихід відьмака

Популяризація жанру редакцією часопису «Fantastyka» передбачала і створення каналів поповнення авторів за рахунок тих, хто ще вчора був виключно читачем. З 1985 року на шпальтах журналу проводився загальнопольський конкурс фантастичного оповідання (переможці отримували грошову премію, хоча та була доволі незначною – приблизно з другу-третю частину середньої в тодішній Польщі заробітної платні). І от у грудневому номері за 1986 рік було опубліковане оповідання, яке – разом із кількома іншими – поділило третє місце конкурсу. Ним був «Відьмак» («Wiedźmin») А. Сапковського.

Публіка зустріла оповідання із великим зацікавленням, але не можна сказати, що автор прокинувся наступного ранку по виходу числа часопису знаменитим. До 1990 року, коли вийшла перша офіційна збірка оповідань А. Сапковського, він встиг опублікувати в «Фантастиці» ще чотири твори. Три з них відносилися до циклу про Геральта безпосередньо, один – другий за часом видання – опосередковано. Це останнє оповідання

– «Дорога без повернення» («Droga, z której się nie wraca») – зусиллями редактора відділу польської прози журналу, славетного М. Паровського, було вбудоване у «Всесвіт відьмака» як оповідання про батьків Геральта (пізніше, у 1993-94 роках, ця ідея отримала своє втілення у коміксі Б. Польха «Відьмак» – як і події наступного дня після того моменту, яким оповідання закінчувалося).

Сапковський ставав фігурою номер один поступово, але невпинно: у 1990 році він отримав свою першу премію ім. Я.Зайделя за оповідання «Менше зло» («Mniejsze zło»), а реакція критиків та читачів на вихід у 1991 році на шпальтах «Фантастики» оповідання «Питання ціни» («Kwestia ceny») дозволяла зробити висновок: польська фентезі отримала свого флагамена.

(Додамо тут, що принципово важливою для того, аби творчість Сапковського стала пізнавальною не лише читачами, але й критиками, була стаття М. Паровського з грудневого номеру «Фантастики» за 1991 р. «Відьмак Геральт як мандрівник у часі»; по суті, Паровський дав критикам базові ключі для сприйняття творчого методу тодішнього Сапковського: так, у якості сильного боку цього етапу його творчості, Паровський відмічав, що цей автор «не створює класичного фентезі; він тасує проблеми, жанри та епохи, грає із читачем в но-

Повороти гвинта: варіації

Разом із тим, на межі 2000-х сформувався напрямок, яким пішла польська фентезі. Я б ризикнув назвати його «польськоцентричним», але справа тут дещо складніша, ніж просто використання польської історії для створення фантастичного твору (інакше це був би той самий «Вареник», про який так любляв іронізувати А. Сапковський).

Вже автор світу відьмака Геральта послідовно – але не напряду – грав із польськістю створеного ним світу. Польськоцентричність «Саги про відьмака» працює, принаймні, на кількох рівнях. Дещо спрощуючи, їх можна було б описати таким чином. По-перше, це рівень фактажу польської історії (із якої автор створює постмодерністський пастиш,

Мене ще хтось пам'ятає?

вочасну постмодерністську гру. Знає, що все вже було, що все ми вже прочитали, тож він пропонує нам старих героїв у нових ситуаціях, просвічених авторським та читацьким знанням»).

Це не означало для фентезі перемогу – але це означало, що Сапковський (як і цикл про відьмака Геральта) став культовою фігурою; польські автори фантастики пригадують, що у 1990-х трохи зверхня формула видавців «Ми не зацікавлені у польських авторах фентезі» була доповнена на «Ми не зацікавлені в польських авторах фентезі, якщо їх прізвище не Сапковський».

В цій історії був ще один момент, який визначив особливості польської фентезі – на хвилі популярності, А. Сапковський отримав свою колонку на шпальтах «Фантастики», використавши її як для популяризації жанру – так і для доволі жорсткої «прополки» поля польських авторів, які намагалися у цьому жанрі писати. Вбивча іронія творця відьмака чітко розставляла пріоритети – як ідеологічні, так і естетичні. А оскільки творчий метод Сапковського не визнавав епігонську гру із класичними сюжетами, то і спроби польських авторів «грати по правилах» доволі швидко вичерпали себе. Творчий талент, ерудованість та активне використання Сапковським постмодерністського інструментарію (першим – і найбільш відомим рівнем якого стали переосмислення відомих казок у дусі реалізму) створили своєрідний «польський канон», а будь-яка спроба залишатися у просторі класичних сюжетів та підходів – не давала іншим авторам зиску.

Результатом цієї роботи Сапковського із польським каноном стало есе «Вареник, або Немає золота в Сірих горах» (у часопису «Фантастика», в травневому числі 1993 року). В есе своє отримали як спроби польських авторів грати із класичним каноном, так і намагання вбудувати звичні для «літератури про світи об'єктивного ідеалізму» сюжети в суто слов'янський контекст: і те, і інше було висміяне автором, і те, і інше в результаті довгий час не приносило своїх плодів.

Пост здав

де історія Другої світової війни накладається на війну Півночі із Нільфгардом, а діяльність чародійок – із феміністичними змаганнями). По-друге, це рівень матеріальної культури (всі ті «кунтуши», «буздигани», «баніції» чи «кондемнації», які польським читачем чітко зчитуються як прикмети «рідної сивої давнини»). По-третє, це особливості мови персонажів – наприклад, систем номінацій як в сенсі адміністративного стану («володар», «солтис» тощо), так і в сенсі систем міжособистісних звернень («мосьпан», «пасований») – при зверненні до рицаря – тощо). Нарешті, по-четверте, тексти романів Сапковського насичені прихованими цитатами з класиків польської літератури 16-18 століть (з творів Я. Кохановського, А. Фредро та ін.). У результаті, незважаючи на працю автора із, наприклад, «артуріанським каноном», середньовіччя в «Сазі про відьмака» стало не просто узагальненим-і-тільки – воно сприймалося як «безумовно-польське-середньовіччя». Читач отримував два в одному: чудовий сюжет – і тексти, які підморгують до свого, польськомовного читача.

Ця «гра із польськістю» довгий час залишала-

ся базовою стратегією авторів, які створювали польську фентезі. Наведемо лише кілька найяскравіших прикладів.

Пост прийняв

На поч. 2000-их Бжезіньська сприймалася як один з головних конкурентів Сапковського, а в нас майже не знають, хто вона така.

Гра із мовою

У 1998 році у фензіні «Магія та Меч» було опубліковане дебютне оповідання А. Бжезіньської «І любив її аж страх...», яке поклато початок циклу про Країни Серединного Моря (куди входить тетралогія «Розбійницький шлях» та двотомник оповідань про відьму бабусю Ягідку з Вільжинської долини). Оповідання було відзначене премією імені Я. Зайделя (та спричинило чи не перший гучний скандал в польському фендомі: у провину авторці та головувальникам ставилося потурання низькому художньому смаку та розважальності – що доволі весело, зважаючи на подальше авторитет авторки як рафінованої інтелектуалки).

Як і творець Геральта, А. Бжезіньська насичує свої твори відлуннями актуальних проблем (принаймні, це стосується гірко-іронічних оповідань з циклу про бабусю Ягідку), але водночас вона підіймає ставки в грі з читачем, додаючи до своїх книжок два компоненти, що стають їх безу-

мовними «фішками»: мову та ментальність. Щодо першого елемента, мови, то Бжезінська створює специфічний стиль розповіді про події в Країнах Середнього Моря (чий світ – трохи маніхейський, без абсолютного Добра, та з богами, які приречені на тілесне існування). Ця мова співвідноситься у читача із образом польської історії не на рівні постмодерністського підморгування чи цитування – вона насичена старопольськими зворотами та словами, спирається на застарілу, але настільки ж марковану «польськістю» мову державних актів та художніх творів часів Сарматизму – чи то Польщі 16-17 ст. Це занурює читача в національний культурний матеріал набагато глибше, ніж ігри з національною історією.

Другим елементом, який Бжезінська використала в своїх романах – це ігри з ментальністю героїв. Їх ментальність традиційна (це була чи не перша спроба відтворити ментальність середньовічної людини *per se*) – але раз у раз нагадує польському читачеві рідну історію. Поведінка героїв романів та оповідань Бжезінської не просто відтворює середньовічну ментальність (як вона досліджена, наприклад, істориками «Школи «Анналів») – вона відтворює культурні та соціальні реакції населення середньовічної та ранньомодерної Польщі. Це створює доволі дивну оптику «впізнання свого».

Обраний А. Бжезінською шлях лише закріпив у польській фентезі принцип «гри з національним» як основу успішності. А сама Бжезінська на початку 2000-х сприймалася як один з головних конкурентів Сапковського: обидва її дебюти – оповідання та роман – були номіновані на премію Я. Зайделя, а сама вона була другою після Сапковського авторкою фентезі, до промоції якої доклалася суто «серйозна» «Газета Виборча».

Гра із історією

Але залишався ще один варіант роботи із національним: пряме використання національної історії. Цим шляхом пішло чимало польських письменників фентезі, але чи не першим – і чи не найвідомішим – виявився Я. Комуда. Дебютував він у 1991 році оповіданням «Чорна Цитадель», історією, витриманою у підкреслено «традиційних» для фентезі тонах – чи то, в межах усереднено середньовічного світу без натяку на національне. Але в подальшому Комуда – також історик за фахом – потроху зміщував сюжети своїх творів у бік національної історії, аж доки в 1999 році не вийшла його збірка «Оповідки з Диких Піль», яка стала своєрідною візитівкою як

автора, так і його метода.

Всі оповідання збірки мали явні фантастичні елементи (здебільшого – близькі до горора, до оповісток про надприродне); і всі вони були занурені в польську історію (героями їх були виключно шляхтичі часів Сарматизму. До того ж, Комуда взяв на себе роль такого собі «анти-Сенкевича», деконструктора національних міфів, намагаючись додати до романтизованого образу польської історії крихту реалізму. В результаті, читач отримував доволі контраверсійний образ польського шляхтича – героїчного, але безжального та спроможного на жорстокі та нелюдські вчинки.

Цікавими є дві останні книги Комуди: збірка оповідань «Якса» (2018) та найсвіжіший роман того ж циклу «Якса. Біс іде за мною» (2019). Для

створення суто фантастичного світу Якси взяті реальні елементи нашої історії (Дреговія та Лендія, країни роману, підкорені кочовиками-хунгурами, до болю нагадують середньовічні Польщу та Сербію; історія батька головного героя, який вбив вождя хунгурів у програній битві на Рябому Полі, надто нагадує історію Мілоша Обіліча та вбивство ним султана Мурада в битві на Косовому полі; релігія цього світу – дивовижний мікс слов'янського язичництва та християнства, але такого, де Спаситель явив себе в «слов'янських» землях Лендії). Також Комуда грає із менталітетом своїх персонажів, допасовуючи той до культурних та соціальних умов світу, який він описує. Історія підкорення та приниження цілого народу та жорстокої і – здавалося б – безсенсової боротьби за незалежність на фоні зрад та підлості аристократії та простонароддя яскраво продовжує центрованість польської фантастики на національних мотивах та сюжетах.

Гра із національними міфами

Одним з найяскравіших сучасних польських авторів, які працюють на межі фантастики та наукової фантастики, є краківський письменник П. Майка. Цікавим варіантом гри із національним колоритом є його діалогія про Міфівійни («Мир світів» (2014) та «Війни простору» (2017)). Майка

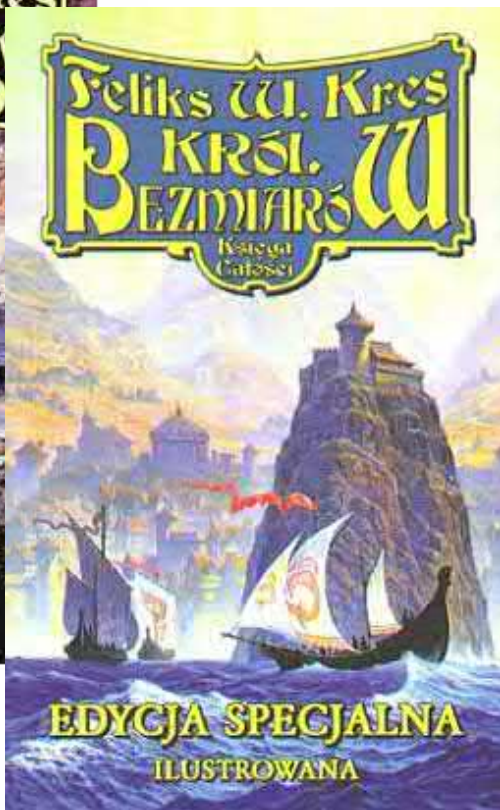
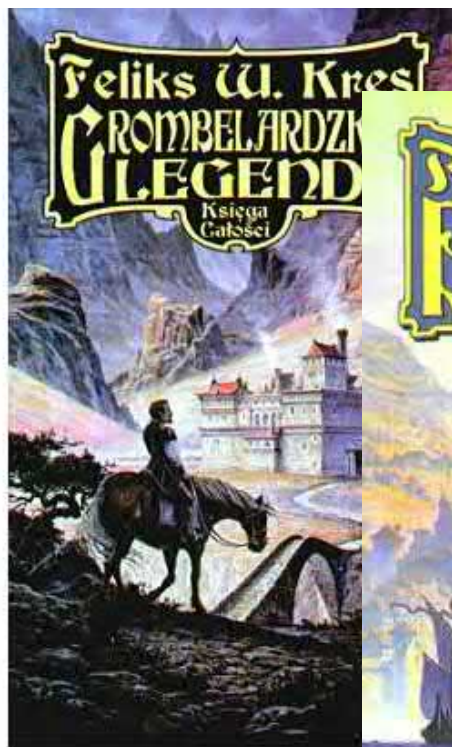
описує світ, в якому посеред Першої світової війни сталося нашествя інопланетян (названих, зрозуміло, «марсіанами» – завдяки популярності веллсовській «Війні світів»). Для підкорення Землі ті використовують так звані «міфобомби» – які засівають місця людського існування та призводять до виникнення там рукотворних богів, що змінюють реальність і залишаються вірними своїм хазяям. Але особливості людської культури призводять до того, що крім інопланетних «богів» міфобомби прикликають до життя персонажів національної історії та міфології – з тих, що залишили свій слід в народній пам'яті. В результаті, світ після Великого Замиріння 1951 року (бо війна тут затягнулася майже на тридцять років) сповнений химерними істотами: Матінка-Тайга тут змагається із Світовою Револуцією, Краків охороняється Драконом, германські цверги змовляються із своїми ліваками, а Марко Королевич створює сербську незалежну імперію. В цьому світі місце міжнародних корпорацій займає Західно-Галицька Залізниця (великий привіт та уклін Грабінському), а головний герой, прийнявши в себе Змору – таку собі Ерінію-месницю, – намагається розквитатися із людьми, які вбили його дружину та дітей.

У результаті з'явився яскравий твір, який приймає на себе і популяризаторську функцію – продовжуючи при тому грати із звичними вже, здавалося б, механізмами роботи із жанром фантастики.

Повернення короля, або Чи не час на героїв?

У Польщі є своє олд-скул фентезі родом із 90-их, яке зараз не читають, але поважають

Але, незважаючи на певне занедбання суто класичних варіантів «героїчної фентезі», цілковито ця остання з книжок польських авторів ніколи не зникла. Ба й більше: можна говорити, що в останні роки намічається певний ренесанс, «рух маятника»: класична героїка-поза-польськістю знову стає помітним трендом в польській фентезі.

Якщо не зважати на цікаві, але не сприйняті читацькою аудиторією спроби гри із класичними сюжетами, темами та героями з межі 1980-90-х років (наприклад, у романі «Скарби столінів» Р. Земкевича (1990), зробленого у вигляді ніби-записів етнографічних текстів зі своєрідного дикого прикордоння у вигаданому світі), то першим важливим автором, який грав із класичною героїкою – і був при цьому більш ніж позитивно сприйнятий польським читачем, – виявився Ф. Крес із циклом «Книга Цілості» (1995-2000).

Ф. Крес став для польського читача своєрідною легендою. Він чи не перший почав писати т.зв. «чорну фентезі» – зображуючи світ та героїв, які позбавлених екзистенційної надії; або

ж, принаймні, світ, в якому немає примату добра як етичного принципу. Доволі похмурі історії «Громбелардської легенди» («Grombelardzka legenda»), інтриги піратської імперії «Короля неосяжностей» («Król Bezmiarów») чи масштабні битви «Пані Доброго Знаку» («Pani Dobrego Znak») – ці книжки мали яскраву, хоча не таку вже й довгу славу. Вони залишилися важли-

вими для «старого фендому» (дотепер дослідники польської фантастики ставлять Креса за його значенням в один ряд із Сапковським); він залишається малознайомим для молодих читачів та авторів (чи, точніше було б сказати, вони знають його опосередковано – через те, що він зробив для жанру, через засвоєні наступними поколіннями авторів сюжетні схеми та підходи). Так, про Ф. Креса завжди дуже компліментарно відзивається А.Сапковський, вважаючи його одним з найяскравіших авторів польської фентезі.

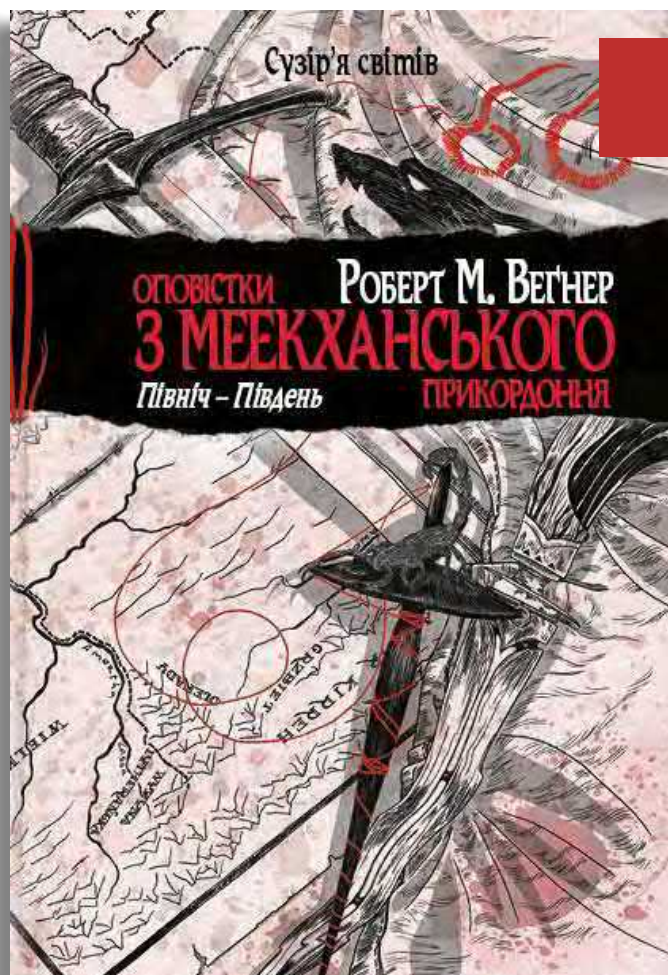
Але в середині 2000-х Ф. Крес заявив, що закінчує кар'єру письменника – і досі не видав навіть наступної книги нового – і облишеного – свого циклу, що розвивався в декораціях «плаща та шпаги».

Спроби грати із класичними фентезі-сюжетами час від часу робилися багатьма польськими авторами – від цілком філософської трилогії Анни Бор-

Польське жіноче фентезі дуже різне

Новинка українською!

(«Wszyscy jesteście Meekhańczykami»), отримало премію ім. Я. Зайделя, а в 2013 році, вдруге за історію нагороди, Веґнер став одночасним переможцем в обох категоріях: за третій том циклу, «Небо зі сталі», та за не пов'язане із Меекханським циклом оповідання «Ще один герой» (історія повторилася в 2016, коли автор отримав свій другий дубль премії ім. Я. Зайделя за четвертий том, «Пам'ять всіх слів», та оповідання «Мовчання вівці»).

Цикл сплітає принаймні чотири (потім їх стає більше) сюжетні лінії: історію загону Гірської Варти, що контролює закон в північних горах; вільного чаардану східних степів (загону легкої кінноти) під командуванням славетного Генно Ласкольніка, колишнього генерала, який за кілька десятиліть до того врятував Меекхан від загарбників; воїна південного народу, чий закони не дозволяють їм показувати свої обличчя комусь поза власним племенем; колишнього злодія з величезного західного приморського порту, який, сам того не бажаючи, вплутався в інтриги храмів та богів. І, як не дивно, масштаб та складність представленого автором світу лише пробуджує апетит у читачів.

Більш того, здається ця лінія – вплетення в польську фентезі саме таких, класичних, позанаціональних творів, – є новою тенденцією в польській популярній культурі. Тут можна було б згадати діяльність видавництва «Genius creations» із його ставкою на молодих авторів (цікавими – і цілком «героїко-класичними» – є, наприклад, романи Мачея М. Гізека чи Даніеля Ноґаля; одночасно, тут вийшли твори більш звичні для Польщі: два томи чудової слов'янської фентезі Марти Краєвської чи цикл міської фентезі Марчіна Ямолковського, чия дія відбувається в сучасній Варшаві). Можна звернути увагу на нову серію нестандартної фантастики від видавництва «SQN», чиїм упорядником виступає Міхал Цетнаровський, редактор відділу польської прози в журналі «Fantastyka» (поза іншими, тут нещодавно вийшов крутий роман такої собі «чорної фентезі» Пьотра Гурського «Правила ордену» чи дивний мікс з романів М'евіля та «Доньки Залізного Дракону» М. Свонвіка «Кіноварні поля» Олександри Радлак). Тому схоже, що класична фентезі в Польщі отримала своє друге дихання – на радість читачам і на мозольну працю перекладачам.

ковської «Гар'Інґаві Щасливий острів» до героїчної фентезі Еви Бялоленцької з циклу «Хроніки Другого Кола». На жаль, більшість з них, навіть залишаючись на доволі високому художньому рівні, не отримали великого визнання з боку читачів, залишившись «нішовими» творами. Більш менш комерційно вдалим довгий час залишався лише цикл «великого графомана» (як характеризує себе він сам) А. Піліпюка «Око оленя» (на сьогодні у ньому налічується сім томів; але і він, радше, був сумішшю фентезі класичної – і класичної для Польщі фентезі «національної»).

Зміни ситуації відбулися в останні десять років із знаменної події – у 2009 році світ побачив перший том «Меекханського циклу» Роберта М. Веґнера. Веґнер стартував збіркою «Оповідки з Меекханського прикордоння. Північ – Південь» («Opowiesci z meekhańskiego pogranicza. Północ – Południe») – історія для Польщі звичайна, тут досі вважається нормальним дебют не першим томом епопеї, але збіркою оповідань. Хоча, в цьому випадку, будемо чесними, мова йшла саме про перший камінчик епопеї. Та не абиякої, а цілком класичної «героїчної фентезі», де є моральні герої, добродіє вчинки, навіть боги та імперії. І де немає і натяку на гру із польським національним колоритом та культурою. І виявилось, що в цю гру можна грати і таким чином: вже оповідання з першого тому, «Усі ми – меекханці»

Світлана Тараторіна:

МІФІЧНИЙ ВИМІР КИЄВА

DF: З чого ви починали свою літературну кар'єру і в який момент вирішили, що хочете писати саме фантастику?

Як це часто буває, я почала публікуватися ще у школі. Тексти виходили у конкурсних альманахах, на сторінках ЗМІ, але є майданчики, які завжди приємно згадувати. Наприклад, публікації у нині легендарній “Кримській світлиці” – єдиній україномовній газеті у Криму. Вже у Києві кілька моїх оповідань вийшло на сторінках нині покійного часопису “Україна молода”, що видавав Олесь Доній. Журнал майже відразу зарили за “порнографію”.

Перші тексти важко оцінювати, але майже всі вони містили фантастичний елемент. Рішення писати саме фантастику прийшло поступово. Як читач – я фанат жанру. З дитинства захоплювалася Урсулою Ле Гуїн, Андре Нортон, Роджером Желязни, Енн Маккефрі, Гаррі Гарісон, Артур Кларк і все, що могло потрапити до загубленого у кримського селища. Потім був Толкін та інші стовпи фантастики.

Але, на відміну від мейнстріму, з жанром треба вміти працювати. У цьому плані першою школою життя для мене стала участь у конкурсах літературного об'єднання “Зоряна фортеця”. Найперше оповідання, яке я їм надіслала, було з всесвіту

“Лазарусу”. Воно відразу увійшло до фіналу. На конкурсі оцінюють самі автори, при цьому щиро і суворо коментують твій твір. І виявилось, це доволі боляче. Але дуже корисно. Потім було кілька науково-фантастичних оповідань. Всі здобули якісь перші місця, але перемогу отримала філологічна НФ, що увійшла до альманаху ЗФ 2017 року “Питання людяності”. Десь від цього моменту я зрозуміла, що назад дороги немає. Фантастика дає неймовірні можливості: створювати нові світи, вигадувати незвичних героїв, випробовувати божевільні ідеї, тікати від реальності настільки далеко, наскільки це дозволяє уява. Як від цього можна відмовитися і перейти у категорію мейстрімних, хоч і високополічних письменників?..)

DF: Ваш дебютний роман «Лазарус» виграв у конкурсі від «КМ-Букс» і отримав відзнаку «ЛітАкценту» як краща прозова книга року. Що це для вас значить?

З “Лазарусом” пов'язано багато страхів, стресу і водночас захвату і радості. Спершу ти кайфуєш від написання тексту. Кожна вдала ідея – як блискавка. Ти дістаєш рідних, не спиш ночами, достеменно уявляєш героїв і майже не думаєш, для кого і для чого ти все це пишеш. Потім приходиться час віддати текст у треті руки.

“ Вся історія людиноподібних, від зради Ліліт до народження Великого Воїна, промовляла до Апі, напоювала її тіло міццю. Й ось уже перший упир наповнив для неї ритуальну купіль, а перший перевертень розстелив власну шкіру. Апі готувалася до таємниці народження ”

- С. Тараторіна «Лазарус»

Оцей етап віддавання – дуже страшний, а особливо очікування і читання вражень від бета-рідерів.

Я доволі швидко завершила роман, бо побачила оголошення про конкурс від видавництва мрії “КМ-Букс». А потім був магічний дзвінок від видавця, і мої стрибки до стелі, коли я почула, що перемогла. І далі розпочався неймовірно приємний шлях співпраці з “КМ-Букс”. От на кожному етапі: від обговорення обкладинки, до вчитки верстки і перших презентацій. З видавцем мені пощастило.

А потім знову страх:) Одного ранку я прокинулася у холодному поту від думки, що “книгу ж прочитають чужі люди!” Тобто у цей період мене тіпало від кардинально протилежних думок – від “хоч би хтось її прочитав” до “о, боги, її таки прочитають і розкритикують”. Далі була купа неймовірних вражень від читачів. З ними мені теж пощастило. А потім “ЛітАкцент”! Потрапляння у короткий список вже став для мене перемогою. По-перше, це ж сам “ЛітАкцент року”. Я стежила за конкурсом від початку його заснування. А по-друге, у списку був сам Андрухович!

У день оголошення результатів я одягла гарне плаття і з радістю пішла на церемонію, особливо нічим не переймаючись. Суто жанрові книги до того у “ЛітАкценті” не перемагали. Думаю, хоч послухаю критику від розумних людей. І коли у конверті виявилось моє ім'я і “Лазарус”, я реально не зразу повірила. Знову почала стрибати і нащось лізти цілувати все журі. Сенченко дуже здивувався. Відзнака “ЛітАкценту” - велика відповідальність для будь-якого автора. Тепер мене мучить страх, що “друга книга має бути не гіршою”. Одним словом – життя письменника – суцільні нерви:)

DF: Говорячи про жанр «Лазаруса», ви часто вживаєте термін «некропанк». Розкажіть про це.

Це визначення придумала не я, а хтось з дівчат “Світу фентезі”, якщо не помиляюся. Мені цей термін страшенно подобається, хоч і не зовсім відповідає істині – на мою авторську думку. Я називаю “Лазарус” темним міським фентезі з елементами детективу у світі Києва 1913 року.

DF: У вашому романі потужна міфічна складова. Ви цікаво поєднали у цілісну історію Біблійні мотиви, сказання про

Віщого Олега і архетипічний образ змієборця. Як виникла ця ідея?

Коли я почала досліджувати історію нашої столиці, то здивувалася строкатості Києва 100-річної давнини. Століття тому у місті було кілька національних груп зі своїми віруваннями та звичаями. Кількісно найчисельнішими були українці, далі росіяни, поляки, євреї, чехи та інші. Всі мешкали порівняно відособлено, мали власні культові та культурні споруди, власних героїв та історію. При цьому цим різним групам вдавалося не тільки уживатися у місті, а й бути його патріотами.

Крім того, наша земля, місця, де ми з вами зараз розмовляємо, мають свої міфи, які мають значно довше коріння, ніж ті народи, що зараз тут мешкають.

З бажання показати цю строкатість, виросло прагнення поєднати різні міфологічні мотиви. Наприклад, змієногий богині Апі поклонялися ще давні скіфи. Її образ залишився на змійовиках. Ці медальйони-оберіги були широко розповсюджені

на наших землях. Є свідчення, що вони до 14 ст. продавалися у церквах. Один з таких медальйонів зображений на форзаці “Лазарусу”. На тильному боці зміївиків чеканився православний святий чи Богоматір, на іншому – змієподібна істота, що дуже нагадує ту саму скіфську Апі.

Міф про Віщого Олега, на мою думку, є одним з центральних для Києва. У моїй інтерпретації - це мотив завоювання міста, мотив помсти за злочин. Змії, як міфологічна істота, надзвичайно важливий для всієї України (і не тільки). Це дуже давній образ з насиченою символікою: “Змієві вали”, “Змієві печери та скелі”, казка про Кирила Кожум’яку і його боротьбу зі Змієм та ін. досі живуть у народній культурі. Всі ці доволі еkleктичні міфи прекрасно уживаються на наших землях – як православний святий та змієподібна істота на зміїовику. Це і було моєю задачею – показати, як речі здавалося б непеєднувальні, можуть існувати поруч і бути джерелом єднання, а не розбрату.

DF: Окрім роману «Лазарус» ви також пишете і фантастичні оповідання. Я знаю, серед них є і НФ, і дуже нетипова лінгвістична фантастика. Розкажіть про них.

Я люблю оповідання. Для мене це апробація ідей. А як читач я надаю перевагу складним фантастичним текстам. Моїми фаворитами є книги Ніла Стівенсона, Пітера Воттса, оповідання Теда Чана чи Майкла Свонвіка, романи та короткі тексти Яцека Дукая. Вони не тільки захоплюють сюжетами, а й змушують задуматися. Ви згадали моє оповідання “Мова Вавилону”, що було опубліковане в альманасі літературного об’єднання Зоряна Фортеця. Це теж складний текст. Його доволі важко читати і, можливо, зараз я б написала по-іншому. Але головна ідея мені досі подобається, і я над нею досі думаю. Чи визначає мова нашу картину світу? Чи те, що у нашій мові є, скажімо “синій” та “блакитний”, а в англійській лише “blue” значить, що ми та носії англійської мови бачать ці кольори/колір по-іншому? Думка на перший погляд абсурдна, але, як доводять сучасні соціолінгвісти, ось такі моменти подеколи здатні бути причинами серйозних непорозумінь чи навіть конфліктів. Цього року у різних збірках виходить кілька моїх нових текстів. Принагідно їх анонсує. Всі книги будуть презентовані на Книжковому Арсеналі – 2019.

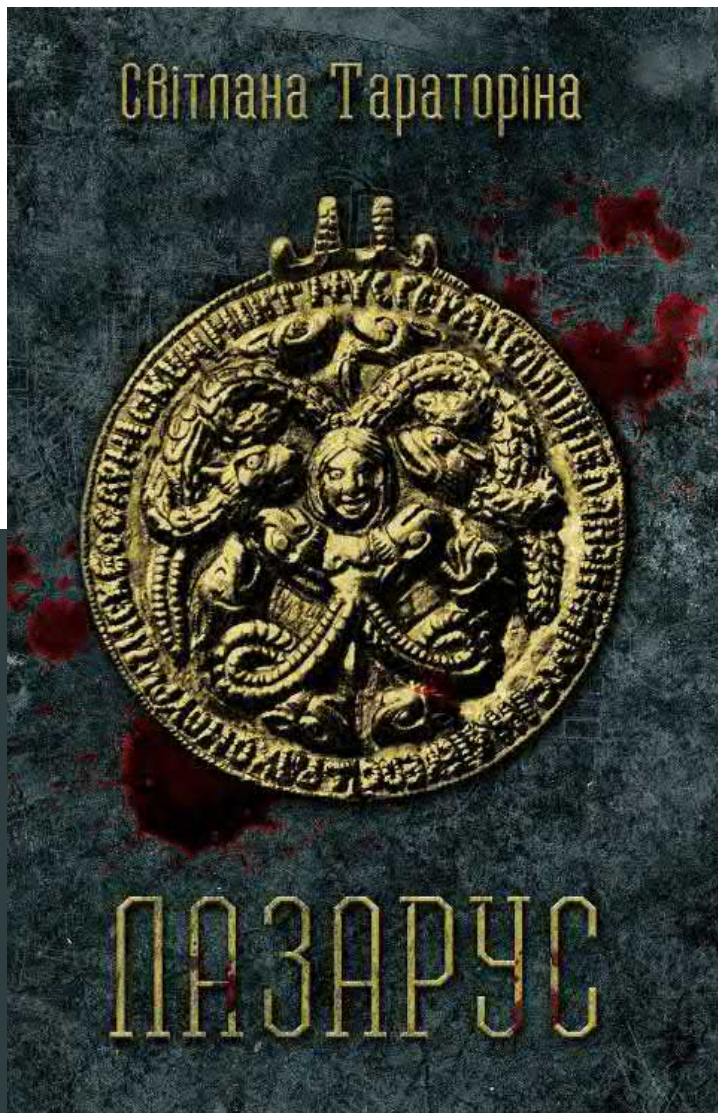
У видавництві “Дім химер” у збірці “Вбивство на вулиці..” виходить невеликий шпигунський трилер зі світу “Лазарусу”. Минулого року текст переміг у конкурсі макабричних оповідань від журналу “Стос”. У альманасі “Кишеньковий мандруарій” від видавництва КМ-Букс та ЛО “Зоряна фортеця” можна буде прочитати іронічне оповідання про розумне авто. У збірці від літературного об’єднання “Бабай” вийде моя спроба горор-оповідання “Кенджангук”. Не знаю, чи воно вас налякає, але мені було дуже цікаво зануритися у моторошний світ кібертерору.

DF: Звідки черпаєте натхнення та ідеї для творчості?

Ідеї приходять не часто. Вірніше часто, але вони проходять суворий внутрішній ценз, і мало які досягають фіналу – реалізації у тексті. У цьому контексті я постійно згадую Теда Чана. Він написав лише кілька десятків оповідань за

десятилітню кар'єру письменника, і його постійно дістають питаннями, чого він так рідко пише. На що Тед Чан скромно каже, що "ідеї до нього приходять рідко, але від кожної він отримує максимум задоволення" – проте всі оповідання отримують найвищі нагороди у жанрі.

DF: Я знаю, що ви цікавилися китайською фантастикою і навіть на одному з конвентів встигли поспілкуватися з Лю Цісінем. Чим саме вас вразила китайська фантастика?

Так, трилогія "Згадуючи минуле Землі" стала моїм особистим відкриттям 2017 року. За іронією долі, спершу я побачила Лю Цісіня на Ворлдконі-2017 у Гельсінкі, придбала примірник першого роману трилогії китайською, щоб отримати автограф (китайською не читаю, англійських книжок вже не було, хто такий Лю Цісінь ми не знали, але автографоманія Ворлдкону – це тема

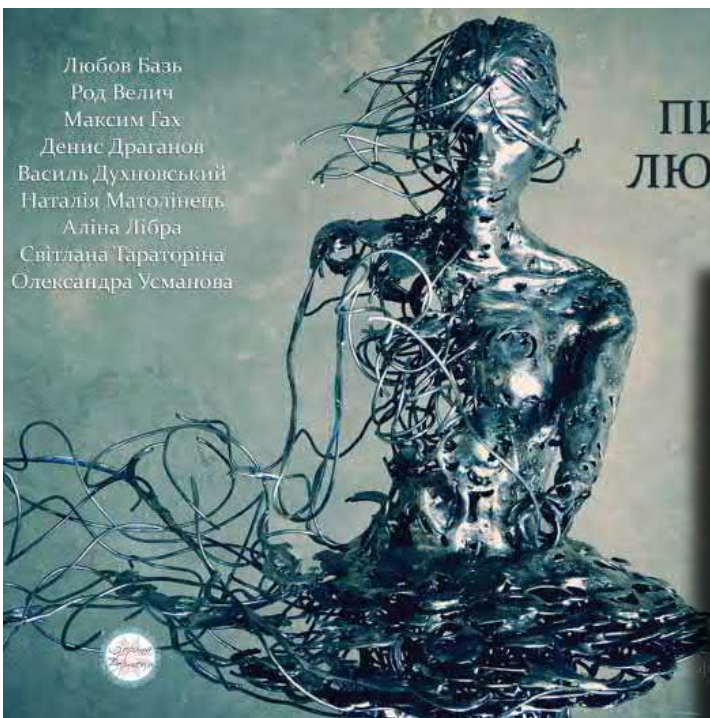
для окремої розповіді), а вже потім прочитала трилогію і залишилася у цілковитому захопленні.

Захотілося побільше дізнатися про китайську фантастику. Зокрема, про китайську наукову фантастику. Виявилось, що у нас багато спільного. У "Світі фентезі" вийшла моя величезна стаття з цього питання, тому повторюся лише тезово. Традиційна китайська література доволі міфологічна (як і у нас, ще спробуй знайти український текст з високої полиці без фантастичного елементу). Але з науковою фантастикою у Китаї довгий час були проблеми. Як і в СРСР. Які можуть бути конфлікти у майбутньому країни, де переміг комуністичний рай? Але потім навіть комуністичні лідери КНР помітили негативний вплив таких установок. А вони проявилися у тому, що китайська молодь цікавилася наукою значно менше, за своїх американських чи європейських однолітків. Наукова фантастика заражає мріями, вірою у науку, прагненням пошуків... Без неї, на моє глибоке переконання, неможлива оця ідеалістична віра у раціональне завоювання світу, без якої не здійснити жодний науковий прорив. І наукову фантастику у Китаї негласно дозволили. Сьогодні ми бачимо надзвичайний прорив азіатських фантастів на англо-американський ринок. Тут варто назвати і англійських письменників азіатського походження – цьогорічну фаворитку Г'юго кореянку Yoop NaLee, американського китайця Кена Лю, мого улюбленого Теда Чана та інших. Мене неймовірно тішить, що Лю Цісіня перекладають українською. Сподіваюся, це лише перша ластівка.

DF: Чи слідкуєте за новинками української фантастики? На вашу думку, які перспективи цього жанру в нашій країні?

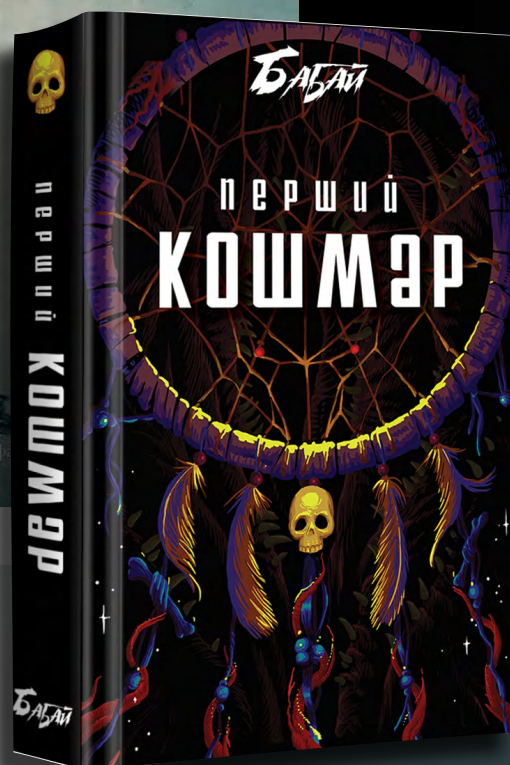
Звісно слідкую і не втомлююся повторювати, що фантастика для сучасної української літератури може стати тим локомотивом, що витягне нашу літературу на світову арену. І я не перебільшую. Подивіться, що робиться у Польщі. Світ сьогодні асоціює польську літературу переважно з творами Сапковського та Лема (нехай мене пробачать Генрик Сенкевич та інші видатні польські автори). Росіяни у захваті від сучасних польських фантастів, там перекладають не тільки авторів першого, а й другого дивізіону. А нам з нашою потужною фантастичною традицією (чого далеко ходити, давайте згадаємо фентезі "Лісова пісня" чи фантастичні поеми Шевченка та оповідання і повісті Гоголя) шлях заказаний.

ПИТАННЯ ЛЮДЯНОСТІ

Любов Базь
Род Велич
Максим Гах
Денис Драганов
Василь Духновський
Наталія Матолінець
Аліна Лібра
Світлана Гараторіна
Олександра Усманова

**КИШЕЛЬКОВИЙ
МАНДРИАРІЙ**
ПОДРОЖІ ФАНТАСТИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

Сьогодні чи не кожного місяця в Україні з'являються нові фантастичні автори. Це свідчить не тільки про бажання людей писати, а й про потребу українців їх читати. Видавці помітили жанр, визнали його перспективність, тож тільки вперед.

DF: Якби можна було на один день потрапити до світу «Лазаруса» людиною, або фентезійною істотою, ви б погодилися? В якості кого, ви би хотіли там побувати?

Я два роки (поки працювала над романом) жила у світі «Лазаруса»: дивилася на сучасну київську вулицю, а бачила довгі сукні, капелюшки та парасольки. Уявляла, як чорт із текою під пахвою поспішає на службу, а гарно вбраний перелесник стріляє очима за новою жертвою. Я достеменно знаю, де була Міська Дума, як пахли тістечка у «Семадені» чи який вид відкривався з Купецького кафе на дніпровських кручах. В цьому плані я й досі живу у тому світі. Читачі постійно звертаються з проханням провести екскурсію шляхами головного героя «Лазаруса» Олександра Тюрина. Думаю, ця ідея буде обов'язково реалізована – у рамках КА у формі квесту чи авторської екскурсії. Щодо вашого питання – то я надзвичайно люблю всіх моїх персонажів і види, тому пожила б у шкурі кожного. Просто нереально зробити вибір.

DF: Ну, і на останок, чого б ви побажали нашим читачам?

Миру. Бажання зрозуміти «іншого», а якщо це неможливо, бодай змиритися з тим, що цей «інший» поряд з вами існує. Ми всі живемо тут і зараз, іншої країни, часу чи співгромадян нам не обрати. Давайте поважати і цінувати те, що маємо і одне одного. А маємо ми надзвичайно багато – дорогих людей поруч та неймовірну країну перед очима. От заради цього варто ще більше працювати і створювати.

Спілкувалася Ія Новицька

Наталія Матолінець

У ГРІ

DF: Із чого починалося ваше захоплення письменством?

Насправді чіткого початку захоплення не було – я писала, скільки себе пам'ятаю, з самого дитинства, і так само запійно читала. Потім – почалися шкільні оповідки про пригоди чародіїв, а років у 13 я вирішила, що маю достатньо досвіду, щоб написати роман. Не думала про письменництво як про професію – тоді це видавалося нереальним, тому після школи пішла освоювати щось більш «земне» і пов'язане з текстами – журналістику. Але правду кажуть, що письменник – не професія, а стан душі. Тому вже ближче до закінчення універу я знову активно повернулася до свого фентезі, згодом почала думати про публікацію. А ще – зрозуміла, що жодне заняття не замінить мені вигадкування історій.

DF: Я знаю, що «Гессі» - не перший роман, який ви написали, але перший, з якого ви почали видаватися. Скільки романів ви написали на той момент? Чи сильно ви переймалися тим, що пишете «у шухляду»?

Дійсно, «Гессі» потрапила до видавця, коли отримала II премію «Коронації Слова». Того року я надіслала на конкурс чотири рукописи із так званого «циклу про Академію», а перемогу здобув найсвіжіший. Проте всі книги циклу – окремі, незалежні історії, поєднані лише певними деталями, тож те, що «Гессі» пішла в друк першою,

проблем не створювало. Хіба що деякі читачі вимагали більше Академії і ремствували, що про неї в книзі надто мало інформації. Але це ненадовго.

Щодо писання «у шухляду», то й це не видавалося чимось критичним. Адже головне ловити кайф від своєї роботи. До того ж, я лише почала всерйоз писати, лише намацувала, що та як можу зробити із сюжетом, світом, персонажами. Такий період – до друку, до офіційного визнання «тижписьменник» – це особливий час. Ще немає ні читачів, ні видавців, ні дедлайнів, ні очікувань. Тільки ти і тексти, текст і ти...

Звісно, згодом з'явилося бажання ділитися своїми історіями, тож я почала надсилати рукописи на конкурси і давала читати найближчим людям. Але, озираючись назад, зараз радію, що не потрапила до видавця раніше, бо ці роки теж вчилася. Так, «Академія Амагерасу», яка вийде у Vivat, була завершена кілька років тому. Та зараз я внесла в рукопис багато змін – і бачу, що він став кращим.

DF: Розкажіть про світ «Академії».

Його витоки – в моєму інтересі до різноманітних міфологій. Цей цикл почався із книги «Академія Амагерасу», яка оповідає про химерний університет, чії мешканці пов'язані з міфологічними божествами. Чому це відбувається, як усе працює і до чого призводить – читач дізнається сам. Скажу лише, що життя в Академії сповнене негараздів і загроз, а у всіх героїв – подвійне дно і приховані мотиви.

Коли я створювала цю історію, то використала образи із багатьох міфологій, якими цікавилася

– окрім найбільш відомих грецької та скандинавської, на читача чекають індійські, єгипетські, японські, шумерські, кельтські образи і трохи приколів для особливо уважних. Але прямого прямого переказу міфів чи лише звичних трактувань не чекайте) Для мене це – експеримент, спроба поглянути по-іншому, а ще – вплести епос у янг-едалт.

Наступні книги циклу так чи інак пов'язані, проте доволі різні. Врешті, «Гессі» та «Академія...» теж суттєво відрізняються за настроєм та атмосферою – у першій романтика та розміреність життя дівчинки-підлітка у Belle Epoque, у другій – жвавіша оповідь про таємничий універ на межі світів.

DF: Читаючи «Гессі» я ловила себе на тому, що атмосфера роману схожа на аніме «Мандрівний замок Хаула» (саме на мультфільм Міядзакі, а не на книгу). Чи любите ви аніме? Якщо так, то які подобаються найбільше?

О, так! Аніме становило вагомую частину мого життя в підліткові роки. Власне, тоді я спілкувалася із однодумцями, ходила на зустрічі, їздила на фестивалі – словом, відривалася на повну) Зараз уже майже не дивлюся аніме, але декілька улюблених історій є. Зокрема, One Piece – хоч багатьох відлякує специфічна графіка і кількість серій, але це дійсно епічна історія. Ще в моєму топі Lovely Complex, D.Gray-man, Ouran Host Club. Саме роботи Міядзакі я не дуже люблю, а ось книга про Хаула мені дуже сподобалася.

DF: Я чула, що ви захоплювалися косплеєм. Як це починалося? Кого косплеїли? І взагалі, розкажіть, як воно?

Косплей був невід'ємною частиною тусовки анімешників у ті часи, коли я до неї належала) Почалося все з того, що році у 2007 в Хмельницькому відбувався фестиваль, на який ми з друзями планували поїхати, і як же їхати без косплею? Тоді я вирішила перевтілитися у Ріноа з гри Final Fantasy VIII. Кілька тижнів пішли на в'язання її довжелезної накидки (так, спицями, бо просто пошити із блакитної тканини – не круто!). Після першого косплею я ввійшла у смак і кілька років поспіль їздила на фестивалі до Києва та Хмельницького – сама чи в складі команд. Втілила багацько образів: персонажі із серії Final Fantasy, Намі з One Piece, Ерза з Fairy Tail, Ліналі з D.Gray-man, Керолайн з Paradise Kiss, Асуна зі Sword Art Online... Мені шалено подобалися ці перевтілення: сцену люблю, а бути частиною команди занурених у одну справу людей – це неповторний досвід. Зараз інтерес до косплею згас, але всьому свій час, правда ж?

Авторське бачення Варти

DF: Ваш другий виданий роман – «Варта у грі» розповідає про сучасний Львів, де мешкають чаклуни. Звідки прийшла ідея твору?

До того, як я почала писати про Варту, мала вже багато рукописів чи задумів історій, де події відбувалися чи то в фентезійній майже-Європі, чи у неназваних паралельних світах. А оскільки я львів'янка і живу в рідному місті, то залишався такий собі гештальт – написати щось про Львів. Хотілося показати його за межами туристичних точок (хоча б частково), забути про стереотипні «кава-трамвай-бруківка» тощо. Ідея прийшла спонтанно. Ще у школі я писала короткі оповідки про львівських чаклунів, які вчилися, працювали, сперечалися між собою і жили на знайомих вулицях. Кількох персонажів та деякі деталі із цих підліткових історій перемандрували в новий рукопис, а потім уже я вигадала Варту, Златана, Гру...

Спершу я не планувала створювати продовження, але світ та персонажі затягнули з головою, тому з'явилася «Варта у Грі. Артефакти Праги». І це ще не кінець)

DF: Автори часто кажуть, що писали свого головного героя з себе. Але якщо подивитися на Гессі і Варту, то вони зовсім різні за характером, я б сказала, навіть протилежні. Хто особисто вам ближче? Чи списуєте ви характери персонажів з себе та друзів, чи все ж більше вигадуєте?

Як на мене, пишучи головного героя з себе, автор ризикує захопитися створенням ідеального образу і це незлецьки позначиться на історії. Втім, не обов'язково.

Я намагаюся уникати ототожнення зі своїми героями. Часто на презентаціях пояснюю, що мої думки – не їхні, мої вподобання – теж не їхні, вони – цілком собі інші люди і мають право не поділяти мої погляди. Часом, звичайно, є якісь фішечки – як-от височенна Варта, яка любить вишневий колір (сказала височенна авторка, яка любить вишневий колір). Але персонажі – це вигадки. Реальних прототипів я брала рівно двічі.

Звісно, обидві Варта й Гессі мають щось від мене, обидвох я люблю. Втім, зараз більше «проживаю» образ Агати Станіславівни, бо займаюся її циклом. Друзі кажуть, що задержувати темна чаклунка вписується в мій характер більше, ніж мила, романтична, подекуди наївна 15-річна дівчина (але це не точно))

DF: А з яким персонажем зі своїх творів ви б хотіли затусити?

Погульбанити було б цікаво із львівськими відьмами, та і взагалі із темною тусівкою. І з Еверестом (він дійсно кльовий, ось побачите). Ще – зі Златаном ніколи не буде нудно, бо він любить вимахнутися, знає багато цікавого і розбирається в алкоголі. На каву з тістечками би пішла із Гессі та Доанною. А якби на мене очікував світський вечір, я б не відмовилася від товариства ФрадаТавіша із «Гессі» (с – стиль, м – манери).

О, а вур coming «Академії Амаатерасу» є персонаж на ім'я Амон Діоніс і «затусити» - це

Немає мерча за книгою? Зроби його сам. Авторські листівочки

точно про нього. У всіх сенсах. Камон, це ж бог вина і розваг!

DF: Я знаю, що ви також малюєте ілюстрації до своїх творів. Розкажіть про це.

Власне, малювати я теж почала в дитинстві, як і писати. Розмальовувала всі шкільні зошити. Коли писала, то створювала скетчі до кожної історії. Я – візуал, тому для мене дуже важливо бачити персонажів і різноманітні деталі.

Часто це частина творчого процесу: якщо маю блок в писанні чи важкий момент для вирішення, то малювання стає порятунком, коли ти дозволяєш рукам щось робити, а в голові вибудовуєш сюжетні перипетії.

І завжди маю, що надати у якості референсів для своїх ілюстраторів. Мені дуже пощастило з Євгенією Чистотиною – вона намалювала обкладинку для «Гессі», а тоді – обкладинку та внутрішні ілюстрації для «Академії Амагаса». Можу сміливо сказати, що це той випадок, коли художник і його бачення персонажів збігається із моїм на всі 100.

Ілюструвати свої книги я не пнуся – це все ж робота для професійних ілюстраторів. А я люблю часом викладати скетчі онлайн як анонси до того, що coming soon...

DF: Чи сильно редактори втручалися у ваші тексти, щось змінювали чи зацензурували?

Ууу, тут, як і з ілюстраціями, я принципова, вперта і бойова)) Тому один редактор зі мною пропрацював кілька тестових розділів і на цьому ми розійшлися. Але зате із іншим ми зробили разом вже три книги і я дуже задоволена цією співпрацею.

Не люблю, щоби в текст втручалися більш, ніж треба. Коли чую страшні історії про редакторів, які змінювали сюжетні лінії чи радили вбити персонажів, то в мене око спіпається. Гарний текст – справа автора. Сама я – перфекціоніст до кінчиків пальців. Тож перш ніж рукопис потрапляє до видавця, він проходить дев'ять кіл пекла... тобто багато етапів редагування.

Щодо цензури, то я зіткнулася з нею лише раз - видавець вирішив, що у книзі 13+ треба позбутися алкоголю – мовляв, батьки читачів не зрозуміють. Я погодилася, бо на сюжет це не впливало. Досі люблю на презентаціях розповідати, як один із героїв мав завалитися на гулянку з ящиком пива, але не склалось) Втім, більше цензурних правок у цій серії не буде. Розумію позицію та турботи видавця, але український янг-едалт має перш за все орієнтуватися на читача, а не на батьків. А читач, як я вже впевнилася, не шукає

бездоганних хрестоматійних персонажів, він шукає живих, справжніх і близьких.

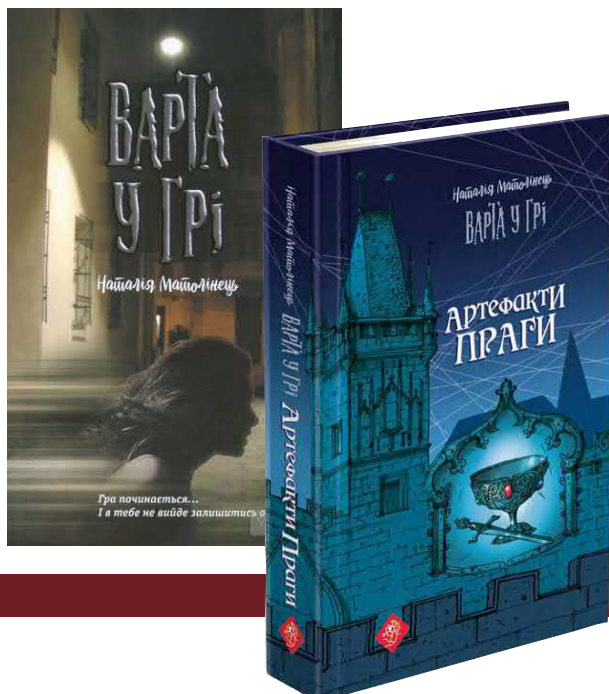
DF: У ваших романах та оповіданнях я зустрічала персонажів із однаковими і надто специфічними іменами. Це збіг, чи можна вважати, що ви пишете цикл, і ваші твори взаємопов'язані?

Це моя пристрасть) У більшості героїв імена щось повідомляють – чи про характер, чи про діяльність, а часом містять важливі спойлери, ага. Наприклад, у «Гессі» було багато міфологічних посилань, це стосується і «Академії...». У циклі про Варту львівські алхіміки часто отримують імена металів і сплавів, відьом називають на честь рослин, бо вони знаються на травах та займаються зіллями тощо.

У «Варті...», аби не виникало плутанини, в другому тиражі з'явився клапан з іменами героїв. У «Академії Амагерасу» буде міфологічний словник з богами, героями і поняттями. Можливо, щось таке вноситиму і в наступні книги.

Я відносно недавно зрозуміла, що імена можуть спричиняти плутанину для читачів. Водночас, радію, коли хтось оцінює мою роботу і ловить кайф, віднаходячи значення чи посилення, які я так шифрую.

Однакові імена трапляються рідко, але й вони – це переважно посилення на інші твори. Як ось маги-близнюки Арі й Арі, які пробігають наприкінці «Варті...» - це згадка про героїв оповідання «Тричі Арі».

DF: Ви багато подорожуєте? Які місця з тих, де ви побували, сподобалися найбільше?

Так, я обожаю мандри. Україною їжджу найчастіше з презентаціями чи на літературні фестивалі, а погуляти на вихідні – Європа. Нещодавно я їздила в Данію. Намагаюся мандрувати по кілька днів. Блукати новими містами і набиратися натхнення – улюблений вид відпочинку. До того ж, вважаю, що автор повинен якомога активніше всотувати враження, тому мандри – «паливо» для писанини.

Мої улюблені міста – це Прага та Відень. Тому саме в Чехію чкурнуть герої у другій частині Варти (вона зветься «Артефакти Праги», ага)) Коли зараз кудись їду, друзі жартома розпитуються, чи це локація наступної історії.

DF: Що б ви побажали нашим читачам?

Бачити магію довкола, ніколи не опускати рук і вірити, що можливо все. І читати гарні книги.

Спілкувалася Ія Новицька

Ілюстрації Наталії Матолінець

УКРАЇНСЬКА ДВАДЦЯТКА

Володимир Арєнєв Дитя песиголовців

Марта на прізвисько Відьма знає, чому батько повернувся з-за річки саме таким. Та вона досі не уявляє, що тепер їй робити і як його врятувати. Здається, єдина людина, котра може допомогти, — класний керівник Людвіг Штоц, та він віднедавна дуже сильно змінився. І це не дивно: після того, як в місті з'явилися песиголовці, все пішло шкереберть. Так, неначе минуле прокинулося й проростає у теперішньому житті гострими драконячими зубами...

УКРАЇНСЬКА ДВАДЦЯТКА

НАТАЛКА ЛІЩИНСЬКА

НЕ ЛЮДИ,
ЛЮДИ,
НЕЛЮДИ

Наталка Ліщинська Не люди, люди, нелюди

У романі Наталки Ліщинської «Не люди, люди, нелюди», як і личить жанру фентезі, на кону опиняється доля світів. Тут діють могутні герої: мара-смерть, яка обтинає людям ниточку життя; заморочник, який заповзаявся знищити ненависну імперію; тридушний покруч - уособлення зла; пірат-щасливчик з незвичним хистом і багато інших. Усі вони націлені на перемогу, і поразки їх не зупинять. Однак лише у тих, кого підтримує ніжна сила кохання, начебто слабка, але насправді нездоланна, є шанс перемогти. Перемогти, заплативши жорстоко високу ціну.

КМ-Букс, 2018. – 224 с. ISBN: 978-966-948-127-6

ЦЯТКА УКРАЇНСЬКА Д НСЬКА ДВАДЦЯТКА

Світлана Тараторіна Лазарус

1913 рік. У Києві вільно сусідять люди й нечисть — упирі, чорти, перевертні, лісовики, польовики й водяники. Століттями підтримується відносний лад. Люди керують Імперією, нечисть чекає на повернення свого легендарного царя — Змія. Але одного дня все змінюється. В очереті біля Труханового острова, де здавна мешкають людиноподібні, знаходять приймака водяників з розпоротим животом. Доктор-зміголовець непохитний: загиблий — людина. Щоб розкрити таємницю і завадити новій війні між людьми й нечистю, залучають досвідченого слідчого Олександра Петровича Тюриня, який опинився у Києві проїздом. Але чи зможе він побороти власних демонів і побачити те, у що довгі роки відмовлявся вірити?..

КМ-Букс, 2018. – 416 с. ISBN: 978-966-948-117-7

видавничо група

Світлана Тараторіна

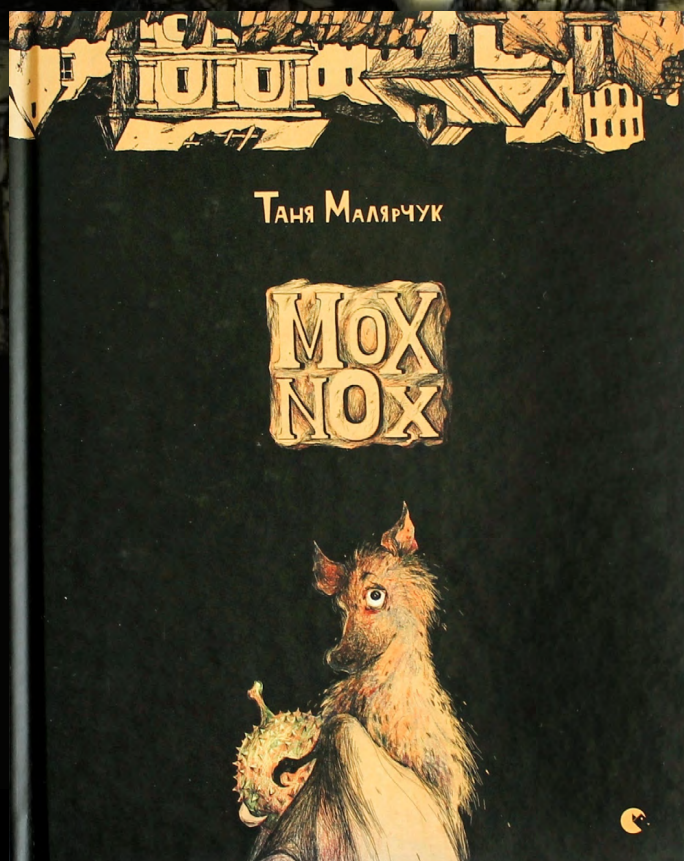
ЛАЗАРУС

Таня Малярчук Mox Nox

Ця химерна книжка перенесе тебе, читачу, в чорно-білу реальність майбутнього, де над руїнами людської цивілізації ширятимуть дивні рукокрилі істоти і в якій тебе, дорогий читачу, більше може не існувати.

ВСЛ, 2018. – 120 с. ISBN 978-617-679-501-8

ТАНЯ МАЛЯРЧУК

MOX NOX

**Любов
Відуга
Ловці думок**

Між світами при-
чаїлися дивовиж-
ні краї, у яких
точиться незрима
боротьба за рів-
новагу. Квадрози
і вогнекрили, мо-
гутні маги й касти
укладачів угод
– всі вони ниточ-
ками пов'язані
із Правителем,
мудра воля яко-
го забезпечує лад
і викликає заз-
дрість у темних
сил. І коли двад-
цять найсильніших родів гинуть із волі зрадників, постати
проти них може лише він — юнак, якому стерли пам'ять,
але в якого не змогли забрати талант ловця думок. Він зна-
ходить вірних друзів і пізнає могуть ворогів, мандрує між
світами, розплачуючись чужими думками й емоціями, от-
римує найвищий дар — кохання — і віднаходить себе. Але
боротьба ще попереду...

Віват, 2018. – 240 с. EAN: 9789669422897

**Анатолій Шкарін
Ебола. Шалений
квест**

Йому ще не виповни-
лося вісімнадцять
років. Його обличчя з
пухкими губами збе-
регло м'які риси, май-
же дитячі, тендітні. В
колишньому світі йому
навіть не продали б ци-
гарок у крамниці. Але
на тлі нової жорстокої
дійсності він має пройт-
и пекельний квест на
межі можливого... Му-
суть з хрестоподібною
«м'ясорубкою» в руці
проторувати стежку до порятунку!.. Крізь морок... Крізь мерт-
ві пустки та здичавілість залишків суспільства, що ніби збоже-
воліло та остаточно втратило людяність... Так, інколи чоловік
мусить робити вибір. Та цього разу замість нього вибір зроби-
ла сама доля. Хтозна,
може, рятуючи кілька
беззахисних дитячих
життів, він рятує весь
світ?

Книгоноша, 2018. – 360
с. ISBN 978-617-7248-
98-8

**Олексій Декань
Коріння Всесвіту**

На перший погляд, невеличкі оповідання в стилі горору не мають нічого спільного між собою, але насправді складають єдину історію сучасного світу. Є тут і розповіді про привидів, і ретро-детектив, і герметичний трилер, і наукова фантастика, і оповідання про злочинців й письменників; є навіть щось подібне до біблійної оповіді. Але насправді все це – своєрідна космічна Одиссея, філософська історія про монстрів, які живуть у нас усередині, роздуми про всесвітнє коріння, що ним пов'язано цілі епохи...

Брайт Букс, 2018. – 208 с. ISBN 978-617-7418-51-0

**Петро Лущик
Орел проти
Кентавра**

Чи побували на-
цисти у космосі
першими? Чи
вдався «філадельфійський експеримент»? А якщо ці
дві події взаємопов'язані? Якщо невдача однієї події
стала поштовхом до успіху іншої?
Усе своє життя винахідник ракет Фау-2 Вернер фон
Браун мріяв про політ у космос, а метою Альберта
Ейнштейна було довести, що різниці між простором
і часом немає. Фон Брауну доповіли, що його кос-
мічний корабель просто зник; американці ж кон-
статували, що експеримент «Райдуга» у Філадельфії
провалився.
І тільки через 250 років з'ясувалося, що обидва ек-
сперименти пройшли успішно.

Твердиня, 2018. – 176 с. ISBN 978-617-517-291-9

Наталія Матолінець Гессі

У затишному світі, що нагадує часи Belle Époque, де люди дбають передусім про мистецькі насолоди, танцювальні вечірки й вишукані манери, живе 15-річна Гестія Амалія. Проте її життя незбагненим чином перетинається з іншим світом — невидимим, але вловлюваним у химерних подіях і яскравих снах. І чим далі, то більше Гессі розуміє: вона має розгадати хитросплетіння цих світів — лише тоді сповна пізнає себе...

Дівчина балансує між очікуваннями інших і тим, до чого озивається її серце, але рано чи пізно доведеться обирати. Це історія довгих пошуків і неминучих потрясінь. Історія давніх богів, долі яких вплелися в життя людей. І про те, що закохатися до нестями можна, просто побачивши очі, які до тебе всміхаються. Розповідь про звичайну дівчинку та її незвичайну внутрішню магію.

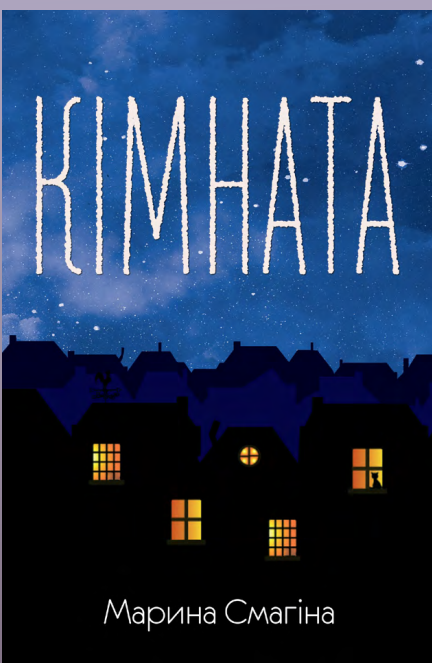
Віват, 2018. – 416 с EAN: 9789669422903

Марина Смагіна Кімната

Те, що має статися — станеться. Навіть чистісінької води випадковості не такі вже й випадкові, а надто якщо в історії фігурують чорний кіт, кава з вельми небанальними смаками і міські диваки. Усе це змішалось у неперевершений коктейль з делікатним ароматом дитинства, спекотних літніх днів, втрачених та віднайдених спогадів, цікавих знайомств і ще чогось невловимого, яким щедро частує нас Марина Смагіна у своєму новому романі «Кімната». «Кімната» занурює читача у чарівний, трохи магічний, химерний світ. Яна, головна героїня роману, відкриває кімнату, вщент наповнену колись загубленими речами, і дізнається, що за кожною річчю ховаються чийсь спогади та історії, і що ці речі більше - ніж просто старий запилений крам. Але вона ще не знає, що натрапила на кімнату не випадково і насправді знайде там набагато більше, ніж просто чужі спогади...

КМ-Букс, 2018. – 200 с. ISBN: 978-948-006-4

Марина Смагіна

Аліна Штефан Реальність Баргеста

Дівчинка Дзига, одна з трьох сестер, знаходить і приносить додому книгу-перевертня, що викрадає наймолодшу сестричку Малу і забирає її в Реальність Баргеста. Це світ штучно синтезованих уявних, міфічних та казкових істот. Під час створення і заселення цієї фантастичної реальності вчені та представники надцивілізації Колекціонерів і Реставраторів не все врахували, тож тепер їй загрожує руйнація. Дзига і найстарша сестра — Читачка — разом з друзями Тролем та Чеширським вирушають в Реальність Баргеста, щоб урятувати і Малу, і казковий світ. Та на перешкоді їм стають восьмирука Павуча Ткаля, Раму-Колекціонер світів і химерні горгульї... Що допоможе друзям протистояти небезпеці і досягнути мети — читайте у захопливій, сповненій пригод повісті української письменниці Аліни Штефан «Реальність Баргеста».

ВСЛ, 2018. – 160 с. ISBN:978-617-679-582-7

Ярина Каторож

Альянс

Цикл «Палімпсест» Кн. 2. Волелюбне минуле зіштовхнулось з деспотичним сьогоднішнім. Стожар та дарвенхардка - закляті вороги...хай навіть ніколи не бачились раніше. Просто не може бути по-іншому. Не в імперії, де знищується геть усе, що видається загрозливим для чинного порядку. І де Стожари та пам'ять про їх державу Патрію - найстрашніша з усіх загроз. Але коли опиняєшся віч-на-віч з людиною, що схожа на тебе, як дві краплі води, виникає питання: а чи все так однозначно? Анна, Ханна та їх друзі вирішують не йти визначеним іншим шляхом. Вони укладають альянс - кожна має, що запропонувати іншій. Кожна має, чого забажати на заміну. І так, тягнучи за ниточки обіцянок, герої книги вирушають у мандрівку Циркутою. В якій усякий матиме змогу показати своє справжнє обличчя. І ще ж не слід забувати, що палімпсест не може мати тільки один шар розповіді. І з-під ідеально припасованих одна до одної сталевих плит тиранічної держави от-от і проб'ються промені, що кинуть світло на багато таємниць минулого. На те, яким був Метейський край, коли ним не правили ще белати. На те, ким насправді були Стожари. І як же здолати нездоланих.

КМ-Букс, 2018. – 544 с. ISBN: 978-966-948-058-3

Ярина Каторож

БРАМА

Брама. Багряні ночі

«Багряні ночі» — книжка, що започатковує серію справжнього українського фентезі. Її видано за підсумками щорічного конкурсу фентезійних історій «Брама-2017». Конкурс презентує авторів з усього світу: як відомих, так і тих, хто лише робить перші кроки в літературі. До антології увійшло 27 найкращих творів із понад 500, надісланих на розгляд. Фентезі тут різне: від «темного» до високого, від дитячого до епічного. Тож кожен поціновувач усього магічного та чарівного неодмінно знайде улюбленого автора і твір до смаку. Запрошуємо читачів у мандрівку незбагненими паралельними світами, де усілякі дива й вигадки — не щось надприродне, а найсправжнісінька реальність.

Віват, 2018. – 656 с. ISBN 978-966-942-794-6

Назарій Вівчарик Те, що серед нас

Оповідання цієї збірки – моторошні, але чи вигадані сюжети? Автор багато років працює журналістом. За редакційним завданням він справді їздив шукати чупакабру, писав репортажі з психлікарні й колонії, разом із поліцією виїжджав до розритого чорними археологами кургану. Усе це нав'ювало сюжети, в основі яких – спроба привідкрити завісу двох світів, що, здавалось би, не перетинаються: підсвідомого і потойбічного.

Мандрівець, 2018. – 216 с. ISBN 978-966-944-035-8

Анастасія Лавренішина Дрімучий ліс

Уляна не знає, хто вона і якого роду. Змалечку, відколи себе пам'ятає, вона мешкає в моторошній рогаатої чаклунки, яку називають просто Старою. Стара вважається в лісі найголовнішою, проте є такі закутки, в які Дрімучий ліс її не пускає. І ось одного разу стаються дивні речі: подруга зникає, перетворившись на дерево, а в ліс придибує чужий Сірий Вовк, за яким відмовляється ходити його тінь. Тоді Стара відправляє Уляну серед ночі в той закуток Дрімучого лісу, куди самій їй ходу нема, і вимагає, щоб Уляна принесла їй звідти Відьомську книгу...

Фонтан казок, 2018. – 256 с. ISBN: 978-617-7262-55-7

Марина Макущенко
Темний бік будинку

Люди покинули красиві столичні маєтки, але забули забрати Духів Будинків. Голодні, самотні та невидимі мешканці продовжують захищати оселі та понад усе шанують споконвічні традиції. Яра — донька звичайного київського домовика — завжди підозрювала, що вона не така, як усі. Дівчина опиняється у вирі потойбічних інтриг і дізнається страшну таємницю свого народження. Та саме її інакшість допомагає їй протистояти злу, знайти кохання та зрештою порозумітись із батьками.

ВСЛ, 2018. – 328 с. ISBN:978-617-679-536-0

Ліс
Збірка оповідань,
2018 р.

Збірка тематичних оповідань від фензину «Підвал».

Крамничка жажить. Том 2
Збірка оповідань, 2018 р.

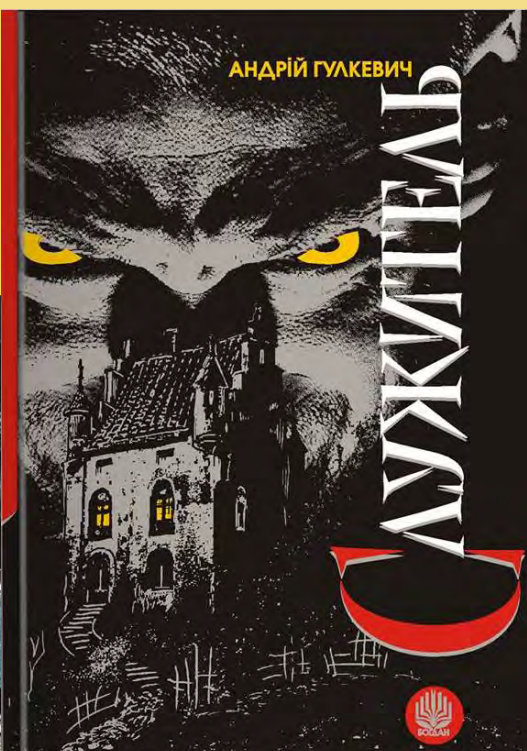
Крім того, збірка включає 18 моторошних історій, серед яких одна класична: «Жовтий знак» Роберта Чемберса.

Євген Лір Підземні ріки течуть

На початку збірки «Підземні ріки течуть» автор запалює свічку у темному підвалі – і замикає читача у ньому, лишаючи сам-на-сам з безликими картонними фігурами з порцеляновими головами. У кожній з восьми фігур є своя історія, своя тінь на пожовклій від часу стіні. Навіщо літне подружжя прямує у самісіньке серце небезпечної зони Темряви? Що ховається за личиною готескного «ми»? Як утекти від потойбічного птаха, якщо він оселився у твоїй голові? Хто переможе у протистоянні між Китом, Островом і Темрявою? Чи можна знайти Бога? І, зрештою, де не ходить смерть?

Низка символів, що проходить крізь усі частини книжки, поступово перетворюється на тло для прихованої, дев'ятої історії, де поєднуються всі події, всі сенси та натяки.

Видавництво Жупанського, 2018. – 160 с

Андрій Гулкевич
Служитель

Життя Олексія кардинально змінилося восени. Обставини змушують його залишити обласний центр та перебраться з сім'єю до провінційного містечка. Там на нього очікує батьківський спадок – просторий маєток зі старим будинком, де приховані таємниці Олексієвої сім'ї, до яких він ледь торкнувся у дитинстві. Чи готовий Олексій зустрітись з минулим, оповитим темрявою та небезпекою?

НК-Богдан, 2018. – 312 с. ISBN: 978-966-10-5681-6

ІНОЗЕМНИЙ

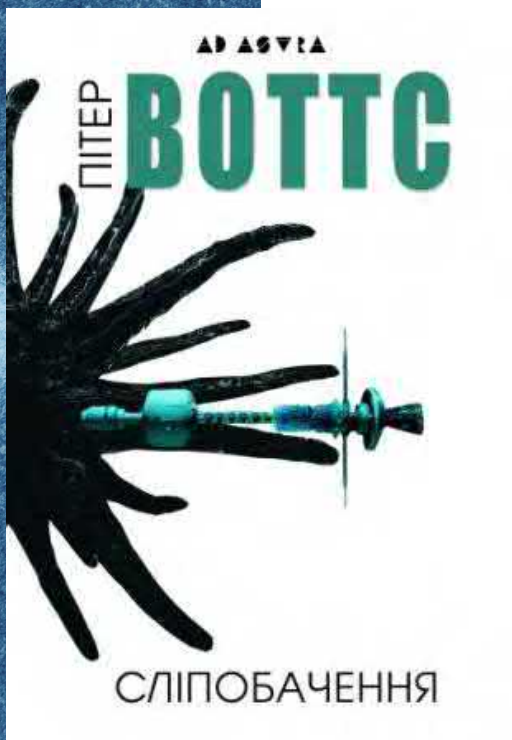
Яцек Дукай
Крига.

Тунгуська катастрофа 1908 року обернулася тим, що території Євразії опанували люті, які заморожують усе: від металів до історії. Велика війна не відбулася, а Росія залишилася імперією під Кригою, казково багатою на коштовні копалини з дивовижними властивостями. Польські підпільники далі змагаються за незалежність, а один із них, потрапивши на каторгу, начебто навчився розмовляти з лютими і став героєм легенд під іменем Батька Мороза. Царська політична поліція, щоб використати Батька Мороза у власних цілях, виряджає на побачення з ним його сина — молодого математика і запеклого картяра Бенедикта Герославського. Мандрівка Транссибірським експресом перетвориться на небезпечну пригоду, а ще він зустрінеється зі своїм великим коханням.

Астролябія, 2018. ISBN: 978-617-664-150-6
Астролябія, 2018. ISBN: 978-617-664-151-3

Пітер Воттс Сліпобачення

Кінець XXI століття. Розбалансоване людство, яке і без того стоїть на порозі багатьох викликів і невідворотних змін, зіштовхується з новою проблемою принципово іншого рівня – першим контактом. Та чи так легко контактувати з тим, хто, роздивляючись тебе майже упритул, сам не бажає з'являтися у фокусі твого зору? Надто, якщо і зір, і всі інші чуття, на які людство покладалося протягом мільйонів років своєї земної еволюції, виявляються нічого не вартими, коли справа доходить до комунікації з «іншими», які формувалися за геть інших умов, і для яких всі людські поняття і концепції поведінки нічого не варті, як позбавлене сенсу навіть саме розуміння контакту.

Космічний корабель «Тезей» – вершинне досягнення земних технологій – вирушає на периферію Сонячної системи, щоб спробувати дізнатися про тих, хто кілька років тому несподівано відвідали Землю, за одну мить просканували її у всіх можливих спектрах і так само блискавично зникли, останньої миті надіславши кудись за межі Сонячної системи сигнал невідомого змісту. Лік іде на місяці, адже невідомо, з якою метою «інші» здобували інформацію про Землю та її мешканців, водночас уникаючи жодних контактів.

Видавництво Жупанського, 2018. – 384 с.

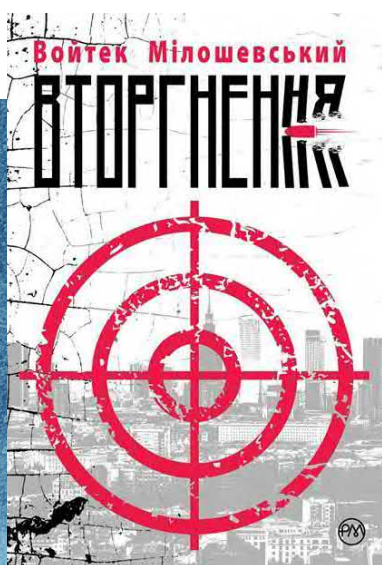
ЛЕГІОН

ПЕРЕКЛАДНА ДВАДЦЯТКА

Сйон
Дитя землі

Серед суворой ісландської зими невловна, загадкова лисиця влаштовує звіролову подорож, що переродить їх обох. На краю обжитої людьми землі натураліст намагається облаштувати життя молодій жінки із синдромом Дауна, яка дивом вижила в кораблетрощі і яку він урятував від покарання за несвідомий злочин. Це витончений, чарівливий роман-притча, у фіналі якого життя всіх героїв змінюється незворотно. Переможець премії Nordic Council Literature Prize 2005 року (найбільша літературна нагорода Північної Європи) «Дитя землі» — почасти детектив, трохи казка і в кожному разі ідеальне знайомство з літературним талантом світового рівня.

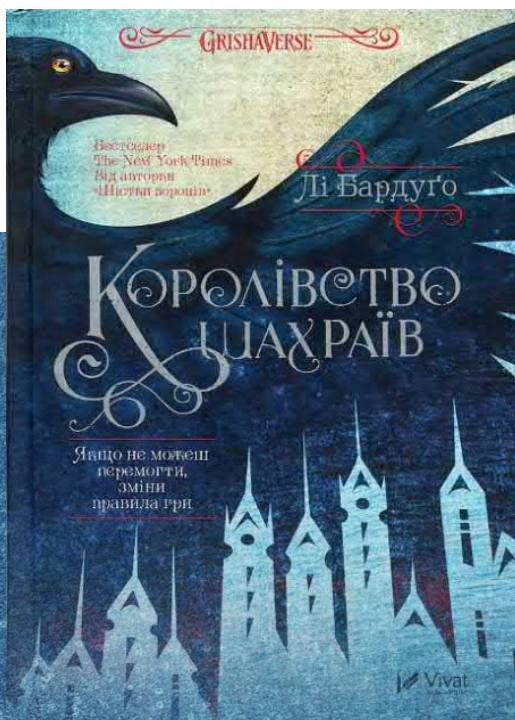
Видавництво, 2018. – 132 с. ISBN 978-966-97574-5-6, 9979-774-43-6

Войтек Мілошевський
Вторгнення

Сучасна Польща. Роман, колишній солдат спецслужб і учасник багатьох закордонних місій. Данута, яка обожає розкіш, багато працює і повністю залежить від батька-тирана. Міхал – безробітний учитель історії з дружиною і двома дітьми. Цих героїв нічого не поєднує, допоки в їхній країні не вибухає війна. Як це могло статися? Чому Росія напала на Польщу? І де всі союзники?

Рідна мова, 2018. – 528 с. ISBN: 978-966-917-301-0

Лі Бардуго
Королівство шахраїв
Книга 2

Війна між Союзом і варварами Півночі неминуча. Союзу загрожує король-самозванець Бетод, котрий зумів вогнем і мечем об'єднати північні племена, а з півдня не менша загроза йде від кровожерних гурків. І от у цей фатальний для держави час з'являється Перший з-поміж магів Баяз, котрого вже давно вважали мертвим. Намагаючись врятувати своє дітище — Союз, він збирає команду: мага Юлвея і північанина-дикуна Логена Дев'ятипалого, несамовиту рабину Ферро і самозакоханого офіцера Джебзеля. Ситуацію ускладнює ще й Інквізиція, очільник якої, архітектор Сульт, покладаючись на каліку-інквізитора Блоку і йому подібних, планує захопити владу.

КСД, 2018. – 672 с. ISBN 978-617-12-5130-4

Сйон
Дитя землі

Після небезпечної афери кримінальний геній Каз та його банда мають знову боротися за свої життя.

Віват, 2018. – 592 с. EAN: 9789669422828

Джо Аберкромбі
На лезі клинка

**Ден Сіммонс
Ендіміон. Кн. 3**

Премійований майстер наукової фантастики Ден Сіммонс, автор книг «Гіперіон» і «Падіння Гіперіона», продовжив цикл новим цікавим романом. «Гіперіон» Дена Сіммонса приймає читачів із часу його першої публікації у 1989 році. Ця дивовижна, багатогранна розповідь про далеке майбутнє принесла автору визнання у жанрі наукової фантастики (Премія Локус, 1990, Премія Гюґо, 1990). Книжки «Гіперіон» і «Падіння Гіперіона»

зайняли почесні місця серед класичних творів наукової фантастики. «Ендіміон» — це історія про кохання і пам'ять, триумф і терор. Це Всесвіт, де переплітаються технологічні досягнення, хвилювання, дивовижі та небезпека.

НК-Богдан, 2018. – 544 с. ISBN: 978-966-10-5300-6
ISBN: 978-966-10-5299-3 ISBN: 978-966-10-5301-3

**Террі Пратчетт
Морт**

Роман «Морт» підциклу «Смерть» відкриває цикл серії «Дисковіт», у якому головним персонажем є Смерть. Та це не означає, що книжка моторошна, адже у світі Террі Пратчетта Смерть рибалить, філософує, любить кошечки і смачні страви, мріє про відпустку і врешті просто виконує свою роботу: доправляє душі в інший світ.

Думки про відпочинок спонукають Смерть обрати собі в підмайстри сільського хлопця Морта. Чи впорається незграбний та не дуже здібний до господарювання Морт із завданнями по ту сторону життя і чи зможе опанувати непростий факх Смерті? Таке учнівство обіцяє хлопцеві кар'єрне зростання, поліпшення іміджу, розширення кругозору та численні відрядження. Однак Мортіві співчутливість і романтичні захоплення можуть не тільки завадити роботі, а й поставити під загрозу цілісність світобудови.

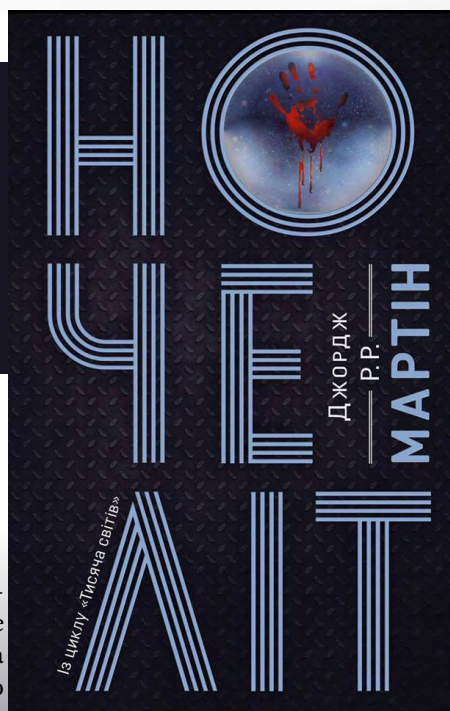
ВСЛ, 2018. – 304 с. ISBN:978-617-679-483-7

**Бернар Вербер
Мурахи**

Люди звикли вважати себе господарями планети. Однак поруч живуть істоти, здатні кинути їм виклик. Їх мільярди, але вони діють як один організм. Дві потужні цивілізації, два світи – і один біолог-мізантроп, захоплений неймовірною ідеєю. Життя його родини перетворюється на квест. Але, долаючи кілометри катакомб під Парижем, герої не знають, що справжні таємниці – на поверхні. Розгадка цих таємниць назавжди змінить обидва світи і забере чимало життів. Про це розповідає перша книга з однойменної трилогії Бернара Вербера «Мурахи» – тож це лише початок. «От побачите, це геть не те, чого ви чекали», – застерігає сам автор.

Terra Incognita, 2018. – 272 с. ISBN: 9786177646081

**Дж. Мартін
Ночеліт**

Захоплива історія, яка поєднує в собі таємничість космічної безодні, як у «Чужих», психологічний трилер, як у «Сяйві», і, звісно ж, неповторний письменницький

талент Джорджа Мартіна. Наукова експедиція відправляється на межу галактики, щоб вивчати таємничий вид чужинців-мандрівників. Єдиний доступни...

КМ-Букс, 2018. – 400 с. ISBN: 978-966-948-097-2

Анна Каньтох

Таємниця покинутого монастиря

Добре бути Обраним чи Обраною, коли живеш у вигаданому світі. А якщо це реальність повоєнної Польщі? І якщо ти один із тринадцяти підлітків, яких янголи зібрали в покинутому монастирі?

Навіть те, що тебе покликали янголи, не дуже заспокоює. Бо щось із ними не так. І щось не так із цим покинутим монастирем, і з містечком, біля якого він розташований, і з тими підлітками...

АССА, 2018. – 560 с ISBN: 978-617-7385-58-4

Дж. Р. Р. Толкін Берен і Лутієн

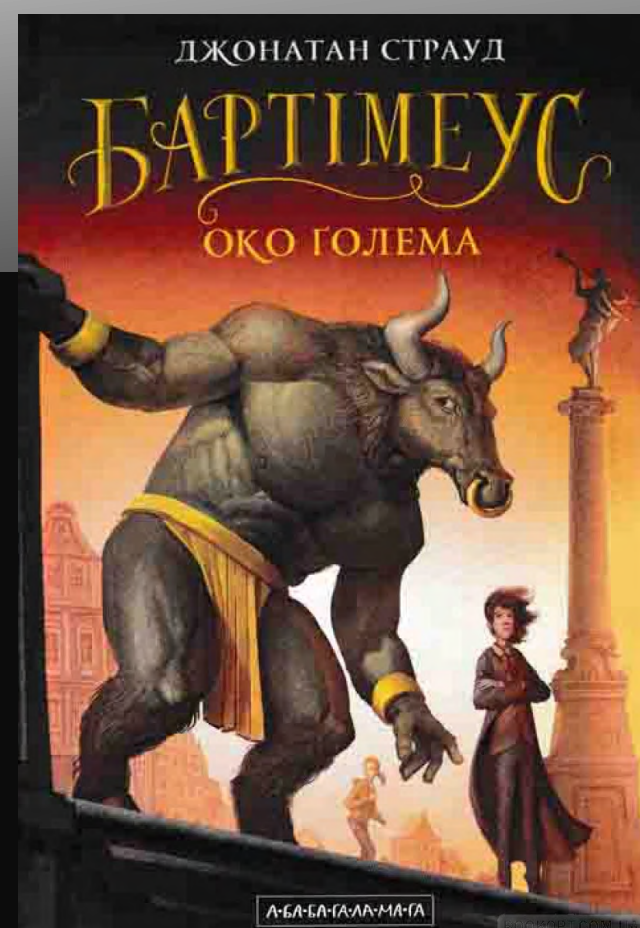
У цій книжці на основі низки прозових та поетичних творів Дж. Р. Р. Толкіна реконструйовано цілісний епос про Берена, сина Барагіра, і Лутієн Тінувіель — смертного й ельфійку, які, за Толкіновим легендаріумом, жили в Першу Епоху світу. Історію їхньої любови та подвигів, здійснених в її ім'я, письменник вважав головним сказанням «Сильмариліону». Першу зав'язь цього сюжету — «Сказання про Лутієн Тінувіель і Берена» — було створено 1917 року, невдовзі після повернення Толкіна з фронтів Першої світової війни та одруження з Едіт Мері Бретт. У сповнених високої поезії образах закоханих, які належать до різних світів — людей та ельфів, Дж. Р. Р. Толкін вбачав уособлення себе самого та своєї дружини, і за його заповітом на їхньому надгробку було викарбувано: «Берен» і «Лутієн». Крістофер Толкін, упорядник книжки, присвятив її своїй дружині Бейллі — і в такий спосіб засвідчив вірність батьковій поетичній візії ідеального шлюбу.

Астролябія, 2018. ISBN: 978-617-664-148-3

Джонатан Страуд Бартімеус. Око Голема

Ми знову в Лондоні, контрольованому чарівниками, яким служать джини, африти, фоліоти та інші химерні мешканці світу духів. У юного мага Натанієля — тепер уже помічника міністра внутрішніх справ — новий клопіт. У місті почастішали таємничі атаки на магічні установи й заклади. Дедалі нахабніше поводить підпільна організація «Спротив», що взяла собі за мету повалити владу чарівників. І найголовніше: у Лондоні з'явився голем — моторошне велетенське чудовисько, непіддатливе до будь-якої зброї й заклять, яке нищить на своєму шляху геть усе. На наших героїв — Натанієля і його норовистого, але могутнього джина Бартімеуса чекають нові випробування і неймовірні пригоди...

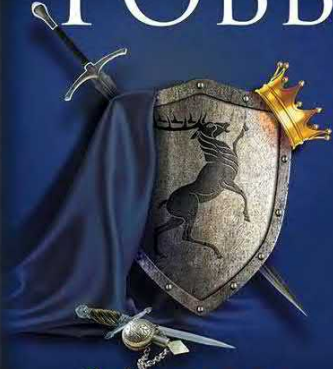
Абабагаламага, 2018. – 528 с. ISBN 978-617-585-147-0

АВТОРКА БЕСТСЕЛЕРА THE NEW YORK TIMES

РОБІН ГОББ

УЧЕНЬ УБИВЦІ

ПОЧАТОК ТРИЛОГІЇ ASSASSIN

Робін Гобб
Учень убивці. Ч. 1

У могутньому краї Шість герцогств живе Фітц — позашлюбний син принца-наступника. Хтось гаряче жадає його смерті, аби хлопчик у жодному разі не отримав право правління та володіння тронем. Від смерті його рятує дідусь-монарх. Тепер Фітц у безпеці, він мешкає в королівському палаці. Та несподівано в кімнаті хлопця з'являється таємничий старий на ймення Чейд. Ця зустріч назавжди змінює життя Фітца. Він стає на шлях асасина — холоднокровного шпигуна-убивці, для якого смерть — справжнісіньке ремесло. І хлопець майстерно опановує цю науку. Тим часом Шість герцогств страждають від набігів піратів-острів'ян. Ті, хто опиняються в їхньому полоні, назавжди втрачають людяність та інтерес до життя... Щоб захистити свій край, Фітц і Чейд вирушають у небезпечну фантастичну подорож.

КСД, 2018. – 416 с. ISBN 978-617-12-5410-7

Цезарій Збешховський Голокост

Майбутнє – невідворотне й невблаганне. Воно наближається до нас зі швидкістю космічного корабля «Серце півми», що дивним чином знову повернувся на орбіту Землі. От тільки що принесло це «Серце» – і чи буде кому зустріти його на Землі?

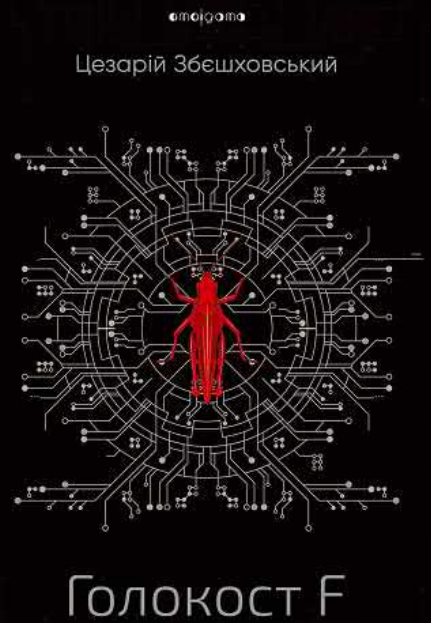
Людство дійшло до межі, кількість змін досягла критичної маси – і схоже, отот настане кінець не тільки світу, яким його знали всі ці тисячі років. Зникають суспільства, знецінюється сенс, розмивається пам'ять. І що далі, то примарніша межа між людиною з плоті й крові та свідомістю, що існує у цифровому, віртуальному світі. Може, той віртуальний світ – єдиний прихисток людства? На планеті, яка охоплена епідемією войовничої Сарани та модифікованими «вампірами», не лишилося нічого, за що варто було б боротися. Чи, може, все-таки лишилося?..

Видавництво Жупанського, 2018. – 408 с.

Волтер Міллер-мол. Кантика за Лейбовіцем

Г'югносна «Кантика для Лейбовіца» Волтера Міллера-мол. в історії наукової фантастики ХХ ст. — річ не просто велика чи видатна, вона — ВЕРШИННА. По суті, це — біблія постапокаліпсису... Про світ, що пережив ядерну катастрофу, про темні століття, що прийшли після неї... І, звичайно, про віру — промінець світла посеред безмежного океану півми. Хай береже нас святий Лейбовіц!

НК-Богдан, 2018. – 304 с. ISBN: 978-966-10-5607-6

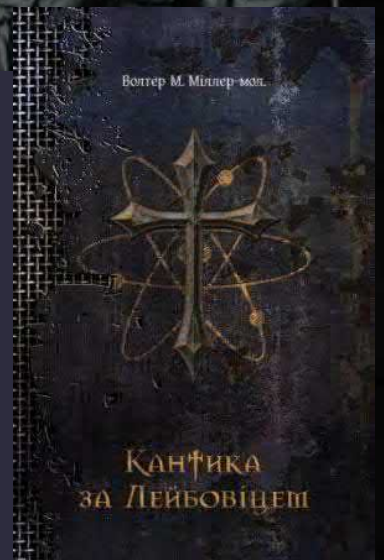
ГОЛОКОСТ F

Говард Ф. Лавкрафт
Повне зібрання прозових творів. Т. 3

Третій том повного зібрання прозових творів видатного майстра літератури «загадкового та потойбічного» Г. Ф. Лавкрафта присвячений останньому періоду життя і творчості письменника (1930 по 1935 рр.), коли з-під його пера з'явилися наймасштабніші твори, такі як «Шепіт у темряві», «У горах божевілля», «Морок над Інсмутом», «Сни у відьминому домі» та «За пеленою часу», що довершили формування циклу Міфів Ктулху і вповні оприявили жаску і химерну космогонію Лавкрафта.

Видавництво Жупанського, 2018. – 456

Ніл Гейман
Террі Пратчетт

«Кінець світу ще ніколи
не був настільки

ДОБРИ
передвісники

Грунтовні й вичерпні пророцтва Агнеси Оглашеної, відьми

Террі Пратчетт
Ніл Гейман

«Кінець світу ще ніколи
не був настільки смішним».
Клайв Баркер

ДОБРИ
передвісники

Грунтовні й вичерпні пророцтва Агнеси Оглашеної, відьми

Ніл Гейман, Террі Пратчетт Добрі передвісники

Як каже нам книга «Вичерпних та ґрунтовних пророцтв Агнеси Оглашеної» (а цій книзі треба вірити, бо це єдина у світі книга пророцтв, що справджуються), кінець світу прийде в суботу. Якщо точніше, то оцієї суботи, що на наступному тижні. Якраз перед вечерею.

Добро та Зло збирають армії, жаби проливаються дощем, Атлантида піднімається з морських глибин... Усе було б згідно із задумом Божим, якби не двійко незвичайних союзників: вибагливий янгол-букініст та стильний демон-авантюрист. Обидва живуть серед смертних від Самого Початку, і таке життя їм вельми до вподоби - тож вони не горять бажанням попрощатися із таким звичним світом.

КМ-Букс, 2018. – 450 с. ISBN: 978-966-948-062-0 ISBN: 978-966-948-063-7

відкритому космосі.

Але складність і непередбачуваність людської природи у поєднанні з неймовірними викликами та небезпеками загрожували безстрашним піонерам, аж поки людей не залишилося зовсім мало...

П'ять тисяч років потому їхні нащадки, сім різних рас, почали іншу сміливу подорож до невідомого, чужого світу, повністю знищеного катаклізмом і часом, що називається Земля.

НК-Богдан, 2018. – 688 с. ISBN: 978-966-10-5305-1
ISBN: 978-966-10-5547-5

Ніл Стівенсон Сімміс

Від автора таких бестселерів №1 New York Times, як «Анафем», «Вірус Reamde» та «Криптономікон», читайте захоплюючий і провокаційний науково-фантастичний твір — величну історію знищення і виживання, яка охоплює п'ять тисяч років.

Що буде після кінця світу?

Місяць вибухнув раптово і без жодної на те причини. Земля стала бомбою з годинниковим механізмом. У пошуку спасіння від неминучого нації усього світу об'єдналися, щоб реалізувати амбітний план порятунку людства далеко за межами планети, у

Роджер
Желязни

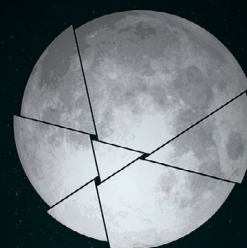

НІЧ У САМОТНЬОМУ
ЖОВТІ

Роджер Желязни Ніч у самотньому жовті

Роман «Ніч у самотньому жовті» Р. Желязни неможливо просто читати: ним потрібно дихати. Кожна його сторінка пахне осінніми дощами й опалим листям, древньою магією і... не менш древніми страхами. Зрештою, це не звичайний роман, а радше жовтневий щоденник сторожового пса на ймення Ньюх, який спільно зі своїм хазяїном Джеком (тим самим Різником), а також з іншими друзями й недругами та їхніми сумнозвісними господарями бере участь у Великій Грі, що відбувається місячної ночі на Геловін. І не дай боже в цій Грі програти, бо долі переможених не позаздриш.

НК-Богдан, 2018. – 160 с. ISBN: 978-966-10-5717-2

Ніл Стівенсон
Cimmic

Темна чаклунка Варта Тарновецька доволі спокійно жила у Львові: працювала у кав'ярні, зустрічалась із друзями та часом потрапляла в сутички зі світляками. Але все змінилось, коли у місті почалася Гра. На кону вирішальної битви темних та світлих - влада у Центральноєвропейському конгломераті на наступне століття. Попри всі намагання, Варті не вдається залишитись осторонь від жорстокого змагання. Попереду в неї мітки, які чекають чародійської крові, історія про демона та про те, що сталося сто років тому... Отож, тепер Варта у Грі.

АССА, 2018. - 288 с. EAN: 9786177385553

Ія Новицька

Наталія Матолінець – молода Львівська авторка, яка цьогоріч впевнено заявила про себе одразу двома дебютними книжками (що вийшли майже одночасно). Якщо перша – «Гессі» - це інтровертована і замріяна історія про дорослішання, то друга – «Варта у Грі» - це суцільний екшен із купою пригод.

Наталія – хороший оповідач і дуже добре вибудовує фантастичні світи. Зокрема, у «Гессі» розповідається про Академію Амагерасу, де навчаються боги з різних міфів і вірувань, а у «Варті» йдеться про наш сучасний світ населений чаклунами (що трохи ріднить її з «Гаррі Поттером»). Особливо цікаво те, що герої Наталії постійно кочують з її романів в оповідання і назад, але при цьому кожен твір сприймається як завершена історія, і коли натрапляєш на знайоме ім'я, це виглядає як приємна пасхалка, або зустріч зі старим приятелем. Наприклад, у «Варті» побіжно згадуються брати Арі – герої оповідання «Тричі Арі», а маму головної героїні звать Амалия, як Гессі. Враховуючі те, що авторка любить загравати з паралельними світами, можливо, колись вона вибудує мультивсесвіт, який поєднає всі її твори, як Стівен Кінг зробив у своїй «Темній вежі».

У цьому огляді мова піде про роман «Варта у Грі», герої якого – чарівники, що поділяються на темних і світлих. Вони ворогують між собою, як групи підлітків зі спальних районів, хоч за сюжетом персонажі трохи старші. Раз на 100 років серед них проводиться Гра, сторона-переможець якої отримує політичну владу в Центральноєв-

ропейському конгломераті чаклунів. Правила гри трохи нагадують популярні міські квести Encounter, тільки з магією та кровопролиттям. Дорослі та могутні чаклуни не втручаються у розборки молоді, виступаючи у ролі суддів, але за першої ліпшої нагоди стараються підіграти «своїм». Поточна Гра проводиться у Львові і дещо відрізняється від попередніх низькою тривожних обставин.

На тлі цих подій нас знайомлять з головною героїнею Вартою - темною чаклункою, яка легко розрулює сварки у своїй тусівці, стоїть горою за друзів і взагалі неформальний лідер. Варта попри свою волю бере участь у Грі і разом із загадковим хлопцем Златаном, який каже, що від перемоги у Грі залежить його життя, намагається докопатися до її суті, паралельно розкриваючи страшну таємницю зі свого минулого.

Проте, є у Варти такі риси, які мене дратували, зокрема, схильність до маніпуляції, тролінг слабших і повна зневага до світлих чаклунів, навіть нейтральних. Хоч будь я підлітком (на яких, власне, й розрахована ця книга), я б не так гостро реагувала на ці моменти. Тож Варту я б вважала не скільки героєм, стільки анти-героєм, таким собі харизматичним поганцем. Інших персонажів у романі дуже багато, але вони не так добре розкриті, як головна героїня. Мені іноді бувало складно розрізнити, хто є хто, бо кожен чаклун має три імені: людське, чаклунське і скорочену форму для друзів – таким чином, замість однієї дійової особи треба було

запам'ятовувати трьох.

Сюжет розгортається дуже швидко, як автобусна екскурсія, де не завжди встигаєш роздивитися у вікно все цікаве. Львів у романі Наталії Матолінець представлений не тільки класичними туристичними маршрутами, а й маловідомими місцями, наприклад, комплексом Цитаделей, від чого книга підкупає нетиповою атмосферою Міста Лева. Окремо хочу відзначити хороший стиль і живі діалоги, завдяки яким роман читається за кілька заходів. Тож для підлітків за паспортом, або у душі – це хороша можливість відкрити для себе нового автора та провести час за легким і ненапружувачим твором.

Гессі

Другий «дебютний» роман авторки називається «Гессі». Сюжет будується довкола підліткових проблем та переживань: перше кохання, перший бал, любовні трикутники, батьківсько-дитячі стосунки, дорослішання та вибір свого шляху.

Роман має 2 сюжетні гілки, одна з яких – про буденне життя головної героїні, інша – про її покійного брата, що після смерті потрапив до Академії богів. Головна героїня – дівчина-підліток на ім'я Гессі, що має повну заможну родину, сестру-близнючку та живе у світі, наближеному до прекрасної епохи (назви міст вигадані, проте співзвучні з реальними прототипами). Разом із цим Гестія також є переродженою богинею та може потрапити до академії богів, але це для неї небезпечно. Тому її брат всіляко намагається того не допустити. Він відправляє шпигувати за Гессі свого симпатичного друга з Академії... Фінал у романі закритий та продовження не потребує.

Хоча твір і великий за обсягом та написаний у розміреному темпі, проте читається цікаво.

Переваги:

- 1) динамічний сюжет;
- 2) міське фентезі у вітчизняних локаціях;
- 3) несподівані повороти сюжету;
- 4) приємне ілюстроване оформлення розділів.

Недоліки:

- 1) забагато персонажів;
- 2) правила Грі дуже пунктирні (мені, наприклад, не зрозуміло, чому молодь зі всієї Європи масово не з'їхалася до Львова, адже Гра раз на 100 років, як таке пропустити?);
- 3) особисто мені хотілося б трохи більші відступи тексту від краю сторінки, але то вже коли сильно прискіпуватися.

Він охоплює невеликий проміжок часу: від підліткового віку головної героїні до початку дорослого життя. Загалом, у романі представлено близько 30 героїв, прописаних достатньо, аби в них не плутатися. Більша частина тексту присвячена Гессі та її буденному життю: поїздкам, обідам, заняттям танцями та фотографією тощо. Мова написання роману приємна, стиль витримано, читається легко. До того ж роман багатий афористичними роздумами, які можуть непогано піти на цитати у підліткової аудиторії.

Разом із цим друга сюжетна гілка – навчання Аїдена в академії – майже не розкрита: вона подається замальовками, яких не вистачає для розуміння світу. Опис богів з Академії чимось нагадує аніме – з зовнішності подається колір очей та волосся, поведінка учнів дуже нагадує японських школярів з мультфільмів. Загальна атмосфера трохи співголосна «Мандрівному замку», але не книзі, а саме екранізації Міядзакі.

Переваги:

- 1) Красиве оформлення
- 2) Колоритні персонажі
- 3) Спокійна, трохи меланхолійна атмосфера
- 4) Афористична мова

Недоліки:

- 1) Незбалансованість сюжетних гілок
- 2) Мало розкритий світ Академії

1913 рік. У Києві вільно сусідять люди й нечисть — упирі, чорти, перевертні, лісовики, польовики й водяники. Століттями підтримується відносний лад. Люди керують Імперією, нечисть чекає на повернення свого легендарного царя — Змія. Але одного дня все змінюється. В очереті біля Труханового острова, де здавна мешкають людиноподібні, знаходять приймака водяників з розпоротим животом. Доктор-змієголовець непохитний: загиблій — людина. Щоб розкрити таємницю і завадити новій війні між людьми й нечистю, залучають досвідченого слідчого Олександра Петровича Тюриня, який опинився у Києві проїздом. Але чи зможе він побороти власних демонів і побачити те, у що довгі роки відмовлявся вірити?..

КМ-Букс, 2018. - 416 с. ISBN: 978-966-948-117-7

Ія Новицька

Світлану Тараторіну я знала як авторку хороших оповідань, саме через це мене дуже зацікавив її перший великий твір. Роман «Лазарус» рекламували як міське фентезі, ретро-детектив, зомбі-апокаліпсис, і там дійсно намішано багато всього. Книга починається з передмови від Володимира Аренева, як на мене, доволі чесно, без маркетингових гасел: «купіть цей роман, він дуже хороший». У передмові, в основному, розповідається, чим ця книга відрізняється від більшості сучасного фентезі та до чого придивлятися, аби зрозуміти багатшаровий задум авторки. Тому текст передмови не скільки рекламує, стільки настроює на відповідний лад та задає читачькі очікування. Далі, як у п'єсах, йде великий перелік персонажів, з їх іменами та по-батькові, родом діяльності та расою (коли це не спойлер). Може здатися, що авторка вимагає від читача запам'ятати всіх і одразу, але такі побоювання даремні – у романі ці персонажі з'являтимуться невеликими групами, і не раніше, ніж читач встигне роззнайомитися і запам'ятати головних героїв.

За структурою «Лазарус» доволі «серіальний» - це по суті роман у новелах, де кожен розділ – окрема детективна історія з зав'язкою та куль-

мінацією. Разом із тим червоною ниткою крізь усі розслідування проходить особиста драма головного героя, що у кінці твору зв'язує всі його пригоди у цілісний сюжет. Якщо постаратися, то можна намацати і другу сюжетну гілку – це історія Змія – давнього бога кївської нечисті, яку головний герой дізнається з загадкової книги, котру читає уривками під час розслідувань. Змій і головний герой від початку протиставляються один одному, та протягом книги цікаво спостерігати, як вони «дорослішають», змінюючи погляди на фундаментальні для себе речі. Тому у плані розкриття персонажів у романі все добре.

Кілька слів про сюжет із мінімумом спойлерів. Отже, головний герой – Олександр Тюрин – чиновник із особливих доручень, будучи проїздом у Києві, потрапляє у круговерть містичних та політичних заворушень. Дія роману відбувається напередодні Першої світової війни, але у Києві готова спалахнути своя локальна війна – між нечистю на людми. У Києві Світлани Тараторіної люди й нелюди мешкають поряд та інтегровані в економіку, відповідно своїм здібностям: водяники, наприклад, працюють на пароплавні компанії, мавки та русалки – у домах розваг тощо. Є серед нечисті і політики, і купці, і багато хто – от

тільки не всім людям це подобається, доходить до відкритої ненависті та погромів. Тому, якщо шукати в романі подвійне дно, то ця книга, перш за все, про ксенофобію (нечисть легко замінюється на нацменшини, а авторка навіть спрощує цю мисленеву задачу, наділяючи персонажів відповідними прізвиськами: вампірів – польськими, чортів – єврейськими тощо). І посил її, як на мене, в тому, що треба вчитися співіснувати з «несхожими», інакше можна стати тупим «зомбі» у війні без переможців.

Окремо треба сказати про те, що письменниця добре попрацювала з історією Києва початку ХХ ст. У книзі згадуються місця і будівлі того періоду, яких вже й немає. Второпати, що і де відбувається, допомагає карта на форзацах. Світлана Тараторіна також непогано пройшла по історичних подіях та відомих персоналіях: у романі побіжно згадуються Шевченко, Франко, Донцов, Сікорський, Булгаков – та багато хто ще, і до того ж не всі з них належать до людської раси. Цікавою також є спроба поєднати міфи у спільний сюжет: від створення нечисті до легенд про Кия, трьохголоваго Змія, Кирилу Кожум'яку та Віщого Олега. Вийшло зв'язано, і доволі оригінально.

Загалом, «Лазарус» - дуже хороший та впевнений дебют Світлани Тараторіної, який можна рекомендувати всім любителям фентезі, міфології та сучасної української літератури. До речі, до придбання книги я неправильно читала її назву, наголос треба на першому складі, бо там (спойлер?) похідне від Лазаря. Книга залишає по собі приємний післясмак «на подумати» і має місце «для маневрів», якщо авторка захоче писати продовження.

Плюси:

- 1) атмосферно (кожна історія – це фактично добре промальована невелика локація: Труханів острів, Міська Дума, чи Лавра, з яких складається розуміння світу);
- 2) мовна стилізація під період;
- 3) колоритні персонажі (як головні, так і епізодичні);
- 4) оригінальний погляд на нечисть (зокрема, мавки, настільки прозорі, що через шкіру видно внутрішні органи, чи водяники з фізичними властивостями кульки з водою);
- 5) безліч відсилок до історичних подій та крашанок/пасхалок (мені здалося, що я побачила навіть відсилку на «Hold the door!» з «Гри престолів», але це не точно);
- 6) багатощаровий сюжет.

Мінуси:

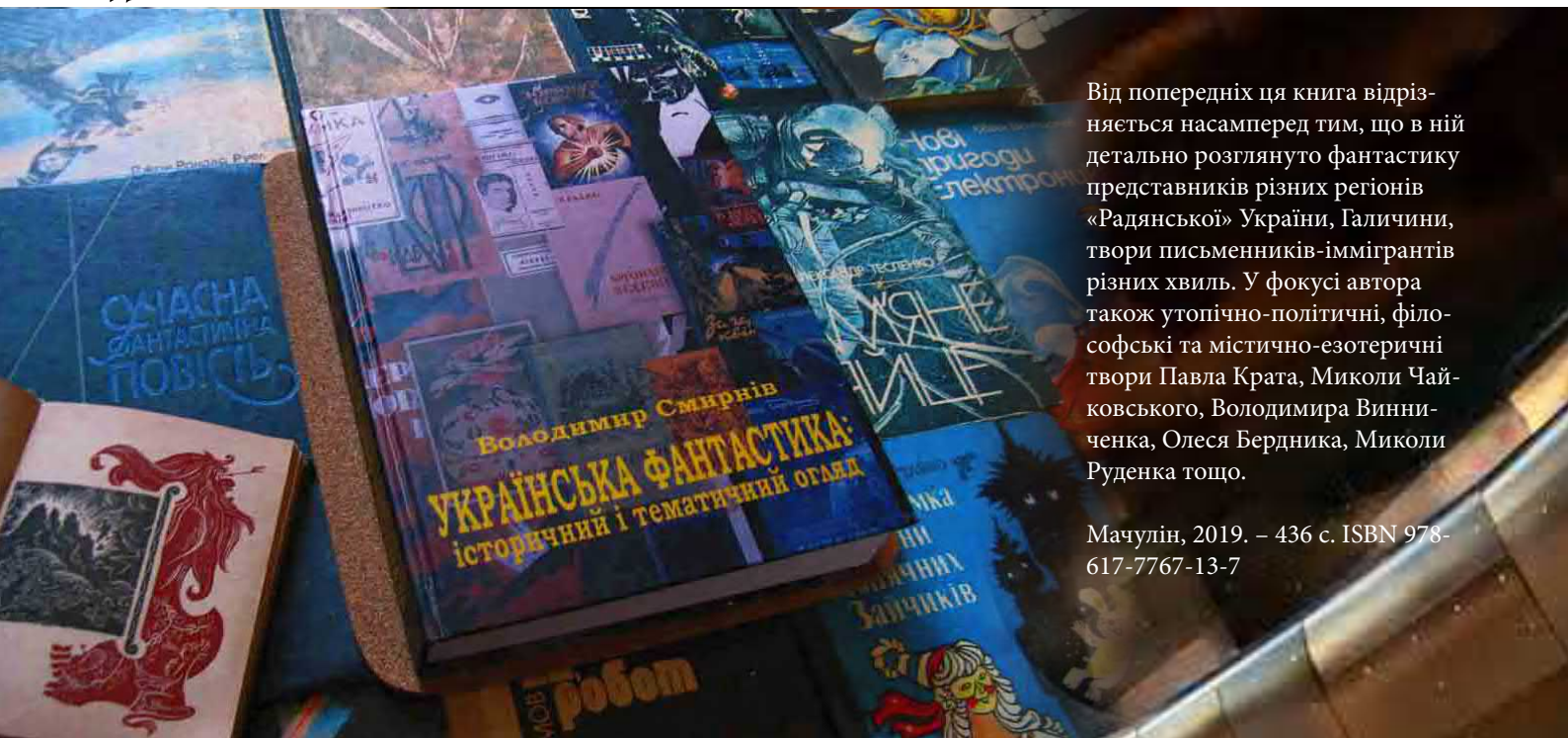
- 1) мотивація та логіка деяких персонажів нечітка (іноді персонажі поводитися у ключових моментах певним чином, бо так треба сюжетно);
- 2) деякі моменти наприкінці здалися притягнутими за вуха (там, де треба було зшити все воедино);
- 3) детективу у повному сенсі не вийшло (бо більшість розв'язок виламувалися навіть із фентезі-світу, а читач ще не «обжився» там, і не міг сам бути «слідчим», як у детективах);
- 4) деякі речі сприйнялися як рушніці, що не вистрілили (зокрема, я очікувала більшого від місцевого аналогу меланжу);
- 5) в оформленні книги не вистачає змісту з посторінковим вказівником розділів.

Роман «Лазарус» - одна з тих книг, після яких хочеться й далі шукати інформацію, аби краще зрозуміти всі відсилки, які автор розкидав у тексті. Книга заслуговує не одне прочитання, і, можливо, саме через це вона привернула увагу літературних критиків, зазвичай, байдужих до жанрової фантастики.

«Лазарус» отримав престижну відзнаку від «ЛітАкценту». Його визнали кращою прозовою книгою 2018 року.

Від попередніх ця книга відрізняється насамперед тим, що в ній детально розглянуто фантастику представників різних регіонів «Радянської» України, Галичини, твори письменників-іммігрантів різних хвиль. У фокусі автора також утопічно-політичні, філософські та містично-езотеричні твори Павла Крата, Миколи Чайковського, Володимира Винниченка, Олесь Бердника, Миколи Руденка тощо.

Мачулін, 2019. – 436 с. ISBN 978-617-7767-13-7

Ія Новицька

Нещодавно світ побачила унікальна книга – монографія, присвячена українській фантастиці. Її непересічність полягає одразу в декількох речах.

По-перше, вона написана канадським науковцем. Його звали Володимир Смирнів, і він походить із української діаспори.

По-друге, монографія писалася автором вже на пенсії, вона зроблена з абсолютно щирим бажанням розібратися в українській фантастиці. І це відчувається з тексту.

По-третє, книга унікальна ще й тим, що вводить до літературного дискурсу невідомих вітчизняних письменників-фантастів – репресованих та «наданих забуттю» радянських авторів і цілу плеяду письменників-емігрантів.

По-четверте, поява цієї книги українською мовою стала можливою завдяки зусиллям групи ентузіастів, які заручилися згодою автора, і своїми силами переклали та надрукували її текст.

Ну, і по-п'яте, книга уміщує аналіз українських фантастичних творів (переважно НФ) з поч. ХХ ст. і аж до 90 рр., що робить її чи не найповнішою тематичною монографією за останній час. До того ж у якості бонусу до тексту монографії у кінці книги наводиться хронологічна бібліографія української фантастики (1906-1999 рр.), укладена В. Карацупою. Чималий доробок, еге ж?

Хоч представлена книга і наукове видання, її вирізняє доволі проста мова, не переобтяжена лінгвістичними термінами та довжелезними

цитатами. Особисто мені подобається, як автор розставляє акценти та структурує матеріал. Книга побита на розділи, частина з яких розповідає про твори українських фантастів в залежності від тематики (наприклад, «Подорожі у просторі і часі», «Зустрічі з прибульцями», «Еволюція і роботи», «Космічний сміх: гумор у фантастичних творах» тощо). Інша частина розділів присвячена аналізу окремих фантастичних творів тих авторів, що були знаковими для жанру, з точки зору автора монографії (зокрема, «Сонячної машини» В. Винниченка, «За силу Сонця» М. Чайковського, «Зоряного Корсара» О. Бердника).

Читаючи цю книгу, можна дізнатися багато цікавих моментів із історії української фантастики. Наприклад, що «Сонячна машина» В. Винниченка – це не перший український утопічний роман. Першою українською утопією була книга «Коли зійшло сонце: оповідання 2000 року» П. Крата, опублікована у Торонто. Вона побачила світ у 1918 році, на 10 років раніше за твір В. Винниченка. А перший політ у космос в українській фантастиці описаний не Володимиром Владком у «Аргонавтах всесвіту» (1935), а М. Капієм у повісті «Країна блакитних орхідей» (1932). На жаль, через політичні погляди М. Капій потрапив у немилість до радянської влади, і його ім'я довго не згадували. Цікаво також, що українські фантасти не любили слова «андроїд» та «кіборг», вигадуючи замість них свої терміни. Наприклад О. Тесленко вживав слово «біокібер» для опису людиноподібних механізмів,

створених для служіння людям. А І. Росоховатський ввів термін «сигом», що означає «синтетичний гомо сапієнс». У його фантастиці сигоми – це велетенські роботи зі свідомістю людини, які можуть технічно самовдосконалюватися і літати досліджувати віддалені планети без скафандрів та кораблів. Багато уваги приділено також книгам О. Бердника, які В. Смирнів доволі детально препарує, критикуючи автора за «апостольство» та нездорове захоплення езотерикою (сонцеїдством, боголюдством, психічними двійниками, злиттям із ноосферою тощо). Цікаво було прочитати, як В. Смирнів протиставляє концепцію еволюції людства в О. Бердника, котра передбачає подальше перетворення людей на енергетичні сутності, поглядам О. Тесленка й І. Росоховатського, що описують майбутнє людства через кіборгізацію, тобто поєднання людини і машини.

Загалом, у книжці міститься аналіз багатьох творів, опрацьованих автором, із ухилом в українство. Наприклад, про перших вітчизняних жінок-фантастів, або про зображення у творах персонажів-українців, чи про технології, вигадані нашими фантастами та про їхнє бачення майбутнього (спойлер: багато хто описував незалежну Україну). Разом із тим, аналіз не закінчується виключно на нашій фантастиці. Автор порівнює українську фантастику із зарубіжною, яка виходила у той час, описуючі, на скільки вітчизняні письменники були «у тренді» або творили щось унікальне. Наприклад, на поч. ХХ ст. доволі відокремленою для української фантастики була тема альтернативних джерел енергії, зокрема, сонячної. Вона згадується в творах кількох непов'язаних між собою письменників, які придумали їй зовсім різне застосування (зокрема, М. Чайковський вперше у світовій літературі описав принцип роботи сонячної батареї, і це майже за 30 років до її винаходу!).

Разом із цим автор монографії докладно розповідає, хто з українських фантастів «запозичив» ідеї з творчості зарубіжних письменників. І наводить конкретні приклади цього «неподобства». Наприклад, П. Крат у романі «Коли зійшло сонце» «запозичив» практично всю фабулу із роману Е. Беллами «Погляд назад», хоч і з окремими розбіжностями, зокрема, у біографії головного героя. Письменник-емігрант Ю. Балко (псевдонім), що надрукував повість «Інженер Марченко» (1947), описує українського вченого, який захопив світ на літаючому кораблі, озброєному вібраторами. Вібратори – це прилади, що вібрують, створюючи щит або промінь, а не те,

що першим спадає на думку. От тільки схожі прилади були описані у німецького фантаста К. Лассвіца і називалися «електропістолетами». Такі співпадіння стосуються й інших винаходів та сюжетних поворотів в обох творах.

Якщо говорити про те, чого мені хотілося б побачити більше у монографії, то це аналізу творчості фантастів з урахуванням їхньої біографії. Місцями В. Смирнів проговорює ці речі у тексті, але не надто їх співставляє. Наприклад, у згаданому романі «Коли зійшло сонце» автор зобразив головного героя іммігрантом до Канади. У той час, як і сам П. Крат був іммігрантом до Канади. У «Зоряному Корсарі» О. Бердника є яскрава персонажка на ім'я Громовація, проте в монографії ніде не вказано, що так само звуть доньку письменника. У творі «Корида» О. Тесленка наводиться опис суворого тренування космонавтів, яке здужує тільки один курсант на прізвище Савченко. Що це – співпадіння чи тонка відсилка до реальної людини (в нас було два фантаста з таким прізвищем), так і залишається загадкою. Певно, якщо поставити за мету проаналізувати українську фантастику у цьому розрізі, звідти можна витягти більше цікавих речей.

На останок кілька слів про українське видання. Книга зроблена добротно, в твердій палітурці, її приємно тримати в руках. Всі розділи, які перекладали різні люди, читаються рівно. Має місце кілька одруківок, але їхня кількість не критична, і не сильно кидається в очі. Загалом, вийшла дуже цікава і важлива з точки зору літературних досліджень робота.

Переваги:

- 1) Масштабне дослідження української фантастики за період майже у 100 років.
- 2) Вдала структура роботи і хороша подача матеріалу.
- 3) Введення до літературного дискурсу невідомих та забутих фантастів.

Недоліки:

- 1) Мають місце самоповтори окремих фактів у різних розділах монографії.
- 2) Роботі, на мій погляд, дуже не вистачає висновків, або післямови – узагальнюючого слова від автора.
- 3) Деякі думки видаються дискутивними. Зокрема, автор не вважає утопіями твори, де описано окрему локацію (хай і утопічно). На його думку, утопія має бути глобальною і показувати функціонування всього світу.

Тунгуська катастрофа 1908 року обернулася тим, що терени Євразії опанували люті, які заморожують усе: від металів до історії. Велика війна не відбулася, а Росія залишилася імперією під Кригою, казково багатою на коштовні копалини з дивовижними властивостями. Польські підпільники далі змагаються за незалежність, а один із них, потрапивши на каторгу, начебто навчився розмовляти з лютими і став героєм легенд під іменем Батька Мороза. Царська політична поліція, щоб використати Батька Мороза у власних цілях, виряджає на побачення з ним його сина — молодого математика і запеклого картяра Бенедикта Герославського.

Астролія, 2018 (у двох томах).

Святослав Чирук

Отже прочиталося «Крига».

На цю книгу я чекав довго, тому не можу просто розказати про неї як про черговий роман, випадково придбаний на ярмарку і прочитаний поміж іншим. Ні, я чекав на цей текст як мислитель на здобич, як собака на кістку, зрештою – як китаєць на труп ворога, бо я вже починав по трохи його ненавидіти, так довго він не з'являвся. Зрештою, – крига скресла. Вдалося не тільки придбати книгу одним із перших, але й підписати її у автора. А потім знову якісь пригоди – читання роману в автобусах, маршрутках, потягах, в готелях різних міст (як мінімум 3-х), хворим, сонним, втомленим, так що на якийсь момент відчулося себе героєм книги, який подорожує Транссибірською магістраллю, і цей шлях ніяк не завершується.

Ця книга, наче саме життя. Довге і важке, сповнене страждань і безглузких рішень. Ти переживаєш його разом із героєм, метафорично і фізично, бо прочитати майже 1500 сторінок хочеш-не хочеш, а швидко не вдасться.

Якщо судити суто за формальними ознаками, то «Крига» – це альтернативна історія, але насправді роман набагато глибший, зі своєю філософією. Коріння цієї історії сягають далекого 1908 р., коли в землю влучив Тунгуський метеорит (український переклад книги вийшов у ювілейний, 110-й рік після його падіння). Саме тоді на Землі щось змінилося – у Сибіру почали з'являтися «люті» – чи то істоти, чи то не істоти (але явно не органічна форма життя), схожі на гігантські сталагміти, які могли вростати у землю, а потім знову «виморожуватися» в іншому місці. Вони

переміщувалися по підземним шляхам, що ніби судини, обплітають нашу планету. По цих шляхам, «шляхам мамутів», вони пройшлися по всій Російській імперії, досягнувши навіть Варшави. Усюди, де проходили, вони несли з собою холод і зиму, яка вже не відступала. Замерзло. Замерз політичний лад, замерзли характери, замерзли ідеї. Російська революція не відбулась, не трапилось і Першої світової. України немає, Польщі немає. Пілсудський на Далекому Сході займається диверсіями проти росіян на користь японців. Батька головного героя, з яким у нього були не найтепліші стосунки, було заслано до Сибіру, а тепер працівники новоствореного «Міністерства Зими» відправляють до нього сина – Бенедикта Герославського, щоби він поговорив із ним, бо той, начебто, вмів говорити з «лютими», а той, хто керує «лютими» керує Зимой, тобто самим ходом історії. Йому купують квиток на Трансиб і відряджають до Іркутська.

Власне, більша частина першого тому присвячена По прибуттю на місце призначення розгортаються дві детективні лінії, одна з них – це намагання головного героя второпати розклад політичних сил, у які його виявилось втягнутим, а інша – зрозуміти, що трапилось з його батьком. Мета героя – вирудити експедицію на його пошуки. Такий в нього квест. Паралельно із цим нас знайомлять із новою фізикою та біологією цього світу, які також дещо відмінні від нашого. Те, що це альтернативний світ видно, вже навіть із зовнішнього вигляду «Зимного» Іркутська, з його дивакуватою архітектурою. Але на цьому автор не зупиняється. Таблиця Менделєєва тут більша – існує метал «тунгетит», якому притаманні

деякі специфічні особливості, окрім світла існує тьміло, є специфічна електрика. Під тиском Зими по-своєму працює теорія ймовірності, ба, навіть людські характери зазнають впливу Криги. Зізнаюсь відверто, другий том видався мені цікавішим за перший, бо тут відбулося більше подій, атмосфера нагніталася краще і було більше фактажу про світ (до-речі, щодо деталей, то у книзі є навіть свої власні «зомбі»).

Одразу варто зазначити, що роман – це не апологетика Російської імперії. Він написаний поляком з точки зору поляка, тобто представника пригнобленої нації, який аж ніяк (набагато менше ніж могли українці) не почував себе «руським». Політичний і соціальний лад також не ідеалізуються. Життя цього аж занадто «довгого XIX ст.» показано не прилизаним, з купою проблем, з невпорядкованим побутом, із характерними (і вигаданими) для цього часу релігійними сектами. На це відчуття грає навіть стилістика твору. Це не Акунін і не Бушков, які вгвинчували у цілком сучасний текст кілька застарілих слів «для антуражу». У Дукая стилістика роману наслідує стилістику російського роману XIX ст. Автор дуже ретельно продумав світ і тонко поєднав його невидимими нитками з Росією попереднього періоду. Наприклад, указ «Про укріплення початків віротерпимості» 1905 р., який справді мав місце і лише штрихом згадується у книзі, пояснюючи окрему деталь. Справжні політичні діячі, справжні філософи зі справжніми працями, які згадуються поряд із вигаданими, які ці люди змогли б написати, якби жили у світі «Криги». Вловлена атмосфера. А отже віриш, що це СПРАВЖНІ 1920-ті, хоча вони й вигадані і дещо відстають від свого часу.

Звісно, ніщо не ідеально, як не є ідеальним і цей роман. Перш за все, що мене напружувало – це філософські роздуми і монологи головного героя. Гадаю – це могло бути наслідування Достоевського, плюс вони дещо допомагають зрозуміти світ, але вони сильно навантажують читача, особливо в першому томі (якщо побачите їх одразу ж після першої глави, не лякайтеся). Інший момент пов'язаний із ритмікою твору. Тексти сучасних книг часто діляться на фрагменти-цеглини, в яких змінюється сцена. Це – генетичні родичі кіномонтажу у літературі. Людина, яка не бачила кіно, не зможе це уявити, а тому їх не було у літературі XIX ст. В цей час сцени мінялися, але не так часто. Так от «сповільнення» ритміки роману (щоби він міг відповідати почесному званню «останнього роману

XIX ст.» в Дукая іноді відбувається за рахунок «зліплення» цих блоків шляхом прибирання знаків «Enter». Але сцени все одно змінюються! Через це буває важко читати, бо на таких моментах постійно «чіпляєшся», а іноді просто не можеш зрозуміти, що сцена змінилася (можливо, навіть хронологічно) і потім ловиш себе на думці «Стоп! Не зрозумів» і перечитуєш. Інший мінус – іноді не зовсім чітко розумієш (з точки зору фабули), що відбулося (найяскравіший приклад – зустріч головного героя з батьком). Нарешті, структура роману розсипається, складається враження, що він писався не за планом, а за навіюванням, сюжет гливкий, але, здається, що в цьому міг бути авторський задум, бо загалом це збігається з ідеєю твору. Ну і нарешті книгу просто втомлюєшся читати.

Звісно ж, кілька слів слід сказати і щодо зовнішнього оформлення та перекладу. Книга зроблена охайно і її приємно тримати у руках (ляссе не розлазиться!). Зображення на обкладинці відповідають змісту, хоча червоний колір, яким написано ім'я автора, ріже мені очі. Як людина, яка не знає польської і не читала твір в оригіналі, оцінити переклад я не можу, але я довіряю пану Андрію Павлишину і з огляду на його коментарі, вважаю, що він зробив величезну роботу. Перед ним стояло складне завдання, бо треба було наслідувати польські переклади російської класики. Тому іноді в тексті використовуються застарілі українські слова, а іноді – русизми, виділені курсивом, що було потрібно для колориту. Окрім того, згідно з авторським задумом, життя у Кризі позбавлене власного «я», воно затерте, і те, що ви робите, робите не ви, а воно само якось «діється» (цим зумовлено і мої викрутаси на початку відгуку). Гадаю, переклад вийшов вдалим, оскільки через нього не перечіпаєшся, а кількість малозрозумілих слів невелика, та й то, їх значення можна зрозуміти за контекстом.

Плюси:

- 1) Ідея
- 2) Знання матеріалу
- 3) Стиль
- 4) Емоційна складова
- 5) Продуманий світ
- 6) Відчуття достовірності

Мінуси:

- 1) Перевантаженість філософією
- 2) Спотикання в тексті
- 3) Гливкий сюжет
- 4) Незрозумілі моменти

Після війни, прозваної джигадом Муад'Діба, Пол Атрід посідає імператорський трон і запроваджує новий, фрименський, лад. Здавалось би, нарешті як на Дюні, так і в Галактиці повинні запанувати мир і спокій. Проте колись могутні, а тепер позбавлені влади династії жадають реваншу. Їм відомі слабкі сторони Імператора — його дар передбачати майбутнє, яке, на жаль, він не може змінити. Месії Дюни зостається тільки одне — бути Месією до кінця.

Про автора:

Френк Герберт — автор масштабної фантастичної саги «Хроніки Дюни», яка давно вже стала культурною. Перекладена десятками мов, вона здобула мільйони шанувальників у всьому світі, обігнавши в рейтингах навіть «Володаря персів». Тепер це вже класична, еталонна сага, в якій ідеться про вічну боротьбу і жагу до перемоги, про вірність і зраду, про ціну справедливості і вибір шляху.

КСД, 2018(2019). - 256 с. ISBN 978-617-12-4964-6

Ія Новицька

«Месія Дюни», як, власне, і «Дюна», починається з передмови Браяна Герберта, сина автора. У ній розповідається, що книгу не дуже добре сприйняли читачі та критики, але вона є перехідним містком до третьої частини. Погоджуйчись із думками Браяна, тим не менш, хочу сказати, що книга однозначно варта уваги. Проте, вона може зацікавити зовсім не тим, чого від неї очікують.

Після подій першої книги пройшло 12 років. Пол Муад'Діб править разом із сестрою, будуючі щось на кшталт теократичної імперії. Його війська, що складаються з фрименів, розлітаються по всьому космосу: хтось вмотивований ідеєю, а хтось заради того, щоби побачити море. Вони підкорюють планети, знищуючи мільярди людей та несучи джигад. Проте, впливові заколотники, серед яких багато знайомих персонажів із першої книги, збираються разом, аби змінити порядок речей. У цьому сенсі книга схожа на «Дюну», а саме на ту її частину, де йдеться про замах на герцога Лето. Автор знову грається з сюжетом, відомим наперед персонажам-провидцям, та своїми фірмовими «планами всередині планів» та «розмовами всередині розмов». Усім багатозначностям та нашаруванням приділяється дуже багато авторського

аналізу, через що сюжет розгортається повільно, мов сонний пустельний хробак.

Разом із цим з «Месії Дюни» зникло багато родзинок, за які полюбилася перша книга. Зокрема, масштабність подій зменшилася до розміру окремих локацій на Арракісі. У книзі немає великих битв та епічності. За структурою роман також став простіше: там прописана лише одна сюжетна гілка (і є дві куці: про Алію та заколотників). Зник і екологічний посыл, перетворившись на пунктирне нагадування. Фактично, автор не вводить до книги нічого нового, спекулюючи на старих вдалих знахідках, на кшталт пустельного світу, арабського антуражу та роздумів про обраність. Але у другій книзі планета Дюна вже не викликає такого захоплення, бо до неї звикаєш, а інших тригерів для розквіту уяви не спостерігається. Герберту довелося штурмувати читачькі уподобання іншими прийомами, і «Месія Дюни» варто прочитати хоча б заради цього авторського експерименту.

Книга густо сповнена роздумами про владу та релігію. Читаючи її, я ловила себе на відчутті того, що переді мною античний філософський трактат, де думки філософа замасковані у сюжетний твір із діалогами. У «Месії Дюни»

зашкалює концентрація афористичних висловів (часом неймовірно пафосних), на користь яких в жертву приносяться динаміка та свобода волі персонажів. Через це мені здається, що «Месія Дюни» вийшла доволі інтимною, у ній Герберт хотів розповісти про важливі та наболілі для нього речі, і просто не знайшов кращої можливості, ніж укласти їх в обгортку комерційно успішної «Дюни». Через «Месію Дюни» можна спробувати відчути світогляд автора із його фаталізмом, схильністю до пошуку таємного сенсу і розчаруванням у ідолах, релігіях та політиці, що було для нього актуальним під час написання книги. Тому, певно, назву «Месія Дюни» можна зрозуміти двояко: це й Пол Атрід, що став обраним одразу для кількох спільнот із книги, і Френк Герберт, який проповідує свої майже ніцшеанські погляди на богопадіння.

Тож «Месія Дюни» - не «розчарування року», як про неї писали критики, згадані у передмові. Вона просто інша і має потрапити в певний настрій, щоби сподобатися.

Окремо кілька слів хочу сказати про переклад і українське видання. Перша книга була передруком ювілейного ілюстрованого видання від «Folio society» (2015). На жаль, у «Folio society» вона єдина виходила у такому оформленні, тому «КСД» у другому томі довелося імпровізувати, і там геть немає ілюстрацій.

У «Месії Дюни» «КСД» максимально наслідує оформлення «Дюни»: обкладинка так само приємна на дотик, є ляссе, ті самі шрифти. А от словника, на жаль, немає: передбачається, що читач пам'ятає усі терміни з першої частини, а нові незрозумілі слова подаються зносками.

Слід сказати, що у «Месії Дюни» змінився перекладач. У першій книзі А. Пітик і К. Грицайчук започаткували прокозацьке трактування фрімерів, що збираються на Січах, і навіть провели невелике літературне дослідження, щодо походження слова «Sietch», яке вживав Герберт. На мою думку, інтерпретація дуже влучна, особливо враховуючи те, що автор хотів наситити текст максимальною кількістю пластів із відсилками. Мабуть, незалежно від того, чи мав на увазі Герберт саме козацькі Січі, така інтерпретація йому мала б сподобатися. До речі, у «Месії Дюни» є цікавий момент про сліпого фрімена, що грає на музичному інструменті і співає тужливу пісню. В моїй уяві

Продовження наслідує оформлення першого тому, хіба що без ілюстрацій.

миттєво намалювався образ сліпого кобзаря, що знову ж таки наштовхнуло на думку, що перекладачі з «Січами» були на правильному шляху. Перекладачка другого тому Н. Михаловська продовжує цю традицію: всі назви та імена дбайливо збережені. За можливості вона також наводить зносками етимологію незрозумілих слів і промовистих назв, щоби зорієнтувати читачів. Переклад читається рівно і плавно, хоч пару разів я зустрічала одруки і не зовсім зрозумілі вирази (але куди без цього у першому виданні?). У цілому, достойна книга в достойному оформленні, яка хоч і поступається оригіналу, але все одно дозволяє зануритися у таємничий піщаний світ.

P.S. До речі, якщо для хробаків вода – це смертельна отрута, як вони так спокійно їдять людей, котрі майже повністю складаються з води?

Переваги

1. Афористичність висловлювань та філософські погляди автора.
2. Символізм
3. Фінал, що викликає суперечливі емоції.
4. Повернення знайомих персонажів
5. Приємне українське видання.

Недоліки:

1. Повільне розгортання сюжету.
2. Надмірний пафос.
3. Спрощення сюжету та функціоналу героїв.
4. Використання вже відомих ходів та елементів антуражу, вторинність.
5. Відсутність словника.

Майбутнє – невідворотне й невблаганне. Воно наближається до нас зі швидкістю космічного корабля «Серце п'їтьми», що дивним чином знову повернувся на орбіту Землі. От тільки що принесло це «Серце» – і чи буде кому зустріти його на Землі?

Людство дійшло до межі, кількість змін досягла критичної маси – і схоже, от-от настане кінець не тільки світу, яким його знали всі ці тисячі років. Зникають суспільства, знецінюється сенс, розмивається пам'ять. І що далі, то примарніша межа між людиною з плоті й крові та свідомістю, що існує у цифровому, віртуальному світі. Може, той віртуальний світ – єдиний прихисток людства? На планеті, яка охоплена епідемією войовничої Сарани та модифікованими «вампірами», не лишилося нічого, за що варто було б боротися. Чи, може, все-таки лишилося?..

Видавництво Жупанського, 2018. - 408 с. ISBN 978-966-2355-97-0

Святослав Чирук

Отже, вирішив по гарячих слідах поділитися враженнями від щойно прочитаної книги Цезарія Збешховського «Голокост F». По-перше, слід віддати належне видавцю – Олексію Жупанському, український переклад книги вийшов не тільки раніше за російський (який зараз готується), – це взагалі її перший переклад. Оформлення книги мінімалістичне, але оригінальне і відповідає змісту, навіть форзаці зроблені з тематичними картинками, що українськими видавцями часто упускається. Загалом, книгу приємно тримати у руках.

Книга складається не тільки із роману «Голокост F», але і з частини оповідань, які так чи інакше пов'язані із всесвітом роману і вміщені у її другій половині. На презентації говорили, що книгу можна починати читати як із початку, так і з оповідань, але прозоро натякали, що з оповідань все-таки краще. Я вирішив дослухатися до порад, про що абсолютно не пожалкував. Оповідання, на мою думку, стилістично кращі за роман, у них відчувається певний настрій (достатньо депресивний, але все-таки настрої), вони концептуально завершені і РЕАЛЬНО допомагають зрозуміти, про що іде мова у романі, бо у ньому, як виявилось, автор не заморочував себе такими другорядними речами, як пояснення, і читач мусив зрозуміти

все сам. Отже, оповідання дають читачу необхідний контекст і ... дають зрозуміти, що автор далеко не безнадійний письменник.

Сам роман можна охарактеризувати як кіберпанк із прицілом не релігійну філософію. До речі, чому у назві присутнє слово «Голокост» – цілком зрозуміло, але ось чому «F» – не дуже. Є повні алюзії між Апокаліпсисом і точкою сингулярності.

Оповіді про що власне книга доволі складно, бо, здається, що значна частина інтриги тримається навколо питання, що власне відбувається? А отже, розповісти про це без спойлерів важко, але спробую. Дія розгортається на Землі після досягнення точки сингулярності чи Апокаліпсису (Бог полишив Землю), що відбулось доволі раптово, але не всі це усвідомили. Люди почали апгрейдитись електронікою задля різноманітних цілей – задоволення, навчання та ін., та чимало із них нахпалились вірусів із Синету (аналог Інтернету) і через це з'їхали з глузду. Проблема в тому, що певна сутність змушує їх атакувати «нормальних» «людей». Люди гуртуються біля великих і багатих родин, які живуть у нових «замках» – величезних бетонних дотах (головний герой – член такої багатії родини). Утім, «люди» не дарма взяті у лапки, бо у світі існує технологія за допомогою

якої свідомість людей може записуватись і триматися у такій-собі «чорній скринці» – колиці. Технологія доступна лише багатим (привіт серіал «Видозмінений вуглець»), але тут постає питання, чи є репліка з репліки людської свідомості справжньою людською особистістю, тим паче, тією самою особистістю? (ці питання у книзі підіймаються). Не кажучи вже про повсюдне засилля штучних інтелектів, андроїдів, бойових роботів та ін., які виступають на боці «людей» проти «зомбі», які дійсно були колись людьми. Хто з них люди? Ну і, власне, гадаю,

що надзвичайно велике значення у книзі мають т.зв. «френічні» (імовірно, від грецьк. φρήν – розум) технології,

що з'явилися вже після перетину точки сингулярності. Цілком можливо, що це не просто технології (чи не через них роман називається саме голокост «F»?), але годі про це.

Попри те, що за обсягом роман невеликий (близько 200 стор.), навіть не сподівайтесь швидко його прочитати. Текст надзвичайно щільний, містить чимало термінів і, найголовніше – обманних ходів. Читати треба дуже уважно, бо може так трапитися, що те, про що ви читали кілька сторінок, насправді було глюком, а потім про це сказано лише в одному реченні. Іще раз хочу наголосити, що автор не дуже заморочував себе поясненнями світу, тому навіть якщо ви прочитаєте всі оповідання, про багато речей у книзі вам доведеться здогадуватися, бо на них маються лише натяки. Це стосується як світу, так і біографії головного героя. Фінал книги також не пояснить вам багато, а швидше ще більше заплутає. Чи є вся книга глюком чи глюком є фінал? Чи був глюк? Здогадайтесь самі.

Через щільність тексту, пастки для читача та натяки мені часто доводилося перечитувати певний абзац по два-три рази, бо я розумів, що прочитав його не досить уважно і раптом не помітив чогось важливого. Текст подається

від першої особи – головного героя. Більшість історії іде у переказі, а не прямою дією, діалоги присутні, але практично завжди куці. Вам не знайти тут значних художніх описів, людських стосунків, що дасть змогу трохи відволіктись і відпочити, бо здається мені, що мова у книзі йде вже не зовсім про людей, а про тих, хто судомно чіпляється за елементи свого людського ества (за термінологією автора – постгумус). Окрім того, я б умовно розбив книгу на дві приблизно рівні частини. Перша із них доволі квола і дає читачу можливість зануритися у світ та познайомитися з героєм, а у другій починається квест, безпосередня дія.

Зізнаюсь відверто, книга мене втомила, я не отримав від неї насолоди (можливо, я просто не розумію кіберпанку?), сюжет мене не чіплав, і я безліч разів мав спокусу закинути її куди подалі. Змусив себе її дочитати виключно вольовим зусиллям. Визнаю, що у книзі є ідея і автор багато чого вклав у текст, але виконання (яке, схоже, було авторським задумом і мало грати на ідею) викликало у мене несприйняття, і я швидше прорубався крізь текст, а не плыв за його течією.

Переваги:

- 1) Оригінальний, хоч і не до кінця пояснений, світ
- 2) Авторська філософія
- 3) Цікаві фантастичні припущення
- 4) Непогані оповідання
- 5) Симпатичне мінімалістичне оформлення

Недоліки:

- 1) Важко читається через щільність тексту
- 2) Незрозумілі моменти
- 3) Відність діалогів та описів
- 4) Багато подій подаються у переказі, а не самою дією.
- 5) Довгий вступ перед початком дій

Кінець ХХІ століття. Розбалансоване людство зіштовхується з новою проблемою принципово іншого рівня – першим контактом. Та чи так легко контактувати з тим, хто, роздивляючись тебе майже упритул, сам не бажає з'явитися у фокусі твого зору? Надто, якщо і зір, і всі інші чуття, на які людство покладалося протягом мільйонів років своєї земної еволюції, виявляються нічого не варними, коли справа доходить до комунікації з «іншими», які формувалися за геть інакших умов, і для яких всі людські поняття і концепції поведінки нічого не варті, як позбавлене сенсу навіть саме розуміння контакту. Космічний корабель «Тезей» – вершинне досягнення земних технологій – вирушає на периферію Сонячної системи, щоб спробувати дізнатися про тих, хто кілька років тому несподівано відвідали Землю, за одну мить просканували її у всіх можливих спектрах і так само блискавично зникли, останньої миті надіславши кудись за межі Сонячної системи сигнал невідомого змісту.

Видавництво Жупанського, 2018. - 384 с.

Ія Новицька

Нарешті я прочитала «Сліпобачення» - жорстку НФ, яка відчиняє двері у недалеке майбутнє. Окрім самого «Сліпобачення» українське видання містить також два оповідання, вступне слово від Володимира Арєнева та післямову Пітера Воттса (між іншим, надзвичайно цікаву). Одразу попереджаю, що у відгуку є спойлери (але не більше, ніж у передмові).

За сюжетом після дивного знамення іншопланетян, що отримало назву «Вогнепад», до них відправляють космічний корабель, щоби налагодити перший контакт (цю сюжетну гілку я називаю Роршахом). Експедиція виглядає дещо гротескно: зокрема, місією керує справжній вампір (яких людство навчилося оживляти суто по-приколу), та й прибульців Пітер Воттс зобразив надзвичайно нетиповими, з іншою логікою, і це лякає набагато сильніше, ніж чергові лупаті людинофоби з «Марс атакує». Загалом, письменник дуже гарно передає хід думок, несхожий на людський (одні описання подій від особи космічного супутника чого варті!), тож головний конфлікт я б позначила так: що краще – самосвідомість без інтелекту чи інтелект без самосвідомості?

Інша сюжетна гілка - це опис Землі майбутнього. Цікаво, що про деякі речі Воттс розповідав на презентації у Львові, але після прочитання книги вони зазвучали по-іншому, зокрема, це стосується припущення про «ройову свідомість», до якої може призвести проект «Нейролінк» Ілона Маска. Загалом, у «Сліпобаченні» «земна» частина історії виглядає як декорація, проте маю сподівання, що в «Ехо-

Якщо довго дивитися на пляму Роршаха, вона почне дивитися на тебе

практиці» ця сюжетна гілка розкриється на повну.

І останній напрямок «препарування» роману стосується символізму. Це і промовисті імена, і Біблійні цитати (інколи перероблені), і міфічні алюзії. У тексті є навіть свій Ісус з терновим вінцем та власним хрестом, і ви дуже здивуєтеся, хто це. А корабель прибульців, який називає себе Роршахом, є відсилкою до проективної методики, де у чорних плямах кожен бачить щось своє – як на мене, хороша метафора таємничості. Окрім того назви зорельотів позичено з міфології: Тезей, Скілла, Харибда, Ікар, що додає своєрідної родзинки.

Оскільки «Сліпобачення» - це дуже міцна НФ, не дивно, що автор перенаситив текст фантприпущеннями, які базуються на наукових теоріях. Утім, не всі з них видалися мені життєздатними. Наприклад, у романі є персонаж Банда з дисоціативним розладом – в її голові живуть 4 осо-

бистості і всі – професійні лінгвісти. Це виглядає дуже мало ймовірно, бо альтерного, зазвичай, з'являються як захисна реакція на ситуацію, з якою не може впоратися основна персона. Тому їх характери карикатурні і дуже різні. До того ж після зміни особистості людина не пам'ятає, що робила до цього, або пам'ятає уривками. Тим неймовірніше виглядає Банда, всі особистості якої мають одну професію і однаково компетентні, та ще й можуть радитися поміж собою. Інший дивакуватий сюжет пов'язаний із персонажем Сірі Кітоном. Йому вилікували епілепсію вирізавши пів мозку (Воттс називає це радикальною гемісферотомією). Проте, для лікування епілепсії достатньо перерізати білу речовину між півкулями – мозолисте тіло – така операція реально практикується і називається комісуротомією. От тільки після неї є специфічні побічні ефекти – «синдром чужої руки» - фактично одна половина тіла живе своїм життям, хапає речі, заважає одягатися тощо (втім, сам Воттс пише про це у післямові). Єдине, про що Воттс умовчує, це те, що через певний час «синдром чужої руки» проходить, бо після перетину найбільших ділянок білої речовини зв'язок між півкулями поновлюється, адже залишаються мізерні, які згодом перерозподіляють сигнали. Тому те, що зробили з Сірі Кітоном, щоби вилікувати епілепсію, нагадує погоню з молотком за комарами – ефективно, але безглуздо. Цікаво, що сам Воттс ставиться до своїх ідей з іронією, зазначаючи у післямові, що деякі речі вгвинтив у текст, бо так треба було за сюжетом, або просто по приколу, як от вампірів.

І в останню чергу зачеплю найскладнішу тему – протиставлення свідомості й інтелекту. На мою думку, Воттс дещо спекулятивно оцінює дії, які людина робить несвідомо, зокрема, гру на піаніно чи водіння автомобіля. У психології ці речі називаються «автоматизмами» і вони б ніяк не сформувалися, якби не свідомість. І автоматизми, і стан вмикання не говорить про те, що ви у цей час несвідомі, бо ви пам'ятаєте, як вас звуть, хто ви і де, просто свідомість доволі енергоємна, і переводить в автоматичний режим багато процесів, щоби звільнити мозок для інших дій, але при цьому активно працює, і, враховуючи рівень технічно-культурних досягнень людства, – вона таки еволюційно корисна. Щодо зв'язку свідомості й інтелекту, то вони пов'язані: тварини з високим інтелектом демонструють більше ознак свідомості. Бо свідомість, рефлексія та уява – ко-

рисні в навчанні та створенні нового.

Хочу звернути увагу на те, що «Сліпобачення» – чудовий зразок того, як писати тверду НФ на базі гуманітарних та природничих наук (здавалося б, це неможливо, але ж ось воно!). Так само, як «Прибуття» («Історія твого життя» Т. Чана), роман показує, що біологія, нейрофізіологія, лінгвістика та психологія – не просто області знань, а вікно у світ нових фантастичних припущень про свідомість та інші цивілізації, що надзвичайно не схожі на нашу. Це може стати новим потужним напрямком фантастики XXI ст.

Якщо говорити про українське видання, то оформлення книги приємне. Мені подобається ідея з суперобкладинкою. Переклад, в цілому, нормальний, стилістично не чіпляється, щоправда зі зносками на початку перебір (перекладачі вишукували авторів кожного епіграфу). Втім, десь із середини книги вони на це забули. Маються деякі зауваження стосовно перекладу імен і термінів. Наприклад, відома психоаналітик Мелані Кляйн раптом стала чоловіком (!!!) (с. 143). Оприкрює й те, що орангутани в тексті вперто називаються орангутанґами. Така помилка – не рідкість, проте, коли бачиш її у науковій фантастиці з біологічним ухилом – це дещо розчаровує. Нарешті, використання слова «грані» у деяких місцях здається недоречним. Гадаю, краще було б замінити його на «риси» (риси характеру, риси особистості, риси зовнішності тощо), бо риса – це термін з психології особистості, влучний за контекстом, а грань – не несе такого смислового навантаження. Утім, ці зауваження не знецінюють роботу перекладачів, яким довелося опрацювати купу специфічної наукової лексики.

Підсумовуючи скажу, що «Сліпобачення» - це дуже сильна НФ, в якій окрім цікавих ідей є опис космічних та кібернетичних технологій, що колись можуть стати реальними, і дуже круто, що такі книги виходять українською.

Переваги:

- багато фантприпущень, що базуються на сучасних наукових досягненнях;
- дуже нешаблонні прибульці;
- символізм;
- авторська світоглядна філософія.

Недоліки:

- нерозкриті персонажі;
- не завжди зрозуміло, що відбулося;
- переобтяженість термінами.

Джаз Башара — злочинниця. Принаймні, певною мірою. Життя на Артеміді — першому місті на Місяці — легке лише для туристів і мільярдерів-диваків. Тож епізодичну контрабанду безневинних товарів можна не брати до уваги, чи не так? А надто коли тобі треба повернути борг, а зарплатні носія ледь вистачає на оренду житла... Усе змінюється, коли у Джаз з'являється можливість скоїти ідеальний злочин. Відмовитися важко: їй пропонують за це гарні гроші. Дівчині доводиться здійснити неможливе, але проблеми тільки починаються. З'ясується, що вона втрутилася у змову, мета якої — встановити контроль над усією Артемідою. І тепер її єдина надія на порятунок — ризикнути ще більше, аніж першого разу.

КМ-Букс, 2017. - 400 с. ISBN: 978-617-7535-19-4

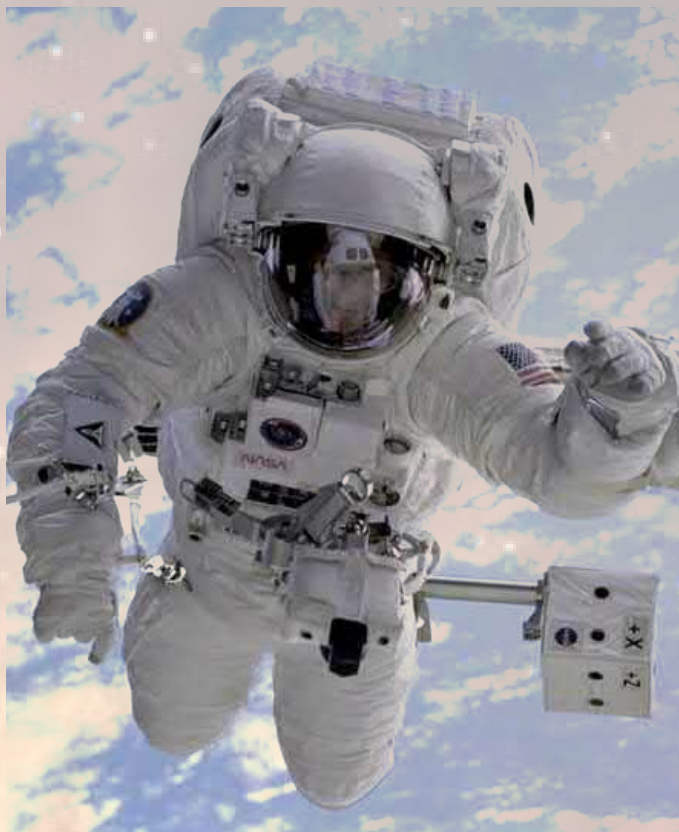
Ія Новицька

Після «Марсіянина» Енді Вейр вирішив перебраться трохи ближче до рідної планети і написав книгу про першу земну колонію на Місяці - Артеміду. Вийшло доволі бадьоро, з продуманою логістикою і фірмовими авторськими поясненнями до різних хімічних та фізичних процесів, які описані у сюжеті.

Серед персонажів є симпатична контрабандистка (головна героїня), купа її колег, родичів і друзів, і злі мафіозні синдикати. Сюжет схожий на американські кримінальні комедії, на кшталт друзів Оушена, де все розгортається за складним багаторівневим планом, а в кожного героя своя роль, яку йому щастить відіграти «на ура» (або не щастить). Серед героїв мені найбільше запам'ятався український вчений на прізвище Свобода, який винайшов багаторазовий презерватив (і не менш смішні уявлення автора про українців, які він вкладає у роздуми головної героїні).

Проте, перша і друга половини роману не виважені за динамікою: він надто довго розкачується, а вже зі середини – різко летить галопом у кар'єр. Перша половина книги давалася

важкувато, бо в ній майже нічого не відбувається, зате є купа описів, що і як працює, і де знаходиться на Артеміді. Така собі віртуальна екскурсія в уяві читача. Частина з цих фактів буде важливою для фінальної розв'язки, решта – додана суто для антуражу. І ця «решта» необґрунтовано велика. Автор добряче продумав життя на туристичній Місячній станції, і досконало описав тамтешній побут, облаштування, харчування, влітаючи в сюжет людей з різними хворобами та вадами, яким на Місяці жилося б краще, ніж на Землі, за рахунок гравітації (останнє, як на мене, вийшло доволі цікаво). Складається враження, що письменник хотів погратися з Місячною фізикою, смакуючи фантастичні припущення тільки заради того, що вони прикольні, і трохи загрався. Але, коли всі авторські задуми вставлено у текст, починається справжній сюжет з контрабандистами, корпораціями, кіллерами та синдикатами. Автор робить доступний опис фізичних та хімічних процесів, які згадає в тексті, і це додає роману особливого антуражу, як і в «Марсіянині».

За сюжетом головній героїні Жасмін, що живе і працює на Артеміді, і є ще тою шибайголовою, її знайомий-багатій дає не дуже законне завдання. Дівчина, звісно, погоджується, але все йде шкереберть. Починається детектив із переслідуванням – за героїнею полюють кіллер, надто принциповий полісмен, а також колеги по роботі і родина, які просто хочуть розібратися, що відбувається. І щоби привести своє життя до ладу, героїня має об'єднати всіх своїх прихильників і дати відсіч небезпечному мафіозному клану, розробивши хитрий план.

А ось що не сподобалося, так це імбовість головної героїні – Жасмін (Джаз) Башари. На початку вона більш-менш живий, хоч і карикатурний, персонаж, а от ближче до кінця роману пішли моменти на кшталт: «Я краєм ока подивилася на величезну складну схему і одразу запам'ятала розташування вентилів і порядок їх включення», або «Пульт керування, який я бачила вперше у житті, був в'єтнамською, але я одразу все інтуїтивно зрозуміла». І, звісно, є епізод з клоунадою з перевдяганням, коли героїня ходить поміж купи знайомих, а вони туплять. Тобто склалося враження, що коли автор не знав, як розкрутити ту ситуацію, яку заварив, він просто накидував у сюжет куштів з роялями, а головній

героїні додавав Мері С'юшності. У цьому контексті початок виглядає більш продуманим, ніж закінчення. Проте, без роялів у кінці було б не так епічно.

Решта героїв, на жаль, не такі яскраві (окрім, мабуть, українця Свободи), і виглядають як контрасти, якими відтіняються ті чи інші грані особистості головної героїні.

Кілька слів хочеться сказати й про гумор у книжці. Він є, при чому доволі різноплановий: від комедії ситуацій, до мавпування героїв і нестандартних рішень. Не те, щоби книга задумувалася, як гумористична, але принаймні посміхнутися там є з чого.

При всьому цьому роман написано дуже кінематографічно, прочитав – як подивився голлівудський фільм. Цілком вірогідно, що після успіху «Марсіанина», «Артеміда» писалася з претензією на екранізацію.

Отже, «Артеміда» - це прикольне розважальне читиво про життя в дуже оригінальній локації – на Місячній станції. Сюжет іноді поступається логікою заради екшену, екшен цікавий, персонажі в міру придуркуваті, але милі. Загальні враження: дуже позитивні. Книга має сподобатися шанувальникам Енді Вейра, любителям кримінальних комедій та пригодницьких романів з незвичайним ануражем.

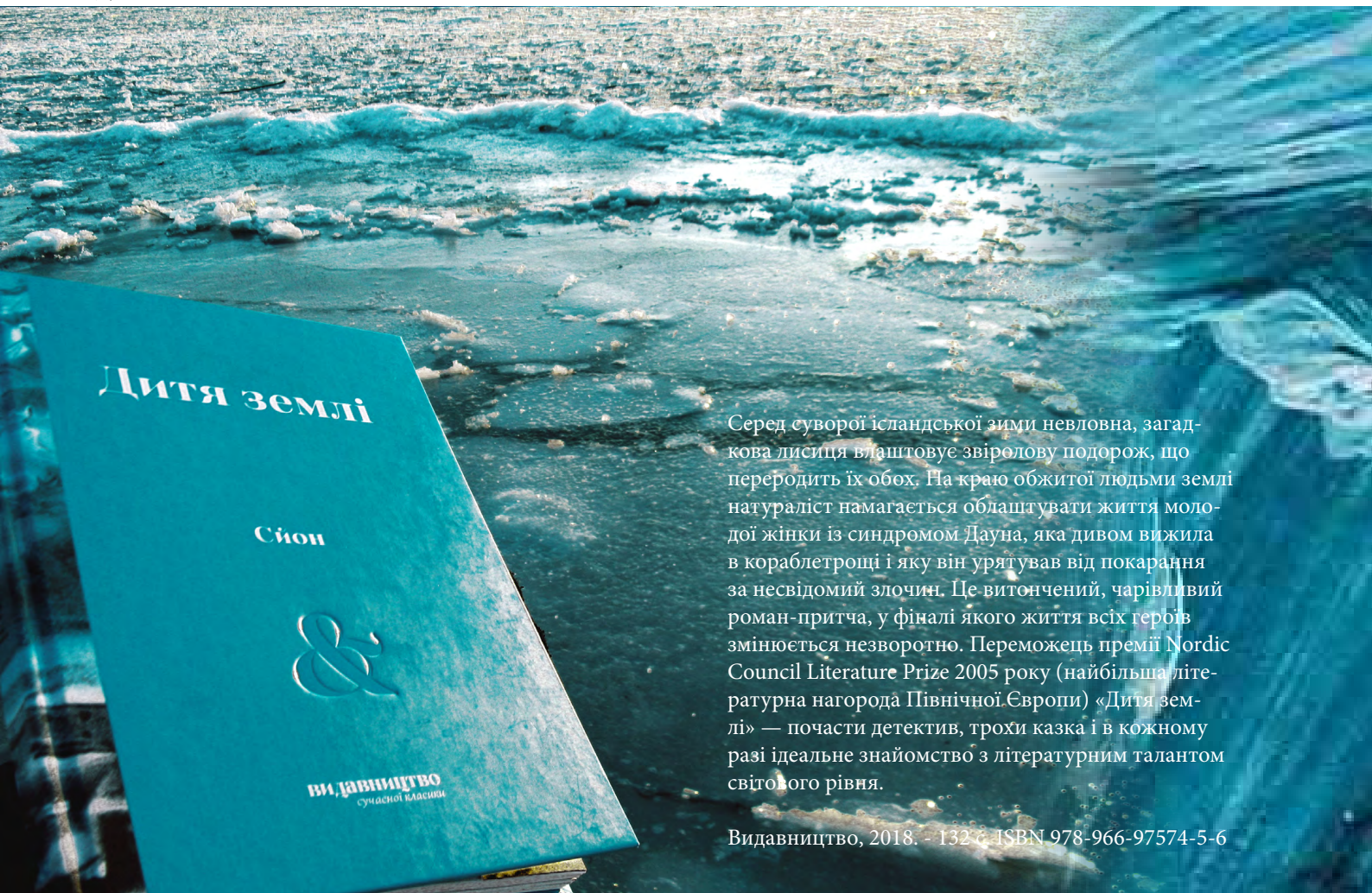
Переваги:

- 1) Оригінальна локація
- 2) Добре продуманий побут та функціонування місячної станції
- 3) Прості пояснення складних фізичних та хімічних явищ
- 4) Бадьорий сюжет, особливо у другій половині книги
- 5) Кумедний і милий персонаж-українець

Недоліки:

- 1) Повільне розкачування у першій половині твору
- 2) Неврівноваженість першої і другої частин за динамікою, що дуже контрастують
- 3) Нелогічність окремих моментів
- 4) «Мері С'юшність» головної героїні

Серед суворої ісландської зими невловна, загадкова лисиця влаштовує звірелову подорож, що переродить їх обох. На краю обжитої людьми землі натураліст намагається облаштувати життя молодій жінки із синдромом Дауна, яка дивом вижила в кораблетрощі і яку він урятував від покарання за несвідомий злочин. Це витончений, чарівливий роман-притча, у фіналі якого життя всіх героїв змінюється незворотно. Переможець премії Nordic Council Literature Prize 2005 року (найбільша літературна нагорода Північної Європи) «Дитя землі» — почасти детектив, трохи казка і в кожному разі ідеальне знайомство з літературним талантом світового рівня.

Видавництво, 2018. - 132 с. ISBN 978-966-97574-5-6

Святослав Чирук

Ця книга не належить до фентезі чи НФ. У післямові перекладач дуже влучно відносить її до магічного реалізму. При чому дуже специфічного, ісландського, замішаного на народних віруваннях та колориті. Те, що дає змогу віднести даний твір до фантастики – це, фактично, головний персонаж – блакитний песець. До речі, в оригіналі книга так і називалася, але в українському перекладі в якості назви була використана цитата з одного з фрагментів книги через недоречні гумористичні каннотації.

Події книги розгортаються в Ісландії наприкінці XIX ст. і мають дві пов'язані між собою сюжетні гілки. Одна з них – це оповідь Трав'яного Фрідріка з хутора Брекки та взятої ним на виховання дівчини на ймення Абба, хворої на синдром Дауна. Ця гілка розвивається в двох часових вимірах – коли Фрідрик і Абба познайомилися, і коли вона померла. Інша сюжетна гілка – це полювання священика – превелебного Бальдура на блакитного пса. Текст починається і закінчується цим полюванням. Наприкінці книги міститься стаття перекладача – Віталія

Кривоноса. Стаття цікава не тільки поясненнями особливостей перекладу, але і тим, що це зразок вдалої літературної критики твору, який суттєво допомагає його зрозуміти. Так, автор статті дуже влучно звертає увагу на те, що Фрідрик і Бальдур протиставляються одне одному, а також на незвичність такого протиставлення. Священик Бальдур, який мав би бути зразком для наслідування парафіянами, виявляється людиною грубою та приземленою, консерватором та утіленням всього старого. Натомість хуторянин Фрідрик – освічений (здобував освіту в Копенгагенському університеті), має тонку натуру та відкритий до нового. Відповідно – в них різне ставлення до Абби. Але, здається, у творі має ще один підтекст – міфологічний, адже священика не просто так звать Бальдур. Це ім'я скандинавського бога весни. Його історія цілком може перегукуватися із відповідним міфом та бути наділеною певним символізмом (приблизно так, як це було у серіалі «Вікінги»).

Читаючи «Дитя землі», відчуваєш Ісландію

в усій красі. Текст налаштовує на певний настрій – меланхолію, смуток, усвідомлення величі природи. При прочитанні маєш відчуття наче від читання елегій. На думку спадають картинки зі скандинавських саг. Імовірно, через описи природи, колоритних персонажів та ритміку твору (книга дуже розмірена), бо стилістично, вона до них не апелює. Бачиш сніг, кригу та чорний вулканічний пісок. Що ж до характерів, то пастор Бальдур трохи нагадує скаженого пастора Йона Магнуссона з фільму Храфна Гунлаугссона «Воїн Бога» (1999 р.), хоча і в набагато м'якшій формі.

Відчувається, що автор глибоко знайомий із ісландською народною культурою, яка гармонійно, тонкими штрихами вплетена у текст. Так, в одному місці він згадує Мьольль і Карі – персонажів скандинавського фольклору, а Аббу називає Лауфей (давньоскандинавський кеннінг на позначення дерева. Так звали мати бога брехні – Локі). Наче проміж іншим, вказано, що один із персонажів завітав у гості до іншого в місяць «гої», який є місяцем ісландського народного календаря і не збігається із прийнятими сьогодні. Чимало колоритних і цікавих моментів стосуються побуту, починаючи від назви специфічного головного убору – ламбусхетти і закінчуючи описом ісландського провінційного богослужіння та ставленням до дітей з синдромом Дауна. Нарешті, незабутній колорит створюють самі географічні назви, такі як Асхейм чи Престол Фрейї.

Поетичності тексту (і зову ж таки – колориту) додає і використання автором кеннінгів – усталених метафор, притаманних середньовічній скальдичній поезії. Але у Сйона вони використовуються в прозі. Так, наприклад, одного разу, він називає зорі «сестрами полярного сяйва», а в іншому місці місяць – «сонцем живих мерців». Цей колорит – наче бальзам на душу справжнім любителям Скандинавії, але ті, хто не знайомий із цими назвами і термінами нехай не лякаються – текст ними

не перевантажений, а де необхідно – наведені коментарі.

Назвати книгу романом, чесно кажучи, важко. Вона надзвичайно коротка і читається за кілька годин. Здається, що її характеристика як легенди, висунута самим автором, є найкращою.

Українське видання вийшло дуже акуратним, його приємно тримати в руках. Синьо-сіро-білі ілюстрації (деякі – розгортаються) навіюють відповідний настрій. Чорні літери (зазвичай – пару абзаців), розкидані на білих просторах глянцевого аркуша паперу, викликають алюзії тріщин на кризі або насті.

Книга сподобається всім, хто любить Ісландію. В якості додаткових «заманух» можна згадати про те, що її автор – Сйон є також автором пісень Бйорк, а переклад «Дитя землі» є першим українським перекладом з ісландської за останні сорок років.

Плюси:

- 1) Атмосфера
- 2) Епічність
- 3) Ритміка твору
- 4) Апеляція до міфів
- 5) Характери героїв

Мінуси:

- 1) Малий обсяг
- 2) Простий сюжет

«Княжа Воля» - це яскравий, героїчний, пригодницький комікс у жанрі фентезі та в антуражі Київської Русі. Світ, в якому править доблесть, честь, відвага та магія. А головні герої - відважні хом'ячки, яким доведеться знайти відповіді на таємничі загадки їхнього та нашого світів!

Багато років минуло відтоді як наші пращури врятувалися від страшного лиха світу Велетнів та побудували Хом'яків у самому серці Єпоконвічного лісу. Тривалий час наш край процвітав під правлінням мудрого князя Морквослава.

Та одного разу, таємничим чином, князь зник. Біди заповнили наші землі, а морок причаївся у хашах. Проте не всі втратили надію - знайшлися сміливці, готові врятувати Хом'яків! «

ВОЛЯ, 40 с. - 2018.

Святослав Чирук

Від творців «Воля» вийшов дитячий комікс «Княжа Воля», дія якого розгортається із хом'ячками в сеттінгу Київської Русі.

Комікс вирізняє приємна мальовка, цілісний сценарій та сюжет із квестом, притаманний фентезі. Історія відкривається віршем, ритміка якого нагадує «Вересковий мед». На жаль, без невеликих спойлерів не обійтись. Початок дуже нагадує «Гоббіта». Мужні хом'ячки борються зі злими павуками та шукають завітний сувій. Є певні відсилки до сучасної історії (проявляються у вигляді алюзій), наприклад, регента звать Хом'якович і окремі факти його біографії перегукуються з історією біглого президента.

Історія цивілізації хом'яків подається у вигляді ілюмінованого літопису на кшталт Радзивілівського (а враховуючи те, що автори дуже ним цікавились, у мене це не викликає сумнівів). На

разі у коміксі подано лише зав'язку до квесту, але зав'язку багатообіцяючу. Загальна атмосфера мені сподобалась, гадаю, ще це саме те, що треба.

Під кінець книги подаються цікаві факти про Київську Русь, які випадково стали відомі хом'ячкам. Дуже прикольний та невимушений спосіб донести їх дітям. Загальні враження якнайкращі.

Плюси:

1. Приємний малюнок
2. Цікавий сеттінг
3. Освітнє навантаження додатково до сюжету

Недоліки:

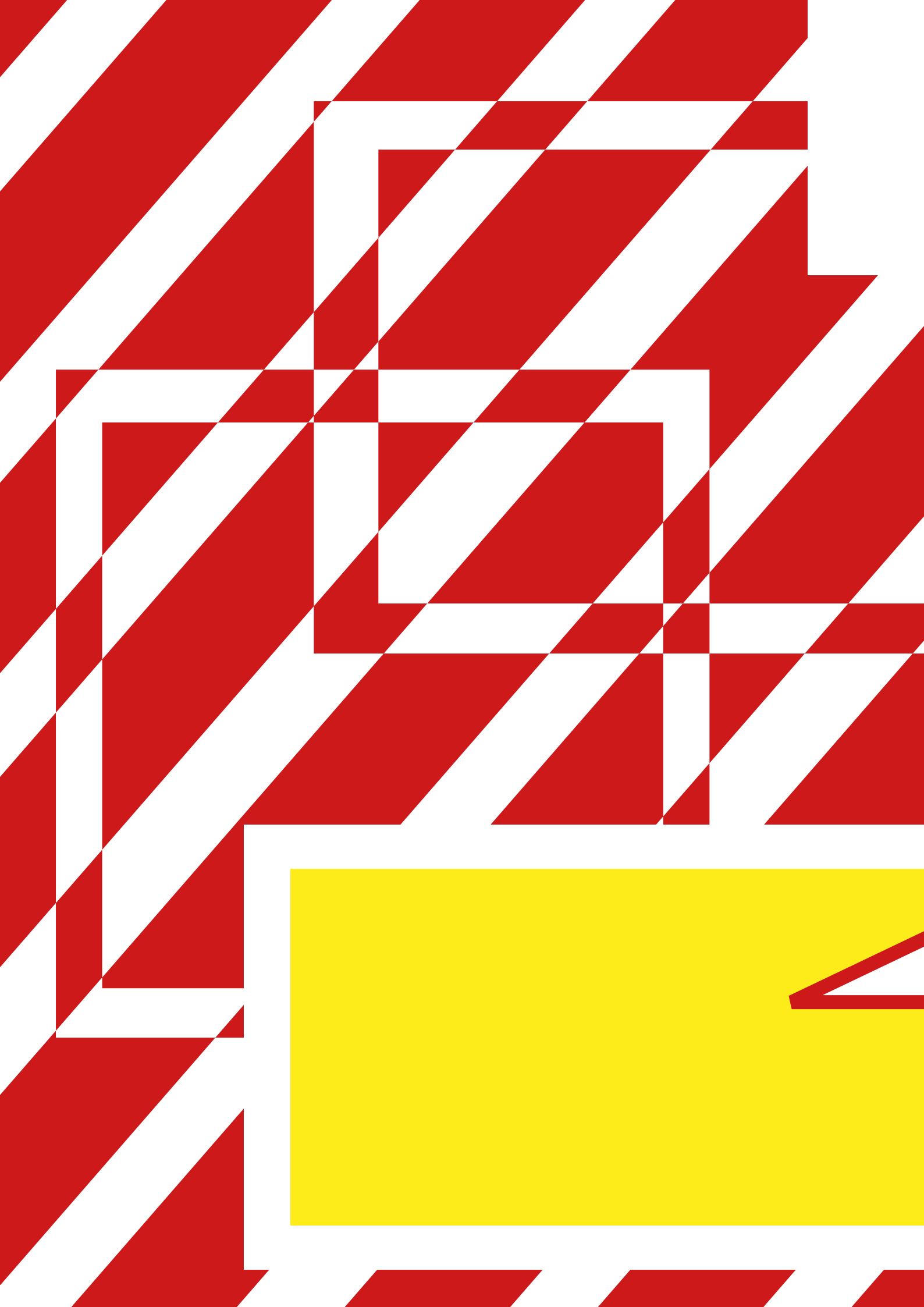
1. Надто коротка історія, щоби оцінити задум авторів

**КОМІКСИ ТА
ІГРИ**

історія фентезі в АМЕРИКАНСЬКИХ КОМІКСАХ

текст: Денис Скорбатюк

Споконвіку людство відчувало потребу у наявності магії та надприродних силах. Століттями ця потреба виражалась у вигляді легенд, казок та міфології. З часом весь цей пласт народного фольклору, героїчного епосу, вірувань і забобонів почав надихати й авторів художньої літератури, що призвело до появи низки нових жанрів, в тому числі й жанру фентезі. Остаточно фентезі в його сучасному вигляді сформувалось протягом ХХ століття, завдяки творам літератури, кіно, музики, настільних та відеоігор. Не оминуло фентезі й комікси, причому їхнє співіснування почалося чи не з самого початку ХХ століття. В цій статті ми спробуємо розглянути основні етапи та тенденції розвитку фентезі в американських коміксах.

Золота та Срібна Доби коміксів

Комікси в їхньому сучасному розумінні почали з'являтися в американській періодиці ще наприкінці ХІХ століття й одразу ж почали стрімко завойовувати увагу читачів. Зазвичай вони друкувалися на останніх сторінках газет у вигляді комікс-стріпу (розміром на одну сторінку чи розворот) і мали гумористичний характер. Вже в 30-х роках ХХ століття комікси стали однією з найпопулярніших форм розважального контенту в американському суспільстві. Саме тоді почали з'являтися окремі комікс-журнали, присвячені виключно мальописам. Це були як збірки стріпів (що зазвичай складалися з десятків окремих історій, кожна на сторінку/розворот) так і комікс-буки, де сюжет розгортався протягом багатьох сторінок. Причому ці комікс-буки могли бути присвячені пригодам якогось одно-

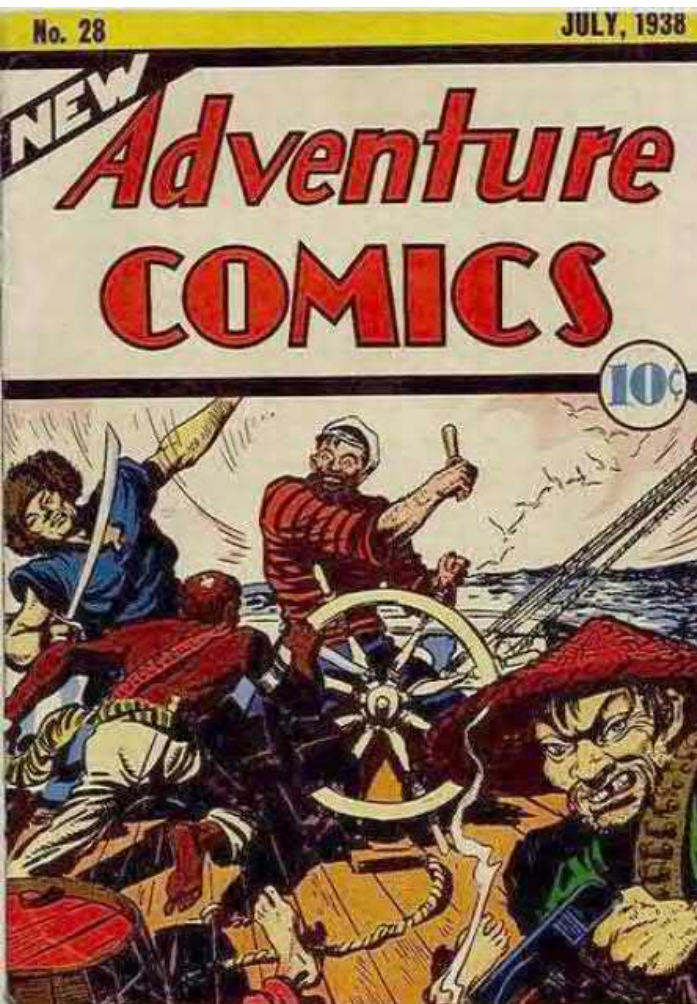
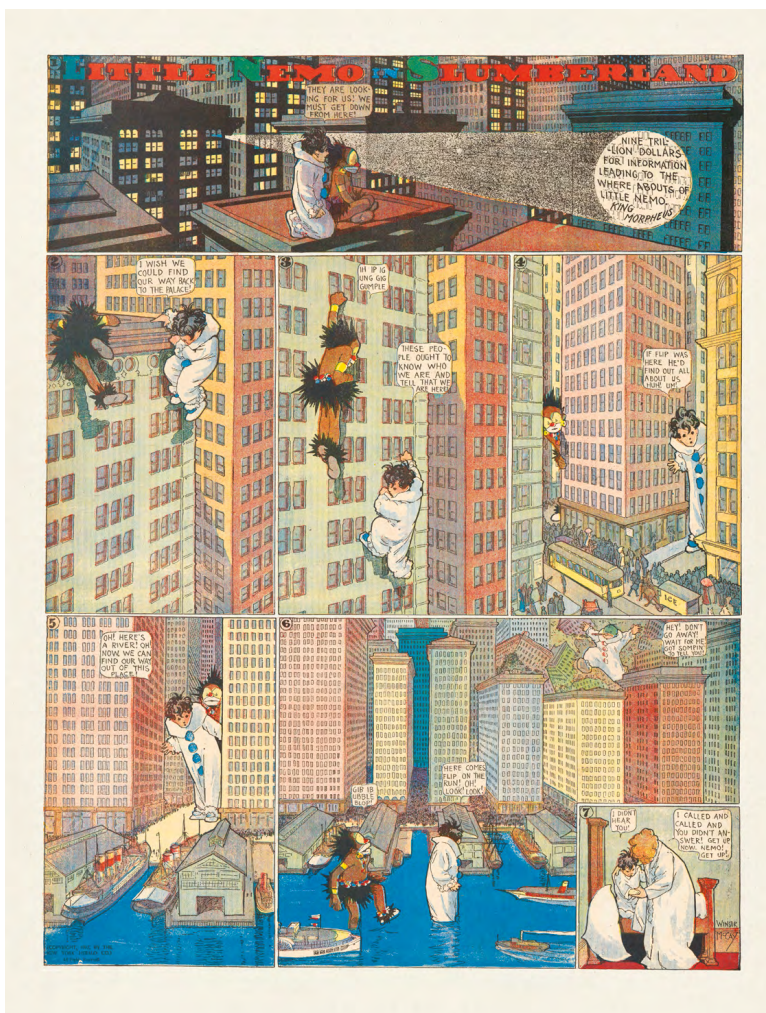

го конкретного персонажа, а могли видаватися й у формі альманаха і містити кілька окремих історій. Цей період (1939-1954 р.р.) прийнято називати Золотою Добою коміксів.

Варто зазначити, що за тих часів такої величезною популярністю серед читачів, яка була у коміксів, могли похизуватися хіба що палп-журнали. Тому не дивно, що комікси почали еволюціонувати в плані сюжетів, виходячи за рамки гумору і почавши пропонувати читачам все більше історій у жанрі пригод, детективів, горорів, фантастики та фентезі.

Переходячи до конкретних представників фентезі у коміксах, варто розпочати з серії стріпів «**Little Nemo in Slumberland**» авторства Вінзора МакКея, що друкувалася у 1905-1911 р.р. Серія була присвячена хлопчику на ім'я Немо, який щоночі уві сні вирушав у неймовірні пригоди до Царства Снів. МакКей і раніше працював із концепцією «пригод уві сні» у серії стріпів «**Dream of the Rarebit Fiend**» (1904-1925), але там події завжди відбувалися з різними персонажами, а самі історії зазвичай містили соціальну сатиру, направлену на різні вади суспільства. Пригоди Немо ж були здебільшого дитячі. Щоразу він потрапляв у якісь сюрреалістичні ситуації, неймовірні пригоди й бачив химерних створінь.

До того ж, стріпи були кольоровими, яскравими, а самі образи дотепними й креативними, що робило цей комікс дуже новаторським на той час. Тому серія одразу стала культовою і мала десятки адаптацій у театрі, кіно, анімації, відеоіграх та сучасних коміксах.

Найяскравішим прикладом тогочасного фентезі у його класичному розумінні є серія стріпів «**Prince Valiant**» авторства Гела Фостера. Започаткована у 1937 році щотижнева серія продовжується й понині. Події оповідали про пригоди Принца Веліанта з легендарного острова Туле. Озброєний чарівним Співучим Клинком та вигнаний з рідного краю, Веліант подорожує світом, стає до лав Лицарів Круглого Столу, перемагає грізних чудовиськ та бере участь у великих баталіях. І це в рамках односторінкового стріпу! Серія мала величезний успіх, в подальшому тричі екранізована, а сам Веліант залишається одним з найкультовіших персонажів у коміксах.

Проте «**Prince Valiant**» був скоріше винятком, ніж відображенням тенденцій. Адже, незважаючи на великий попит на героїчне фентезі у палп-журналах, найпопулярнішими жанрами у коміксах були супергероїка, детективи та горори. Чудовим прикладом цього є видання «**Adventure Comics**». Започатковане у 1938 році, воно спеціалізувалося на пригодницьких історіях, і поміж інших містила серії про Короля Артура, лицарів та вікінгів. Однак, вже у 1939 році журнал повністю перейшов на супергероїку. Втім, навіть у цих жанрах залишалося місце для магії.

Власне, елементи фентезі завжди були присутні у супергероїці, оскільки магія дуже часто є джерелом супер-геройських сил багатьох персонажів, у тому числі й найпопулярніших. Як то **Диво-Жінка**, яку вважають першою жінкою-супергероєм (перша поява у 1941 р.) та однією з головних персонажів коміксів DC. Її творці надихалися грецькою міфологією, тому в її коміксах присутньо вдосталь чарівництва та міфологічних створінь. Або візьмемо **Капітана Марвел**, нині відомого під іменем **Шазам** (перша поява у 1940 р.), який свої надздібності отримав від могутнього чарівника. Продажі його коміксів у 40-х роках перевищили за відмітку у мільйон копій, а за популярністю він міг позмагатися і з Суперменом та Бетменом.

З детективних історій варто виділити комікси про **Тінь**. Багато дослідників коміксів називають цього персонажа «першим супергероєм» і дециця правди в цьому є. Дебютувавши в 1930 р. на радіо, у 31-му Тінь став популярним героєм палп-журналів і в 40-му отримав власну серію коміксів. Озброєний китайською магією та американськими пістолетами, Тінь розкривав злочини, розгадував загадки, боровся з гангстерами, божевільними вченими та азійськими чаклунами.

Надприродні та магічні створіння й сили є невід'ємною частиною класичного горору, тому

Покидьок, твою мати лайно собаче! Хочеш до мене лізти? А ну йди сюди, я сам до тебе залізу!

більшість тогочасних жахастиків так чи інакше містили елементи фентезі. Здебільшого горор-комікси видавалися альманахами, як то **Tales from The Crypt**, **The Vault of Horror**, **House of Mystery** та багато-багато інших, настільки тоді жахастики були популярними.

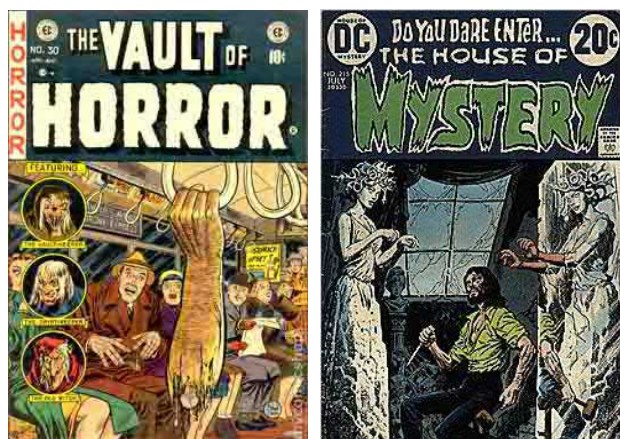
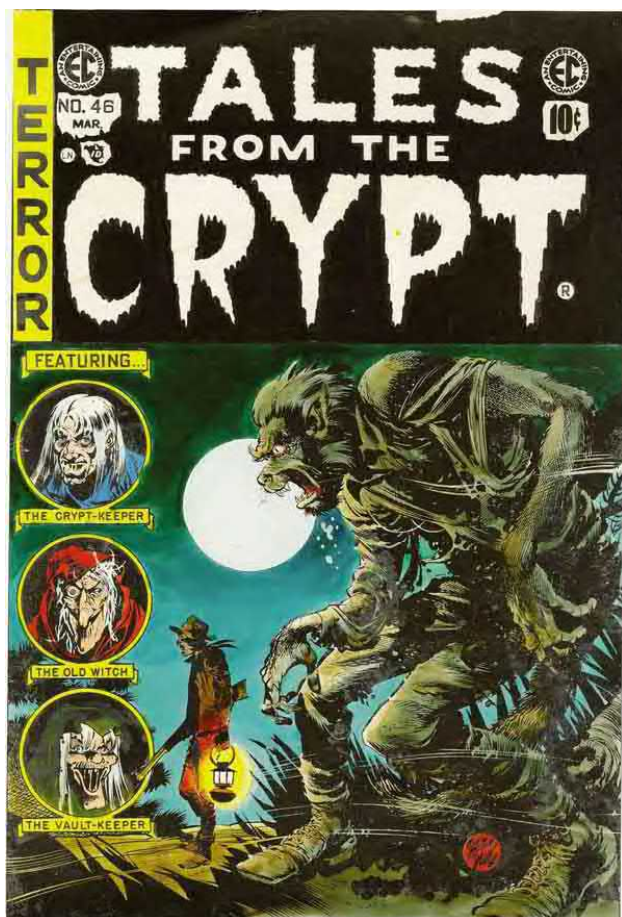
Однак, у 1954 році сталося те, що на багато років змінило комікс-індустрію. Американський психолог Фредрік Вертам публікує книгу «Розбещення невинних», в якій звинувачує комікси в пропаганді насилля, алкоголю, наркотиків серед дітей. Вона мала неабиякий резонанс і породила цілу кампанію за цензурування коміксів. І хоча комікси завжди читали і дорослі і малі, американський уряд примусив більшість американсь-

Успішно носила бронеліфчик на війні, коли вже була винайдена вогнепальна зброя.

"DR. STRANGE MASTER OF BLACK MAGIC!"

ких комікс-видавництв запровадити цензуру у своїх мальописах. Це виразилось у документі, що отримав назву «Кодекс Коміксів». Згідно з ним у коміксах було заборонено зображати кров, повсталих мерців, сцени насилля, вбивства, сексу, вживання алкоголю й наркотиків та інших благ дорослого контенту (дійшло навіть до такого абсурду, що само слово «зомбі» опинилось під забороною).

Комікси, яким не надавалася відмітка «Схвалено Кодексом», не могли бути видані у більшості видавництв, а самвидав був малоприбутковим. Це призводило до достатньо абсурдних ситуаціях, коли дорослі й бунтарські комікси продавалися з-під поли чи на рок-фестивалях з багажників якихось гіпі разом з віскі чи марихуаною (але це тема для зовсім іншої статті). Що важливо для нас, так те, що майже всі серії коміксів у жанрі кримінального детектива та горорів зникли. Видавництва почали віддавати перевагу супергероїці (хоч і вона стала більш стерильною і дитячою), детективам без насилля, науковій фантастиці та гумору. На стала так звана Срібна Доба коміксів (1954-1970 р.р.)

Втім для фентезі було не все так погано. Адже звертання до фентезійних мотивів ще активніше почало використовуватися в супергеройських коміксах.

Чудовим прикладом цього є персонажі Доктор Стрендж та Тор. Стрендж (перша поява у 1963 р.) був могутнім чарівником, який досліджував різні виміри реальності та боровся зі злими чаклунами. Комікси про нього були сповнені психоделічними образами та потужної магії. Історії є про **Тора** (перша поява у 1962 р.) надихалися скандинавською та грецькою міфологією, інтегруючи їхні пантеони та легенди до єдиного всесвіту коміксів Marvel. І хоча обох цих персонажів створювали як супергероїв, їхні пригоди можна з упевненістю назвати повноцінним фентезі через наявність магії.

Також варто відмітити першу появу персонажа Сабріна Спеллман у 1962 році в альманасі Archie's Madhouse. Історії про юну відьму, що живе серед звичайних людей і ходить до звичайної школи,

були сповнені чарівництва та гумору. Цікаво, що спочатку Сабріна задумувалась, як персонаж на одну-дві короткі історії, але вона так сподобалась читачам, що в майбутньому стала однією з основних персонажів видавництва Archie.

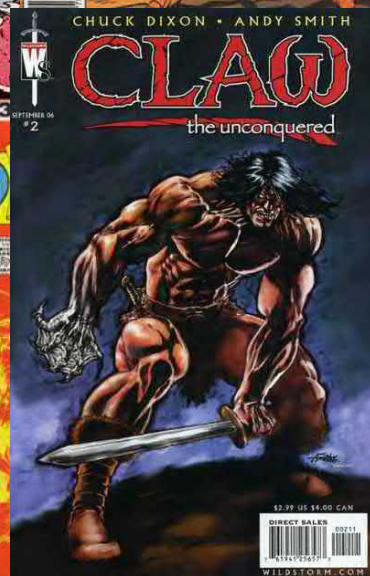
Проте справжній розквіт комікс-фентезі був лише попереду.

ctrl+C
ctrl+V

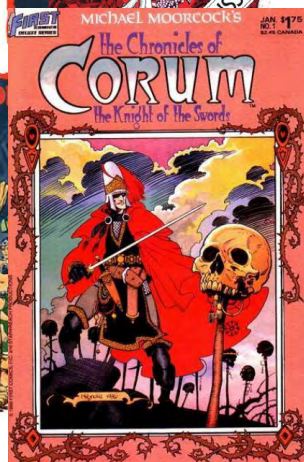
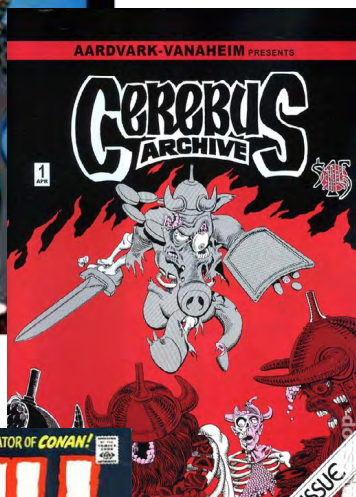
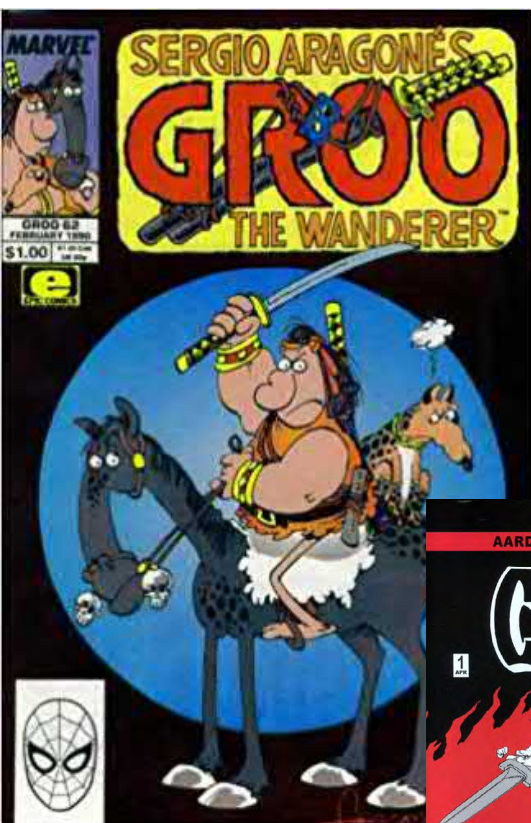
Доба Меча та Магії

Для того, аби зрозуміти, чому сплеск фентезійних коміксів припав саме на цей період треба розуміти контекст. Отже, з одного боку, майже ніхто з комікс-індустрії не був задоволений наявністю «Кодексу Коміксів». Багато авторів, таких як Стен Лі, бажали створювати дорослі та серйозні історії. Тому протягом 60-х років комікси про супергероїв почали розвиватися та дорослішати. Персонажі почали ставати людянішими, і все частіше мали боротися не тільки з лихими поганцями, а й з власними страхами, психологічними проблемами, соціальними дилемами. Акуратно й поступово в комікси почали повертатися дорослі елементи та теми. Настільки, що вже на початок 70-х великі видавництва мали таку аудиторію та вплив, що отримали змогу проштовхувати сміливі ідеї повз цензуру, а відсутність відмітки «Схвалено Кодексом» припинило їх лякати (що прийнято вважати

початком Бронзової Доби коміксів). Це надало можливість зображати більше крові та насилля на сторінках коміксів.

З іншого боку, в США почала формуватися культура фанатів фентезі. На початку 60-х років були видані епохальні твори Джона Р.Р. Толкіна «Володар Перснів» та «Гобіт», що викликали неабиякий бум серед американських читачів. Настільки, що люди захотіли ще подібного читива, тому американські видавці почали шукати власних представників жанру, як нових, так і забутих. Сам тоді величезний творчий доробок Роберта Говарда у жанрі героїчного фентезі, яке він публікував у палп-журналах 30-х років почали перевидавати у книжкових збірках. Це створило попит на фентезі серед читачів. І я вважаю символічним, що честь почати еру героїчного фентезі в коміксах випала персонажу, що стояв у його витках в літературі.

всього фентезі у коміксах, книгах, фільмах, настільних та відеоіграх.

Успіх Конана Варвара викликав цілу хвилю героїчного фентезі у коміксах. Протягом 70-80-х років з'являються десятки подібних серій, як то «Arak», «Skull», «Beowulf», «Claw», «Warlord», «Masters of the Universe» та багато інших.

Також культового та знайомого всім Конана починають пародіювати.

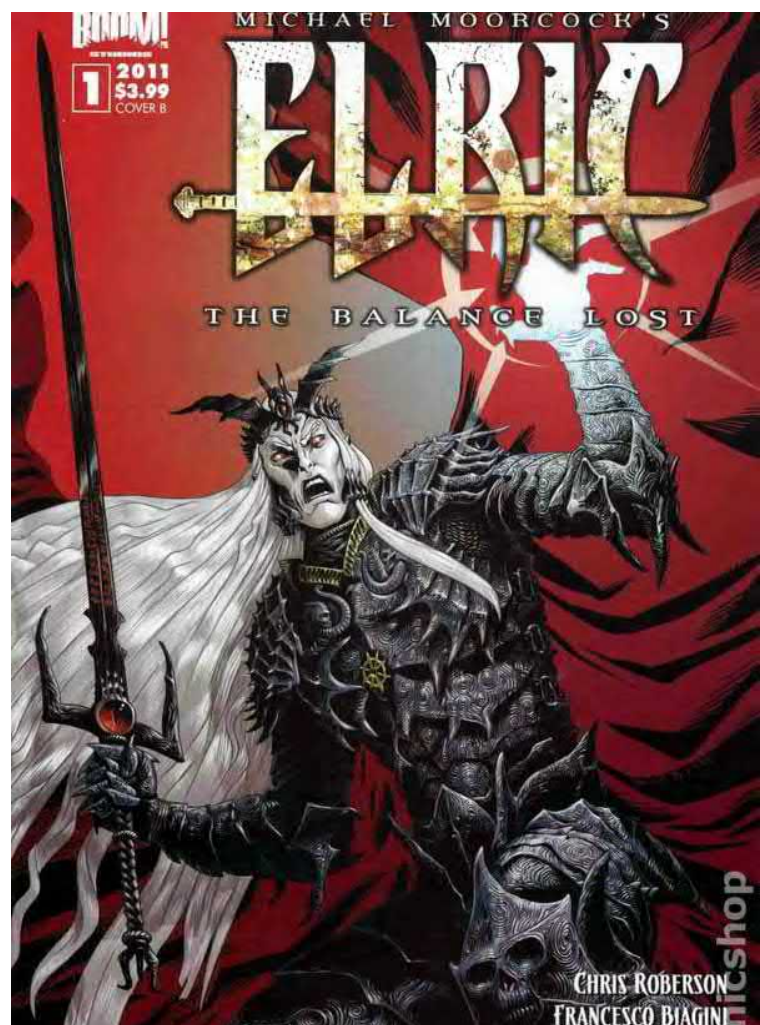
Найвідомішими подібними серіями стали «Groo the Wanderer», який у 2015 році навіть отримав з Конаном кросовер, та «Cerebus the Aardvark», який хоч і починався саме як пародія, але в подальшому став містити більше соціальної сатири й потрапляти в оригінальні пригоди й став одним з найкультівіших персонажів комікс-фентезі.

Побачивши популярність Кіммерійця,

У 1970 році виходить перший випуск коміксу «Conan the Barbarian» і одразу ж стає супер-популярним. Та і як інакше? Пригоди суворого і брутального варвара, що майстерно володіє мечем, здатен перемогти величезних почвар та могутніх чаклунів, а врятовані ним дівчата ніколи не лишають не вдячними, не міг не запати читачам у душу. Ця серія проіснувала аж до 1993 року, але окрім неї про створювали паралельні та окремі серії. Загалом за ці 49 років про Конана Кіммерійця вийшло понад 50 великих та малих серій (причому це були як адаптації повістей, так і зовсім нові історії), й нові комікси про нього продовжують виходити і сьогодні.

Але не тільки довготривалістю та популярністю значимий цей персонаж, а й величезним впливом, що його він здійснив на фентезі, як у коміксах, так і за їхніми межами. Насамперед це стосується зовнішнього вигляду Конана. В оригінальних оповідках Конан зображався як сильний, але водночас спритний вояка. Але на обкладинках до книжок його зображали здоровезним мужиком з тілом бодібідера, який окрім настегнової пов'язки більше одягу не носив. І хоч вперше такий образ з'явився на обкладинках, саме комікси закріпили та популяризували його.

До того ж, це стосується не тільки Конана, а усіх варварів у поп-культурі. Образ варварів, як кремезних м'язистих вояк, жорстоких, але чесних, озброєних важкою зброєю, одягнутих у пов'язки та шкіри став архетипічним для

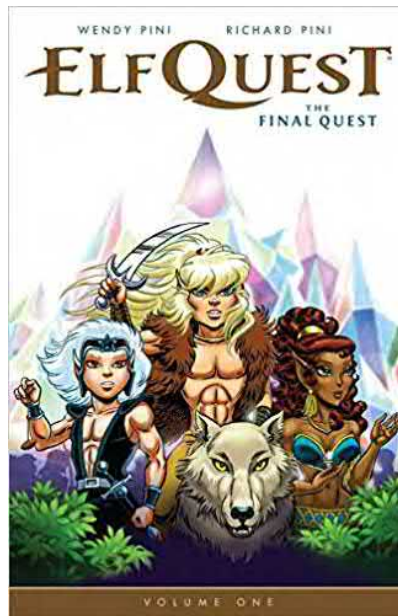

Das ist fantastisch!

комікс-видавці звернули свою увагу і на інших персонажів Роберта Говарда. Тому свої комікс адаптації отримали і **Соломон Кейн**, **Кулл**, а також ще один персонаж, який здійснив не менший вплив на фентезі, ніж Конан.

У 1973 році починає виходити серія «**Red Sonja**». Цікава вона тим, що цей персонаж не був творінням Роберта Говарда. Її автори Рой Томас та Баррі Сміт хотіли створити жіночого аналога Конана. Тому надихнувшись іншим персонажем Говарда - українською козачкою Сонєю з Рогатина з повісті «Тінь Стерв'ятника» - вони створили Руду Соню, помістили до Гиборійської ери і викликали в читачів не менший ажіотаж, ніж серія про Кіммерійця. Адже образ хороброї воїниці вельми контрастував з «дамами в біді», якими зображали більшість жіночих персонажів у пригодницьких коміксах раніше. Плюс той факт, що пишногруда Соня з одягу носила лише броньоване бікіні також неабияк сприяв продажам у ті доінтернетні часи. Персонаж Рудої Соні став не менш культовим, ніж Конан, мав понад 50 різних великих і малих серій і досі залишається популярним героєм коміксів, а її «бронеліфчик» вирушив у власну подорож і на дуже довгий час став обов'язковим атрибутом воїниць у фентезі.

Оскільки адаптація книжок під комікси

показала себе, як справа прибуткова, комікс-видавці звернули увагу й на інші культові фентезі-книги, як то

«**Lord of the Rings**» і «**The Hobbit**» 1989 Толкіна, а також «**Conan**» та «**Elric**» Майкла Муркока.

Але окрім «меча і магії» в коміксах було трохи й епічного фентезі. Найяскравішим її представником є «**ElfQuest**» 1978 року, яке оповідало про плем'я ельфів. Серія мала багато персонажів, детально опрацьований «лор» та великий масштаб дійства, що в купі з оригінальним малюнком зробив її культовою і популярною.

Ще одна цікава тенденція, що з'являється у цей період - це використання коміксів, як допоміжного й додаткового контенту для якогось іншого основного контенту. Чудовим прикладом є компанія TSR, Inc., чия настільна гра «**Dungeons & Dragons**» набирала все великої популярності серед гравців і фанатів фентезі. Тому для популя-

ризації гри та розвитку всесвіту вони робили різний додатковий контент, в тому числі й комікси, як то «Advanced Dungeons and Dragons», «Dragonlance», «Forgotten Realms». Це дозволяло як залучити нових гравців, так і порадувати фанатів настолки. Такий взаємовигідний синтез коміксів з іншими медіа показав себе добре, а тому в подальшому до нього неодноразово зверталися різні кіно- та ігрові компанії.

Також існували комікси, які намагалися поєднати наукову фантастику та фентезі, як то «Lost Planet», що звертався до класичної для фантастики теми про «потраплянців» до інших світів, та «Camelot 3000», який оповідав про те, як Король Артур і Мерлін у далекому майбутньому борються з навалом інопланетян.

Також варто зазначити, що дуже великою популярністю в ті часи користувалися комікс-альманахи, як то «Heavy Metal», «Аха», «Alien Worlds» та інші. Здебільшого вони містили в собі історії у жанрах фентезі, фантастики, горору та знатно експлуатували на частому зображенні насилля та еротики.

Визволивши джина фентезі з пляшки, в подальшому комікс-видавці тільки збільшували кількість коміксів у цьому жанрі, розвиваючи його та експериментуючи.

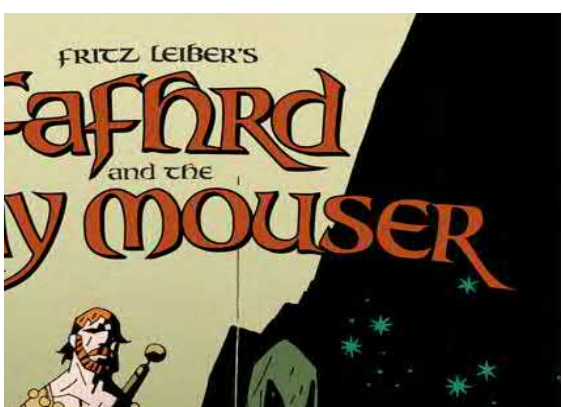
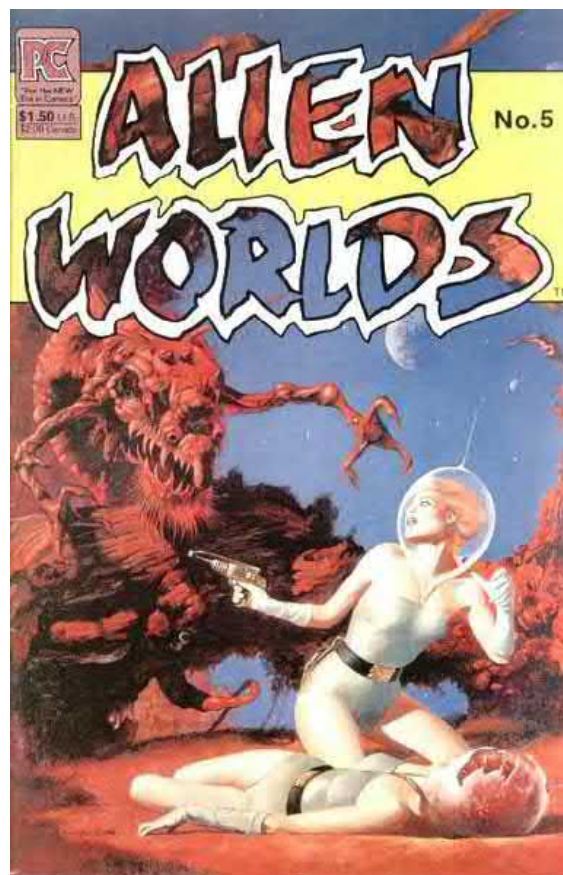
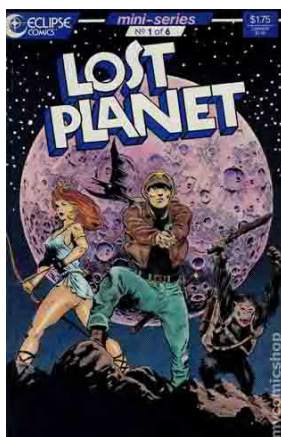
Сучасна доба

В 90-х попит на фентезі не згасав, але смак читачів почав дещо змінюватися. Хоч героїчне та епічне фентезі продовжувало виходити у великій кількості, найбільшу популярність та любов почало завойовувати міське та химерне фентезі.

В цьому плані обов'язково відмітити чотири комікс-серії, які стали особливо популярні та культові, а саме: «Hellblazer», «The Sandman», «Preacher» та «Hellboy».

Не згасала тенденція й комікс-адаптацій культових книжок, як то «Mort» та «Colour of Magic» Террі Пратетта і «Fafhrd and the Gray Mouser» Фріца Лайбера.

Вже у 2000-х роках комікс-фентезі ставало дедалі більше, тому важко визначити якісь тенденції. Однак, цікаво вато зазначити, що для фанатів жанру нинішня доба - найкращий час, аби читати фентезі у коміксах. Адже щороку видається десятки, а то й сотні, великих і малих серій. Фентезі змінюється, переосмислюється і дорослішає. А тому кожен зможе знайти щось на свій смак.

Аналіз ринку україномовних коміксів

НА ЯКІ МИ ЗАСЛУЖИЛИ

Ія Новицька

Ринок українських коміксів невпинно розвивається. Проводяться «Комік Кони», фан-зустрічі, презентації новинок на фестивалях й у книгарнях. Ба, навіть відкриваються спеціалізовані магазини у різних містах України. У 2018 році україномовні комікси поповнилися десь 90 виданнями (враховуючи самвидав і електронні публікації). У цій статті ми коротко розповімо про них та спробуємо проаналізувати тенденції, які диктує ринок.

ТРОХИ ЦИФР

Рахувати україномовні комікси – справа не-вдячна і доволі складна через засилля самвидаву. Наші автори й далі творять у підпіллі, виходячи на світло тільки на великих фестивалях (а справжні хіккі взагалі не вилазять з дому). Тож збираючи всіх воедино, завжди можна про когось забути або навіть не знати.

Інший момент – що рахувати публікацією? Тут теж все не так однозначно, бо самвидав, надрукований з ISBN за формальними ознаками вже й не самвидав, а за неформальними – ті самі яйця, тільки в профіль. І тут проблема не скільки українських авторів, стільки нерозвиненого ринку. Видавництва, що беруться за комікси, дуже мало, й беруться вони геть не за все підряд.

Ну, і третя проблема при підрахунку коміксів за рік – та, про яку вголос говорити незручно. Власне, а що саме рахувати коміксом? Здавалося, коли берешся аналізувати ринок вітчизняних коміксів, то перше, що ти повинен розуміти, – що таке комікс. Та 2018 рік порадував кількома виданнями, що начебто і не комікси, але подекуди містять бабли та розкадровку. От і відчуваєш себе героєм мему, що пхає паралонові літери у не призначені для них пази. Наче й не туди, але ж запхалося, але ж підходить!

Отже, за нашими підрахунками у 2018 році вийшло 93 комікси (31 – від українських авторів, 58 – від зарубіжних і ще 4 – народилися у співпраці). Якщо бути суворими формалістами і не враховувати енциклопедії і артбуки, то залишиться 88 видань. Якщо стати ще суворішими і не рахувати електронні публікації, то маємо десь

«Спайдермен» і «Драгонеро» - чи не перші перекладні сингли.

Презентації коміксів на «Комік Колах» збирали під сотню відвідувачів.

82 комікси за минулий рік. Слово «десь» фігурує на всяк випадок, бо підрахунки все таки приблизні.

Якщо хочете викинути самвидав – віднімайте від цієї цифри ще 12, але враховуючи заморочки з ISBN, це дуже ненадійний критерій відсіву. Таким чином, за оптимістичними підрахунками у 2018 році вийшло десь 93 україномовних комікси, за песимістичними – десь 70 (самвидав перекладів ми не рахували, бо вони порушують авторське право). Далі ми відштовхуватимемося від оптимістичного числа, яке вселяє більше надії.

Рахувати чи ні - ось у чому питання.

НАШІ ПРОЕКТИ

Перейдемо безпосередньо до аналізу коміксів від вітчизняних авторів. По-перше, за останній рік сильно виросла жанрова різноманітність. До звичних жанрів додалися жахи, містика, бойовики та навіть трохи мангі. Разом із тим суттєво зменшилася кількість військових коміксів та історій про козаків. А ось фантастика впевнено тримає позиції: кожен два з

трьох вітчизняних коміксів мають відношення до цього жанру. Якщо говорити про цільову аудиторію – то на дитячі комікси приходитьесь десь чверть від усіх українських проєктів.

Половина вітчизняних коміксів зараз виходить у синглах. Воно й логічно – намальовали кілька сторінок великої історії і видали тоненькою книжкою. Якщо все буде добре, то років за 5 наш ринок захлесне хвиля перевидань синглів вже як завершених творів під однією обкладинкою. Разом із цим кволо побулькує ринок коміксної періодики (журнали, збірки). З 6 умовно періодичних видань – суцільний самвидав, і заявлена періодичність по факту означає: «як доробимо, тоді і вийде наступний випуск».

Ще одне цікаве спостереження: майже половина вітчизняних україномовних коміксів (десь 14) або робилася від початку двома мовами, або є перекладом з іноземної. Під іноземною не завжди розуміється російська. Наприклад, «Фаєтон. Протерра» М. Ланцуті і «Blessed sons» І. Лободи спочатку виходили англійською у інших країнах, і тільки потім були адаптовані для вітчизняних читачів.

«Кіборги» та «Тригоди Микитки» (дитячий) оповідають про війну на Донбасі. Малювка рвана, зате від душі.

ДИНАМІКА ПЕРЕКЛАДІВ

Тепер поглянемо на комікси у перекладі. За них у 2018 році бралися аж 11 видавництв (вітчизняні випускали тільки 8, і то там є питання, кого вважати самвидавом). За кількістю виданих іноземних коміксів беззаперечно лідирує видавництво «Фаєрклоу», що надрукувало аж 20 видань (а це, на хвилиночку, третина від усього ринку комікс-перекладів). Вдалося це їм за рахунок синглів про Людину-павука (10 штук) і Драгонеро (5 штук). Сюди можна доплюсувати ще 3 комікси міжнародного виробництва («Нохалію» і два випуски «Call me Kate»). На другому місці за кількістю видань – «Рідна мова» з 12 перекладними проєктами (11 – це комікси від DC та Vertigo) і другий том «Всесвітньої історії». Разом ці два видавництва покривають понад 50% ринку перекладних коміксів в нашій країні.

Основний жанр перекладних коміксів – це супергероїка. Більше половини коміксів (30 штук) вийшли саме у ньому. На другому місці – фентезі (12 видань). Обидва жанри кількісно відірвалися від інших за рахунок синглів («Павуччо» - супергероїка, «Драгонеро» - фентезі). Серед нетипо-

Український самвидав дуже важко відстежувати, бо випуски, що мають ISBN, - технічно не самвидав, а отримати ISBN доволі просто. Серед новинок - проєкт «Малюємо комікси» - збірки коротких історій, намальованих на фан-зустрічах, журнал «Міо Manga» («перша українська» манга, частина історій - російською, частина - українською), комікси В. Кокошкіна - «Чорні кішки» - про смертельні ігри людей проти роботів-вбивць» і «Оселя грішників» - фанфик за «Чорною Лагуною».

В українських коміксах зароджується горор та містика. Комікс «В землю» І. Штанька та І. Чеботаря розповідає про часи «Чорної ради»

та про прадавній карпатський ліс, що є хтонічною сутністю, яка хоче крові. Горор «Мор» А. Данковича показує прокляте село у часи хрестових походів, де люди подеколи виявляються страшнішими за демонів. Містика «Blessed sons» І. Лободи присвячена закритій школі для хлопців десь у Карпатах, в якій відбуваються дивні речі. Цікаво, що за основу школи брався український замок Шенборн. Комікс «Параблог» М. Лес та ін. розповідає про дівчинку, що вивчає паранормальні явища. Перший випуск присвячено Карпатському Єті.

вих жанрів, якими радували перекладні комікси у 2018 році, можна виділити: вестерн («Текс»), гумор («Гарфілд») і соціалку («Персеполіс», «Стіна»). Загалом, 90% перекладних видань має відношення до фантастики.

Коли подивитися на співвідношення дорослих та дитячих коміксів, то серед перекладних видань дитячої літератури значно більше, ніж серед українських (25 штук, ледь не половина). Це свідчить про той сумний факт, що видавництва досі вважають комікси несерйозною дитячою літературою і не хочуть братися за більш дорослі проекти. Спеціалізованих на коміксах видавництв (які «в темі» і можуть грамотно підібрати контент) сьогодні не вистачає.

Якщо серед вітчизняних коміксів у синглах виходить чи не кожен другий, то серед перекладних – тільки кожен четвертий. Видавці надають перевагу ТПБ чи книжковому формату.

Порівнюючи ціни, можна сказати, що вітчизняні комікси коштують в середньому до 100 грн., тоді як перекладні – 200-250 грн. Складається враження, що станом на початок 2019 року публіка вже трохи «розкуштувала» комікси, і видавці настільки осмілишали, що беруться за ризиковані колекційні томи з величезною вартістю. Зокрема, у 2019 році «Вовкулака» випустила колекційного «Геллбоя» за 599 грн. Це стало можливим багато в чому завдяки підйому коміксів у 2017-2018 рр.

Українська супергероїка у 2018 - це

«Укрмен» А. Тягура та ін. - про божевільних вчених та мутантів, і друга частина 2-го випуску сатиричного «Патріота» В. Назарова.

УКРМЕН. ПОЧАТОК
UKRMAN

Нові комікси від DC у 2018 - культові «Вартові», «Проповідник», «Флеш», «Аквамен», другий «Сендмен» і дуже багато «Бетмена».

Загалом, є сподівання, що у 2019 році кількість україномовних комікс-видань перевищить психологічну позначку у 100 штук на рік. І це буде чудовим приводом для свята.

ДІД ГАЛК І БАБА ГАЛКА

Головні новини і скандали серед україномовних коміксів у 2018 році оберталися навколо перекладів. Мабуть, найбільше дісталось персонажам, яких зачепили особливості українського правопису. Зокрема, Геллбой, якого локалізатори фільму вперто кличуть «Хеллбоем» (а автори любительського перекладу коміксів - взагалі Пекликом), і вічнозелений Галк. З Галком взагалі якось не пощастило – права на комікси про цього персонажа отримали одразу два видавництва. І якщо «Фаерклоу» оголосили, що в них серія називатиметься «Безсмерт-

Українські дитячі комікси дуже різножанрові. Зокрема, «Бубл» - Б. Кордоби - про дивну істоту, що впала з неба у лісі, «Безхвоста» О. Луцевської - графічна повість про боротьбу дітей за головну роль у шкільній виставі, «Княжа воля» - М. Богдановського та ін. розповідає про хом'яків-мутантів з Чорнобильщини, що розвили цивілізацію до рівня Київської русі. В нас також виходять й періодичні дитячі комікс журнали (щоправда, періодичність доволі умовна). «Juno» - збірка різних комікс-історій, а «Пригоди Бровчика та Мурчика» - О. Зимби - про пригоди тварин.

ES EduComics
МІЖНАРОДНЕ ВИДАВНИЦТВО
ОСВІТА В КОМІКСАХ

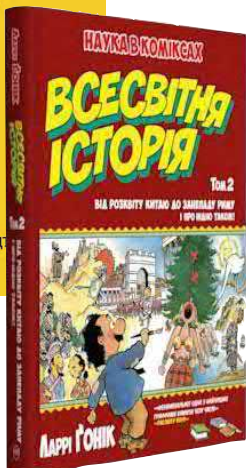
«Call me Kate» - готтор-комікси у стилі Ванхелсінга, «Nohalia» - фентезі про живу планету. Вони народилися в результаті міжнародного співробітництва.

ГАНС УЛЬРІХ ОБРИСТ
РОБЕРТ КРАМБ
АРТ ШПІГЕЛЬМАН
ДЖОН КАРЛІН
БОРИС ФІЛОНЕНКО

КОМІКС У МУЗЕІ
СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

Навчальні комікси у 2018 були представлені вітчизняними: «Освіта у коміксах» - підручник алгебри за 8 клас, де дотепно і сюжетно подаються складні теми, проектом «1+1» «Подорож у телевізійне задзеркалля», що розповідає дітям про те, як працюють медіа. Перекладні освітні комікси представлені «Коміксом у музеї сучасного мистецтва» - про те, яку роль відіграє комікс у сучасній культурі, і другим томом «Всесвітньої історії».

ний Галк», то «Північні вогні» принципово випускають комікс «Росомаха проти Халка». Це породило купу жартів, що персонажку She-Hulk потрібно перекладати як «Баба Галка» і ніяк інакше. На жаль, на відміну від DC, де всі права перебрала на себе «Рідна мова», з українськими виданнями «Марвел» виходить якась лажа.

Треба сказати, що переклад імен – це давня і болюча тема, з якою зіштовхнулися ще при перекладі перших ліцензій від DC. Зокрема, проблема стосувалася промовистих супергеройських імен – перекладати буквально, чи залишати так, як є. Наприклад, Бетмена на повному серйозі хотіли перекласти як Пан-Кажан, але потім передумали, злякавшись тотального нерозуміння фан-спільноти. Сендмена взагалі залишили без змін. У видавництві «Фаерклоу» дружелюбного сусіда назвали Спайдерменом, але на обкладинці, якщо придивитися до маленького шрифту, можна побачити, що він ще й Людина-павук.

Другий великий (як для маленької гік-спільноти) срач розгорівся з перекладом «Проповідника». Оскільки в оригіналі було багато матюків, перекладачі відтяглися на повну, і навіть перестаралися, створюючи свої власні. Чи доцільні такі неологізми – фани сперечаються й досі.

Не обійшли срачі й український сегмент коміксів. Наприклад, у незручній ситуації встигли побувати творці «Волі 2». Обкладинку до проєкту малював той самий автор, що зробив «лице» першого тому – Олексій Бондаренко. Але творці віддали її на перефарбування іншому художнику, що викликало здорове обурення в автора. Дійшло навіть до голосування, в якому перемогла оригінальна колористика Бондаренка. Зрештою, команді вдалося знайти красиве рішення і вту-

Майже половина перекладних коміксів - дитячі. Окрім синглів «Драгонеро» і енциклопедій, у 2018 році вийшли: серія коміксів «Відважні курчата» - про веселі пригоди у курятнику, новий випуск Джероніма Стілтона - мишачого детектива, та Смurfів, гуморичтні пригоди «Поганих хлопців» - про тварин-бешкетників,

два випуски про хуліганку Адель, комікс про маленьку відьму Зук і про хлопчика Макса, що любить супергероїв. Окрім того виходили «Артур і золота линва» - фентезі із артефактами, і 2 випуски Гільди - про дівчинку, що дружить зі скандинавськими міфічними тваринами.

лити обидва варіанти. Арт Бондаренка випустили в якості суперобкладинки для передзамовників, а перфарбована версія пішла на палітурку.

А ще у 2018 році з'явився новий майданчик для коміксистів – «Comic Con Ukraine». Щоправда, його проведення бойкотував інший фестиваль – «Kyiv Comic Con» разом із усією плеядою коміксів DC, за випуск яких за як раз відповідає організаторка «Київ Комік Кона». Надалі, у 2019 році, протистояння між фестивалями перетвориться на величезний скандал із судовою тяганиною за право використовувати у назві словосполучення «Comic Con».

Якщо говорити про приємні речі, то головною перемогою у світі перекладних коміксів 2018 року стало масове придбання ліцензій на видання світових бестселерів та просто цікавих проєктів. Зокрема, в наших видавців маютья ліцензії на Драгонеро («Sergio Bonelli Editore») - у «Fireclaw», Metal gear solid («IDW Publishing») та Гарфілда («Paws») - у «Molfar Comics», «Dark Horse» - у «Vovkulaka» тощо. Іншою важливою новиною стало те, що «Рідна мова» пообіцяла видавати по 2 комікси DC на місяць, починаючи з 2019 року, і навіть натякнула, що приглядається до найсвіжіших новинок у синглах. Тож у 2018 році зарубіжні комікси стали набагато різноманітніші і доступніші.

Два варіанти обкладинки «Волі 2». Ліворуч - арт О. Бондаренка, що пішов на суперобкладинку для передзамовників, праворуч - перфарбований варіант, що став палітуркою.

Серед україномовних коміксів 2018 р. непогано представлена соціальна тематика. Зокрема, «Серед овець» О. Корешкова отримали третій випуск і перевидання першого з іншою обкладинкою. Комікс розповідає про антиутопічне суспільство тварин, що нагадує Радянський Союз. «Хроніки Аптауна» М. Піменова та ін. знайшли свого видавця і вийшли під однією обкладинкою вже не як самвидав. Комікс

оповідає про вигадане місто Аптаун, яке тоне у корупції, і про групу лінчевателів у масках, які з нею жорстко борються. Перекладні соціальні комікси були представлені «Персеполісом» М. Сатрапі - біографічним графічним романом, що розповідає про ісламізацію Ірану, та «Стіною» П. Сіса. «Стіна» також є біографічним романом і присвячена подіям у Чехословаччині часів Празької весни.

«Видавництво», яке займалося перекладом цих двох графічних романів, анонсувало вихід культового «Мауса» А. Шпігельмана у 2019.

АСОРТІ

Можна сказати, що 2018 рік став перехідною ланкою між «бумом» у сфері коміксів 2017 року, коли вийшло більше видань, ніж за всі часи незалежності, і 2019 роком, коли українські комікси мають перетнути психологічну межу у 100 видань на рік.

Проте, ринок поки що глевкий і недостатньо розвинений. Читацькі можливості теж не надто сприяють його росту. Зокрема, коли виходить 5-10 коміксів на місяць, кожен із яких коштує в середньому по 200 грн., небагато гіки починають обирати, що купувати, і це позначається на рівні продаж усіх видань. Хоча, як запевнила Марія Шагурі, кураторка проектів DC, хороші комікси хапають, як пиріжки. Наприклад, станом на осінь 2018 року «Вбивчий

Жанрове розмаїття вітчизняних коміксів постійно зростає. До дизельпанкової «Волі» (про боротьбу політичних діячів часів «Визвольних змагань» із зомбі) додався НФ проект М. Ланцуги «Фаетон. Протерра» - про вартових системи миттєвих космічних подорожей, пригоди вікінгів від І. Баранька у його «Скеггі Згубі» та гумористичні замальовки В. Поворозника у коміксі «Шмаркачі. Випробувальний політ».

жарт» Алана Мура розпродається вже шостим накладом.

Тому можна сказати, що видання коміксів в Україні ще не вперлося у свою «скляну стелю», коли пропозиція перевищить попит, - а значить попереду розвиток. Це стосується, як кількості, так і жанрової різноманітності. Якщо супергероїка в нас вже непогано представлена, і наступні новинки можна передбачити, просто подивившись графік кінопрем'єр, то деякі цікаві гілки «дев'ятого мистецтва» українські читачі ще мають відкрити. Зокрема, у найближчому майбутньому в нас мають з'явитися BD-комікси (франко-бельгійська школа). І видавництво «ЛЕОПОЛЬ», яке подарувало нам «Героя поневолі», вже оголосило, що планує стати провідником європейських коміксів в Україні, готуючи кілька потужних анонсів.

А ось стосовно появи манги видавці налаштовані не надто оптимістично (хоча за чутками щось таки готується до кінця 2019).

Завдяки синглам у 2018 році коміксів від «Марвел» вийшло більше, ніж від «DC» (16 проти 13 відповідно). Але окрім супергероїки з'явилися інші цікаві проекти: фентезі «Відьмак» - про вбивцю монстрів за наймом, сатиричний кіт «Гарфілд», несподіваний вестерн «Текс» та комікс-версія комп'ютерної гри «Metal Gear Solid».

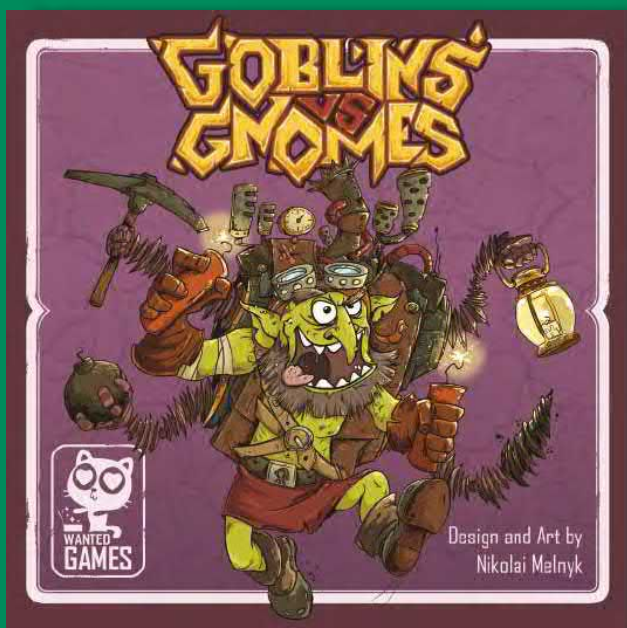

Українські настолки

ГОБЛІНИ ПРОТИ ГНОМІВ

ХТО КОГО?

Українські настолки потроху завойовують ринок. І треба сказати, що серед них зустрічається чимало фантастики. Проте наш фендом на сьогоднішній день мало знає про цю ланку вигаданих світів, особливо, коли не відвідує «Комік Кони», де чемпіонати з настолок – невід’ємна частина розважальної програми. Аби виправити це, редакція вирішила трохи розповісти про вітчизняні ігри. У цьому інтерв’ю ми поспілкувалися з творцями гри «Гобліни проти гномів»: Миколаєм Мельником – автором та ілюстратором і Ольгою Федіною – видавцем.

**Говорить Миколай Мельник
- NikMelnyk, автор та
ілюстратор гри**

DF: Як виникла ідея створити гру? Чи була це перша гра, яку ви розробляли?

Так, це була перша гра з якої я почав розробляти настільні ігри. Ідея виникла в незвичайній ситуації. Мені подруга розповіла про дуже цікаву гру «Саботер». Розповідаючи правила гри, вона пропустила багато нюансів з гри, тому я собі уявив трохи інше. Я був дуже здивований, коли вперше зіграв у «Саботера», і для мене то був не ідеальний варіант. Згодом, тільки заради інтересу, я швидко склепав перший прототип «Саботера», як я його бачив. Зігравши с друзями зрозумів, що моя версія мені і друзям подобається більше. Спочатку дуже довго сумнівався, чи треба намагатися створювати дуже подібний продукт, якщо на ринку «Саботер» вже має популярність. Потім, я взяв за приклад ігрову індустрію комп'ютерних і мобільних ігор.

Там ми можемо спостерігати клонування подібних механік з року в рік, тільки зі зміною теми і новими фішками. Таким чином, вважав за потрібним реалізувати свою ідею до кінця, тим паче, що іншим людям теж сподобалося гра.

DF: Як відбувався процес творення гри? Вигадувався та відточувався ігровий механізм? З кимось практикувалися з проміжними версіями гри? Чи багато доводилось переробляти?

Маю освіту графічного дизайнера, тому створювати прототипи настільних ігор для мене не є складною задачею. Тут знадобилися мої навички. Я швидко зробив макет, вносив правки, друкував і одразу розкладав на стіл та грав.

Основним процесом створення гри є тести. На тести витрачається більше всього часу. Постійно потрібно збирати народ і створювати комфортні умови для всіх. Треба шукати нових людей, щоб відгуки були свіжі та нові. Важливо спостерігати за кожним і кожного вислуховувати, хоч і не завжди до слухатися. І чим частіше ти будеш проводити тести, тим скоріше ти вийдеш на той рівень, коли ти будеш готовий друкувати вирішальний варіант.

«Гоблінів проти Гномів» тестувати вийшло дуже швидко, бо механіка була знайома майже всім. А ось малювати арт було значно складніше, бо весь час витрачався на роботі. Тоді я, врешті-решт, прийняв рішення звільнитися та допрацювати проект до кінця. Навіть на такий невеликий проект було витрачено дуже багато часу та багато чашок кави.

DF: Чи мали вже якийсь досвід створення ігор до того? Де цьому вчилися?

Досвіду розробки настолок ніде не мав, але розробляв ігри для мобілок. Саме досвід розробки мобільних ігор допоміг швидко зорієнтуватися в новому середовищі настільних ігор.

**Говорить Ольга Федіна,
видавець гри**

У 2015, та випущено у 2018.

**DF: Хто працював над дизайном,
просуванням гри?**

Дизайн гри розроблено Миколаєм Мельником. Просування гри проводить видавництво Wanted Games.

DF: На який вік розрахована гра?

Гра розрахована на дорослих, але правила прості, тому на коробці стоїть обмеження 8+. А якщо чесно, моя молодша 6-ти річна сестра опанувала правила швидко і навіть обіграє дорослих.

DF: Коли було створено гру?

DF: Чи є якісь відгуки?

Відгуків багато, більшість позитивні, ми активно збираємо їх у соціальних мережах: інстаграмі та фейсбуці. Гравці дуже охоче пишуть про свої хоумрули, уточнюють правила, дають поради, що змінити у наступному випуску і т.д.

DF: Я так розумію, гра продається не тільки в Україні?

Тільки в Україні, але везуть гратися її далеко за межі: грають у Гоблінів точно ще в Польщі, Білорусі та в Росії.

DF: На яких фестивалях була представлена?

Культ, Комік Кон Київ, Комік Кон Україна

DF: Чи працюєте іще над якими-сь проектами?

Дуже хотіли локалізувати та випустити гру Halflingfeast британського видавництва Trippl Ace Games, та у часи складного економічного становища поки не змогли домовитись про доступну ціну, тому проект на холоді. У минулому році тестували три гри вітчизняних авторів, одна з них виглядає дуже перспективно. Якщо автор допрацює її - залюбки випустимо. Також з активних проектів зараз розробляємо гібрид: онлайн гру та настільну гру під назвою Altar: the War of Gods. Реліз заплановано на цей рік, дуже хочемо випустити все вчасно. (Думаю, що у наступних ваших випусках зможемо про цю гру написати окремо - там дуже багато інформації).

DF: Розкажіть трохи про правила гри. Скільки людей може грати, що необхідно робити. Скільки триває гра?

Може грати від 3-ох до 8-ми людей, хоча хоумрулять її і на двох. Партія триває десь 20-40 хвилин. Основні правила: немає поля і треба будувати тунель від старту до однієї з карт фінішу. Також у кожного є своя роль, яка прагне дійти до певної цілі. У грі багато закритих даних, тому вона спонукає до спілкування, аби отримати додаткову ігрову інформацію.

DF: Нарешті, де можна придбати?

Придбати можна майже у всіх онлайн та офлайн магазинах настільних ігор в Україні.

DF: Які сьогодні тенденції існують серед виробників настолок в Україні? (чи багато виробників, які теми популярні, ігри якого типу в тренді)?

Зараз виробництва в Україні ростуть як гриби і це дуже добре. Бо здорова конкуренція спонукає до покращення продукту, також важливо, що ігри видаються українською! Плекаймо рідне. Про тренди говорити важко, бо видів ігор є багато і кожне видавництво прагне

різноманітності. Хтось робить складні єврогейми, хтось випускає дитяче, а хтось спеціалізується на патігеймах. Найголовніший тренд - українська мова.

Розмовляв Святослав Чирук

KIHO

The image features a vibrant, abstract composition. The background is a mix of deep red and dark navy blue. A horizontal film strip with white sprocket holes runs across the upper portion. A white arrow points downwards from the top edge towards the film strip. The word 'KIHO' is written in a bold, white, sans-serif font, with the 'O' being a solid white circle. The overall style is modern and graphic.

БЛОК

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МУЛЬТИПЛІКАЦІЇ ЗА 15 ХВИЛИН

«Казка про
солом'яного
бичка» (1927)

«Українізація» (1927)

«Тук-тук та його прия-
тель Жук» (1928-1935)

«Проданий апетит»
(1927 р.)

За часів царя Панька

І. Новицька

Українська анімація народилася у 20-их рр. ХХ ст. і пережила багато злетів і падінь, заборон та цезури. Вітчизняні художники увесь час орієнтувалися на кращих із кращих у галузі, вихоплюючи актуальні світові тренди та ідеї. Не оминули нашу анімацію й мацаки пропагандистської машини. Але навіть попри це тут знімали самобутні фільми, які навіть зараз виглядають прикольні і актуально. «Острів скарбів» та «Як козаки...» давно стали класикою, проте сьогодні до них на п'єдестал впевнено просяться сучасні творіння різної довжини метра.

Перший український мультим «Казка про солом'яного бичка» створений раніше за американського Міккі Мауса. Українська казка вийшла у 1927 році, тоді як найвідоміша миша дебютувала у картині «Божевільний аероплан» 1928 р. Режисером, художником та сценаристом «Казки про солом'яного бичка» був «батько української анімації» В'ячеслав Левандовський (1897-1962). На жаль, з мультика збереглося всього кілька малюнків, над якими автор працював в Одесі. Ще однією відомою роботою Левандовського була «Українізація» (1927), допрацьована на Київській студії і присвячена тодішньому курсу більшовицької партії (на сьогодні також втрачена).

«Пригоди Перця»
(1961)«Івасик-Телесик»
(1968)«Музичні малюнки»
(1968)

«Кит і Кит», 1969

У 1928 році, коли вийшов перший звуковий мультфільм «Пароплавчик Віллі» від «Дісней», Левандовський теж захотів зробити один із перших звукових фільмів у світі, розпочавши роботу над картиною «Тук-тук та його приятель Жук», але не зміг її закінчити. У сер. 30-их рр. режисер переїхав шукати кращої долі до Москви, де конструював обладнання та зняв кілька лялькових картин, а мультфільм про «Тук-Тука» закінчили його учні у 1935 р.

Слід сказати, що українська анімація у ті роки жила не тільки Левандовським. Наприклад, напів аматорська група ентузіастів із Харкова, яка називала себе «Товариство Друзів Радянського Кіно», (туди входили В. Зейлінгер, Г. Злочевський та Д. Муха) зняла перший український «об'ємний» ляльковий мультфільм «Варення з полуниця» (1929 р.), який розповідав про двох дітей і ведмедя.

У 20 рр. в Україні виходили не тільки аніма-

ційні фільми. Були спроби зробити рекламу, «мультплакати» (короткі відео, схожі на сучасні розважальні гіфки, тільки з політичним змістом) та навіть трейлери до фільмів (наприклад, «Проданий апетит» (1927 р.) реж. Євген Макаров) розповідає про багатія, який хотів жерти ще більше, тому купив шлунок у безробітного водія автобуса. Цікаво, що фільм не зберігся, і єдиний доказ його існування – це трейлер.

Голодомори і війна не надто сприяли розвитку галузі. У 30 рр. картини Левандовського «Українізація» та «Казка про Білку-хазяечку та Мишу-лиходієчку» визнали націоналістичними і заборонили. Мультфільми виходили дуже рідко, наприклад «Пригоди Мурзилки в Африці» (1934). У 40 рр. українську анімацію примусово пересаддили на створення мультиплікаційних вставок в учбових фільмах. Те, що зараз малюється у 3D, типу будови двигуна у розрізі, тоді малювалося від руки. Навіть стрілочки вирізали з паперу і анімували, щоби показати рух чи виділити об'єкт. Друге дихання у галузі відкрилося наприкінці 50 рр., коли на базі «Київнаукфільму» створили окремий Цех художньої мультиплікації.

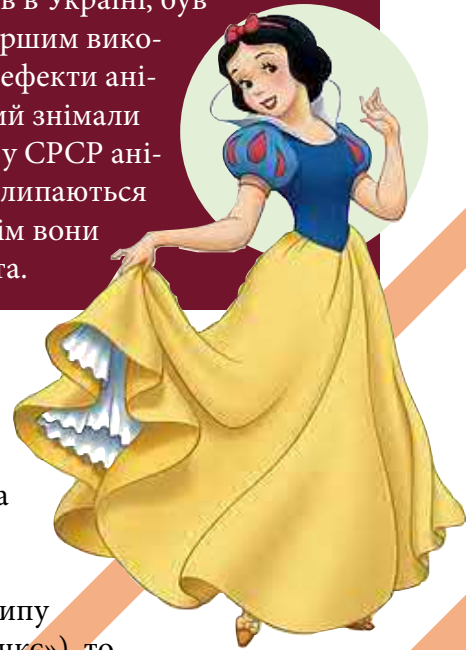
Загалом, Левандовський був дуже крутим іноватором і не цурався експериментів. Наприклад, він сам собі зібрав кінокамеру з дерева (крім оптичних деталей), бо зі знімальним обладнанням у Союзі було напружено. Він також винайшов дві техніки анімації. Першу назвав «еклер» - це коли акторів знімали на відео, а потім накладали на відзняті кадри мульт.персонажів, трохи дотягуючи виразність поз. Друга техніка називалася «автоматичний олівець» - це був спеціальний пристрій, що робив рисочки на папері 25 разів на секунду, і призначався для контролю над покадровою анімацією персонажа у просторі. Тут слід сказати, що Левандовський захоплювався технікою шарнірних ляльок і в цьому досяг неабиякої майстерності. Наприклад, у мультфільмі «Казка про Білку-хазяечку та Мишу-лиходієчку» (1928) тіло білочки складалося з близько 30 рухових фрагментів, майже третина з яких приходилося на хвіст.

Ще одним цікавим, але не зовсім українським, аніматором того періоду був **Олександр Бушкін (1896-1929)**. Він народився у Росії, навчався у Київському художньому училищі, і став робити мультфільми після переїзду до Москви. Його твори віддають психоделом і наркоманією. Наприклад, картина «Дурман Дем'яна» (1925) розповідає про алкоголічний делірій у головного героя. І плющить його по-дорослому. Інша картина – майже вестерн з перегонами на конях – «Таємниче кільце або рокова таємниця» (1924) містить епізод, де ковбой надуває коня за те місце, яким цей кінь робить лошаток. Побачене не розбачити.

Та, мабуть, найвідомішим «німецевим» режисером, що тоді працював в Україні, був **Давид Кауфман (1896-1954)**, взявши собі псевдонім **Дзига Вертов**. Він першим використав методику «прихованої камери» і одним із перших у світі додавав ефекти анімації у ігрове кіно (зокрема у фільмі «Людина з кіноапаратом» (1929), який знімали у Києві, Харкові та Одесі). А ще Дзига відомий тим, що створив перший у СРСР анімаційний фільм «Радянські іграшки» (1924). Там робочий із селянином злипаються в істоту з двома лицами, але без дупок, і йдуть гамселити буржуя. А потім вони перетворюються на ялинку, на яку вішають ворогів народу. Сама доброта.

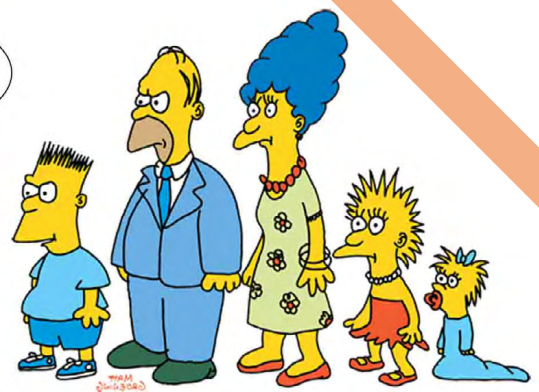
Підглядаючи за Білосніжкою

З 1959 року влада дозволяє «Київнаукфільму» знову знімати мультфільми. При ньому створюється окремий підрозділ – **Цех художньої мультиплікації**, але художників довелося пошукати. Люди приходили влаштуватися на роботу, зовсім не уявляючи, що таке анімація. Багато хто приносив свої академічні малюнки, портрети, натюрморти, тоді як очільник цеху **Іполит Лазарчук** шукав тих, хто розуміється на концептах персонажів і розкадровці.

Весь процес виробництва вигадували з нуля. Київських художників приїздили вчити колеги з Москви, але найбільше вони надихалися Діснеївськими мультфільмами. Художник Євген Сивокінь в одному з інтерв'ю розповів, як їхній відділ випросив плівки, котрі влада хотіла утилізувати. Там були класичні мультфільми: «Білосніжка», «Бембі», «Пінокіо». Художники роздивлялися їх у вповільненому режимі, буквально покадрово, засвоюючи прийоми анімації. Цікаво, що на заборонених американських мультфільмах вчилися і московські художники. Але підхід в них

принципово розійшовся з київськими. Якщо російська школа копіювала пропорції Білосніжки, домальовуючи їй кокошник (типу як в «Аленьком цветочке»), то українські аніматори зосередилися на карикатурних персонажах з виразною мімікою, якими були гноми.

Перший проект не змусив себе довго чекати. «Пригоди Перця» (1961) **Іполита Лазарчука і Ірини Гурвін** розповідає про боротьбу популярного на той час сатиричного персонажа Перця із забруднювачами довкілля. Цікаво, що діалоги у стрічці російською, а от пісні – українською. Виробництво набирало оберти, і зовсім скоро Цех видавав понад 10 мультфільмів на рік. Загалом, з поч. 60 рр. і до здобуття Україною незалежності, там

Перші козаки (1967) і перші Сімпсони (1987)

створили понад 300 анімаційних стрічок.

У 60 рр. цех шукає свій стиль, там об-лаштовуються майбутні корифеї української анімації, зокрема, **Давид Черкаський**, **Євген Сивокінь**, **Володимир Дахно**. На студії знімають експериментальні, переважно мальовані, мультфільми, наприклад, «**Легенда про полум'яне серце**» (1967), «**Людина, що вміла літати**» (1968), «**Музичні малюнки**» (1968). Та, мабуть, найнеформатнішим проектом стала «**Містерія Буф**» (1969) **Давида Черкаського**. Вона поєднувала в собі стиль, як у майбутнього «**Капітана Врунгеля**», і вставки з живими акторами, як у прийдешньому «**Острові скарбів**». Фільм був настільки несхожим ні на що інше, що радянська влада його заборонила.

Проте, робили в той період і цілком стандартні мультфільми: «**Микита Кожум'яка**» (1965), «**Маруся Богуславська**» (1966), «**Пригоди козака Енея**» (1969), «**Як козак щастя шукав**» (1969). Національна тематика довго визрівала, доки не вибухнула культовою серією про козачків. Автором ідеї і персонажів був **Володимир Дахно (1932-2006)**. Першу серію («**Як козаки куліш варили**» (1967)) він робив із художником-аніматором **Анатолієм Вадовим**, і персонажі там дещо відрізняються за стилістикою. Але вже з другого фільму «**Як козаки у футбол грали**» (1970) **Володимир Дахно** почав співпрацювати з художником **Едуардом Кіричем**, який зробив героїв відомими далеко за межами України. Так почалася «**Золота епоха**» української анімації.

Великий Бада-Бум

Багато років опісля вони зберуться знову на теплій і ламповій зустрічі на фестивалі «**Київ Комік Кон**» 2018. Класики «**Золотої епохи української анімації**» 70-90 рр. трохи ніяковітимуть перед величезною аудиторією, і з ностальгією згадуватимуть, як все було. На превеликий жаль, це буде однією з останніх їхніх зустрічей.

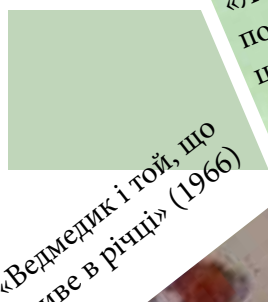
Давид Черкаський (1931-2018), дуже жвавий і гуморний, розповість, як крав серця гарненьких дівчат, говорячи, що він режисер (але не уточнюючі, що мультиплікаційний). Він із ентузіазмом згадуватиме свою роботу

«Котигорошко» (1970)

«Людина, що вміла літати» (1968)

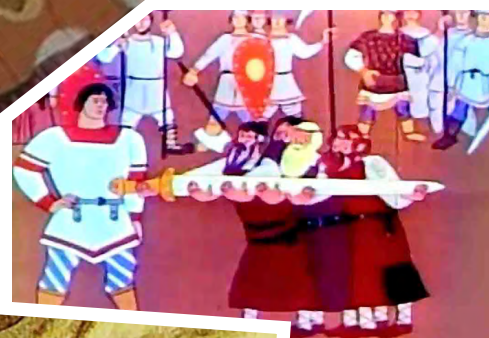
«Ведмедик і той, що живе в річці» (1966)

«Легенда про полум'яне серце» (1967)

«Микита Кожум'яка» (1965)

«Як козак щастя шукав» (1969)

«Пригоди козака Енея» (1969)

«Містерія Буф» (1969)

Зліво направо: Давид Черкаський, Євген Сивокінь, Едуард Кірич на фестивалі «Київ Комік Кон» 2018

над «Лікарем Айболитом» (1984-1985), «Островом скарбів» (1986-1988), «Пригодами капітана Врунгеля» (1976-1979), де він фактично переписав сценарій, додавши викрадення Венери, шефа, бандіто-ганстеріто та шпигуна. **Євген Сивокінь та Едуард Кірич** розповідатимуть про роботу над «Козаками», зокрема про те, що в персонажів були власні імена: Тур, Око і Грай, хоч це ніде і не фігурує в мультфільмі. Едуард Кірич пригадає трагікомічну історію про мультфільм «Енеїда» (1991 р.), за який він заробив чималі гроші, але потім сталася шалена інфляція... і «Енеїду», врешті-решт, довелося «продати» за 4 пляшки горілки. Пан Едуард зазначить, що якби інфляція сталася трохи раніше, «Енеїду» б ми взагалі не побачили.

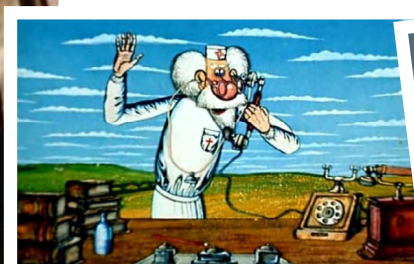
Ця зустріч, як і інші інтерв'ю з художниками, показує, на скільки важливим для становлення української анімації був період **70-90 рр.** Тоді вийшли майже всі мультфільми, які глядачі

Цікавий факт: за «Островом скарбів» виходив україномовний комікс (Видавництво «Ранок», 2003)

«Вересковий мед» (1974)

«Лікар Айболить» (1984-1985)

«Нікудишко» (1977)

старшого покоління пам'ятають по програмі «Вечірня казка» на УТ-1. Зокрема, «Нікудишко» (1977), «Капітошка» (1980, 1989), «Аліса в Країні Чудес та Задзеркаллі» (1981-1982), «Як Петрик П'яточкин слоників рахував» (1984), «Сонечко і Снігові чоловічки» (1985), «Історія про дівчинку, яка наступила на хліб» (1986), «Івасик-Телесик» (1989). Разом із цим Київська школа не зосереджувалася на мультиках для наймолодших, а й робила універсальні проекти, з класними сценаріями та піснями, що запам'ятовувалися.

Цікаво, що практично всі картини робилися від початку українською мовою, і тільки після затвердження у Москві перекладалися російською для загальнорадянського перегляду.

Цікавий факт: під час роботи над «Капітаном Врунгелем» знімальній групі встановили ліжка прямо на роботі, щоби вони нікуди не ходили і встигли зробити всі серії у запланований термін.

«Навколо світу мимо-волі» (1972)

Я - хі-хі-хі-хі-хі,
Я - ха-ха-ха-ха-ха,
Я - буль-буль-буль-буль
(с) «Капітошка» (1980)

«Сонечко і снігові чоловічки» (1985)

«Безтолковий вомбат» (1990)

«Івасик-Телесик» (1989)

«Енеїда» (1991)

«Аліса в Країні Чудес та Задзеркаллі» (1981-1982)

«Як Петрик П'яточкин слоників рахував» (1984)

Замороження і відлига

У 1990 р. цех мультиплікації при «Київнаукфільмі» «підвищили» до «рангу» студії. Її назвали «Україмафільм», і в такому вигляді вона існує й досі. Після здобуття Україною незалежності, грошей на створення мультфільмів не було, тому новоспечена студія потроху занепадала: художники роз'їхалися, залишилися тільки найбільш стійкі й ідейні. Дехто навіть зробив кар'єру в Голлівуді: наприклад, **Сергій Кушніров**, автор «Безтолкового вомбата» (1990), доклався до створення таких світових шедеврів, як: «Король лев», «Дорога на Ельдарадо», «Шрек-2», «Таємне життя домашніх тварин».

У 2000 роках стало трохи краще. Держава почала фінансувати мультфільми – і одразу в яблучко. Пластилінова короткометражка **Степана Коваля** «Йшов трамвай №9» (2003) здобула Срібного ведмедя на Берлінському кінофестивалі. Мультфільм складається з міні-замальовок про звичайну поїздку у вщент забитому трамваї, от тільки фізика в пластилінових персонажів дуже своєрідна, що є головною фішкою картини. Режисер, окрилений успіхом, незабаром створив власну студію, де запустив 26-серійний проект «Моя країна – Україна» (2010-2014). Тим часом в «Україмафільмі» режисер **Олег Педан** ставить ляльковий фільм «Нікого немає вдома» (2003) – про людину, що мріє побудувати літаючий корабель, а **Євген Сивокінь** знімає незвичну картину «Засипле сніг дороги» (2004), яку він намалював, використавши 2 кг солі і активованого вугілля.

А ось з 2012 року стався ще один прорив – держава об'явила конкурс для молодих неві-

«Микита Кожум'яка» (2016)

«One pirate, two pirates...»
«Раз пірат, два пірат»

Студія Panama Grand Prix.

«Бабай» (2014)

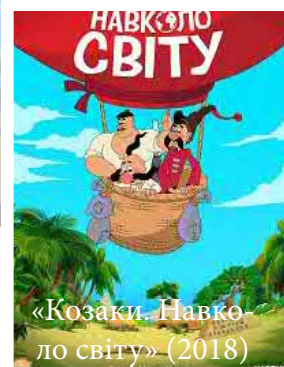
«201» (2013)

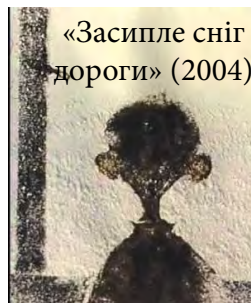
«Пригоди Котигорошка» (2014)

«Йшов трамвай №9» (2003)

«Козаки. Навко до світу» (2018)

«Засипле сніг дороги» (2004)

Моя країна - Україна
...more played by the people of our villages
(2010-2014)

«ЧоМуха»

«Повернення Гуллівера»

Студія Квартал 95

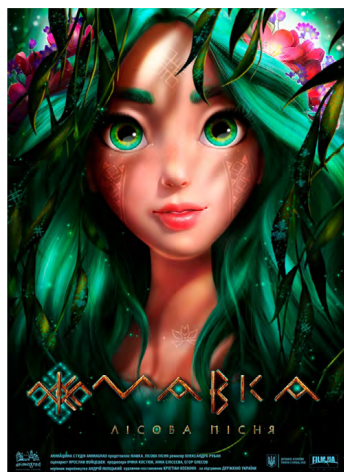
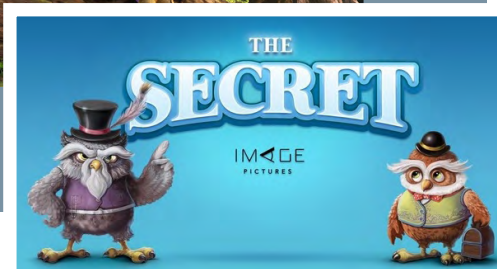
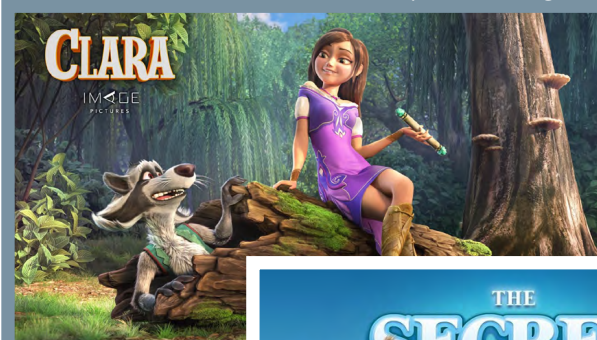

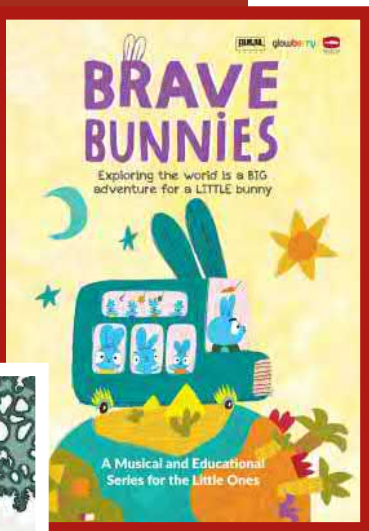
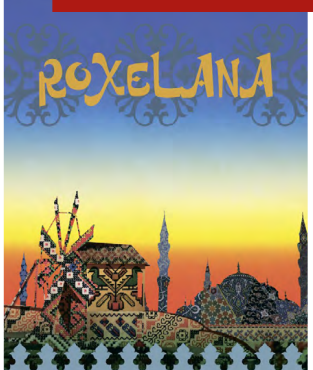
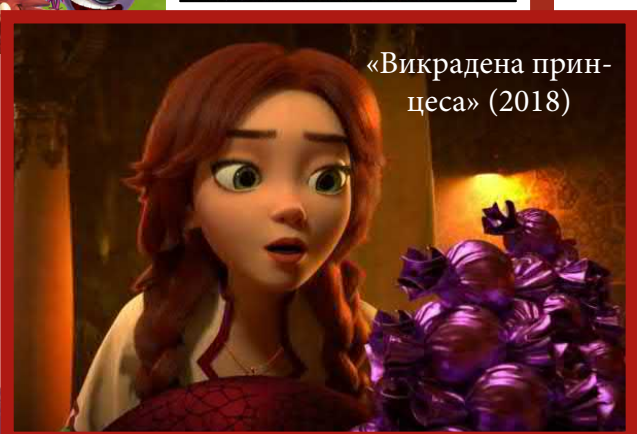
домих мультиплікаторів. Тепер кожен міг подати свою ідею на розгляд і отримати фінансування проекту. Таким чином, було профінансовано мультим «201» (2013), щоправда від вже відомого режисера **Олега Педана**. Він розповідає про корову, що намагається втекти з молокозаводу. У 2014 вийшли проекти з дуже психоделічними кольорами – 4-серійний серіал «**Пригоди Котигорошка**» і повнометражна «**Бабай**», після яких трохи лячно їздити в «Інтерсіті». Того ж 2014 року студія випустила короткометражки «**Халабудка**» **М. Депоян** і «**Лахмітко**» **О. Педана**. А у 2016 стартував 26-серійний серіал «**Козаки. Футбол**», присвячений чемпіонату Європи, із тим самим художником, що й у оригінальних «козачків», - **Едуардом Кіричем**. У 2018 році козаки отримали раптове продовження - 3 серійний проект «**Навколо світу**».

Проте, останні роки мультфільми в нас робить не тільки «Українафільм». Наприклад, у 2015 канал «ПлюсПлюс» запустив пізнавальний серіал «**Це наше, і це твоє**» - про пригоди геометричних фігур. У 2016 вийшов багатостраждальний «**Микита Кожум'яка**» від студії **Panama Grand Prix**. Зараз у неї в розробці мультфільм «**Раз пірат, два пірат**» - рімейк «Острова скарбів» зі звірами замість людей. Київська студія **Image Pictures** готує мультфільм «**Клара**» - про дівчин-

Студія Image Pictures

«**Викрадена принцеса**» (2018)

«**Голодний дух**» (2018)

Студія Анімаград
Film.ua

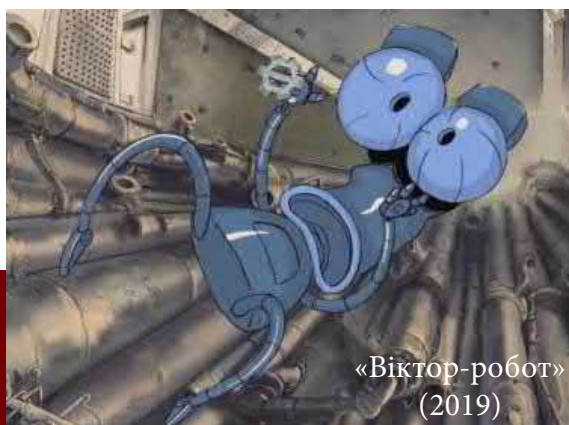
ку, що живе у магiчному лiсi. У студiї в розробцi є ще один проект – совина версiя «Шерлока» пiд назвою «Секрет». Студiя «Квартал 95» також виришила робити мультфiльми – у них у розробцi повнометражна картина «Повернення Гуллiвера» (з iхнiм фiрмовим гумором), i серiал для наймолодших – «ЧоМуха» - про муху кислотного кольору у хустинцi. Досить стильним за мальовкою вийшов мультфiльм «Причина» (2017) вiд студiї «Магiка фiльм». Він розповiдає про дiвчину, що так розпереживалася як хлопець-козак пiшов на вiйну, що наклала на себе руки. А хлопець, коли повернувся i побачив це, теж вчинив самогубство. Картина непогано пiшла по фестивалях i навiть взяла кiлька нагород. У 2018 була заснована студiя «Parables of the Nations», що готує цикл мультфiльмiв «Притчi народiв свiту».

Зараз також активно розроблюється 15-ти

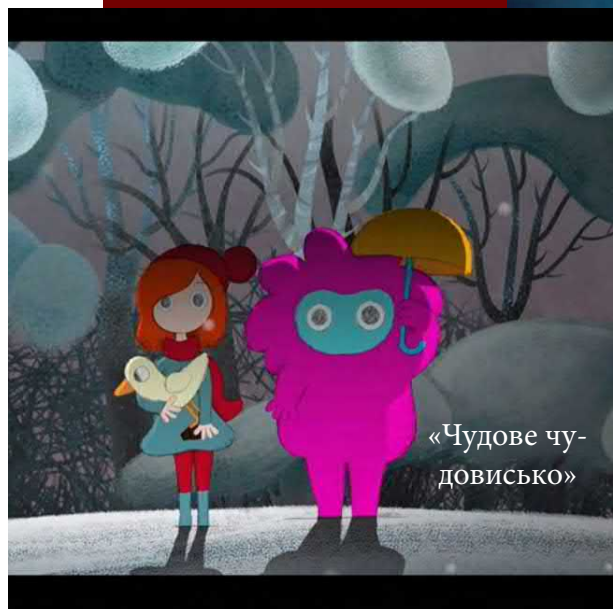
серийний горор-серiал на основi вiрша Т. Шевченка – «Кобзар 2015». Над проектом працюють Максим Прасолов та Олексiй Чебикiн – автори комiксу «Даогопак».

Дуже крутим i неординарним вийшов мiнi-серiал «Книга-мандрiвка» (2018), заснований на однойменному виданнi у форматнi ««едьютейнмент», такий собі мiкс освiтнього i туристичного путiвника. У першому сезонi мультсерiалу 5 серiй про видатних українських дячiв, а також про мiсто Чорнобиль.

Доволi багато мультфiльмiв готують студiя «Анiмаград» i «Фiльм.Юа». Серед iх успiшних проектiв: серiал «Ескiмоска» (2013) та мультфiльм «Викрадена принцеса» (2018). Студiя також випустила короткометражку «Голодний дух» (2018), присвячену рiчницi Голодомору. У розробцi мультфiльми «Мавка» (2020) та «Роксолана» (2021), а також купа серiалiв. Зокрема, «Мама поспiшає додому» - про батькiв, що

Студiя Магiка фiльм
«Причина» (2017)

Студiя
Червоний
собака

«Притчi
народiв
свiту»

долають перешкоди, аби приїхати додому після роботи, «Тікі» - про життя тварин на фермі, яким шкодить ведмідь, «Клуб всезнайків» - освітній дитячий серіал, «Хоробрі зайці» - про подорож заячої родини у великий світ, де вони зустрічають когось не схожого на них, «Академія Храбна» - чорна комедія про невиліковно хворого лікаря-мізантропа, що відкриває в Україні школу для обдарованих дітей, аби ставити на них досліди і знайти ліки від своєї хвороби.

Серед інших не можна не згадати студію «Червоний собака» (не барабака). В них готується декілька шикарних за концепцією проєктів. Зокрема, «Світ навпаки» - про дивне місце, куди потрапляє хлопець, намагаючись дізнатися, що знаходиться за велетенською стіною, «Віктор робот» (2019) – про робота з планети зламаних роботів, який змушений тікати з людською дівчинкою, *Marvelous monster* (або «Чудове Чудовисько») – загадковий проєкт з неперевершеними персонажами, в яких можна закохатися з першого погляду, «Стрічка» - такий собі мікс зі світу аватара Аанга і української міфології.

Ну, і зовсім небагато відомо про проєкти від «Lastoon Animation», що числилися у розробці станом на 2018 рік. Зокрема, вони розробляють серіал «Галявина ГренВі» про школу усіх видів магії для чудовиськ, «Таємна лабораторія Мар-

ка» - про хлопчика, що має лабораторію, звідки може подорожувати у часі і просторі, «Ми, мавпи» - про містечко, де живуть гоповаті мавпи, «CLUMSY STORK» - про службу доставки малюків лелеками, а також «Космічний експрес» (поки на сайті студії без опису).

ЗАМІСТЬ ВИСНОВКУ

Останнім часом анонсують багато проєктів, і хоча не всі з них, на перший погляд, можуть «вистрілити», українська анімаційна школа жива, і тяглість її історії майже 100 років. А враховуючи те, що бюджети на анімацію в нас, порівняно зі світовими дуже скромні, нам є чим пишатися і куди рости.

Студія Lastoon Animation

Ейюґокецу, або героїчне фентезі в японських аніме

Ната Коваль

Доблесні варвари, лицарі й принци з різногабаритними колючо-ріжучими предметами в руках прорубують крізь орди чудовиськ, бандитів і чаклунів, щоб врятувати беззахисних красунь або ж людство. А навколо них усе палає, кров тече ріками, світ западається, та мужній герой робить свою звичну роботу — саме таким і є героїчне фентезі. Однак не в японській анімації. Звісно, коміксисту-манґаки й режисери аніме всіляко експлуатують не тільки образ Конана, а й короля Артура, грецьку та скандинавську міфологію, влітаючи у сюжети східну філософію і обмінюючи важкого меча на легку катану. І на противагу самотньому образу Ксени — принцеси-воїни, в японському аніме з'являється набагато більше героїнь із мечами в руках.

У 1960 р. американський письменник-фантаст Фріц Лейбер уперше застосував термін *Sword & Sorcery*, тобто «меч і магія», - те, що у нас найчастіше називають «героїчним фентезі», хоча канони жанру сформувалися набагато раніше. Так, у героїчному фентезі присутні фантастичні раси ельфів, гномів чи гоблінів, дракони й демони, різного роду магія та страшні пророцтва. Проте у класичному S&S не варто шукати ретельно пропрацьованого внутрішнього світу персонажів і заплутаних морально-психологічних сюжетних колізій. Акцент робиться на барвистих описах химерних локацій і захоплюючих

героїчних пригодах. Загалом, суцільний екшн.

Героїчне фентезі в японській анімації посто-ло з довгої фентезійної традиції в японській літературі та, як зазначає «Енциклопедія фентезі» (1997), бере свій початок із найдавнішої збереженої копії книжки «Записи давніх діянь» (Kojiki, 712). Хоч першочергово це мала бути історична хроніка, та в ній вже є багато міфологічних епізодів, зокрема, про народження Японського архіпелагу від бога Ідзанаґі й богині Ідзанамі. А збірка стародавніх повістей (Kojaku Monogatari-shū, 1120) включає більше 1000 народних казок, де фігурують різноманітні духи та монстри. Зазнавши впливу китайських історій про привидів, японські автори з кінця XVII ст. починають додавати в свої історії все більше надприродного. Доказом цього - збірка розповідей Уеда Акінарі «Оповідання місяця і дощу» (Ugetsu Monogatari, 1776).

Хоча в кінці XIX ст. в японській літературі почав домінувати реалізм, не можна применшувати внесок у жанр фентезі багатьох відомих авторів як Ідзумі Кьока, Кода Рохан, Сосекі Нацуме, чи навіть ірландсько-американського письменни-

ка Лафкадіо Хірна, японський псевдонім якого Коїдзумі Якумо. У міжвоєнний період також дебютувало кілька письменників у жанрі фентезі, зокрема Інагакі Тарухо, Огурі Мушітаро, Юмено Кюсаку і навіть Хіраї Таро, що більш відомий під псевдонімом Едогава Рампо. Після Другої світової у журналі *Hōseki* дебютували декілька авторів із містикою та фентезі, серед яких Каяма Шігеру, Хоші Шін'їчі та Цуцуй Ясутака. У 1960 р. корпорація Hayakawa Publishing запустила журнал *S-F Magazine*, який був хорошою платформою також і для фентезійних історій, аж поки у 1973 р. не побачив світ фентезі-журнал *Gensō to kaiki*. Попри те, що вийшло всього 12 номерів, журнал вирізнявся хорошим добром перекладних і оригінальних фентезі-історій.

На початку 70-х почали перекладати багато західного фентезі, але місцеві автори також невтомно працювали, тож тут варто згадати роботи Ханмура Рьо та Хіраї Кадзумаса. Також у ті роки стали доволі популярними роботи Абе Кобо, Курахаші Юміко, Накаї Хідео і Шібусави Тацухіко. У 1978 р. письменниця Курімото Каору опублікувала свою першу книжку «Маска леопарда» в жанрі фентезі із серії «Сага про Гуїна», яку продовжувала писати і видавати до 2009 р. У 80-х роках фентезі стало стрімко поширюватися, тому також популярними були твори Юмемакура Баку, Кукучі Хідеюкі та відомого перекладача говардівської серії творів про Конана-варвара Арамата Хіроші. У 1982 р. літературний критик Хігаші Масао заснував фентезі-журнал *Gensō bungaku*, який відкрив багато авторів, дослідників і критиків цього жанру. Хігаші був редактором журналу впродовж 21 року, аж поки той не закритися у 2003 р.

Щодо японських художників-манґак, то чи-

мало фентезі-історій можна знайти вже у роботах Тедзука Осаму, а також у коміксах Мідзука Шігеру, Умедзу Кадзуо, Хагіо Мото, Морохоші Дайджіро, Нагаї Го і, врешті, серед намальованих і анімованих робіт Міядзакі Хаяо.

Від початку 60-х з'являється чимало повнометражних анімаційних фільмів, аніме-серіалів, спецлів і кількасерійних аніме-OVA (Original Video Animation) як про фентезійні світи, так і про «потраплянців» у них, головними героями яких є діти, підлітки чи дорослі не залежно від статі. Основними джерелами такого героїчного фентезі є романи, ранобе (лайт-новели, японські романи з ілюстраціями) і комікси манґа. Однак усе частіше фентезі-аніме базується саме на CRPG (Computer Role-Playing Game), - тобто головні герої стають заручниками гри і намагаються застосувати всі свої скіли, щоб вижити. Але нерідко перси з усіма улюблених ігор стають головними героями аніме з новим сюжетом і незабутніми файтами.

Наскільки важкий дитячо-юнацький меч?

Можна припустити, що одними з перших японських аніме в жанрі героїчного фентезі були мультфільми про подорожі й подвиги Хлопчика-Персика, наприклад, «Непереможний Момотаро» (Nihon-ichi Momotarō, 1928). Як і сьогодні, колись сильні герої теж боролися зі злими демонами і монстрами (Shōjōji no Tanuki-bayashi Ban Danemon, 1935; Furudera no Obake-sōdō, 1936). А от роботу студії Tōei

Animation «**Маленький принц і восьмиглавий дракон**» (Wanpaku Ōji no Orochi Taiji, 1963) вже можна зарахувати до перших Sword & Sorcery аніме. Історія базується на давній японській легенді про принца Сусано, який відправляється на пошуки матері. Японська міфологія - найбільш щедре джерело для такого роду адаптацій, адже героїв і демонів там вистачить надовго. Наприклад, на початку 80-х за повістями-казками письменниці Міцутані Мійоко було знято два аніме-фільми про героїчні й небезпечні подорожі хлопчика Таро (Tatsu no Ko Tarō; Maegami Tarō, 1979), один із фільмів демонструвався і в СРСР.

У 1968-му світ побачив аніме-фільм «**Принц Сонця: Велика пригода Хольса**» (Taiyō no Ōji: Hōrusu no Daibōken), що на американські екрани вийшов під назвою «Маленький Принц Півночі». У Скандинавії в часи залізного віку живе хлопчик, який за допомогою Сонячного меча протистоїть демону, що жадає захопити північний край. Режисером аніме був Такахата Ісао, а в розробках брав участь Міядзакі Хаяо, - це був їх перший спільний фільм.

Студія Nippon Animation у 1990 р. випустила аніме-адаптацію однойменної манги Вада Шінджі «**Пігмаліон**» (Pygmalio), засновану на грецькій міфології: принц Курт із чарівним мечем і золотим орлом вирушає в далеку подорож, аби знайти спосіб врятувати свою матір-богиню, яку Медуза перетворила на камінь. А у головного героя серіалу «**Пригоди короля Біта**» (Bōken Ō Vito, 2004) є заповітна мрія: стати найкращим знищувачем монстрів і очистити планету від злих демонів. Тож він опиняється у самому епіцентрі небезпечних подій і, за допомогою меча-трансформера, намагається врятувати світ.

Студія J.C. Staff випустила OVA «**Елсія**» (Gensō

У світі серіалу «Повелитель лордів лицар Рю» (Naō Taikei Ryū Naito, 1994) у небо височіє величезний меч, до якого прагнуть дістатися могутні воїни, щоб довести свою силу (пряма тобі альяція на Ескалібур). Лицар-пілот механізованого робота Адьо теж прагне туди дістатися, тож вирушає у подорож, де йому зустрінеться принцеса, священник і ніндзя, з якими він потрапить у чимало пригод. Серіал «Чарівник-воїн Орфен» (Majutsushi Ōfen, 1998) студії J.C. Staff, розповідає історію юного чарівника зі школи магії Вежі Ікла, що мандрує з учнем і шляхетною панянкою в пошуках чарівниці Азали, що перетворилася у дракона. Третій сезон адаптації побачив світ аж через 20 з лишком років - у 2019-му.

Японська міфологія - найбільш щедре джерело для такого роду адаптацій, адже героїв і демонів там вистачить надовго

Jotan Erushia, 1993), де мечі, магія і технології сплелися в захопливу історію про традиційну боротьбу добра проти зла. Експансію королівства Мегаронія може зупинити лише легендарний корабель, який дістався зграї зовсім юних піратів.

А серіал «**У пошуках Дельтора**» (Deltora Quest, 2007) - екранізація трьох серій дитячих фентезі книжок австралійської письменниці Емілі Родда (псевдонім Дженніфер Джун Роу). Королівство захопив темний володар, а сім каменів із чарівного пояса викрали демони. Син коваля Ліаф, Барда і Жасмін подорожують країною, аби повернути королівський магічний артефакт. Серіал «**Доблесть**» (Senyū, 2013) — фентезі-пародія, де кожна серія тривалістю 5 хв. Злі сили, король демонів, 75 лицарів — нащадків давнього героя і ціла купа веселих жартів.

Сильна жіноча рука і розкішні груди

Повнометражне аніме «**Первоцвіт**» (Taimu Surippa Ichimannen Puraimu Rōsu, 1983) є адаптацією однойменної манги Тедзука Осаму: диявол відправляє японське і американ-

ське міста 10 тис. років у майбутнє і змушує їхніх жителів воювати. Але головні герої Танбара Гаї й Тачі Емія готові знищити демона, — це чи не перше аніме, де героїня-жінка бере в руки меч. OVA «Фандора» (Mujigen Hantō Fandora, 1985), зняте студією Kaname Production за роботою Нагаї Го. Головна героїня - мисливиця за головами, - подорожує різними вимірами і за певну плату магічним мечем вбиває місцеве зло. Тут є небагато еччі, і фентезі й фантастика, адже пересувається Фандора між світами на космічному кораблі.

Принцеса Джіра та юна чаклунка Ефі з OVA «Ефі й Джіра: Герб Іуда» (Onna Senshi Efe & Jira Gūde no Monshō, 1990) - бродячі войовниці, що потрапляють у полон до работорговців. Певним чином у них опиняється чарівний камінь, що належить принцу й принцесі, які є заручниками сусіднього королівства. Тож дівчата наважуються втекти з полону і віддати камінь його законним власникам. Подібне OVA «Дослідники руїн» (Hikyō Tanken Famu & Īri, 1995), де головні героїні Фам та Ірі заробляють на життя, продаючи артефакти, знайдені в стародавніх руїнах, і шукають певні реліквії, щоб позбутися своїх проклять. Але шукають не тільки вони, тож якщо з одними конкурентами можна об'єднатися, то інші не підуть ні на які компроміси.

«Знищувачка демонів Луна Варга» (Maju Senshi Luna Varga, 1991) - комедійне фентезі 90-х. Зухвала принцеса може пробратися у ворожий табір, перемогти найміцнішого солдата і втекти від звіролюдей. Коли на її замок напали, Луна розбудила легендарного демона: тепер у неї позаду стирчить хвіст, а під час бою вона сидить на голові у динозавра-годзіль і змітає все на своєму шляху. Досить простацька комедія, не без стьобу на інші фентезійні S & S аніме. Можливо, саме ним надихалися автори серіалів «Напівдракон» і «Рубаки», але надихнутися вони могли й OVA «Темниця Одзанарі: Башта вітру» (Ozanari Dungeon: Kaze no Tō, 1991).

У ньому дівчина-воїн Мока, злодій Буруман і маг Кіріман вирушають до Храму вогню за головою дракона, де на них чекає секта, що охороняє артефакт упродовж багатьох поколінь.

Перший сезон серіалу «Рубаки» (Gekijō-bansureiyāzu) почав транслюватися ще у 1995 р., а останній показували у 2009 р. Це комедійне фентезі з цілком ненав'язливим і, на той час, оригінальним гумором. Головна героїня Ліна Інверс - нахабна і трохи жорстока чародійка, - займається майже благородною справою - з мечем наголо грабує бандитів. А подорожуючи, підбирає собі досить дивних супутників, із якими разом розбираються з поганцями і потрапляють у різні перипетії. В OVA «Принцеса Міневра» (Purinsesu Mineruba, 1995) проста графіка, битви і магія як частина повсякдення. У фентезійному королівстві Вісла живе принцеса, яка одного разу вирішила влаштувала турнір для пошуку найсильніших воїнів, однак турнір закінчився, а пригоди ні.

У фортеці мисливців за демонами живе золотоока дівчина на ім'я Расу з OVA «Меч-руйнівник» (Hayō no Ken: Shikkoku no Mashō, 1992), яка волею долі повинна стати знищувачкою демонів. І першим її завданням на цьому нелегкому шляху є порятунок самої принцеси. А головну героїню з OVA «Вічна Філена» (Eien no Filēna, 1992) змалку вчили орудувати мечем, адже вона - дочка імператора, хоча все це тримають у таємниці. Не досягнувши повноліття, Філена змушена дебютувати як воїн на арені. Фентезійним тут є лише світ, в якому розгортаються події аніме, а загалом це суміш середньовіччя та сучасності, бо хоч тут є машини і лазерна зброя, бої на арені відбуваються таки на мечах.

Мамагегами з OVA «Рай богинь» (Megami Tengoku, 1995), яка керує справжнім суто жіночим Раєм, йде у відставку і призначає новою верховною богинею Ліліт. Дівчина сама має обрати собі захисниць, тож не обходиться без конфлікту, однак

він не на часі, адже зла богиня хоче захопити Рай, тож дівчата мусять об'єднатися і врятувати свою домівку.

Деталізація артхаусного OVA «Грандік» (Grandeeek gaiden, 2000) компенсує усі сюжетні недоліки історії про мечі, які мають душу: Айорн (меч героя) затуманив розум жінки і її руками вершить правосуддя, а мечем із ім'ям Грандік войовниця-демон Чіа повинна вбити Айорна. Так, дівчата з мечами бувають у гніві дуже страшні, наприклад, як войовниці з дарк фентезі «Клеймор» (Claymore, 2007). У світі, де живуть люди і перевертні-йома, є ще й «клеймор» - жінки-перевертні з силою йома, що отримали таке прізвисько через свої величезні дворучні мечі. Вони борються на боці людей, однак є серед них і «пробуджені», що свідомо чи несвідомо перейшли на бік усесвітнього зла.

Цілителька, мечниця і крадійка з серіалу «Воїн-чародій Луї» (Mahō Senshi Riui, 2001) шукали собі команду мага і знайшли його в образі місцевого дурника Луї, чия сила й уміння часто ставатимуть їм у пригоді. Адже на шляху до скарбів ніколи не зайва пара сильних рук.

Жінка-воїн Бальза з серіалу «Хранитель священного духа» (Seirei no Moribito, 2007) — професійний найманий охоронець, що мандрує від міста до міста у пошуках роботи. Її наймають, аби таємно врятувати приреченого на страту принца імператорської сім'ї, всередині якого знаходиться яйце Водного духа. Батько-імператор думає, що малий принесе невдачу й розруху для країни, однак саме Водний дух, що відновлює землю, зараз у найбільшій небезпеці.

Героїчне фентезі - рай для еччі - різновиду аніме і манги, яка не належить до жанру хентай, основним елементом якого є еротичні або порнографічні сцени, але містить натяки на них, або велику кількість жартів із сексуальним підтекстом.

І для хентаю це теж рай. Натяки на героїчне фентезі є у третьому епізоді збірника самостійних хентайних аніме-новел «Лимон і вершки» (Surīmu Lemon, 1984).

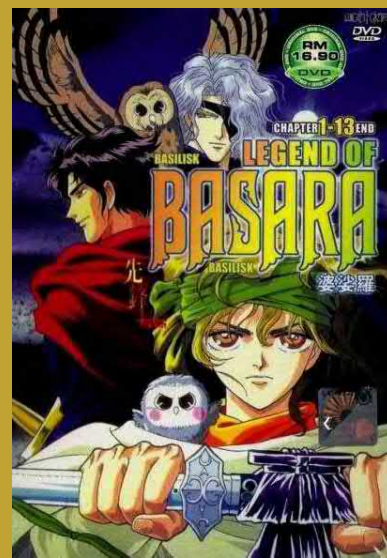
А головна героїня OVA «Йоко - мисливиця на демонів» (Mamo no hantā Yōko, 1990), - 108-ма в роді мисливиць на демонів і має погану звичку закохуватися у тих, хто потім стає одержимий злом. Тут вам і махо-шюдзьо (аніме про дівчат-чарівниць), і еччі, і героїня, що зачіскою дещо схожа на Сейлор Мун.

Герой хентайної OVA «Лицар Дракон» (Doragon Naito, 1991), що є адаптацією однойменної гри, має врятувати енну кількість дівчат від знущань демонів.

Серіал «Світанкова Йона» (Akatsuki no Yona, 2014) із китайським антуражем. Головна героїня втратила батька від рук друга дитинства Су Вона, який і став правити королівством. Інший друг - глава клану Вітру Хак, врятував принцесу і відправився з нею подорожувати королівством, де існує давня легенда про червоноволого короля і його драконів. У Йони теж червоне волосся,

через що кров перероджених драконів мимовільно приводить їх до дівчини.

Серіал «Басара» (Basara, 1998) розповідає про близнят Тарара і Сарасу. Пророк передбачив, що Татара стане тим, хто звільнить Японію від тиранії жорстокого імператора і його синів. Однак молодший син імператора вбиває Тарара, а Сараса змушена узяти ім'я брата і виконати покладену на нього місію.

Еччі є в OVA «Легенда про Лемнір» (Legend of Lemnear: Kyokkoku no Tsubasa Barukisasa, 1989): Срібна дівчина-воїн має чарівну силу, щоб розбудити суперздібності Бронзового воїна, однак спершу вона має визволити хлопця з лап злого чаклуна. Критики зазначають щодо різкої схожості Лемнір із тааріканкою Таарною з мультиплікаційного фільму «Важкий метал» (1981), зокрема меч героїні, її колір волосся і спосіб транспортування.

Він справно виконує свою лицарську роль, але й не забуває пофотографувати оголених і зв'язаних дівчат на камеру a la Polaroid. А в двох комедійно-пародійних OVA «**Ранс - вартовий пустелі**» (Ransu: Sabaku no gādian, 1993), оновлена версія якого вийшла у 2014 р., і «**Рожевий дракон**» (Doragon pinku, 1994) головні герої-мечники, крім лицарського обов'язку, мають ще й особистих рабинь із магичними здібностями.

OVA «**Драгун**» (Ryōki Denshō, 1997) — адаптація відеогри з елементами фентезі, наукової фантастики і мехи, і трохи еччі, адже оголене тіло головної героїні радує глядача звідусіль.

А героїні OVA «**Опівнічна пантера**» (Middonaito Pansā, 1998) — блондинка-пе-

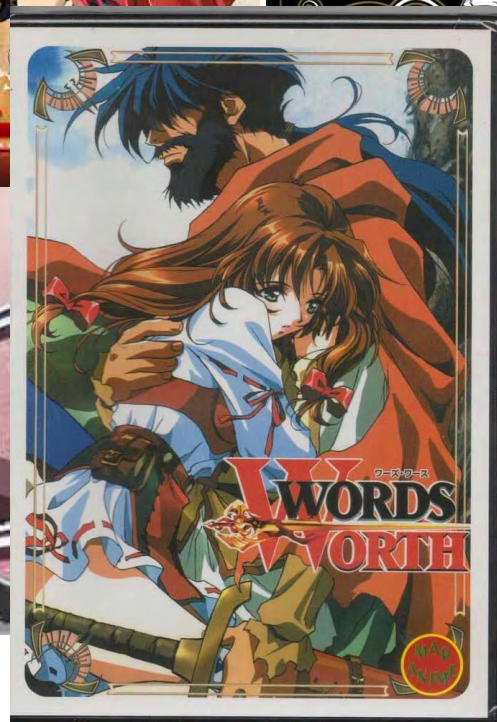

ревертень Кейт, Соня з міцним волоссям і неймовірно сильна Лу — вдень артисти, а вночі вбивці. Правда Лу вбиває драконів, а от її «сестри» спокушають і холоднокровно вбивають чоловіків. «**Заповітні слова**» (Wōdzu Wōsu, 1999) — відверта аніме-адаптація, де плиту зі Словами Завіту, що відкривають таємниці Всесвіту, прочитати зможе лише спадкоємець Світла й Тіні. Але плита розбивається, сили Світла й Тіні воюють, та окремі представники з обох боків усе ж намагаються привести на світ спадкоємця.

Аніме останнього десятиліття майже всі більш чи менш наповнені еччі: серіали «**Лезо королеви**» (Kuīnzu bureido, 2009) і «**Заморожування**» (Furijingu, 2011), чи аніме-адаптація однойменної корейської ММОРПГ «**Лезо й душа**» (Bureido ando Sōru, 2014) та ін.

У 2014-му режисер Янагі Шінсукє об'єднав і по-новому розказав японську казку про Мототаро, місячну принцесу Кагую і напівлегендарного містика Абе-но-Сеймея. Хоч цього разу з персика народилася дівчинка, в серіалі «**Меч Момо**» (Momo Kyun Sōdo) друзями головної героїні традиційно є фазан, мавпа і пес. Тож коли в село дівчини прийшли демони по фрагмент Небесного Персика, Момо відбиває атаку, а їй на допомогу приходить десант небесних дів. Пізніше

вона зустріне принцесу демонів Оніхіме, і поки дівчата з'ясовувати-

вона зустріне принцесу демонів Оніхіме, і поки дівчата з'ясовувати-муть стосунки, місцева принцеса Кагую і її вірний слуга Абе зав'яжуть інтригу, щоб здобути бажаного персика.

Рокудо Яма з «**Мисливиці на демонів**» (Makaryūdo Dēmon Hantā), Пасифіка Кассул із «**Викинутої принцеси**» (Sucurappudo Purincesu, 2003), Аліта / Фаріс із «**Смертоносною принцеси**» (Mādā Purinsesu, 2007), Морте Ашера з «**Руйнування світу**» (Wōrudo Desutorakushyon: Sekai Bokumetsu no Rokunin, 2008), Сесілія Кембелл «**Божественний коваль**» (Seiken no Burakkusumisu, 2009) — спостерігати за пригодами героїнь, що майстерно розмахують мечами, одна насолода.

Героїчне фентезі по-японськи

У 1967-68 рр. у журналі Weekly Shōnen Sunday публікувалася манга Тедзука Осаму «Дороро» (Dororo, 1969), за мотивами якої студією Mushi Productions був випущений чорно-білий серіал. По суті, «Дороро» й мульти про Момотаро, стали початком героїчного фентезі з японським антуражем. Це історія про маленького крадія Дороро і мисливця на демонів Хякімару. Батько Хякімару уклав договір із демонами: в обмін на владу та процвітання краю, вони забрали по частинці тіла

його новонародженого сина. Лікар, який врятував Хякімару, зробив протези усіх частин його тіла, тож коли хлопець підріс, то відправився подорожувати, і щоразу вбиваючи демона, до нього поверталася втрачена частинка. У 2019-му вийшов оновлений серіал - спільна робота студій MAPPA і Tezuka Production.

Японія, 1580-й рік, Ода Нобунага розв'язує громадянську війну, спалює храми і вбиває мирних жителів. Але є зброя, яка може його зупинити - три магичні артефакти, якими володіють ніндзя з кланів Касумі та Хаґакуре. Однак, самі того не підозрюючи, вони стають маріонетками в абсо-

лютно іншій грі - все це про OVA «Гнів ніндзя» (Sengoku kitan yōtōden, 1987). А в «Манускрипті ніндзя» (Jūbei Ninpūchō, 1993) бачимо Японію початку XVII ст., загін воїнів клану Коґа мав з'ясувати причини виникнення епідемії чуми, але вціліла лише Каґеро, врятована мандрівним ніндзя Джубеєм. Виявляється, він вбив одного з могутніх воїнів із надлюдськими здібностями, чий повелитель, загадковий Шьогун Темряви, хоче втопити країну у вирі нової громадянської війни.

У жилах головного героя панківського серіалу «Кабуто» (Karasu Tengu Kabuto, 1990) тече кров тенгу (людини-ворона з давніх легенд). Разом із священними воїнами-ніндзя, які символізують чотири китайські знаки зодіаку, він веде боротьбу проти злого бога і його армії. Ця боротьба триває упродовж багатьох поколінь, не омине вона і сина головного героя.

«Міроку» (Kyomu Senshi Miroku, 1989), — OVA, створена за мангою Ішікава Кен для журналу Shōnen Captain, — типовий самурайський бойовик, де одна група фріків із суперздібностями пускає на кишкі і м'ясо іншу, не менш суперздібну групу фріків. «Сім самураїв» (Samurai 7, 2004) - римейк до 50-річчя всесвітньо відомого фільму Куросави Акіри. На селян нападає загін Бандитів, а на ділі - меха-самураїв, тож допомогти селянам зголосилися жриця води Кірара і молодий селянин Рікічі. По дорозі добровольці зустрічають інших самураїв і під'юджують тих піти з ними, бо для результативної битви треба зібрати не менше семи добрих воїнів.

Ну дуже люблять помахати мечами герої аніме-адаптацій «Безвладдя епохи Сенґоку» (Sengoku Basara, 2009), адже вони — реальні історичні особи, показані режисерами в дещо іншому світлі. Наприклад, Санада Юкімура тут наче

Серіал «Отогідзоші» (Otogizōshi, 2004) розповідає про розквіт епохи Хейан, коли Японія знемагала від голоду, заколотів і епідемій. Щоб підняти дух жителів тодішньої столиці Кіото, лукаві царедворці відправляють знаменитого самурая Мінамото Райко в лігво бунтівних племен цучігумо, щоб знайти легендарну маґатаму, - магичний артефакт із нефриту і кришталю. Але Райко занедужав, тож на пошуки артефакту відправляється, одягнена юнаком, його молодша сестра Хікару, на яку чекає важка дорога, повна кривавих поєдинків і небезпечних пригод. До речі, терміном отогідзоші також називають жанр японської літератури періоду Муромачі (1333-1576), де поєднані самурайський епос, легенди та буддійські розповіді.

Режисери OVA «Ідзумо» (Izumo, 1991) точно надихалися роботами Міядзакі. Все тут базується на давніх японських легендах, бо це країна Ашіхара-но-Накацукуні (світ між раєм (Такамаґахара) і пеклом (Йомі), синонім Японії) й місце, де був переможений восьмиглавий змії Ямата-но-Орочі. Принц Ідзумо знайомиться з дівчиною з чарівною силою, а коли та опиняється в руках злої відьми, бере священного меча своєї країни і вирушає їй на допомогу. Однак він зустрічається зі ще однією репоною - змієм, що ожив.

«Дороро» й мульти про Момотаро, стали початком героїчного фентезі з японським антуражем

поп-зірка, а Дате Масамуне і його воїни перетворюються у банду байкерів. Яскравих фантів тут — хоч греблю гати, а от серіал «Десятеро хоробрих» (Bureibu ten, 2012) виглядає досить блякло на фоні попереднього аніме.

«Знищувач демонів» (Onikirimaru, 1994) - аніме про «людський» вибір: хлопець-демон із людським обличчям вірить, що коли знищить своєю катаною остатню нечисть, то зможе стати людиною.

«Війна звіробогів: Хроніки героїв» (Jūshin' enbu Hero Tales, 2007) - ще одна чудова історія від творця «Сталевого алхіміка», мангаки Аракава Хірому за твором Хуан Цзинь Чжоу. Жадібному шьогуну імперської армії заступає шлях Тайто, наділений силою переродженої зірки. Однак хлопець у бою має використовувати силу з умом, інакше зірка його поглине, тож він вирушає на пошуки семи наставників із такою ж силою, як у нього. У 2019 р. вийшов серіал «Лезо, що розсікає демонів» (Kimetsu no Yaiba) - адаптація студією Ufotable дебютної манги Готге Койохару. Йдеться про продавця вугілля Танджіро, сім'ю якого, крім молодшої сестри, вбили демони. Тож щоб повернути сестрі-напівдемону людську подобу, хлопець стає мисливцем на цих кровожерливих істот, перед тим пройшовши серйозний вишкіл. Чудовий нюх Танджіро, сила його магічної катани, що перетворюється у хокусаївську хвилю і мелодії, схожі на композиції Каваі Кенджі дуже валять.

Справжнє (чоловіче) героїчне фентезі

Перші аніме в жанрі героїчного фентезі не були натхненні традиційними західними стереотипами високого фентезі, а базувалися на японській міфологічній традиції. Чого не скажеш про серіали студії Tōei Animation про **короля Артура** (Entaku no Kishi Monogatari Moero Āsā; Moero Arthur: Nakuba no Ouji, 1979). Цю тему юзають і до сьогодні, дещо трансформували. Наприклад, у 2018 р. виходить серіал «Мільйон Артурів» (Hangyakusei Mirion Āsā): коли король Артур-жінка витягнула меч із каменю, вивільнилася енергія, що розділила світ на безліч всесвітів, і в кожному з них був свій Артур із мечем. Однак це могло спричинити колапс, тож Артур-жінка збила команду, щоб знищити всі інші Екскалібури заради порятунку світу.

«Жадібність» (Gurīdo, 1985) - поганенька OVA, роблена явно наспіх, із бляклою анімацією, саундом і ніяким сюжетом, але зі стереотипними напівголими героями і героїнями. Недалеко від нього втекла й OVA «Мозаїка» (Eiyū Gaiden Mozaika, 1991), хоча вона більш адекватна, з на-

У 1979-1984 рр. виходить манга Йошікадзу Ясухіко, заснована на давньогрецькій міфології, про хлопчика Аріона, якого втягують у сутичку між Гадесом, Посейдоном і Зевсом. Мангака був і режисером повнометражного аніме «Аріон» (Neo Heroic Fantasia Arion, 1986) студії Sunrise. Якщо у першому серіалі «Лицарі Зодіаку» (Saint Seiya, 1986) головний герой бився врукопашну, то в наступних адаптаціях 1987—2019 рр. лицарі то беруться за луки й мечі, то знову переходять

на рукопашний, а їхнє переодягання у бойовий костюм інколи відбувається наче у Сейлор Мун. Загалом історія теж пов'язана з грецькою міфологією і порятунком світу від загибелі.

А от OVA «Сага про Амона» (Amon Sāga, 1986) студії Tohokushinsha Film справді можна назвати типовим героїчним фентезі. Багато поціновувачів творчості японського художника Аmano Йошітака були захоплені його артом, але розчаровані самою досить стереотипною, передбачуваною і нудною пригодою. Головний герой Амон втрачає матір, а коли виростає і стає майстром меча, вирушає у подорож, щоб знайти її вбивцю. Так він потрапляє в імперію Валхіс і стає імперським вояком. Тут і з'являється зеленокоса принцеса Лічія, і Амон постає перед вибором: помститися вбивці матері чи врятувати принцесу.

Серіал «Чудотворні лицарі» (Yoroiden Samurai Trōpers, 1988) розповідає про світ людей давніх часів, куди вдерся демон, а могутній воїн зупинив його і розділив рештки на кілька частин, які потім перетворили в обладунки. Кожен герой-лицар володіє обладунками певної стихії, але дух демона намагається повернути своє тіло, тож на воїнів чекає не одна битва.

багато кращою мальовкою і героїчним сюжетом. І повнометражне аніме «Віндарія» (Dōwa Meita Senshi Uindaria, 1986), що базується на однойменному романі Фуджікава Кейсуке, не є чимось оригінальним, зображуючи війну королівств Паро та Іса, зрадництво і дві трагічні історії кохання.

Серіал Studio Comet за мотивам ігрової серії Dragon Quest «Драгон Квест: Героїчні пригоди Абеля» (Dragon Quest: Abel Yūsha Densetsu, 1989) розповідає про дівчину Тіалу, яку викрадає демон, а її друг Абель відправляється в далеку подорож, щоб її врятувати. Тож головні герої, дизайн яких дещо нагадує персонажів серіалу «Перлина дракона», носяться по світу, долають різноманітні квести і б'ються з монстрами. Серіал «Таємниця древнього шестикнижжя» (Iṣu, 1989) — також адаптація гри: юний воїн Адол відправляється за тридев'ять земель в Естерію, бо саме там знаходиться основне зло і причина всіх нещасть. Перед хлопцем лежить нелегкий шлях, та ще й книжки-артефакти треба зібрати, однак він впевнено й, без ниття про важку ношу героя, знищує зло і рятує людей.

Дизайн персонажів OVA «Мадара» (Mōryō Senki Madara, 1991) нагадує аніме «Акіра», у людей тіла з механо-протезів, як у «Привиді в обладунках», а одне з чудовиськ дуже схоже на Чужого. Сюжет простий - син, який має чарівний родинний меч, а тіло - бойовий механо-протез, повстає проти воскреслого брата-близнюка і демона-батька.

OVA «Чаклунство» (Wizardry, 1991) розповідає про команду авантюристів, які відправляються у підземелля за скарбами, потрапляють у засідку монстрів із якої їх рятує мудрець і його учень. Головні герої ще не підозрюють, до чого спричинить це знайомство і що їх чекає попереду на останньому, десятому рівні підземелля. Аніме схоже на RPG-ігри, що виходили у 1981—2011 рр., за якими і було зняте.

Беззаперечним лідером початку 90-х був серіал «Літопис воєн острова Лодос» (Rōdosu-tō Senki, 1990), знятий студією Mad House за серією романів Мідзуно Рьо, на які автора надихнула настільна рольова гра. Волею долі хлопець Парн виявляється втягнутим у війну між темним островом Мармо і державами Лодоса. На своєму шляху він зустрічає інших шукачів пригод, герої об'єднуються, щоб покласти край війні, але найстрашніше ще попереду. У 1998-му студія AIC випустила продовження серіалу, тоді ж вийшла і компіляція спешлів. Інші дві адаптації, непрямо пов'язані з першими серіалами, вийшли під назвою «Легенда про Християнію» (Hajimari no Boukensha-tachi: Legendo ofu Kurisutania, 1995), а в 2014 р. вийшла пародія на всі попередні адаптації.

Дебютна манга групи CLAMP лягла в основу OVA «Священна Ріг-Веда» (Seiden RG Veda, 1992): підступний Тайшаку-тен убив небесного імператора і захопив владу, що стало початком здійснення пророцтва про колесо долі. Тож спадкоємець імператора Ашура і відданий йому воїн Яша-о мають знайти Шість зірок із пророцтва. Та цьому була завадою альтер-его Ашури, бо всередині нього спить бог, якому судилось знищити світ. «Висушений континент» (Kaze no Tairiku, 1992) - достойна рання робота студії Production I. G.: троє мандрівників подорожують спустошеними екологічними катастрофами землями, стикаються з мисливцями за скарбами і потрапляють до легендарного Міста Мертвих.

OVA «Знак вогню» (Faiā Emuburemu, 1996) є адаптацією фрагменту однойменної гри. Колись

За мангою Хагівара Кадзуші було знято однойменне OVA «Покидьок!!» (Basutādo!! Ankoku no Nakaishin, 1992). Його головний герой-лиходій був ув'язнений у тілі підлітка, а пробудиться він лише від поцілунку незайманки. Оскільки мангака захоплювався музикою в стилі Heavy Metal та грою Dungeons & Dragons, то в аніме це дається в знаки. Наприклад, головний герой Дарк Шнайдер названий на честь соліста гурту Ассерт Удо Даркшайдера, королівство Металлікана відсилає до гурту Metallica та ін.

«Легенда про Арслана» (Arusulan Senki 1991, 2015) — серія фентезійних романів японського фантаста Танака Йошікі, що почала виходити в 1986 році. Аніме початку 90-х було адаптацією ранобе письменника, а аніме-серіал другої половини 2010-х — адаптація манги. В обох історіях йдеться про те, як хитростю і чаклунством ворог здобув перемогу над столицею королівства Парс. Правителі в полоні, а принц Арслан змушений ховатися, рятуючись від переслідування ворогів, яких веде таємничий воїн Срібна Маска. Однак згодом юному Арслану і його соратникам доведеться довго й важко боротися за королівство.

процвітаючу землю Аритіа захопили темні володарі й принцу Марсу доведеться брати в руки чарівний меч, щоб відвоювати батьківську землю. А дія серіалу «**Легенда глибокого моря**» (Shinkai Densetsu Meremanoïd, 1997) розгортається у водних глибинах, де найманці клану русалок полюють на морських чудовиськ у пошуках древнього артефакту.

У серіалі «**Назка**» (Jikū Tenshou Nazca, 1998) непогану задумку, що у тілах простих японців прокидаються душі індіанців Південної Америки, автори не змогли втілити сповна. А двосерійна OVA «**Примарні сили**» (Supektoraru Fōsu, 1998), можливо, буде цікава тим, хто грав в однойменну гру, хоча неякісна комп'ютерна графіка, з якої зроблено все, крім героїв, дуже заважає. Мальовка другої частини адаптації радує набагато більше.

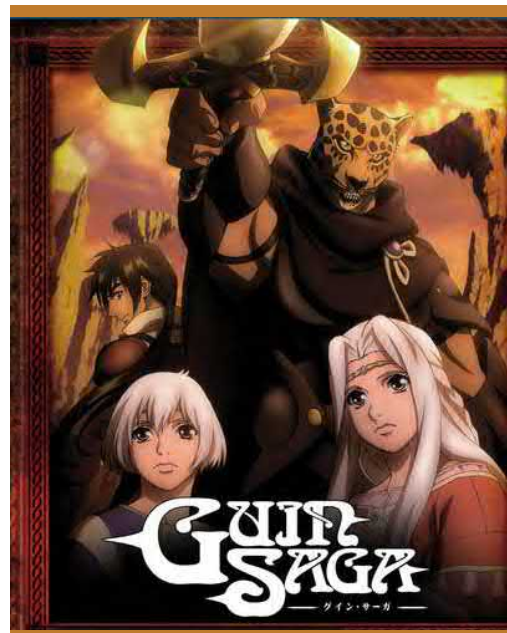
Всі анімаційні та 3D-графічні серіали й фільми серії «Остання фантазія» (Fainaru fantajī), що виходили у 1994—2019 рр. - адаптації японської рольової гри, що була розроблена і випущена компанією Square в 1992 р. для приставки Super Famicom. А у 1995 році в Японії була випущена перша рольова гра (JRPG) з серії Tales of..., розроблена компанією Wolf Team. Зазвичай гра і адаптація мають одних і тих же героїв, але сюжети там різні. З 2001 і по 2017 рр. вийшло чимало окремих адаптацій: «Легенди Етернії», «Легенди Фантазії», «Легенди Симфонії», «Легенди Безодні», «Легенди Весперії: Перший удар», «Легенди Зестерії» та ін.

Дарк фентезі «**Берсерк**» (Kenrū Denki Berserk, 1997) — екранізована студією Oriental Light and Magic манга Міура Кентаро, — безумовно, одне з найвідоміших аніме кінця 90-х, популярність якого не вичерпується, адже манга почала виходити у 1989-му і ще не закінчилась, а римейки 2012-го і 2016-го років спричинили нову хвилю популярності історії воїнів-найманців Гатса й Гриффіта та їхньої «банди Яс-трубів».

Корейсько-японський серіал «**Александр Завойовник**» (Aekusandā Senki, 1999) екранізований за романом письменника Арамата Хіроші й розповідає альтернативну історію життя і завоювань Александра Македонського. Тут є нестандартний стиль і дизайн героїв, справжні історичні персоналії, наділені надприродними здібностями, відомі історичні події, як от завоювання Перської держави із вкрапленням технофентезі. А OVA «**Чародій на скелях**» (Chībasu 1-2-3, 1999) своїм головним героєм більше нагадує «Покидька!!», але є відгалуженням адаптації манги «**Мисливці за чародіями**» (Bakuretsu Hanutā, 1995). Сюжет про-

На початку 2000-х фентезі-роман Курімото Каору було адаптовано у кількатомну мангу, а потім у аніме-серіал «**Сага про Гуїна**» (Guin Sāga, 2009). Із замку держави Паллос, яка «впала» під навалю воїнів імперії Монгорія, вдалося втекти лише двом нащадкам королівської родини. Доля зводить їх із таємничим воїном Гуїном, - головним героєм під два

метри з людським тілом та головою леопарда. Він стає їхнім захисником, проте сам страждає від амнезії, - не пам'ятає ні минулого, ні де взялася його маска. Разом герої долають чимало перешкод, знаходять друзів і наживають ворогів.

стий: хороші чародії карають лихих і потрапляють у скрутні ситуації.

Серіал «**Королева демонів і Герой**» (Maouyū maō yūsha, 2013) обіграє тему війни й політики: Герой йде на бій з Королем демонів, яким насправді є дівчина. Герой сам собою пацифіст, хоч сила в нього неабияка, а Королева хотіла би жити у світі, де люди й демони не воюють. Тож вони укладають вигідний обом союз і намагаються втілити в життя план зі встановлення миру, однак церква й держава мають зовсім інші плани. Дуже давно люди, боги й демони з серіалу «**Лють Бахамута: Початок**» (Shingeki no bahamūto: Genesis, 2014) об'єдналися й запечатали дракона Бахамута, який загрожував усьому світовому устрою. Але пройшла тисяча років, союз розпався, а ключа від печаті викрали - світ знову в небезпеці, тож герої, серед яких Жанна д'Арк і дівчина-дракон, мають будь-що одержати перемогу.

В аніме-серіалі «**Книга магії для тих, хто починає з нуля**» (Zero kara Hajimeru Mahou no Sho, 2017) раптово зустрічаються звіролюдина і відьма. Та церква полює на відьом, а відьми — за цінними головами звіролюдей. Відьма Зеро використовує новий зовсім не шкідливий тип магії, але її книжку, де описано як навчитися цій техніці, викрали. Тож вона пропонує найманцю-звіролюдині бути її охоронцем на час пошуків, а в обмін обіцяє зробити його людиною.

«Доля/Ніч битви» (Fate/stay night, 2006) - історія про зовсім бездарного в мистецтві магії Емія Шіро, що ненавмисно викликає дівчину в сяючих латах. Виявляється, його дядько є одним із семи чародіїв, які втягнуті у Війну за Святий Грааль, а дівчина в латах - Сейбер / Артурія Пендрагон - слуга і захисниця їхньої сім'ї. Слуги є духами міфологізованих і легендарних особистостей і, відповідно до своїх прижиттєвих вмій, мають певний клас, тож Сайбер тут мечниця, а Арчер - лучник та ін. А першоджерелом численних адаптацій «Долі» є однойменна японська візуальна новела компанії-розробника Type-Moon, випущена як гра для Windows у 2004 р.

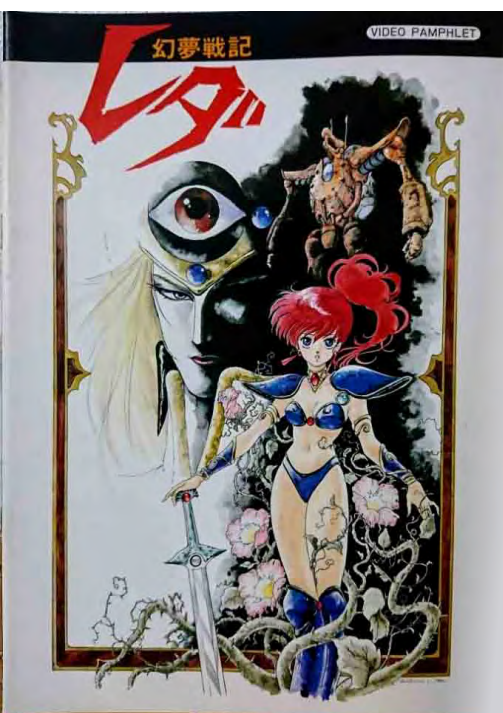
Інші світи та простори відеоігор

Ісекай («інший світ») — підвид японських фентезі лайт-новел, манги, аніме й відеоігор, де люди потрапляють (переносяться, перероджуються) в інші «паралельні» світи, а бо ж (як правило зло) частинка з іншого світу потрапляє у реальний.

Одним із родоначальників ісекай вважають казку про рибалку Урашіма Таро, який на черепасі потрапив у підводне королівство. А шьодзьо-мангу Хосокава Чіеко (Ōke no Monshā, 1976), героїня якої потрапила з сучасності в Древній Єгипет, вважають першопрохідцем у манзі.

Серед безлічі фентезі шьоненів (жанр манги й аніме для підлітків-хлопців) початку 80-х рр., окрім фантастики, японці додають ще й меху (науково-фантастичні аніме з пілотованими роботами). Серіал «**Год Мазінгер**» (Goddō Mazingā, 1984), манга і лайт-новела — частина серії Mazinger, створеної мангакою Nagai Go. Всі твори мають однакову зав'язку, але різний сюжет: підліток Ямато Хіно потрапив у паралельний світ, де існує легенда про сміливого хлопця, що оживить древнього титана

У повнометражному аніме-OVA «Леда: фантастичні пригоди Йоко» (Genmu Senki Leda, 1985) мечем орудує не воїн, а закохана старшокласниця, яка завдяки своїй музиці, потрапляє у паралельний світ. Прохід, через який вона потрапила в Ашанті, багато століть тому був запечатаний легендарною воїницею Ледою, яка передбачала майбутню небезпеку. Тож Йоко і її нові друзі мають зупинити завойовників і повернути баланс у два

світи. Тоді ж вийшла ще одна OVA з переміщеннями в часі й просторі — «Крізь вогонь» (Rūmikku wāgudo, 1985) — де XVI ст. змінюється на XX ст. і навпаки, а головна героїня потрапляє у вир громадянської війни.

і дасть відсіч лиходію з Імперії динозаврів. Тут вам і екшн, і меха з доісторичними істотами. «Маленькі рятівники» (Mashin Eiyūden Wataru, 1988) — серіал про 9-річного Ватару, який потрапив у чарівний світ, священну гору якого захопили злі сили, і, з допомогою Меча Дракона та нових друзів, він рівень за рівнем буде очищати гору від злих сил. А робот, якого Ватару виліпив на уроці, стане його головною бойовою одиницею.

Юнака з Японії закинуло в чарівний світ, де люди сусідять із феями й невідомими чудовиськами. Поява героя в серіалі «Святий воїн Данбайн» (Seisenshi Dunbine, 1983) знаменує зміни: принесена землянами техніка перетворюється у

страхотливу зброю, тож тут від мехи нікуди не дінешся. Серіал має OVA-продовження (1988) і навіть спін-оф розвитку всесвіту (1996).

Троє токійських школярів із OVA Шімідзу Кейдзо і студії Magic Bus «Відчиняючи двері» (Tobira o Akete, 1986) мають таємничі сили, завдяки яким і перенеслися в інший світ. Там усі думають, що головна героїня - королева Неріла з давнього прощтвта і тепер вона мусить боротися за королівство проти злого Дюрана III. Англійську легенду про короля Артура використала студія Ashi Productions у комедійній OVA про мангаку Марину (Ai to Ken Camelot: Mangaka Marina Time Slip, 1990), яка раптом потрапляє у Камелот, де допомагає королю Артуру здобути меч Ескалібур і захистити королівство.

OVA «Ксанаду: Легенда про вбивцю драконів» (Xanadu Dragonslayer Densetsu, 1988) засноване на рольовій грі Legend of Xanadu: військові раптом опиняються посеред лісу з купою чудовиськ, але виживає лише один. Він отримає меч із ім'ям «Убивця драконів» і намагатиметься врятувати королеву цього химерного світу. Інша адаптація гри вийшла вже у 1992 р., а ще одна аж у 2011 р. А у серіалі «Небесні війни Шюрато» (Tenkū Senki Shurato, 1989) йдеться про двох потраплянців у загадковий небесний світ. Коли виявляється, що один із них насправді є королем Небесної Землі й тільки він може повернути цей світ у його первісний стан, то інший раптово виступить проти друга і ця драма набере глобальних масштабів. «Легендарний дракон Вільгаст» (Kōryū Densetsu Birugasuto, 1993), — OVA, натхненна однойменною серією ігор. Школярів Шюна й Мічіко затягує в інший світ, який наповнився дивними чудовиськами, тож богиня Віндіна благословила кількох хоробрих воїнів на боротьбу з темними силами, тим часом як головні герої опинилися по різні боки ворогуючих сторін.

Серіал «Дванадцять королівств» (Jūni Kokki, 2002), знятий Studio Pierrot за циклом лайт-новел японської письменниці Оно Фуюмі. Старшокласниця потрапляє у паралельний світ, що весь базується на китайській міфології та філософії, бо її вибрали правителькою королівства Кей. Щоб вижити і утримати трон, вона змушена вбивати чарівним мечем, який показує їй минуле і майбутнє. Як і в її світі, тут на головну героїню чекає зрада і підступ, друзі та вороги, але головне — усвідомлення, чи зможе вона керувати цілим королівством. Класика жанру шьоджьо, серіал «Таємнича гра» (Fushigi Yūgi, 1995), - адаптація манги Ватасе Ю про двох школярів, що потрапляють у Всесвіт чотирьох богів. Першоджерела цих обидвох серіалів були опубліковані ще у 1992 р., а адаптації розбіглися в часі. Аніме-адаптація «У далекі часи» (Harukanaru jikū no naka de ~ ajisaiyumekatarī ~, 2004) рясніє покликаннями на згадані вище серіали, але в героїні-школярки тут значно багатший на вибір хлопчачий гарем.

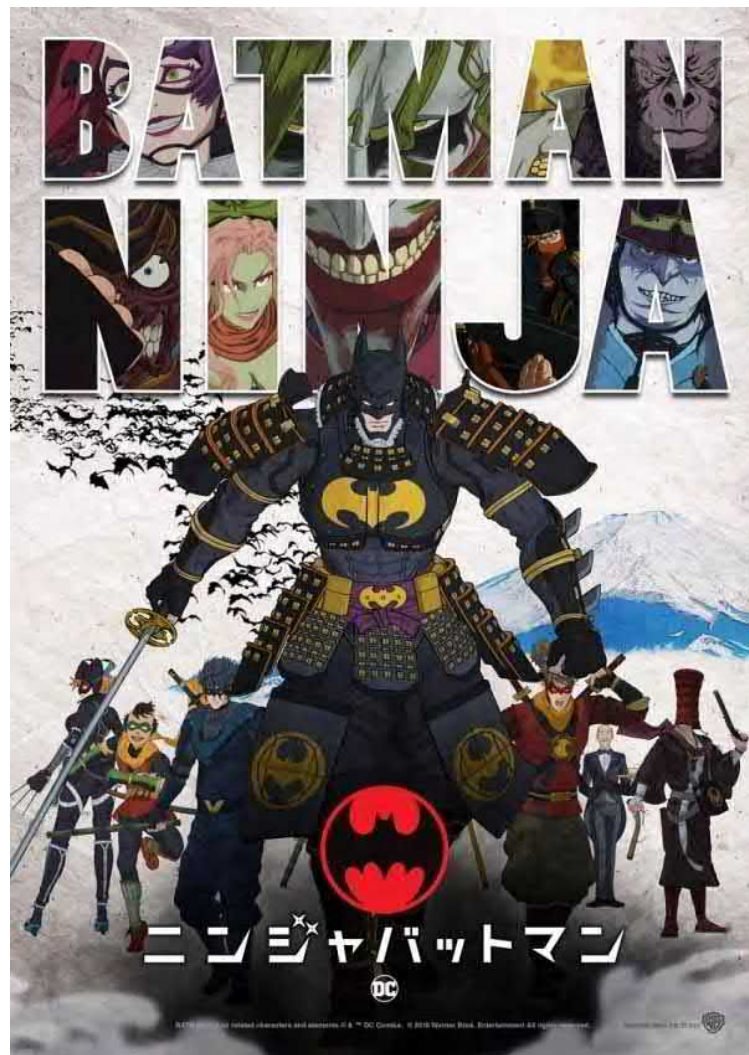

У серіалі «**Бачення Ескафлона**» (Tenkū no Esukafurōne, 1996) школярку Хітомі у чарівний світ забирає мечник-принц Ван, і там дівчина відкриває у собі приховані здібності. Вона вирішує допомогти Вану об'єднати країни Гейї у боротьбі проти імперії Зайбрах. Рівень розвитку техніки тут явно випереджає час, бо можна побачити літаючі кораблі й бойових роботів. А в серіалі «**Воїн Гулкіба**» (Kemono Senshi Garukība, 1995) темні сили потрапляють у реальний світ, і звичайний старшокласник Тоя повинен стати на чолі армії захисників, бо він - реінкарнація легендарного воїна Радіаса. Герої змушені швидко пристосуватися до ситуації й відкинути свої страхи, інакше поразка в битві неминуча.

Одного дня ти летиш на космічному кораблі, іншої миті - переносишся в невідомий світ, де всі вважають тебе Світлим лицарем. Серіал «**Зоряний океан Екс**» (Sutā ōshyan Ex, 2001) розповідає про Клода Кенні, що потрапив у інший світ і, разом із Реною Ленфорд, вирушає на пошуки метеорита, який став всесвітньою проблемою.

А в 2011-му вийшла «**Легенда про Тисячолітнього дракона**» (Onigamiden), де 15-річний хлопець потрапляє на 1200 років назад у Кіото, на яке нападали демони-оні. Лише він здатний керувати восьмиглавим і восьмихвостим драконом Ямата-но-Орочі з синтоїстської міфології, який може перемогти зло. А японсько-корейський серіал «**Легенда Арати**» (Arata Kangatari, 2013) — адаптація манги Ватасе Ю про хлопців, що помінялися світами.

У серіал «**Пройдисвіти**» (Dorifutāzu, 2016) режисери увіпхнули не лише видатних японських воїнів різних епох, а й ельфів, гоблінів, дворфів та ще й змусили переміщатися у часі.

Як не згадати про повнометражне аніме «**Бетмен-ніндзя**» (Ninja Battoman, 2018), адже заклятий ворог головного захисника Готема, за допомогою машини часу, закидає Темного Лицаря, деяких його союзників і найлютіших ворогів, у часи феодальної Японії. Всі високотехнологічні гаджети Бетмена тут не діють, тож йому доведеться покладатися лише на свій розум і союзників, як от Жінка-кішка і численні родичі Брюса Вейна.

Піджанр ісекай вибухнув у другій половині 90-х із виходом аніме-серіалів «Лицарі магії», «Бачення Ескафлона», «Дивовижний світ Ель-Хазард» та «Інуяша». За мангою відомої групи CLAMP «Лицарі магії» було знято два сезони однойменного серіалу (Mahō Kishi Reiāsu, 1994), де головними героїнями і доблесними лицарками є три школярки з Токіо. Їх прикликали в паралельний світ, щоб вони врятували принцесу Емеральд. Однак спочатку дівчата мають знайти магічний мінерал ескудо, з якого жінка-коваль Персея зробить їм індивідуальні мечі, сила яких відповідає умінням і розумовим здібностям їхнього власника. Це ще й частково меха, оскільки Рунічні боги вогню, води й вітру стають захисниками дівчат, що дозволяє їм застосувати опцію «боротьби в обладунках». Тож доки дівчата не переможуть зло, у свій світ вони не зможуть повернутися.

Герой-отаку (фанати аніме й манги) з серіалу «Бунтівна компанія» (Autobureiku kaupanī, 2013) був викликаний у фантастичний світ, щоб пропагувати там мое-культуру (слово з жаргону отаку, що означає фетишизацію свого хобі). А 30-літній герой «Лицарів і магії» (Naitsu& majikku, 2017) перероджується в іншому світі в тілі хлопчини, що створює механізованих роботів.

Окремим масивом стоять аніме про потраплянців у комп'ютерні ігри, або світи, схожі на ігрові. Чотири нижчезазначені тайтли - про повне занурення в ігровий світ. Project .hack — перший із двох проектів серії .hack (вимовляється «дот-хак») — японського мультимедійного франчайзу, який складають аніме, комп'ютерні ігри, манга, книжки й інша медіа-продукція. Він був запущений в 2002 р. виходом аніме-серіалу «.hack // Знак» (.hack // Sign) і випущеною для PlayStation 2 грою .hack // Infection. Серед розробників проекту — режисер Машімо Коїчі, художник і сценарист Іто Кадзунорі та мангака Садамото Йошіюкі. Дія творів із цього проекту в основному відбувається всередині The World (мережевої відеогри, в яку одночасно грає багато гравців (MMORPG)) і з якою гравці взаємодіють за допомогою шоломів віртуальної реальності й геймпадів. Сивоволосий хлопець Цукаса раптом прокидається у підземеллі, він нічого не пам'ятає, тож тримається осторонь

інших гравців. Чомусь Цукаса не може вийти з системи, тому інші гравці намагаються дізнатися, у чому суть його проблеми.

«.hack // Знак» стало «дідусем» наступних аніме про MMO-ігри, таких як «Майстри меча онлайн» (Sword Art Online, 2012) і «Лог Горизонт» (Log Horizon, 2013), на відміну від них, воно більш зосереджене на персонажах та їхньому розвитку. В обох наступних серіалах герої-геймери застрягли у грі, от тільки з «СаО» можна було вийти, якщо гравець повністю проходив гру, однак його смерть у грі була смертю і в реалі; а в «Лог Горизонт» потраплянці перенеслися фізично, зберігши свої аватари, смерть означала воскресіння потім у соборі найближчого міста, однак герої вирішили жити по-людськи у фентезі-світі. Кожен тут має певні магичні здібності й може прокачувати свій левел, об'єднуватися в гільдії, адже самому перемогти «босів» рівнів просто неможливо. У серіалі «Повелитель» (Ōbārōdō, 2015) гравець віртуальної РПГ «Ігдрасиль» під ніком Момонга не вийшов із гри, коли вона закінчилася, тож фізично перенісся у гру в образі свого аватара - кістлявого лиходія.

Від початку 2010-х з'явилося безліч різної

якості аніме-серіалів про потраплянців у світи, що подібні до ігрових. «Рагнарок» (Ragnarök: The Animation,

Серед аніме 2019 р. із ігровим устроєм виділяється серіал «Убивця гоблінів» (Goburin sureiyā, 2019), головний герой якого завжди ходить у шоломі та броні. Його меч короткий задля боротьби у печерах, оскільки він бере замовлення лише на знищення гоблінів. Він ходить на вилазки сам, аж поки до нього в команду не запрошують дівчина-маг, а пізніше ельф, гном та ящур. Інші воїни не розуміють, наскільки гобліни небезпечні, аж поки не стикаються з ними віч-на-віч.

2004), «Відважне серце» (Bureibu Sutōri, 2006), «Вежа Друаги: Герої Урука» (Dorūāga no Tou: the Aegis of Uruk, 2008), «Грімгал із попелу й ілюзій» (Hai to gensō no gurimugaru, 2016), «Повелитель темряви: Інша історія світу» (Isekai maō to shōkan shōjo no dorei majutsu, 2018), «Про моє переродження у слиз» (Tensei shitara Slime Datta Ken, 2019) - серіали, де є магія, гільдії, класи, скіли, але не має рівнів, дерева скілів та інтерфейсу.

А от у серіалах «Невже шукати дівчину в підземеллі - неправильно?» (Dungeon ni Deai o Motomeru no wa Machigatte Iru Darouka, 2015), «Цей прекрасний світ!» (Kono Subarashī Sekai ni Shukufuku o!, 2016), «Марш смерті в рапсодію паралельного світу» (Desumāchi kara hajimaru i sekai kyōsōkyoku, 2018), «Становлення воїна щита» (Tate no Yūsha no Nariagari, 2019) інший світ має такий самий устрій, як у MMORPG - із рівнями, класами, скілами і, головне, з інтерфейсом.

У погоні за хайпом, режисери наплодили чимало аніме-середнячків про потраплянців та фентезійні світи: «Дух Меча Вічності» (Eien no Aseria, 2005), «Розколота тіара» (Tiāzu to Tiara, 2009), «Інший світ - легенда святих лицарів» (Isekai no Seikishi, 2009), «Легенда про легендарних героїв» (Densetsu no Yuusha no Densetsu, 2010), «Спекотні деньки» (Doggu deizu, 2011), «Сага Іксіона: Інший вимір» (Ikushion Sāga: Dimension Transfer, 2012), «Повелитель стріл та Діва війни» (Madan no Ō to Vanadis, 2014), «Ланцюгові хроніки» (Chein Kuronikuru, 2014), «Удар монстра» (Monsutā sutoraiku, 2015), «Святий лицар Цербер: Лиха епохи дракона» (Seisen Ceruberosu: Ryūko no Fatarite, 2016), «Фантазія Іранблю» (Guranburū fantajī, 2017), «Повелитель Рагнарьока і покровитель ейнхерій» (Hyakuren no Naō to Seiyaku no Senotome, 2018), «Плеяда семи зірок» (Shichisei no Subaru, 2018), «І все ж, грішник танцює з драконом» (Saredo Tsumibito wa Ryuu to Odoru, 2018), «Легенда про Іранкрест» (Grancrest Senki, 2018) та ін.

Також вартий уваги серіал «Становлення воїна щита» (Tate no Yūsha no Nariagari, 2019): в інший світ викликали чотирьох героїв - воїнів меча, лука і списа, а артефакт Іватані Науфумі - щит, через що хлопець зазнає чимало насмішок. Однак попри своє нелегке становище, Науфумі є хорошим героєм, своїм рабінням він як батько, а люди бачать у ньому справедливого героя і вмілого торгівця.

Є аніме, які ну ніяк не вписуються у західний канон героїчного фентезі, але за своїм духом цілком могли би вписатися в канон азійський. Наприклад, якась із частин постапокаліптичного аніме «Кулак Полярної зірки» (Hokuto no Ken, 1984—2018), чи повнометражки «Горець: У пошуках помсти» (Highlander: The Search for Vengeance, 2007). Наявність дебелиого воїна з чарівним мечем і неймовірними обладунками дозволяє згадати серіали «Ворон» (Karas, 2005) і франшизу «Гаро...» (Garō..., 2014—2018), або ж серіал за однойменною грою «Диявол може плакати» (Devil May Cry, 2007). Аніме про ісекай почали також ділитися на окремі види, тож серіал «Брама: Самооборона у зоні конфлікту» (Gate: Jieitai Kanochi nite, Kaku Tatakaeri, 2015) є своєрідним реверсом, адже через портал, що раптом виник у найфешенебельнішому районі Токіо, у місто повалили орди монстрів. Тому японські Сили самооборони якимось проганяють нечисть назад у портал і вирішують перейти в наступ.

Якщо передивитись вищезазначене, то дається в знаки, що обов'язковими атрибутами героїчного фентезі у японській анімації є холодна зброя (меч, катана, спис), магія та чародії, інші раси (ельфи, гобліни, звіролюди) та жертви (люди, принцеси, рідні). Звісно, наявний і антагоніст (або дракони, демони й інше усесвітнє зло), хоча він може бути не таким вже й злим (як у аніме «Розколота тіара», чи «Королева демонів і Герой»).

Головною ж відмінністю японського героїчного фентезі є нетиповий для цього жанру фентезі протагоніст, — це не завжди eiūgōketsu (доблесний воїн-герой) зростом під два метри, героєм може бути й дитина, підліток, хирлявий студент або ж «офісний планктон» чоловічої чи жіночої статі. Одним словом — незвичайний герой у незвичайних ситуаціях.

Стаття зовсім не претендує на вищезазначене, — це лише мізерна спроба окреслити зародження і напрямок розвитку героїчного фентезі в японському аніме та не оминати увагою важливі анімаційні доробки цього піджанру.

Фантастичні

Кінопрем'єри 2019

Месники: Завершення Дата прем'єри: 25 квітня

Месники і Вартові Галактики вступають в останню стадію війни з Таносом, який володіє Рукавичкою Нескінченності. Гряде фінальна битва між силами героїв і Божевільного Титана, що раз і назавжди визначить подальшу долю не тільки Землі, але і всього всесвіту.

Покемон детектив Пікачу Дата прем'єри: 9 травня

Коли його батько-детектив зникає при загадкових обставинах, 21-річний Тім Гудмен починає своє розслідування. Його партнером в цій запутаній справі стає детектив Пікачу: смішний, мудрий і милий суперсищик, який дивує сам себе. З'ясувавши, що Тім є єдиною людиною, яка його розуміє, Пікачу допомагає йому шукати зачіпки на неонових вулицях сучасного мегаполісу Райм-Сіті, де люди і покемони живуть пліч-о-пліч.

Аліта: Бойовий Ангел Дата прем'єри: 14 лютого

XXVI століття. На планеті Земля багатії живуть у Небесному місті, бідні люди задовольняються життям у Нижньому місті, куди скидаються всі відходи та сміття. Одного разу в купі металобрухту Нижнього міста вчений знаходить частини жінки-кіборга і повертає її до життя. Прийшовши до тями, кіборг виявляє, що з її пам'яті стерто все, окрім бойових прийомів. Відтепер вона повинна знайти загублені спогади і з'ясувати, хто її відправив на смітник.

Кладовище домашніх тварин

Дата прем'єри: 4 квітня

Фільм заснований на розповіді Стівена Кінга про сім'ю, що переїжджає в невелике містечко Мейн із цвинтарем для тварин та індієвськими похованнями.

Люди в чорному:

Інтернешнл

Дата прем'єри:

13 червня

В надсекретного агентства, яке контролює прибульців-нелегалів на Землі, знову буде багато роботи! Агенти в чорному нового покоління встануть на захист людства від непроханих іншопланетних гостей і на цей раз не обмежаться вулицями Нью-Йорка, а будуть подорожувати по всьому світу.

Як приборкати дракона 3.
Прихований світ
Дата прем'єри:
21 лютого

Продовження пригод вікінга Гикавки та його вірного друга дракона Беззубика.

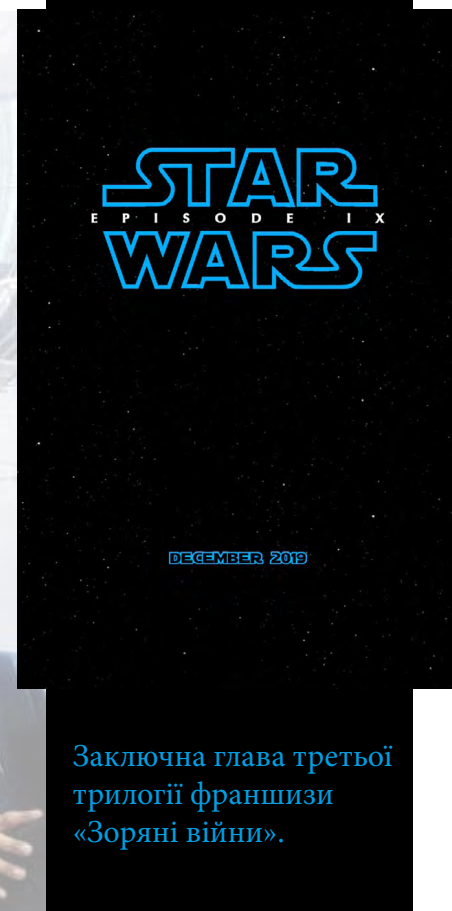

Люди Ікс: Темний фенікс

Дата прем'єри: 6 червня

Виконуючи рятувальну місію у космосі, Джин потрапила під дію таємничої сили. Після повернення додому виявляється, що та сама сила зробила Джин не лише всемогутньою, але й неврівноваженою.

Зоряні війни, Епізод IX
Дата прем'єри: 19 грудня

Заклучна глава третьої трилогії франшизи «Зоряні війни».

Алладін

Дата прем'єри: 23 травня

Тим часом візир Аграби Джафар, має намір захопити владу, а для цього він прагне дістати чарівну лампу.

ЗРОБИ МУДРИЙ ВИБІР

Сорок у Кіно

Захар-Беркут

Дата прем'єри: 10 жовтня

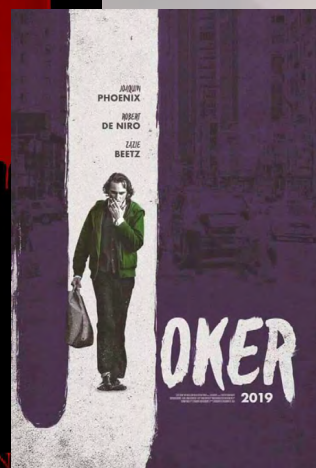

1241 рік. Монгольська орда на чолі з ханом Бурундюю рухається на захід, винищуючи все на своєму шляху. Дійшовши до високих Карпатських гір, військо зупиняється біля підніжжя. Однак вночі кілька місцевих мисливців - брати Беркути потайки пробираються в табір та звільняють полонених. Несамовитий від люті хан вирішує йти навпростець, щоб помститися і знищити карпатські поселення. Для цього він знаходить зрадника серед місцевих, який відкриває йому таємний прохід у горах.

Брайтбьорн

У кіно з 23 травня

Одного разу вночі дружина, яка давно не може завагітніти, знаходить в лісі немовля, і вони з чоловіком вирішують, що їхні молитви були почуті, й беруть дитину до себе додому. Виявляється, він прибув з іншої планети, щоб стати героєм для, але в результаті стає чимось зловісним.

Людина-павук 2

Дата прем'єри: 11 липня

Пітер Паркер (Том Холланд) вирушає на літні канікули до Європи разом зі своїми однокурсниками. Та забути про свої здібності, і покладені на нього у зв'язку із цим обов'язки, хлопцю не вийде.

Джокер

У кіно з 3 жовтня

Фільм розповість про те, як людина на ім'я Артур Флек стає найвідомішим лиходієм Готема Джокером.

Шазам!

У кіно з 4 квітня

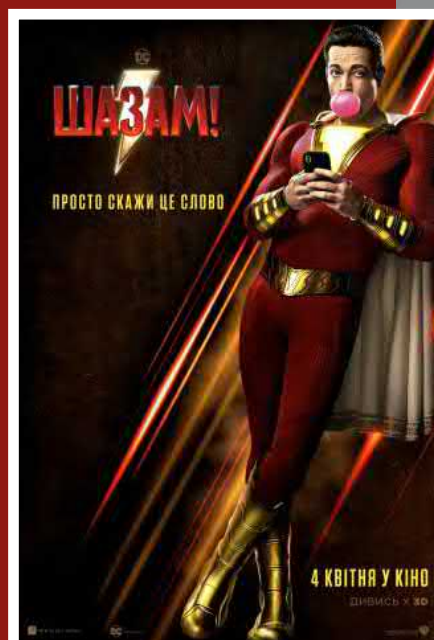
Тінейджер Біллі Бетсон отримує здатність у разі потреби перетворюватися на дорослого супергероя за допомогою одного чарівного слова.

На висоті

У кіно з 18 квітня

Історія про команду злочинців, обраних із засуджених до смертної кари, яких підписуються на секретний експеримент під час галактичної місії. Проходити він буде на борту космічного корабля до тих пір, поки космоліт не потрапить в променеви шторм. В ході експерименту досліджуються деякі аспекти людської репродуктивності, і перед злочинцями стоїть завдання пошуків джерел енергії.

Нові фантастичні серіали 2019

Добрі передвісники Прем'єра: 31 травня

Міні-серіал базується на романі Т. Пратчетта та Н. Геймана. Історія про янгола та демона, що намагаються зупинити Біблійний Апокаліпсис і врятувати людство. Добро та Зло збирають армії, жаби проливаються дощем, Атлантида піднімається з морських глибин... Усе було б згідно із задумом Божим, якби не двійко незвичайних союзників: вибагливий янгол-букініст та стильний демон-авантюрист. Обидва живуть серед смертних від Самого Початку, і таке життя їм вельми до вподоби - тож вони не горять бажанням попрощатися із таким звичним світом.

Відьмак Прем'єра: 2019

Геральт з Рівії, самотній мисливець на чудовиськ, намагається знайти місце в світі, де люди часто виявляються більш злими, ніж монстри.

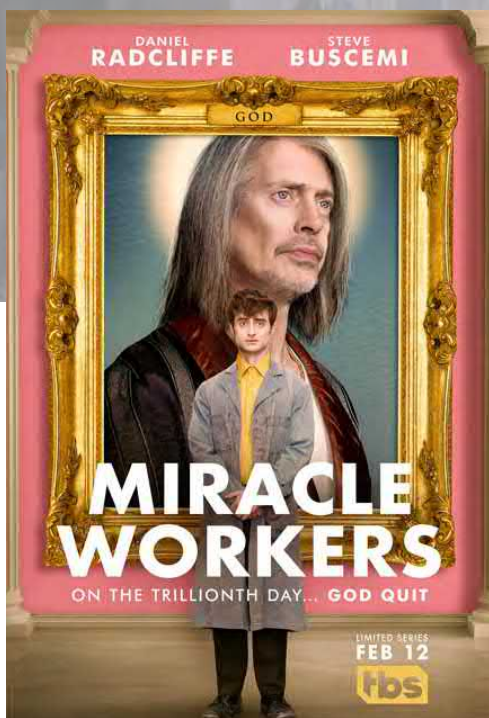

Вартові Прем'єра: 2019

Екранізація коміксу про героїв, що опинилися поза законом і відчувають ностальгію по втраченим дням.

Чудотворці Прем'єра: 12 лютого

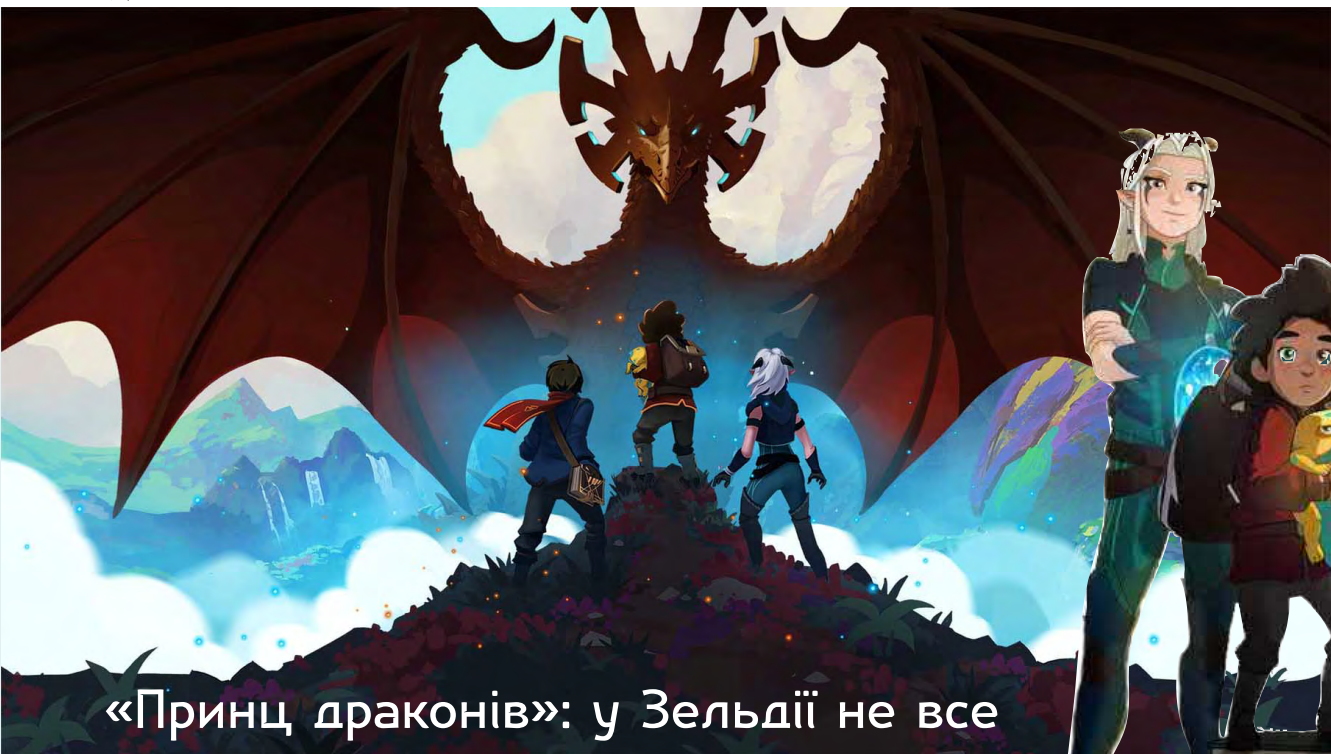
Коли Бог планує знищити Землю, два ангели низького рівня повинні переконати свого боса врятувати людство. Вони впевнені, що вони можуть зробити неможливе: допомогти двом людям закохатися.

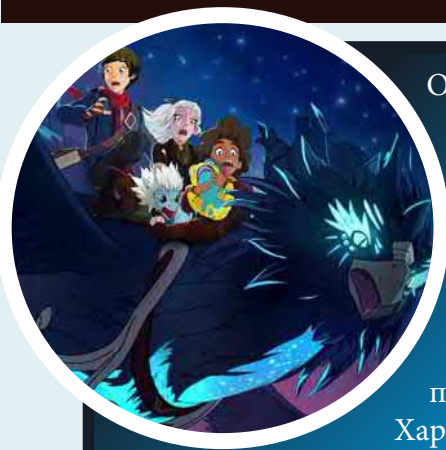
Що ми робимо у тінях Прем'єра: березень 2019

Гумористичний серіал про життя вампірів за мотивами комедії «What We Do in the Shadows».

«Принц драконів»: у Зельдії не все спокійно

Оригінальна назва:
«The Dragon Prince»
Дата прем'єри: 14 вересня 2018 на каналі Netflix.
Жанр: фентезі
Статус: мультсеріал у стадії показу

Характеристика: станом на початок 2019 року вийшло 2 сезони по 9 серій. Довжина серій – 25 хвилин.

Канал Netflix у 2018 році порадував прем'єрою мультсеріалу «Принц драконів». Для всіх, хто зачекався на якісне фентезі з чудовим сеттінгом та персонажами, – це немов ковток свіжого повітря. Над сценарієм працював Аарон Ехаз, який робив до цього «Аватара Аанга» і «Футураму». Воно й відчувається у сюжетних поворотах, смішних моментах та тваринках, що просто мі-мі-мі.

За сюжетом (тут практично без спойлерів, майже все це переповідається у заставці до першої серії) існує кілька рас ельфів, що живуть у магічних землях Зельдії. Всі елфи – рогаті і чотирьохпалі – і це доволі кумедно обстєбують. А ще в них є різні види магії, не підвладні людям. Тому люди відкрили свій вид магії – чорну – яка працює, вичавлюючи життя з магічних істот.

З таким розкладом сил сталася велика війна, в результаті якої об'єднані війська людей вбили короля драконів – вартового Зельдії і вкрали яйце з його сином – Принцем драконів. Магічні раси зализали рани і планують реванш. Однак, сини людського короля випадково знаходять сховане драконяче яйце, і вирішують повернути його в Зельдію, аби запобігти новій війні. Дізнавшись про це, радник короля потайки посилає їм навздогін своїх дітей – могутню чорну чаклунку і кращого воїна королівства – з єдиною метою: вбити принців і повернути яйце, щоби війна між людьми і магічними істотами стала невідворотною.

Головні герої, як і в Аватарі, діти та підлітки. Відносини між персонажами дуже цікаві, й надалі набувають глибини. Особливо радують харизматичні другорядні герої, які пророблені просто чудово. Цей серіал має всі шанси, щоби стати культовим, як у свій час «Легенда про Аанга».

Разом із цим «Принц драконів» трохи не дотягує у мальовці, що може сильно зіпсувати враження, особливо у першому сезоні: 3D місцями зроблено на «відчепіться», міміка персонажів не потрапляє в слова, від ракурсів голова йде обертом. Після критики першого сезону у другому трохи підтягнули анімацію, вона стала плавнішою і приємнішою. Дивитися любителям фентезі, кавайного бестіарію і «Аватара Аанга».

Оцінка: 10 магічних жаб із 10.

У далекому-далекому королівстві:

«Розчарування»

Автор «Сімпсонів» та «Футурами» Мет Грюнінг нарешті добрався до фентезі. У 2018 році стартував його мультсеріал «Розчарування» з фірмовими жартами та впізнаваною мальовкою, за яку, до речі, відповідає та сама студія, що робила «Футураму».

Сюжет у «Розчаруванні» доволі простенький, але, на відміну від минулих проектів Грюнінга, серії пов'язані між собою і оповідають одну велику історію. Головна героїня – принцеса, що має проблеми з алкоголем. До неї в компаньйони набивається пара чарівних істот – ельф-песиміст (якого вигнали з країни ельфів-оптимістів) та персональний демон, що відповідає за чорний гумор. Ця ватага постійно потрапляє у пригоди, стібучі фетнезійні штампи, розбираючись у родинних зв'язках та прокляттях, і мимохідь руйнуючі цілі королівства.

На жаль, головною проблемою «Розчарування» стала та сама фішка, за яку ми любимо «Сімпсонів» і «Футураму». А саме – сатира. Усе, що висміюється у серіалі, багато разів обігравалося у творах письменників-фантастів та просто у постмодерні. Штампи казок, фентезі та диснейських мультиків не перегортав з ніг на голову тільки лінивий. За останні роки подібних творів накопичилося на стільки багато, що «Розчарування» з них ніяк не виділяється, виглядаючи черговим стьобом над жанром. Такою собі сірою

масою, яку вирізняє від інших тільки мальовка «як у Сімпсонах». При всій вторинності серіал вийшов цілком жвавим, з симпатичними персонажами та непоганим сюжетом, що на момент написання відгуку тільки почав закручуватися. «Розчарування» не стало повним розчаруванням, проте очікування до нього не треба надто завищувати. На скільки серіал буде затребуваний поки що важко сказати. Перша половина першого сезону отримала змішані відгуки критиків, друга – вийде у 2019 році. Проте, вже відомо, що серіал продовжили на другий сезон, що має вийти у 2020-2021 роках. Дивитися, якщо подобаються «Сімпсони» і постмодерн.

Оцінка: 7 келихів пива з 10.

Оригінальна назва:
Disenchantment
Дата прем'єри: 17
серпня 2018 року на
телеканалі Netflix
Жанр: фентезі,
сатира
Статус: мультсеріал
у стадії показу
Характеристика: на
поч. 2019 року вийшла перша половина першого
сезону, 10 серій по 30 хвилин.

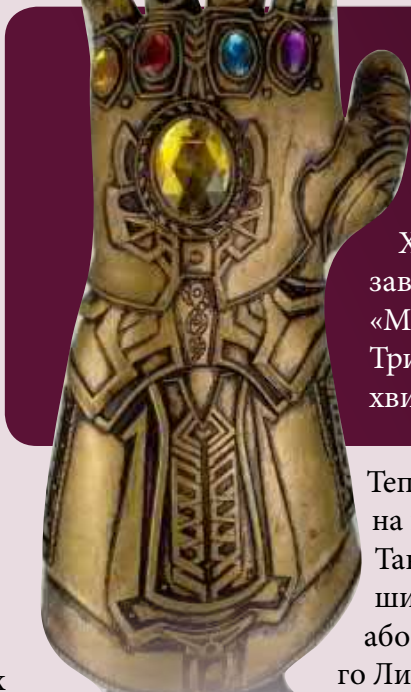

**Якщо не захистити
Землю, то помститися
за неї: «Месники: Війна
Нескінченності»,
«Завершення»**

Все йде до свого фіналу. І найбільша кінопопея від «Марвел» - теж не виняток. Щоправда, завершення вийшло на стільки епічним, що його довелося розділити на дві частини. «Марвел» працювала над створенням світу 10 років. За цей час там накопилось стільки персонажів, що навіть не всі влізли у фінальні фільми. Зокрема, там не знайшлося місця Філу Колсону з «Агентами Щ.И.Т.», захисникам Пекельної Кухні (Шибайголови, Джессіці Джонс, Люку Кейджу та Залізному Кулаку), Чорному Грому та провальним Нелюдам, харизматичному Примарному Гонцику, що з'являвся епізодично у «Агентах Щ.И.Т.», Агенту Картер з родичами та ще купі другорядних героїв із супутніх серіалів. Проте, навіть без них картина вийшла епічною, добре виваженою за динамікою та діалогами, трохи щемливою (Танос із малою Гаморою – новий тренд у батьківсько-дитячих косплеях на «Комік Конах») і цілком достойною. Танос, мабуть, один із кращих антагоністів у комікс-екранізаціях, бо критично оцінює всі наслідки від своїх руйнівних дій і готовий взяти на себе відповідальність за них (щоправда, у вигляді моральних страждань).

А головне, на мою думку, те, що «Марвел» з «Дісней» вдалося перенести на телебачення моменти, за які комікси люблять гіки: обговорення взаємодії персонажів, враховуючі їх супервладності, і запросити до дискусії мільйони людей.

Оригінальна назва: Avengers: Infinity War, Endgame
Дата прем'єри в Україні: 26 квітня 2018 року, 24 квітня 2019 року
Жанр: кінокомікс, бойовик
Характеристика: діалогія, якою завершиться третя фаза кіно всесвіту «Марвел».
Тривалість картини: перши фільм: 149 хвилин, другий - 181 хвилина.

Тепер не тільки вузька спільнота диваків на повному серйозі сперечається, чому Танос не клацнув пальцями, щоби збільшити Всесвіт із усіма ресурсами удвічі, або чому Стрендж не попередив Зоряного Лицяря про Гамору. Така популярність ріднить кіносвіт Марвел із іншими культовими речима, наприклад, зі світом «Володаря перснів» (чому одразу не на орлах?) або «Льоду та Полум'я» (після якого в університетах стали відкриватися факультативи дотракійської).

Звичайно, діалогія породила і спірні моменти. Як от мультивсесвіт, який будуть розкручувати вже з нового павучка (а раніше – з «Агентів Щ.И.Т.»), і нестандартна подорож у часі, де зміни в минулому не відмінюють майбутнє. Тепер навіть драматично загиблих чи покалічених героїв можна буде воскрешати просто насмакавши із інших часо-всесвітніх гілок. А це все ж знецінює драматичність їхніх самопожертв (як у серіалі «Флеш», де часові релікти гинули сотнями, і це вже не торкало, як вперше).

Оцінка: 9 рукавиць Таноса з 10.

Лондон на колесиках шукає твій дім

«Смертні машини»

Новий фільм від культового Пітера Джексона (продюсер, сценарист) – це знаменна подія. А якщо це ще й епічний дизель-панк, глядацькі очікування подвоюються. Здавалося б, що могло піти не так. А все.

Щоправда, окрім візуалу. Картинка дійсно захоплива, витіювата, із купою дрібних елементів, як вимагає жанр. Концепція міст-хижаків, що їздять по безкрайї пустощі і полюють одне на одного, чесно кажучи, звучить недолуго, але прикольно. При цьому у фільмі багато моментів із їхнього «життя» залишилося непоясненими. Наприклад, куди дівати населення з захоплених містечок, чим всіх кормити, яка «екосистема» у такому світі, адже міста не розмножуються, як тварини, навпаки, їхня чисельність зменшується з кожним вдалим «полюванням». Взагалі, концепція фільму – це одна велика умовність, де замість тварин у природі повзають-їздять-літають живі міста, різного розміру та форми. Та навіть якщо на неї закрити очі все розпадається на шматки.

Фільм вирізняє невдалий монтаж, хаотична динаміка з провисаннями в одних моментах і швидким переказом дуже важливих подій – в інших. Загалом, склалося враження, що з усього цього міг би вийти нормальний серіал, який ущільнили до 2-годинного фільму. Через що постраждала й історія, і самі персонажі. Вони виглядають пласкими і до кінця

не розкритими. По фільму абсолютно незрозуміло, чому, скажімо, героїня почала довіряти герою, хоча кілька секунд до цього вони вперше зустрілися і ладні були один одного вбити, або чому між іншою парою виникла симпатія з претензією на самопожертву – вони бачилися один раз, й то майже не розмовляли. Головний лиходій, якого грає Г'юго Уївінг (до речі, один із небагатьох відомих акторів, адже режисер набрав у фільм новачків із потенціалом) непогано відіграє, але теж залишається зовсім не розкритим, ні мотивацією, ні з родинними зв'язками. Решта акторів грають посередньо і не дуже рівно.

Загалом, від фільму можна знудитися, адже перший вау-ефект від сеттінгу швидко проходить. Залишається тільки сумбур, пафос і бажання додивитися з принципу (це ж Пітер Джексон, а не аби хто!).

Оцінка: 6 M.E.D.U.S.A. з 10.

Оригінальна назва: **Mortal Engines**

Дата прем'єри в Україні: 7 грудня 2018

Жанр: дизельпанк, постапокаліпсис

Характеристика: знятий на основі однойменного роману Філіпа Ріва

Тривалість: 128 хвилин

Хто проживає на дні морському? Аквамен

Студії DC набридло бити Марвел пафосом і мороком (до того ж абсолютно безуспішно), тому у 2018 році вона викотила козира – «Аквамена» з Кхалом Дрого (закреслено) Джейсоном Момоа. Фільм сильно випадає зі Снайдерівської лінійки через велику кількість жартиків та яскраві декорації. Герої теж постійно кривляються і переграють, чим підсилюють відчуття коміковості і несерйозності. Здається, «Аквамен» знімався як цілковите заперечення «Бетмену проти Супермена» і в піку всім гейтерам, які казали, що DC ніколи не зможуть у кінокомікс.

До уваги глядачів класична історія становлення персонажа, народженого від союзу людини і амфібії (закреслено) жінки з Атлантиди, який все життя прожив серед людей, і в якою на дні живе лихий брат. Цей брат хоче вбити всіх сухопутних, бо вони викидають багато сміття у воду.

Є у фільм і відверто недолугі моменти на кшталт тупель на шпильках, які носить принцеса під водою, чи сорочки головного героя, яка з мокрої перетворюється на суху при переключенні ракур-

су камери. Проте, загальні концепти Атлантиди, бойових морських коників та іншої армії з зябрами та плавунцями вийшли на диво добре, і викликають ті емоції, які й мають викликати – подив та захоплення. Сюжет теж йде доволі бадьоро, хоча після «Чорної пантери», яка вийшла на кілька місяців раніше, він виглядає трохи вторинно.

Проте, глядачам, судячи з касових зборів, картина прийшлася цілком до смаку – фільм зібрав понад 1 млрд. доларів. Тому, певно DC все ж знайшли свою хвилю успіху, хай на ній вже років

10 як катається Марвел. Нещодавно було оголошено, що у розробці продовження (що цілком логічно), щоправда, присвячене мешканцям западини, і без Аквамена (що цілком не логічно).

Дивитися всім любителям кіно коміксів, особливо тим, кому не надто принципово, що за канонем Аквамен синьоокий блондин.

7,5 тризубців Атлана із 10.

Оригінальна назва:
Aquaman
Дата прем'єри в Україні: 13 грудня 2018
Жанр: кінокомікс, пригоди
Характеристика: Фільм базується на історії персонажа DC коміксів
Тривалість: 144 хвилини

-Як справи?

-Паранормально

Паранормальний Веллінгтон

Оригінальна назва:
Wellington Paranormal
Дата прем'єри: 11 лип-
ня 2018
Жанр: комедія
Статус: серіал закрито
Характеристика: 1
сезон з 6 серій по 25
хвилин

серія, де в якості «запрошеної зірки» знявся Нік, вампір-початківець із оригінального фільму.

Серіал наслідує псевдодокументальну стилістику фільму, з тим самим британським гумором від незручних, занадто затягнутих ситуацій. Мабуть, якщо серії були довшими, від них можна було втомитися, але театр абсурду триває трохи більше 20 хвилин, залишаючи по собі трохи бентеги і тупу посмішку.

Бюджет у серіалу невеликий, це відчувається, але при цьому

креативно обігрується, як у епізоді з нападом демона-пакетика. Актори грають на рівні, трохи переграючи, як того потребує загальний настрій картини. Дивитися, якщо вам подобається гумор у «Реальних упирях».

До речі, «упирі» у 2019 році розживуться ще одним серіалом спін-оффом з тією ж самою назвою, що була у фільму (сподіваємося, його вже перекладуть нормально: «Що ми робимо у тінях»). Оцінити новинку можна вже з березня.

Оцінка: 8 зубчиків часника з 10.

Ті, хто дивився комедію «Реальні упирі» («Що ми робимо у тінях»), мабуть, пам'ятають епізод з двома недолугими поліцейськими, які прийшли перевірити підозріле помешкання і потрапили на вампірське застілля. Кровопивці швиденько їх загіпнотизували, аби копи не бачили нічого дивного, і ловили лулзи з їхніх коментарів від ситуації.

Чотири роки опісля ті самі копи стали героями міні-серіалу «Паранормальний Веллінгтон». Їх підвищили до таємного міні-відділу по боротьбі з підозрілими явищами. Такі собі Скаллі і Малдер Новозеладського розливу. Серіал, на жаль, не дуже добре пішов і був закритий після першого ж сезону. Проте, він все одно заслуговує на увагу, якщо ви полюбили оригінальний фільм.

У серіалі копи знову стикаються з загадковими явищами, зокрема, з зомбі, прибульцями та навіть з демоном, що видає себе за порожній пакет, який ганяє вітер. Для фанатів «упирів» є одна

LIBE

RARIUM

ІСТОРІЯ РЕНДАЛА

Рендал поволі, не кваплячись, злизав кров із довгого загнутого кинджала. Його обличчя викривилось у жорстокій посмішці.

– Прошу, – чоловік у дорогій одежі з чудесними золотими візерунками плазував перед ним на підлозі. Від нього йшов неприємний сморід, а на обличчі та халаті було кілька темних плям – шлунок не витримав побаченої мить тому картини.

– Пощади, – його очі із благанням дивились на велета, котрий нависав над ним.

– Ні, – іще ширше посміхнувся Рендал, заносючи кинджал для удару. Кров приємною теплотою бризнула прямісінько на обличчя Варвара.

***

Зимове сонце рідко сяяло настільки яскраво, та сьогодні воно прямо-таки сліпило очі. Рендал мимоволі примружився і міцніше закутався у теплі шкури, котрі захищали його від лютого морозу. Під ними було так добре, так хороше, що

він навіть забував про...

– Хутчіше, – у боку закололо, коли важкий чобіт охоронця зіткнувся із тілом хлопчини. Обличчя Рендала одразу скривилось у гримасу люті. – Що, щеня, – продовжував все той же ненависний голос, – боляче тобі? Думати треба було перед тим, яв вискакувати із промежини своєї матері-шльондри, – зареготав чоловік.

Як же хотілося кинутись до нього, впитись зубами у горло, аби кров забризкала усе навколо, видряпати очі, котрі дивились на нього із таким презирством, повибивати усі зуби і вирвати язик. А потім підвісити чоловіка до стовпа, і акуратним вивіченим рухом розсікти живіт. Так, щоб кишки не висипались, а лиш трошки стирчали назовні. Тоді він ще був би при тямі, коли ворони почнуть клювати його нутроці.

– Що, думаєш, як мене краще вбити? – чоловік поплескав його по обличчю своєю грубою мозо-

листою долонею. Така буває лиш у тих, хто усе життя проводить, тримаючись за руків'я меча. – Нічого, нехай-но ти потрапиш до лорда Візірія. Вінлюбить таких, як ти, – при цьому старий солдат підступно гиготнув. – ну все, піднімайся, – чоловік підхопив Рендала за ланцюг, котрий сковував хлопчину по рукам і ногам. Той навіть не зойкнув, коли усе його тіло напружилось від різкого руху. Кожен м'яз, кожнісінька кісточка його тіла нестерпно нили. Та біль – це лиш один із станів, котрі контролює його мозок.

Рендал глибоко вдихнув, і вирушив за Бромом, котрий крокову поперед нього, тримаючи в ручі кінець ланцюга. Хлопчик відсторонився від болю, від думок про загиблу сім'ю, від переживань про те, що буде. Він зосередився лиш на тому, що є зараз – бажання помсти.

***

– Це і є ті славнозвісні алеки, оті огидні варвари, язичники? – чоловік із відразою дивився на замурзаного хлопчину, якому з вигляду було років сім, не більше.

– Так, – голос Брома став дещо м'якшим від випитого зранку елю – першим ділом вони відправились у шинок, де чоловік зміг набити своє черево добрячим шматком жареного кабанячого стегна та кількома келихами їдкою кислотою напою, що нагадував радше брагу, аніж добре пиво.

Рендалу ж дісталось лиш кілька кісток. Втім, хлопець накинувся на них із жадібністю, розгризаючи тверду оболонку, аби дістатись до соковитого кісткового мозку – пройшло більше трьох днів відтоді, відколи чоловік востаннє зволив кинути йому шмат засохлого хліба.

– Обережно, – перехопив солдат руку вельможи за мить до того, як зуби хлопця клацнули в тому місці, де щойно були пальці знатного чоловіка у дорогих одежах. – Це сученя все ніяк не зрозуміє, що воно тепер – тваринка нашого світлого пана, – низько уклонившись своєму співбесіднику, Бром від душі віддив по обличчю Рендала тильною стороною своєї руки.

Хлопець лиш видав приглушений звук – не людський, радше, ричання дикого вовка – після чого харкнув на землю згустком крові і слизу, посеред якого виднівся осколок зуба.

– Щоб тебе здохнути, – силуючись пригадати правильні слова, вимовив Рендал. Бром лиш зареготав, після чого замахнувся, аби знову покарати свого в'язня.

– Стій, – зупинив його єлейний голос вельможи, – стій, – повторив він, поглажуючи свою довгу й тоненьку борідку, котра починалася на

округлому підборідді. Потім, мить повагавшись, він подивився прямисінько в тьмяні, ледь не чорні очі хлопчини. Казали, що саме в цих чорних очах і крилась сила його плем'я. так, ніби вони – породження котрогось із древніх демонів, на якого спокусилась мерзенніша із людських жінок. І виродки її вийшли жажливими. Велетнями, що не відали страху й жалю. Плем'я алеків винищувало села й міста, вирізало всіх, не жаліючи ні дітей, ні старих. Аж доки лицарі Шостого дня не взялися за війну з ними.

Відтоді пройшло майже десять років, від алеків залишились лиш кілька розкиданих по всій пустелі сімей, котрі ховались від людських поглядів. І отна одну з таких сімей натрапив прикордонний загін Брома. Троє дітей, чоловік, жінка та старий, котрий ледве міг ходити. З тридцяти чоловік, котрі були в загоні, залишився лиш Бром. З сім'ї алеків – хлопець. Алеки дорого продали своє життя, тепер чоловік хотів дорого продати життя хлопчини.

– То що? – промовив вояка, все таки стримавши себе від удару. Берете його? – його очі холодно дивились то на Рендала, то на помазаного Імператором лорда Візірія, Високоповажного Владика оазису Райя.

– Ти ж не будеш більше кусатись? – ніжний і густий голос Візірія немов мед, що намащується на краху гарячого хліба, лунав у кімнаті. – правда ми подружимося? – привітно дивився він на хлопця. Мить провагавшись, він поволі простягнув руку до обличчя хлопчини.

Рендал важко дихав, його невеличкі груди, усі вкриті синцями від частих побоїв Брома, сіпалися, немов у загнаного в куток зайця. Коли рука Владики доторкнулась до його шкіри, він злегка здригнувся, однак в очах його сяяла все та ж лють.

– Бачиш, я ж казав, що побої – це не єдині... Ах ти ж сученя, – відсмикнув Візірій скривавлену руку. Бром, не очікуючи наказу, повалив Рендала на землю, і взявся гатити його своїм важезним чоботом, незважаючи на тихий хруст ребер. Що ж, тепер, напевно, уже не вдасться заробити на ньому. Виходить, хлопці з його загону подошли просто так. Втрата невелика, та, все ж, у чоловіка були такі наміри щодо малого. Як не як, алеки не так часто з'являлись у місці, напевне, отримати такого хотів би кожен вельможа. Тим паче, якщо мова йде про лорда Візірія. Кажуть. Навіть сам Імператор ними цікавився.

– Стій, – вже вкотре повторив Владика. Однак тепер його голос звучав зовсім не так єлейно,

як раніше. Навпаки, в ньому вчувалася сухість і жорсткість, трошки недоречно на цьому добродушному товстуватому обличчі. – Не смій бити моє майно, – його блакитні очі немов хотіли випалити дірку на обличчі юного алека. – Рендал-Рендал, – просмакував ім'я хлопця Владика. – Що ж, надіюсь, ти, все ж, станеш мені другом. З часом, – хижо посміхнувся він.

Рендал виплюнув за рота шматок відкушеної шкіри. В його очах, як і завжди, сяяло презирство.

***

Натовп ревів та стукав ногами, однак Рендал ні на мить не відволікався на все це. Його погляд, сповнений презирства, був спрямований в одну єдину точку – ворота на іншому кінці арени. Вони прочинились кілька секунд тому, і двійко стражників з пересторогою зазирали всередину. Його серце поволі, не кваплячись, стукотіло у грудях, відміряючи час.

Рендал глибоко вдихнув. На відміну від усіх, хто сиділи на підвищенні навколо нього, він не хвилювався. Варвар – так його прозвали місцеві жителі – був готовий до того, що от-от повинне вискочити з дверей.

І, все ж, коли тінь вишмигнула із загону, чоловік на мить насупився. Йому ще ніколи не доводилось не те що битись, а навіть бачити такого звіра. Величезний, в два людських зрости у загривку кіт пересувався на чотирьох лапах. На його спині красувались два перетинчастих крила кольору сонця, котрі розкрились, як тільки він зробив кілька стрибків по розігрітому сонцем піску. Втім, істота не змогла підняти вище кількох сантиметрів над землею – дірки в крилах змусили її із грюкотом звалитись назад.

Та її це не стримало. Навпаки, здавалось, неспроможність підняти до небес, лиш іще більше гнівило істоту. Хвіст – такий же, як у скорпіона – лупив по піску, із лев'ячої пащеки виривався рев та якась зелена рідина, що від неї почав пінитись пісок.

По натовпу пройшло шанобливе бурмотіння: «Святі Отці», «Жертовний Змій», «Превелебні Діви» – молились своїм богам прихильники трьох найбільших релігій Імперії Понтіак. Та Рендал не вторив їхнім благанням. Небеса – це лиш твердиня у височині. Там немає святих, там немає богів. Лиш предки, у яких зараз багато більш важливих справ, аніж допомагати їм.

Втім, Рендала, якому лиш недавно перевалило за дев'ятнадцять років, привернуло інше слово, котре виривалось із вуст кожного п'ятого на

арені:

– Мантикора, – в пам'яті чоловіка почали виринати поодинокі спогади, що він чув про цю істоту.

– Смерть, – говорив Абдар, іще один раб лорда Візірія, котрий виступав на арені за Високоповажного Владика до того, як Рендал виборів собі це право, – ось що таке мантикора. Істота з гір, котра не знає ні жалю, ні слабості. Якщо ти побачиш колись її – тікай. Втім, навряд чи ти далеко забіжиш, – чорне як смола обличчя Абдара сіпнулось – схоже, що ці спогади були йому неприємними.

– А як же вона виглядає? – запитав тоді Рендал, іще зовсім малий хлопчина, у жителя Серединних гір.

– Хтозна, – знизав плечима Абдар. – Я лиш бачив велетенські сліди та гори трупів. Багато розтерзаних тіл, – ось і все що в той вечір промовив його друг, його наставник. Напевно, коли Рендалу довелось його вбити у двобої, хлопчина вперше відчув сум.

Що ж, зараз суму не було. Втім, не було й страху перед мордою звіра із доброю сотнею довгих, злегка загнутих зубів. Тварин не можна боятись. Інша справа – люди. Та спогади про той, інший, глибинний страх були сховані. Так далеко, що й сам Рендал у них не вірив.

Схоже, побачивши, що в небеса злетіти не вийде, мантикора вирішила зігнати свою лють на більш доступній цілі. Її жовтогарячі очі іскрились полум'ям, коли погляд звіра зустрівся з Рендалом. Видавши черговий рик, звір ринувся уперед. Він нісся швидко й впевнено.

Напевно, більшість людей не витримали б такого видовища – кількатонна тварюка мчить на тебе, і ціль її зрозуміла – та у Рендала не затремтів жоден м'яз його міцного й стрункого тіла, прикритого лиш пов'язкою на стегнах, двома шкіряними наругами та простими протертими чоботами. Уже коли до монстра залишалось кілька кроків, він акуратно і розмірено відстрибнув убік – рівно настільки, щоб мантикора промчала повз нього. Точний удар двосторонньої сокири прийшовся прямісінько у задню лапу істоти. Та заревіла, та не від болю – лезо змогло лиш подряпати міцну, немов камінь шкіру. Ні, звір розлютився, що жертва втекла від нього.

Різно розвернувшись, монстр вивергнув із пащі фонтан зеленого слизу. Рендал ледве встиг прикритись своїм дерев'яним щитом, в котрому за кілька секунд пропалилися дірки розміром з кулак. Відкинувши непотрібний захист у бік, алек

перехопив сокиру двома руками і відвів її за ліве плече, готуючись до нового пориву мантикори.

Його груди спокійно здіймались та опускались. Його серце стискалось, штовхаючи кров по жилах. Його очі дивились прямісінько в очі свого суперника. Ні, Рендал не нервувався. Зрештою, він не міг померти тут, на полі арени. Його чекає інша доля.

Заплющивши очі, він вслухався у все, що було навколо. Мантикора важко дихала, лютуючи з того, що не може злетіти в небеса. Натовп ревів. Він чекав. Ось звір загарчав, після чого знову ринувся на нього. Ось ударило його серце. Ось напружились ноги у стрибку.

Натовп заревів, перебиваючи навіть передсмертні хрипи пораненого звіра, в чиє око він загнав сокиру по саме деревко.

Зрештою, інакше й бути не могло. Він не міг померти тут, на полі арени. У нього є ціль – помста. І вона звершиться, так було провіщено багато років тому.

***

Ошара ніжно втирала мазь в його шкіру – як виявилось, кров мантикори також була отруйною. Рендал і досі дивувався, як це таку тварюку можна було загнати в клітку і доправити до арени. Та зараз не час для роздумів – він лежав і насолоджувався моментом.

Прохолодне вино змішувалось у шлунку із соковитим засмаженим курчам, даруючи йому відчуття щастя. А ще тут була Ойшара, вона ніжно втирала мазь у його шкіру, втамовуючи біль та пробуджуючи у чоловікові нестримне бажання.

– Ну, довго мені чекати? – врешті подала вона свій голос – оксамитовий альт ніжним бризом відкликався у його вухах.

Рендал нічого не відповів. Лиш посміхнувся, і одним вправним рухом розв'язав шнурівку, котра тримала легке плаття жінки на плечах. Блакитний шовк ковзнув по бронзовій шкірі, оголивши ідеальні груди. Рендал припав до них своїми вустами. Задоволені зойки Ойшари говорили йому, що зараз він став набагато більш вправним, аніж п'ять років тому, коли вона прийшла зцілювати його рани уперше.

– Мені тебе не вистачатиме, – сказала жінка, коли усе закінчилось. Рендал лиш засміявся:

– Ти хіба не будеш поруч зі мною? – палко поцілував він її прямо у уста.

– Ні, – зітхнула Ойшара. – Я це бачила, точнісінько так, як і те, що твоє бажання помсти буде вдоволенним. Мої сни завжди збуваються, – легенько пробігла вона своїм пальчиком по

міцному торсу Рендала.

– Коли? – запитав чоловік. усмішка враз зникла з його лиця – ні, думки про помсту завжди змушували його забути про усе інше. Його руки мимоволі потягнулись за сокирою, котра завжди лежала поруч із ним. В роті відчувся присмак крові – тієї, якої він так хотів.

– Скоро, любий, скоро, – засміялась Ойшара – найцінніша з рабинь Візірія. Вона була з племені Тих-Хто-Бачить, людей, котрі вмели передрікати майбутнє. Ойшара була настільки цінною, що їй навіть не перешкоджали займатись своїми справами. Жінцілиш потрібно було розповідати для Високоповажного Владики свої сни – далі вона могла бути вільна. А зараз вона воліла бути із Рендалом. Знаєш, нема потреби витратити наш останній вечір на такі дрібниці, як розмови, – підступно посміхнулась вона, і її рука ковзнула нижче.

***

– Високоповажний Владико, – голос Рендала звучав різко, як і завжди, коли йому доводилось згадувати про ім'я чи титул Візірія. Навіть слова пробуджували у ньому спогади, про які юнак думати не хотів.

– О, мій милий Рендал, – незважаючи на єлейний голос, обличчя Високоповажного Владики виглядало невдоволеним. П'ять охоронців стояли поруч із ним, пильно слідкуючи за кожним рухом алека – хоч Рендал уже давно не намагався вбити свого хазяїна, шрами від останніх побоїв вкривали його спину зверху до низу. Та й важезні ланцюги на руках і ногах завадили б йому щось зробити. – Ти, як і завжди, учора був просто неперевершеним, – втім, погляд товстуна був спрямований не на самого алека, а на невеличкий сувій, котрий він вертів у своїй руці. – І, як цього й слід було очікувати, велич твоїх вмінь оцінив не тільки я, – пальці чоловіка невдоволено протирали папір. – Можливо, ти чув, що учора мою скромну оселю відвідала Рука Імператора, нехай славиться Його ім'я вівіки, – при спогаді про Верховного Владика Візірій склав руки і шанобливо склонився.

Рендал не повторив цього жесту, залишившись стояти із гордо піднятою головою. Та хіба це щось дає? Високоповажний Владика зломив його дух, зломив його тіло. Та бажання помсти ще залишилось – і колись він зможе його реалізувати. Потрібно лиш почекати і йти за своєю долею – Ойшара ніколи не помиляється.

– Так от, – продовжив Візірій, чий неслухняні пальці у незрозумілому молодому алеку гніві

розірвали сувій, – слухи про молодого раба, нестримного воїна з плем'я алеків, дійшли до вух навіть самого Височайшого, нехай живе Він вічно, – знову склав руки Візірій. – Це Він відправив до нас той дар – мантикору, що ти учора зумів перемогти. І, – скрипнув чоловік зубами, – тепер Імператор, нехай не знає Він горя, вимагає твоєї присутності. Ти більше не належиш мені, – стиснувши кулаки, вимовив Високоповажний Владика. – Віднині я відрікаюся від влади над тобою, Рендале, і передаю життя твоє і долю твою у руки Імператора нашого, хай славлять Його вуста наші вічно.

Рендал зціпив зуби. Хіба це могло бути тим, про що йшлося у пророцтвах Ойшари? Воля, слава, помста. Ні, він просто змінив одного хазяїна на іншого.

– Такий могутній, такий сильний, – підвівся Візірій, підійшовши до Рендала, – ідеал, – провів він своєю долонею, котра ніколи не знала праці, по вкритій шрами шкірі алека. Може..., – промовив він, і запнувся.

Рендал напружився, від чого його широкі плечі стали ще ширшими. На мить він здригнувся, та вже за секунду молодий чоловік опанував себе – страху немає місця, лиш помста. Як хотілося просто взяти і схопити зараз Візірія за його тендітне горло, після чого переламати, немов тростинку. Та що тоді – лиш смерть. Доля судила йому інше. Помста ж справдиться, потрібно лиш зачекати.

– Іди, – тихо промовив Візірій, котрий, здавалось, поринув у свої мрії. – іди, – повторив він, не дивлячись на молодого хлопця, котрий був майже на дві голови вищим за нього.

***

Дорога від оазису Райя то палацу Верховного Владики, Намісника бога Тірака на грішній землі, Імператора Альвалли тривала більше двох місяців. Його володіння простягались на тисячі кілометрів: від північних гір Шсара, і аж до Безкрайого океану, що був межею світу.

Під час подорожі Рендал зрозумів, що бути рабом імператора – це не те, що бути рабом у Візірія. Його добре годували й поїли, йому приносили дівчат для втіхи, його ні в чому не обмежували. І, все ж, він залишався рабом – кілька десятків особистих охоронців Імператора, котрі слідували за кожнісіньким його кроком, були постійним нагадуванням цьому.

– Ти розумієш, яка честь випала для тебе? Служити для Нього, нехай продовжаться дні Його? – промовив Рука Імператора – сивоборо-

дий старець із блідою шкірою, вкритою плямами, – зустрівши Рендала на виході із дому Візірія. Він зустрічав юнака сам – охоронці стояли віддалік.

– Чому мені не вбити тебе зараз? – запитав у нього алек, пильно дивлячись своїми чисто-чорними очима у старечі, вицвілі від віку зіниці Руки.

– Дитя-дитя, – посміхнувся Рука та захитав своєю головою. – Хіба до цього тебе спонукає твоя доля? Ні, тебе чекає багато славних справ, і Імператор, хай просіє Його ім'я, допоможе тобі досягти своєї мети, – Рендал зціпив зуби. Бажання помсти закипіло в ньому з новою силою.

Більше Рука не говорив з ним. Та й Рендал не шукав його спілкування – як і нікого тут. Він просто чекав. Сам не розуміючи чого, та чекав. Алек прекрасно знав, чого повинен досягти у своєму житті, та як це зробити – було поки невідомо. Що ж, можливо, зустріч з Імператором зможе прояснити це?

***

Двері прочинились, пропускаючи його усередину. Рендал очікував побачити величезний зал, з пишним сліпуче-золотим убранством, як і все в цьому палаці. Натомість перед поглядом алека відкрилась невеличка кімнатка, в котру проникало лиш трохи сонячних променів.

Посередині залу, на вишитій дивними візерунками подушечці, примостилась невеличка фігурка. Слуги, котрі впустили його до покоїв Імператора, уже десь запропастились. В кімнаті залишилось лиш їх двоє – ні охорони, ні лакеїв.

– Я тебе довго чекав, юний Рендале, – голос був тихим, ніжним, – так довго, що вже втратив лік часу, – продовжував він. – Знаєш, важко знайти людину, котра може здолати настільки могутнього звіра, як мантикора – щоб її зловити, мені довелось пожертвувати сотнею відбірних воїнів. А підозрюєш для чого все?

Відповіддю була лиш пустота. Алек напружено спостерігав, оглядаючи кімнату, в якій він опинився – та тут були тільки голі стіни, розписані такими ж химерними візерунками, що були на вбранні Імператора.

– Знаєш, знаєш. Саме це знання стримує твого внутрішнього звіра. Не страх, виплеканий у тобі Візірієм, не пошана до моєї персони. Ні. Тебе стримує те, що ти знаєш.

Жоден м'яз на обличчі Рендала не здригнувся, хоча всередині у нього все затремтіло. Імператор знав про те, що з ним зробив Високоповажний Владика. Він робитиме те ж? Страху нема, болю нема, є лиш помста. І я помщусь. Так перекону-

вав себе у ті моменти Рендал. Та чи дійсно він у те вірив?

Ні. Він уже не маленький хлопчина, якого можна різати, сікти й гвалтувати. Він виріс. Він – могутній воїн. Тепер ніхто не завдасть йому шкоди, йому нема кого боятись. Це іншим потрібно боятись його.

Чому ж тоді тремтять руки?

– Могутній воїн, котрий перемиг мантикору. Повелитель арени оазису Райя. Той, хто не знає поразки, – слова виривались із вуст імператора із насмішкою. – Чого ти боїшся, Рендале, чого?

– Нічого, я нічого не боюсь, – не стримався алек, стиснувши свої кулаки. За два кроки він пересік кімнату, обійшовши Імператора, котрий сидів до нього спиною. Очі велета уже звикли до сутінків покоїв, тому він нарешті зумів роздивитись Владиду.

– Що, розчарований? – запитав Імператор, відчувши здивування Рендала – на подушечці сидів зморшкуватий старий – не просто старий, а древній, такий древній, що, здавалось, він уже повинен був розсипатись на пісок століття тому – дід. Химерні знаки-татування, такі ж як і на стінах кімнати, просто потонуло у складках шкіри. Очі були заплющеними, обличчя – блаженно-умиротвореним. Всохлі руки лежали на колінах, здавалось, що вони вже навіть не слухались його. – Думав побачити воїна подібного собі? – Імператор продовжував тримати очі заплющеними, а слова його були повільні, немов пробивались крізь пелену сну. – Останній нащадок алеків, неперевершений боєць, безстрашний Рендал. Насправді ж – переляканий малий хлопчина, чию гордість так легко зламати, правда? – губи старого скривились у ледве вловимій посмішці.

– Хто ти? Чого від мене хочеш? Звідки ти знаєш стільки про мене? – закричав Рендал, нахилиючись над невеличкою фігуркою Верховного Владики.

Імператор розплющив очі.

***

Рендал із задоволенням зіскочив з коня. За своє життя це вперше йому довелось мандрувати на такій тварині. В дитинстві – тоді, коли у нього іще була сім'я – вони не тримали ніякої великої худоби. Алеки жили полюванням. Потім же його забрали у рабство. Спочатку служкою Візірія, та потім, коли його дух зломили, Рендал став не таким цікавим для свого хазяїна. Його кинули до бійцівських ям, де тренувались гладіатори Вісокоповажного Владики. Алек повинен був там померти.

Та він не помер. Його гріло бажання помсти. Він вижив. Він добився висот. Він зумів досягти слави. Такої, що сам Імператор забрав його собі.

І, все ж, цього всього було недостатньо, аби справитись із конем. Вже більше місяця Майло був його супутником у цій подорожі. Єдиним, та не вірним – кінь намагався вкусити свого наїзника завжди, як тільки видавалась така нагода.

Сідниці нестерпно пекли, та краще було походити, аніж просто влягтись – Рендал зрозумів це на своєму досвіді. Кожен його рух супроводжувався різким болем та хмаркою куряви – це був безлюдний, пустельний край. Тому коли воїн почув людський плач, то насторожився. Звуки доносились із заходу.

Обережно крокуючи вперед, чоловік дістав з-за спиною свою сокиру. Плач ставав усе гучнішим. Зараз уже ясно можна було зрозуміти, що він належить жінці. Та слів досі не було – лиш неясні схлипування.

Обійшовши валун висотою з десять метрів, чоловік нарешті побачив володарку голосу – молода дівчина із чорним, немов беззоряна ніч волоссям сиділа просто на землі. Поруч із нею лежало дерево, що своїми грубими вітами придало її ногу. Схоже було, що та переживає страшний біль, однак сил у неї залишилось хіба для того, аби тихо плакати.

Все ж, Рендал продовжив обережно підкрадатись до неї, тримаючи сокиру в руці – надто вже підозріло виглядала одинока мандрівниця тут, на Імперії, котра застрягла у пастці.

– Ти хто? – різко промовив він?

– Що? – дівчина навіть не відірвала погляд від землі. – Ти... – промовила вона, та потім махнула рукою: – ти ж несправжній. Марево Володаря Питьми. Згинь! – раптом викрикнула вона і, вронивши голову в долоні, заплакала іще сильніше.

– Ти хто? – продовжував вперто говорити алек, хоч щось глибоко всередині нього підштовхувало кинутись допомогти сердешній.

– Невже я мало страждала? – шепотіла дівчина, не дивлячись на воїна. Її блакитні очі дивились догори, до небес: – Царице, даруй мені спокій – про визволення я вже не прошу.

– Цариця, – промовив воїн. – То ти з Островів? – здивувався він.

– Тобі що до того, мерзенний демоне, – нарешті дівчина зволила поглянути на нього. – Прийшов посміятися над моїм горем, чи добити мене? Що ж, я цього не боюсь – чекаю, – її очі виблискували гнівом. – Дай же мені визволення!

– Отож, – не слухаючи її істерик, продовжу-

вав Рендал, присівши поруч із дівчиною так, аби вона не могла дотягнутись до нього. – Вірянка з Островів – місця, котре справжні Віряни ніколи не покидають – відправилась так далеко вглиб материку, куди навіть жителі Імперії не заходять. Дивно, дивно, – говорив Рендал, поглажуючи великим пальцем лезо сокири.

Він не так багато чув про жителів тих екзотичних місць. Кажуть, там живуть волохаті люди ростом в три метри та коти завбільшки із коней – хтозна. Та те, що Віряни по своїй волі не ступають на опоганені землі материка – це Рендал знав точно. Якось йому довелось побачити рабину з тих місць – десятки років катувань не змогли вибитиз її очей презирство до сухопутних.

– То ти живий? – на мить очі дівчини задріжали в надії. Та за секунду в погляд повернулася нестримна злоба: – Не тобі знати, мерзенний сухопутний виродку, про те, що веде Вірними з Вільного народу, – ледь не виплюнула вона ці слова. – Ану хутко звільни мене, – командним голосом промовила вона. Рендал засміявся:

– А є потреба? Мені здається, що якщо тебе випустити, то ти не тільки твій гострий язик завдасть мені шкоди, – па потім вже серйозніше додав: – То хто ти така?

– Не смій зі мною так розмовляти, мерзенний рабе. Так, можеш не ховати татуювання на шії за довгим волоссям – клеймо і так видно, – їдко промовила вона. – Я не зобов'язана перед тобою звітувати.

– Як знаєш, – знизав плечима Рендал, встаючи на ноги. Поволі він покрокував до Майло, котрий, кілька разів тикнувши своїм носом у нову знайому, взявся знову вишукувати поживи. Зрештою, сідниці Рендала вже трохи відпочили, а шлях попереду іще був довгим.

– Стій, – промовила дівчина. В її голосі вчувалось здивування. – Стій, ти куди?

– Я не зобов'язаний перед тобою звітувати, – сухо промовив Рендал. – І, крім того, мені ніщо не заважає продовжити шлях, – чоловік забрався на Майло, від чого той невдоволено фиркнув.

– Ти... ти що, справді мене покинеш? – у голосі жінки звучав розпач. – Але ж... я помру.

Рендал нічого не відповів, лиш мовчки відстебнув від свого поясу кинджал. Після чого жбурнув його в сторону дівчини. Лезо із дзвінким гулом застрягло у стовбурі дерева.

– Мерзенний виродку. Я Вірна, я нізащо не відберу у себе життя, аби полегшити страждання.

– Можеш ногу відрізати, або від вовків відбитись – неподалік я бачив зграйку. Байдуже, – не

обертаючись, промовив Рендал. Він уже почав настроюватись до довгого шляху – а, отже, до болю у сідницях.

Кілька секунд дівчина просто дивилась на чоловіка, котрий збирався от-от її покинути, своїми блакитними очима. Здавалося, усередині неї точилась боротьба.

– Алейя, – зітхнула вона, коли Рендал уже намірився пришпорити коня. – Алейя, – голос її звучав так, немов вона зраджує усім своїм принципам, зраджувала самій Вірі.

***

– То, кажеш, тебе, отаку нещасну, відправили до вашого древнього святилища тут, поміж Пальців Єнеї, на західному краю Імперії.

– Саме так, – підтвердила дівчина.

– А під деревом ти ховалась від грози, коли блискавка зломила його. Твій кінь, на якому були усі пожитки, включаючи і зброю, просто втік.

– Ага, – кивнула дівчина, смакуючи яблуком, що вона його безцеремонно дістала із сидельних сумок Рендала. – Тільки зброї там не було – справжнім Вірянам негоже торкатись до цих мерзенних знарядь, – тепер її голос звучав весело. Схоже, вона щиро раділа такій зміні ситуації.

– А зі мною ти йдеш, тому...

– Тому що мій кінь зник, а негоже покидати даму самою, – радісно промовила дівчина, відкидаючи вбік огризок яблука. Невідомо чому, та її поведінка різко змінилась після того, як вона почула його ім'я.

– Що ж, дуже правдоподібно, – промовив Рендал, простуючи поруч із кобилою, на якій сиділа тепер дівчина. Напевно, так було навіть краще – принаймні, синці на сідницях будуть не такими великими.

Звісно, чоловік розумів, що вся розповідь дівчини – дурниці, вигадка. Та щось підказувало йому, що, взявши її із собою, він робить правильно.

– А ти? – раптом промовила вона.

– Яка твоя історія? – запитала дівчина.

Рендал задумався. І не тому, що вирішував, що ж таки сказати для своєї нової супутниці. Це питання дійсно його хвилювало.

Хто він такий насправді? Останній з племені алеків? Раб, котрий хоче досягнути свободи? Людина, в серці котрої жевріє лиш бажання помсти. Чи, може, маленький хлопчик, чий подих затамувався у передчутті гострого леза, що залишає на плоті нестерпно болючі порізи?

– Її ще рано розповідати, – тихо відповів чоловік.

– Надіюсь, я зможу побачити її завершення,
– важко було зрозуміти, чи голос Алейї звучав
щиро, чи у ньому бриніла прихована загроза.

***

Учора вони минули Останній Аванпост Заходу – тридцятиметрову вежу, котра була покинута понад століття тому. Зараз у ній не було потреби – після страшної чуми ці землі були безлюдними. Лиш гола кам'яниста пустеля, де час від часу траплялись поодинокі деревця та рискаючі тут і там хижі тварини.

Те ж, що жило далі на заході, далі від п'яти гір, які носили назву Пальці Єнеї – так звали одну із древніх богинь, тих, що були ще до Імперії – перестало навідуватись до земель людей.

– Колись тут були квітучі сади, – сухо кинула Алейя, коли вони пройшли повз арко подібні ворота. Від них до гір було рукою подати.

– І що ж змінилось? – запитав її чоловік.

– Все, – сухо відрубала дівчина з тією ж ноткою злости, що звучала й у мить їхньої першої зустрічі. Більше вона нічого не сказала, лиш підігнула Майло так, що Рендал ледве за ними встигав.

Навкруги відкривався моторошний краєвид. Небо тут завжди було затягнуте хмарами, та дощ не падав у горах роками. Натомість вітер раз по раз здіймав куряви пилу та каміння, які боляче жалили шкіру. І лиш там, на самій вершині середнього Пальця, здавалось, ніколи не вщухала гроза. Постійні спалахи блискавки були тому підтвердженням.

– Віра пішла не з материка, – раптом заговорила дівчина, втім, її погляд, як це часто бувало, був спрямований у пустоту. – Острови стали нашим спасінням, місцем, куди ми змогли утекти.

– І від кого ви тікали? Від Імперії? – запитав Рендал.

– Від найгіршого. Що вона собою уособлює.

***

Майло вони змушені були відпустити, чому кінь невимовно зрадив. Втім, здавалось, що ран Алейї як і не бувало – дівчина могла збиратись на гори із вмінням, до якого молодому воїну було далеко.

– Тобі не холодно. Рендале? – як і завжди, коли дівчина згадувала ім'я алека, вона мимоволі поглядала на небеса.

– Холод – ілюзія, – презирливо промовив юний чоловік, на котрому нічого не було крім його звичної настегонної пов'язки, наручнів та чобіт. Так він був одягненим, коли його викрали із сім'ї. Так він ходитиме до скону своїх днів.

Одна з багатьох клятв, що їх Рендал дав самому собі. Та й ніколи було думати про холодний вітер, котрий пронизував його кістки. Нарешті вони дібрались до вершини.

– Ти багато знаєш про це місце? – запитала Алейя, коли вони побачили замок із чорного, як і все на цій горі, каміння. Дощ нещадно барабанив навколо, та навіть крізь його пелену можна було розгледіти, що будівля виглядає як нова – і це незважаючи на те, що людей навколо видно не було.

– Ні, – промовив Рендал. Імператор йому майже нічого не повідомив. Лиш те, що потрібно забратись на вершину найвищої гори серед Пальців Єнеї.

– Ти сам зрозумієш, що робити далі, – промовив йому Верховний Владика. – Просто слідуй своїй долі.

І Рендал слідував їй, поволі ступаючи до моторошної будівлі, як слідував їй, дозволивши Алейї йти із ним.

– Колись тут усе було інакше, – зітхнула дівчина. – Колись тут було чути сміх, а надворі сяяло сонце.

– І що ж змінилось? – запитав Рендал.

– Світ, – відповіла дівчина, прямуючи далі.

Двері прочинились тихо, без скрипу – немов їх щодня змащували. Ніде не було й сліду павутини чи пилюки. Місце виглядало жилим, от тільки якимось пустинним.

– Не чіпай. Не варто порушувати спокій цього місця, – різко зупинила його дівчина, коли він захотів роздивитись одну із срібних чаш, котрі стояли на столі. Рендал мовчки послуховався. Коли тобі щось кажуть – завжди краще послухатись. Життя в рабстві добре його цьому навчило.

– Там буде замок. Може здатись, що він давно забутий, покинутий, та це не так, – говорив йому Імператор, – багато що охороняє це місце. І не тільки люди.

– Ходімо, – відірвала чоловіка від спогадів дівчина, прямуючи до сходів.

Відчуття підказало Рендалу йти за нею. А ще воно прошепотіло, що варто дістати зброю, котра висіла у нього на спині. Рука стисла древко сокири, відчуваючи приємну вагу зброї, котра стала йому рідною за роки битв на арені.

– Зброя – це зло, – не озираючись, промовила дівчина.

– Зло – це те, що змушує нас діставати зброю. – Алейя здивовано поглянула на нього:

– А ти не втрачений, чужоземцю, щось таке в тобі жевр... – дівчина не встигла договорити, вона спіткнулась, мимоволі зачепивши світиль-

ник, котрий висів на стіні. Метал із брязкотом звалився на землю.

На якусь мить обличчя Алейї застигло. Затим вона різко підхопилась на ноги і, схопивши Рендала за руку, потягнула його за собою:

– Хутчіше, – на ходу вигукнула вона.

І знову Рендал послухався. Вони бігли, пропускаючи східці, минаючи поверхи. Спочатку хлопець не розумів, від чого він втікає. Та скоро грюкіт позаду дав зрозуміти, що тікати є чого.

Втім, ні чоловік, ні Алейя не озирались – по шуму і так було ясно, що женеться щось велике.

– Сюди, – дівчина звернула зі сходів у коридор. Двері, іще двері – втім, для того, що гналось за ними, це не була перепона – до вух Рендала яскраво доносився тріск дерева.

– Не відкриваються! – викрикнула дівчина, вперто навалюючись на важкі двері, до котрих вони підбігли. Рендал спробував плечем – нічого. Звуки позаду стали гучнішими.

– Дерево ж не саме впало на тебе там, так? – запитав хлопець у Алейї, озираючись назад. Перед ним постала величезна – ростом в два метри – суміш собаки із потворним кабаном. Ікла стирчали врізнобіч. Чорна шерсть була розхристаною. Із рота монстра капала слина.

– Звісно, що ні. Я чекала гідного.

– Мене? – Рендал не зводив погляду із криво-червоних очей монстра.

– Побачимо, – посміхнулась дівчина.

Монстр кинувся на нього. Це не була химера – ні, та нещасна істота все намагалась злетіти до небес. Цей же звір звук до землі – і тут він був царем. Його рухи були стрімкими. Лапи із довгими загнутими пазурами коливали повітря перед самісіньким обличчям Рендала.

Втім, хлопець був спокійним. Як і завжди, коли бився. Бій – це так просто. Тут не треба думати, переживати, боятись. Тут потрібно лиш битись. І перемагати. А кращого за Рендала в цьому не було.

Його сокира виспівувала чарівну пісню, вимальовуючи у повітрі піруети. Рухи чоловіка уподібнились танцю. Його дихання зупинилось, а серце завмерло.

А потім бризнула кров.

– І спіткнулась ти не сама по собі? – Рендал не звертав уваги на те, що по обличчі стікала кров – як його самого, так і монстра, котрому він розсік горло – звір іще продовжував сіпатись на землі.

– Інакше його увагу не привернути. Фарос вірно служив нам тисячі років – від допоміг відвадити десятків шукачів пригод, – дівчина стерла

кров з лица чоловіка рукавом свого плаття. Її дотик був таким теплим і ніжним. Чоловіку на мить навіть здалось, що в блакитних очах Алейї на мить забриніло щось, не бачене досі. Та це тривало лиш якусь секунд. Далі Алейя посміхнулась своєю сухою посмішкою, і спокійно відімкнула двері, котрі іще кілька хвилин тому були незворушними. – Іди, – вказала вона рукою на шлях. Важко дихаючи, Рендал пішов уперед.

Перед ним відкрився просторий і на диво світлий зал. Лиш білосніжні стіни та сліпуча чистота. А ще п'єдестал посередині – більше в кімнаті не було нічого. На підвищенні лежала проста дерев'яна скринька без жодних прикрас.

– Тепер ти? – запитав він, озираючись на Алейю.

– Тебе чекають випробування. Їх буде три. що саме це буде – невідомо. Та лиш той, хто зможе пройти всі перепони, добереться до цілі.

– З чого ти взяв? – знизала плечима дівчина.

– Перше випробування – врятувати тебе.

Друге – звір. Повинно бути й третє, – промовив Рендал. Алейя зареготала:

– Випробування... – в її голос повернулась уся та холодність, що звучала під час першої їхньої зустрічі. – Такий наївний – захитала вона головою. – Можеш забирати його.

Рендал підійшов до п'єдесталу. Впевненим рухом відчинив віко – усередині лежав маленький, з квасолину, чорний камінець. Ніяких граней чи неземної краси. Просто чорний шмат твердого каменю.

Рендал підкинув його в руці, після чого недбало запхнув його в поясну сумку. Алейя увесь час пильно спостерігала за ним. По її погляду було схоже, що вона очікувала чогось іншого.

– Чим цей камінь такий цінний? – запитав чоловік у дівчини. – Що із ним не так?

– Із каменем – нічого. Чорний Алмаз – лиш річ. Вона не може бути такою чи не такою, – відповіла дівчина.

– А з чим тоді?

– З людьми. З людьми, що пустили на землі нинішньої Імперії темряву. Із людьми, що проміняли життя тисяч і тисяч, котрі змушені були тікати на дикі острови, на владу й багатство. Із людьми, котрі навіть не можуть прийняти свої гріхи.

На мить вона затихла й опустила голову, після чого підняла на Рендала очі:

– Ти знаєш, як створилась імперія? – запитала дівчина.

Рендал мовчав.

– Тисячі років тому великий маг, якого ви звете Імператором, привів у цей світ орди демонів – істот, що завжди жили далі на заході. Він заключив з ними кривавий союз: землі в обмін на життя повержених. Ті завжди мріяли про людську плоть, однак самі не могли перебраться через Пальці Єнеї – аванпост людей перед демонами. Та чорноокому Алеку, як його тоді звали – лідеру однієї з найбільших сімей – було байдуже. Він жадав лиш влади.

Сотні і сотні моїх пращурів полягли, захищаючи свої сім'ї, своїх дітей. Та боротьба була нерівною, і вони змушені були тікати. Не маючи нічого іншого, Велика Жриця Єнея прокляла того, хто привів біди на їхні землі. Його кара була страшною – жити вічно, аж доти, доки один з його ж роду не принесе йому визволення, віддавши йому його чорне серце. Та він лиш посміявся, бо вічне життя – це не прокляття, а дар

Йшли роки, десятиліття. Материк підкорився владі Алека. Демони, що їх привів сюди маг, повмирали, люди забули страшну правду. Навіть у жителів Островів в пам'яті залишилась лиш ненависть до тих, хто зрадив їх, примкнувши до Алека. Сам Імператор же настільки боявся смерті, що спочатку відіслав своїх рідних геть, а потім і взявся полювати на них. Та, вічність – важка ноша, особливо для того, в кого немає серця. Ми ж – діти Єнеї – охороняємо це місце, чекаючи, поки прийде гідний.

– І що тепер? – Рендал лиш нахмурився. Що це все означало для нього.

– Ти хотів третього випробування? Ось воно: завжди є два шляхи. Один веде до добра, один до світла. Один до щастя, один до помсти. Імператор не знає, та є і інше пророцтво. Про героя, воїна, останнього з варварів. Того, хто зможе нащадком Імператора, здобути славу, об'єднати всі Материк і Острови під своєю владою, принісши людям

горе і руйнування. Або ж піде іншою дорогою – бо ж прокляття можна зняти, відмовившись від того, що так любив Алек – влади і слави. Що ж, вибирай, воїне, – блакитні очі Алейї дивились прями́сінько на Рендала.

***

– Ти справився? – старечі сліпі очі Імператора, які з вугільно-чорних перетворились у блідно-сірі, сяяли щастям. – Я знаю, ти станеш гідним наступником. Страх породить гнів, що дасть можливість завоювати увесь світ. Моя ж дорога доходить до кінця, – тремтяча рука ледве-ледве змогла підняти, щоб стиснути камінь.

За мить Імператор упав, його долоня безвольно відчинилась, та звідти нічого не викотилось – серце возз'єдналось із своїм хазяїном.

– Слава новому Імператору! – гучно промовив Рука, коли Рендал вийшов із покоїв Алека – родоначальника його племені.

– Ми їдемо до оазису Райя, – сухо віддав Рендал свій перший наказ.

***

Рендал поволі, не кваплячись, злизав кров із довгого загнутого кинджала. Його обличчя викривилось у жорстокій посмішці.

– Прошу, – чоловік у дорогій одежі з чудесними золотими візерунками плазував перед ним на підлозі. Від нього йшов неприємний сморід, а на обличчі та халаті було кілька темних плям – шлунок не витримав побаченої мить тому картини. – Пощади, – його очі із благанням дивились на велета. Котрий нависав над ним.

– Ні, – іще ширше посміхнувся Рендал, заносючи кинджал для удару. Кров Візіря приємною теплою бризнула прями́сінько на обличчя Варвара. Тепер більше не було чого боятись. Тепер бажання помсти було виконане.

Втім, історія Рендала іще не дійшла до свого кінця.

СКАЗАННЯ ПРО САНДРО І САНДРУ

Крізь розриви у хмарах визирало криваве Сонце, немов червона зіниця небесного велета. У похмурому лісі не чути ані шелесту листя, ані цвірінкання птахів. Навіть трава на ланах, здавалося, хотіла бути ближче до землі.

Дорогою, що пролягла між високих пригорків, їхало три вершники у плащах із каптурами, які вони низько насунули на голови. Час від часу пускався дощ з темно-фіолетових хмар. Коні під вершниками козирили вухами та йшли нервовою ходою. Окрім вершників на дорозі, скільки вистачало погляду, не було ані душі.

Величезне Сонце наполовину закотилося за обрій, коли перед подорожніми з'явилася річка, перегороджена греблею. Біля ставка розташувався млин й невеличкий хутірець на кілька будиночків. У вікні одного з них виднілося світло. Чільний вершник вказав рукою на вікно, інші, погоджуючись, кивнули.

Вершники під'їхали до будинку й спішилися. Чільний зняв каптура, під яким ховався молодий чоловік зі світлим волоссям, кількаденною щетиною і трьома рівнолежними рубцями на лівій щоці. Чоловік постукав у двері.

- Господарі! Нехай Стихії будуть ласкаві до вас,

візьміть подорожніх на ніч!

З будинку не долинуло ані звуку. Чоловік постукав гучніше.

- Господарі! Вже ніч насуває, а у ваших краях нема де зупинитися! Візьміть подорожніх!

І знову відповіді не було. Чоловік повернувся до супутників і мовив з легким роздратуванням:

- Здається, станемо в лісі.

Але тут за дверима пробурчали:

- Саме те що ніч насуває, та ще й яка, а

вони зібралися у лісі стояти.

Двері відчинилися, й на порозі з'явився кремезний сивань з великою сокирою. Незважаючи на вік, сила в ньому ще бриніла. Такий і на чорного ведмедя піде, і це питання, чи звір переможе.

- Ви хто такі?

- Ми — мирні подорожні.

Старий з усмішкою подивився на мечі й арбалети.

- Їдемо у справах до Уркварта з Кіруни, — вів далі чоловік. — Консульське доручення. Я — Раймон, лорд Рендел.

- У справах, кажете? І що ж це вас перед Дикою ніччю понесло?

- Державі ночі всі на одну, — нахилив голову Раймон, — а ми — вірні слуги його величності.

Старий кинув погляд на небокрай. Його обличчя змінилося.

- Так, то не можна аби добрі люди залишилися без даху над головою у Ніч. Коней до стійла, воно за будинком, ворушіться!

Сивань кинув Раймонові ключ з паска, сам же почовгав усередину. Рендел пробурмотів «Дивний якийсь». Його супутники, не знімаючи каптурів, узяли коней й повели за будівлю.

Подорожні увійшли до будинку з останніми променями Сонця. Господар хутко зачинив за ними двері.

- Ви ж встигли до заходу?

- Здається, так. Чому ми мали поспішати?

- Синку, з Дикою ніччю не жартують. Якщо ви не встигли... Хоча ви встигли, так?

- Так.

- То й добре. Влаштуйтеся, — старий хитнув головою. Біля ватрану були розстелені шкури й стояла лава з вечерю: прикопчене м'ясо, солоні овочі й пляшка з темною рідиною.

- Сердечно вдячні, пане-господарю. Дозвольте дізнатися ваше ім'я?

- Мортонем мене кличуть. Мортон-млинар з Бобрового ставка.

Раймон нахилив голову. За правилами Кірунського етикету він не був зобов'язаний цього робити, навіть більше — він міг просто наказати млинареві, як лорд. Проте за роки подорожей Рендел дійшов до думки, що краще додати більше тактовності, а погарячкувати завжди привід знайдеться. До того ж, вони вже не в Кіруні.

- Мої супутниці. Крістела й Дженова.

Тільки зараз дівчата зняли каптури. Крістела була білявкою із волоссям трохи світлішим, ніж у Раймона, з тонким носом і зеленувато-жовтими очима. У чорнявці Дженові вгадувалася кров

веларійського народу: вузький розріз очей, пряме волосся й вуха, які трішки стирчали з зачіски.

- О-хо, не очікував! — Мортонів вигук був наче з гармати. — Синку, в тебе гарний смак. А що, панни зовсім не говорять?

- Говорять, — відповіла Крістела і взялася виймати з сумки харчі, — коли є з ким розмови розмовляти.

Дженова допомогла розкласти кільце ковбаси, сир та кілька коржиків. Раймон витяг шкіряну фляшку:

- Давай, гречний Мортоне, вип'ємо за зустріч.

- Твоє здоров'я, лорде. І ваше здоров'я, панни!

Млинар, як йому здавалося, підморгнув з хитрістю і дмухнув чарку. Хекнув, потягнувся до коржика:

- Чи не зі Свабальда напій буде? Давно там був, а брагу ту пам'ятаю. Ох і часи були.

- Зі Свабальда. Далеченько вас занесло, майстре Мортон, коли ви юні були.

- Було, й таке було...

- Добрий майстре, чому ви так боїтеся Дикої ночі? — запитала в млинаря Дженова. — Чи ви вірите у всі ці балачки?

Старий похмурнішав, повісив голову й подивився на чарку. Раймон доливав йому браги.

- Ех, дівчинко, молоденька ти ще, а от в мої роки про Діку Ніч й мертве воїнство кожен знав.

- Ми знаємо сказання про Сандро і Сандру, але...

- Сказання? — сивий гигикнув. — Дівчинко, може у вас там, серед Веларі, це казочки з далеких країв, але тут, в Уркварті, це — частина історії. Хочеш, розповім як все було?

Дженова нашвидку презирнулася з Крістелою. Білявка наморщила носа, їй не хотілося слухати вигадки старого млинаря. Проте Раймон встряв у розмову:

- Звісно, майстре Мортон! Ми й гадки не мали, що окрім вечері ви пригостите нас захоплюючою історією. — І тихо шикнув на супутницю.

Веларійка показала Ренделу скорботну міну, проте млинар вже за мить бачив на її обличчі радість та цікавість.

- Ну, то слухайте. Було це шістдесят років тому. У той час в Уркварті володарював магістр Гереш. Зрештою, він й нині володарює, що з ним, з чаклуном, станеться...

- Як? Гереш — той самий. Я гадала що цей — його онук, — не втрималася Крістела.

- Бачиш, дівчинко, історія буде для тебе повчальною. Ти же, синку, лорд, мав виховувати своїх підлеглих. Зовсім історії не знають.

Рендел кивнув зі згодою, мовляв, виховувати-му. Млинареві не обов'язково знати, що Крістела — радниця його величності короля Кіруни з політики та історії.

- Так ось, магістр Гереш — пан вельми далекоглядний. Інакше б не став державцем. До того ж, як я казав, чаклун, що серед урквартських державців явище часте. Герешів попередник Шіалех вчився некромагії у самого мертвого володаря у Тіорамі. Сам Гереш був старанним учнем і засвоїв науку в досконалості. Складно перемогти військо, яке не боїться смерті, адже воно вже мертво. Звісно, зі славою тіорамців змагатися важко, далеко не всі секрети Герешу відкрили, але Уркварт доволі швидко став головною державою півдня. Більшу частину битв для магістра виграв один й той самий воєначальник — Сандро.

Важко сказати звідки він походив. Сандро з'явився у Гереша якось непомітно, але вже за кілька років його впізнавали будь-де на півдні. Деякі фортеці капітулювали, вартувало лише з'явитися його біло-синьому прапорі. Бургмістри на колінах віддавали йому ключі — лише щоб мертві воїни не скалічили мешканців. Сандро був жорстокий, проте розсудливий, за рахунок загиблих ворогів поповнював власну армію. Кордони розсувалися, золото, хліб та руда йшли до столиці безкінечними караванами, учорашні гонорові сусіди залишилися лише у байках. Посли мусили догоджати магістрів, аби лише не бачити як залізний кулак Сандро розбиває брами рідних міст. Гереш був задоволений всім... Майже всім.

Лише однією людиною магістр не міг керувати. Це був сам Сандро. Воєначальник мав препакудний характер, він міг не виконати наказ свого сюзерена, зневажливо відповісти, принизити на людях — і покарати його Гереш не був в змозі. Іншого такого просто не існувало.

До того ж, Сандро несподівано закохався. Хто б міг подумати, що жорстокий воїн здатний на таке? Але Стихія Пристрасті невблаганна. Обраною великого бійця стала Сандра, молодша донька барона Рока.

- Звідки ви знаєте такі деталі? — не втрималася Дженова.

У напівтемряві посмішка Мортонна була ледве помітна.

- Я був зброєносцем у Сандри.

***

Замок Рок готувався до святкування. За три дні мало відбутися грандіозне весілля. Брукованим трактом везли харчі й вино з навколишніх маєтків, нашвидкуруч найняті каменярі й дахівники лагодили гостьові приміщення. Барон Рок підкручував сиві вуса і перехилив келих за келихом. Він й гадати б не міг, що його наймолодша буде в змозі зацікавити хоч когось значного роду. А ось тут — дивіться! Сивий барон хитав головою й гримав на наймитів.

Мортон прикрашав вежі замка прапорами. Робота цікава, хоча небезпечна: трішки не так станеш, і до весілля додадуть ще й похорон. Проте зброєносець був хлопцем гнучким й міцним, висоти не боявся і з задоволенням лазив старим камінням.

Він закріпив черговий стяг і помітив вершника, який щодуху мчав до замку. Зброєносець прожогом гайнув до брами. Певно, новини дуже важливі, інакше чого б вершник так поспішав?

Копита прогрімали підвісним мостом, й посланець влетів до першого внутрішнього двору. Той вже заповнили каменярі та інші служки. Барон Рок особисто вийшов назустріч.

- Термінова звістка для вашої доньки, пане барон! — видихнув посланець, звалившись з коня. — Особисто.

- Кажі зараз.

- Наказано лише в присутності панни Сандри.

- Я тут.

У двір увійшла донька барона Рока, вдягнена у просте вбрання і шкіряні штани. Її довге чорне волосся було зібрано у хвіст, карі очі дивилися з тривогою. Сандра додержувалася вимог етикету лише коли вважала за потрібне, а зараз точно був не той випадок щоб перевдягатися.

- Я тут, — повторила вона, — кажи що в тебе.

Посланець підійшов до неї, опутився на одне коліно.

- Панно, маю принести вам погану звістку. Ваш обранець Сандро... Він мертвий.

Барон сів на землю. Сандра встояла. Мортон кинувся до дівчини і встиг підтримати її, коли вона майже приєдналася до батька. Сандра кивнула зброєносцеві й хрипко спитала:

- Як це сталося?

- Снайпер, панно. Стріла влучила точнісінько в шию, в щілину обладунку. Пан Сандро встиг знайти собі чимало ворогів.

Мортон відчував як пальці Сандри стискають його руку. Він сам ледве міг розмірковувати.

Великий непереможний воїн — і мертвий? Таке не вкладалося у голову. Що відбувалося у душі Сандри знали лише Стихії.

- Я... Я хочу побачити його востаннє. Я маю це зробити. Мортоне, — вона повернула обличчя до зброєносця, — Мортоне, збирай людей. Ми маємо виїхати за дві години. Ти, — вона вказала на посланця, — поїдеш із нами.

Пальці Сандри розжались. Бліда дівчина пішла до себе. Мортон допоміг барону піднятися і чкурнув до стайні. Він чув, як голосно барон вимагає ще вина і намагається з'ясувати подробиці. І, хоча це цікаво, але він дізнається все потім, зараз треба не підвести молоду баронесу.

За дві години кавалькада попрямувала до Уркварта. Нічого нового посланець не розповів. Все, що йому було відомо, він вже розказав, додав лише, що відіслав його Фальк — перший помічник Сандро, і що трапилося все цього ранку.

Стіни Уркварта, Міста-на-Скелі, подорожні побачили на заході Сонця. Столиця майданами і терасами піднімалася стінами широкого каньйону. На верхогір'ї стояли дві найголовніші будівлі країни: величний храм Усіх Стихій, який заклали ще за Ерішки, і вежа магістра Гереша.

Біля застави сидів довготелесий чоловік у чорному плащі. Ним виявився Фальк.

- Вітаю, панно. Шкода, що ми зустрілися раніше через цю подію.

- Шкода — це зовсім не те слово, Фальку. Зовсім.

- Ви праві, панно. Дуже хочу дуже сердечно запросити вас до свого маєтку. Він зовсім поруч від застави, дуже поруч.

Помічник Сандро майже відкрито говорив, що в Уркварті Сандрі будуть не раді.

- Коли похорон?

- Про це я й хочу поговорити. Дорогою до маєтку.

Лише коли від'їхали від застави подалі, Фальк розповів новини. Тут вже й витримка баронеси дала тріщину, юна леді барвисто розповіла від яких тварин бере початок рід магістра Гереша.

Мортон не лаявся. Думок у голові не залишилося. Лише гули слова Фалька: «Сандро був викликаний назад до нашого світу. На чолі армії мерців повстав могутній мертвий воєначальник, який повністю підвладний своєму господарю. Певен, магістр цього й хотів».

- Фальку, — звернулася до помічника Сандра, — я їхала сюди, аби побачити тіло свого кохано-

го. І я збираюся це зробити навіть тепер.

- Мені шкода, панно. Армія рушила в похід. Ми спізналися.

Баронеса притримала коня.

- Тоді я не розумію, чому ми не наздоганяємо її, а їдемо до вас.

- Зараз це абсолютно безглуздо, панно, перепрошую за такі слова. Мертвим не потрібен відпочинок, на відміну від живих. Мертвим взагалі нічого не потрібно. Проте, вам перепочити просто необхідно.

- Так, можливо...

Сандра невидючими очима дивилася на придорожні кущі. Залишок шляху вони проїхали мовчки, лише біля брами маєтку дівчина прийшла до себе і спитала:

- Фальку, я маю побачити магістра Гереша. Зможете влаштувати?

- Певно, так.

- Дякую вам.

Магістр прийняв їх за три дні. Зустріч виявилася дуже швидкою.

- Я хочу побачити свого коханого.

- Він більше не належить тобі.

- Помиляєтеся.

- Ні, дівча, це ти помиляєшся. Він належить мені і робить те, що я накажу. А ти йди додому і радій, що жива.

- Я хочу побачити свого коханого.

- От заторочила. Він мертвий, розумієш? Мертвий. Нащо тобі труп? Ось біля тебе гарний хлопчик, дивиться на тебе із захватом. Чим не пара?

Мортон ледве втримався. Так, усі хлопці Рока були закохані у баронесу. Так, усі йому заздрили — він єдиний, з ким Сандра спілкувалася найчастіше. Але щоб магістр знав про це все?

- Я хочу...

- Та щоб тобі! Не хочеш до хлопця — йди до мене. Поки молодість не втратила. А як втрачати-меш, — чаклун гикнув, — ми тебе швидесенько підправимо.

- Якщо це допоможе побачити Сандро, то я...

- Не допоможе, — магістру почало набридати. Він встав з розкішного трону, який був вивезений з підкореної Джайпури. — Забирайся геть. Хочеш побачити Сандро — шукай його, наздоганяй. Все, аудієнція завершена.

Увечері загін Сандри виїхав з Уркварта до Свабальда. Вже дорогою вони дізналися, що вдень Фальк був страчений за зраду.

***

Свабальд зустрів Мортон, Сандру і трьох бійців запахами моря, винограду і страху. Центр виноробства не протримався й тижня. Корпуси найманців були розбиті ущент, а місцеві жителі масово дезертирували з армії. Уркварт отримав вихід до моря і багато-багато вина.

Над ратушею майорів білий з синім штандарт Сандро. Баронеса подивилася на нього, спішилася й наказала Мортону йти за нею. Той йшов і намагався триматися суворо і гордовито. І щоб очі не бігали. І не тремтіти.

Вхід до ратуші охороняли два трупи з армії Сандро. Їм було геть не цікаво що відбувається на площі, але варто було баронесі наблизитися, як перед її носом з'явилися алебарди.

- Стій. Заборонено.
- У мене справа до вашого командувача.
- Заборонено.
- Ви, довбні, що, не розумієте? Надзвичайна

звістка для Сандро!

- Генерал зайнятий. Прохід заборонено.

Сандра всілася на сходах і з гіркотою промовила:

- Невже мій коханий став таким само довбнем?

Відповіді не було. Мортон цього не знав, а трупи біля дверей питань не ставили.

Сандра вешталася навколо ратуші до вечора. Все, що їй вдалося дізнатися, що урквартський воєначальник та колишні сенатори засіли усередині і не виходили зі вчорашнього дня.

Площу вони залишили коли зовсім стемніло.

Наступного ранку Мортон прокинувся від галасу. Вулицями бігали вістуні і скликали народ на площу. Сандра поквапилася туди у сподіваннях побачити коханого.

Люди повністю загатили свабальдську головну площу. Щоб підійти ближче до ратуші, треба було б покликати важку кінноту, а не покладатися на лікті чотирьох бійців. Залишалося дивитися здалека, що, звісно, не влаштовувало баронесу.

На широкий балкон ратуші вийшли сенатори у важкому розшитому одязі. За ними з'явилася фігура у обладунках.

Сандро майже не змінився. Високий, плечистий, з довгим темним волоссям. Лише бліде обличчя та глибоко запалі очі сповіщали про зміни. І скелет зі штандартом — раніше поруч стояв би Фальк.

Сенатори промовляли про давню дружбу між народами Свабальда й Уркварта, закликали радіти возз'єднанню та непохитному захисту дружнього надійного війська. Мешканці слухали в тиші.

Нарешті надали слово представникові союзного війська. Баронеса одразу ж вилізла Мортону на плечі й гукнула:

- Сандро! Любий! Я тут, Сандро!

З провулків вийшли трупи у важкій броні й рушили вгамовувати безлад.

Тижнем потому Мортону вдалося внести заставу за Сандру й визволити її з в'язниці. Сума вийшла невеликою, керівництво вирішило не мати справ з урквартською підданицею.

Похитуючись від недосипу, Сандра вийшла на світ. До місця ночівлі вони йшли із зупинками аби передихнути. Проте найперше дівчина спитала про Сандро і дізналася, що майже одразу після урочистостей мертві вирушили на схід.

Сандра кинулася навздогін як тільки змогла втриматися у сідлі. Вона не мала надії перехопити урквартську армію дорогою. Певно, їхній невеличкий загін стане свідком падіння чергового князівства чи держави.

Родючі землі Свабальда поступово змінювалися кам'янистою, а потім піщаною пустелею. Було схоже, що магістру Герешу для брудних дослідів знадобилися діаманти й чорна вогняна рідина. Вже другий тиждень загін Сандри йшов у глибини пустелі Ашамшуд, в оазах якої розташувалася держава кочовиків Аль-Ашт, які торгували цими багатствами.

Сандро давав про себе знати. На шляху траплялися випалені дощенту оази і трупи кочовиків навколо них. Горді пустельники билися до останнього — й гинули. Рух загону сповільнився, адже у зруйнованих оазах майже не залишилося придатної для пиття води.

На півдорозі на рокців напали. Десятеро знесилених кочовиків атакували з-за бархану і вбили старого Ейла, перш ніж інші взяли за зброю. Пустельники розраховували лише на раптовість і гинули один за одним.

Останнього намагалися взяти живим, але кочовик вирішив вбити себе, аніж потрапити до рук «смердючих загарбників, щоб вам горіти у вогні Оша і щоб Ерішка власноруч смажила вас на жариві».

Баронеса наказала зняти з тіл одяг, що по-

страждав найменше, і перевдягнутися, аби не провокувати місцевих виглядом урквартського вбрання. Ейла поховали тут, серед пустелі. Четверо рушили далі країною, яка помирала.

...Ді-Аль-Ашт палав. Вогонь буяв за білими стінами столиці. Майстерно зроблені греблі, які тримали водойми для міста, були зруйновані, й дорогоцінна рідина уходила в ненажерливу пустелю. Зволожений ґрунт безжально втоптаний у глину, білі будівлі ремісників розбиті пострілами катапульта. Вогонь однаково легко зажирав й ринки з чудасійними фруктами, і стайні їздових горбунів, і палаци.

Ламалися тонкі шпилі храмів Неба, горою каміння лежала безцінна бібліотека, манускрипти якої почав збирати ще сам Нохшай.

Аль-Ашт на очах ставав мертвою історією...

З вершини пагорба можна було вгледіти рух біля палацу правителів. Певно, саме з цього пагорба віддавав накази Сандро. Мортону вдалося роздивитися майоріння білого з синім прапора. Баронеса зістрибнула з горбуна і, серед іскор і попелу, побігла до стін міста.

Від брами лишилися окрушини, крізь які довелось пролазити. Ноги ступали гарячою бруківкою, вітер приносив жар, сажу й запахи горілого дерева, горілої тканини і горілої плоті.

Шлях вулицями, який з пагорба здавався легким, вийшов значно складнішим. Кілька разів шлях заступали руїни будівель. На одному з майданів рокців атакували два трупи армії Сандро — і цих ворогів ледве вдалося перемогти.

Нарешті перед Сандрою з'явився головний палац і славнозвісна алея пальм — нині алея чорних стовбурів. У палаці зяяли діри, дивовижні вітражні вікна розсипалися у кольорову мозаїку. Живих навколо не було, мертвих — ані солдатів, ані пустельників — теж.

До тріскотіння пожежі додався новий звук — гучні кроки кількох людей. З центральної арки вийшло кілька тіл, і серед них сам воєначальник у повному обладунку, плащі та глухому шоломі.

- Сандро!

Дівчина побігла до коханого. Той розмірено йшов від неї, не чув і не звертав уваги, але його охоронці витягли мечі. Мортон із бійцями атакували, відволікаючи охорону. Сандра зрозуміла що робити і помчала до Сандро. Їй вдалося вхопити його за край плащу.

Перед Сандро розкрилася Шпарина Переміщень. Зеленувате світло охопило воїна і він зник,

залишивши по собі лише клаптик тканини.

Дівчина сіла на мармурові плити, притисла фіолетовий шовк до чола. Вона сиділа так без сліз і рухів. Мортон, відхекуючись, підійшов до неї. Сам.

- Кайт... І Ласкер... Загинули.

Сандра підняла на нього погляд. Чорні розширені зіниці майже злилися з райдужкою, волосся обліпило чорне від сажі обличчя.

- Морте...

Зброєносець сів поруч, обійняв її за плечі.

- Морте, нам час додому.

Вони не пішли до Свабальда. Мортон і Сандра рушили на північ. Йшли ночами, вдень ховалися від ворогів. І, хоча генерал відбув, частина його армії залишилися у Ашамшуді і зачищала територію. Кочовики виявилися не проти пограбувати дорожніх й не розрізняли де ворог, де друг. Війна повністю зруйнувала їхнє суспільство, кожен був сам по собі.

Шлях Ашамшудом розтягнувся на кілька місяців. Армія Уркварту знищила останні скільки-небудь сильні ватаги і пішла з пустелі. Кочовики поступово приходили до тями, згадували закони гостинності й вчилися жити за законами нових господарів.

Мортон вже мав бороду і засмагу, й майже не відрізнявся від місцевих. Сандра ховала голову під довгою хустиною. Випадковий спостерігач ніколи б не впізнав в них чужинців — чого їм й було треба.

Нарешті, на обрії з'явилися гори. За ними лежали землі, до яких вони були звичні. Перевал Ра-Е-Тхалі вони подолали пішки, їздових горбунів, які були зовсім непридатні до гірських троп, вони продали за безцінок у невеличкому поселенні.

На шляху додому мандрівникам треба було перетнути болотяну країну Вей. Вони не розраховували, що за час їхньої подорожі осінь увійшла у свої права, шляхи розмило і йти довелось калюжами під холодними дощами у тонкому одязі.

...Серед стін хижі на болоті лунав кашель.

Сандра лежала на лавці, її волосся розміталось тюфяком, який ледве був прикритий тканиною. Ні обличчі палав нездоровий рум'янець. Лихоманка володарювала в її тілі.

Змарнілий Мортон сидів поряд на єдиному стільці, який знайшовся у хижі торфярів. За вікном лив дощ, навколо стояли моря багнуки, з болот несло сумом. У найближче селище він

ходив раз на декілька днів. Він видобув коштовне каміння з меча Сандри й продав фамільний перстень родини Рок. Але харчів за це дали дуже мало і ліки майже скінчилися.

Сандра марила. Її тихий голос розказував дивні історії, які вигадував отруений хворобою розум. Вона могла годинами сміятися чи тихо скавучи ти. Розум повертався до неї нечасто й ненадовго.

Мортон встав, потягнувся. Ставало темніше. Він приніс з двору кілька відер дощової води, підігрів, аби наповнити невелику рязку. Сандру треба було час від часу мити, пелюшок не вистачало.

Коли з миттям було завершено, Мортон угорнув дівчину в ковдру і зварив бульйон. Якщо мити панну він якось вже пристосувався, то годування залишалося справжньою карою. Сандра лише кілька разів змогла поїсти хоч якось сама.

- Мортоне... — озвався слабкий голос за спиною.

- Так, панно?

Він підійшов до неї, сів навпочіпки. До чорних очей дівчини повернувся розум.

- Мортоне. Залиш мене. Нащо? Я піду, піду до Сандро. Нащо?

- Я не залишу вас, панно.

Сандра роззирнулася, її погляд затримався на казанку з їжею, на пелюшках, що парували над вогнем.

- О, Стихії... Я втягнула тебе у таку халепу. Вибач мені. Вибач.

Сандра розплакалася. Мортон сів поруч, не певно притис до себе.

- Вам нема чого боятися. Ви одужаєте, доктор так сказав. І ми дійдемо додому.

Дівчина схлипувала, він продовжував її втішати. Сандра його не слухала:

- Я помру тут, Мортоне, я знаю. Не мордуй себе, іди.

Зброєносець не погоджувався з нею. Врешті, Сандра заспокоїлася, поїла та заснула.

А вночі їй стало зле. Вона металася на лавці, тремтіла, одяг був мокрий від поту. Мортон щопівгодини давав їй розведений у гарячій воді порошок, який надав йому місцевий знахар зі словами: «використати у разі кризи». Він точно не знав, чи є це та сама «криза», але відчував — його панна саме зараз на краєчку життя.

Ніч тягнулася страшенно повільно. Сандра вже не кричала, а стогнала. Її тіло горіло. Мортон встиг помолитися усім Стихіям і чекав лише одного — аби скінчилася хоча б ніч. Сонце не

поспішало вийти з-за обрію, навколо володарювала темрява, лише маленький вогник у огнищі не дозволяв остаточно перемогти пільмі.

Сандра затихла. Хлопець кілька разів прислухався — чи жива? Слабке дихання ледве було чути. Мортон впав у важке забуття.

Сірим ранком він вийшов надвір. На сході розгоралося жовте світло. Новий день починався, і з ним поверталася нова надія. Сандра прийшла до тями, хвороба відпустила тіло, лишивши по собі слабкість. Мортон пішов до діжок. Вода зверху вкрилася тоненькою кригою.

З болот вони вибиралися вже по снігу, на останні гроші придбавши у місцевих теплі накидки.

***

- І що було далі? — запитала Дженова.

Розповідь старого млидаря, яку спочатку вона слухала відсторонено, неочікувано схвилювала її. Крістела майже спала, їй чергова історія чергового свідка була відверто нецікава. Рендел, хоча й був десь у власних думках, підлив старому браги.

- Далі кров, піт та сльози. Щось я дуже промовистий став.

- Продовжуйте, майстре Мортон, прошу вас, — веларійка нахилилася до млидаря і доторкнулася до його руки. — Будь ласка.

- Просиш... — млидар погладив її зап'ясток. — Добре. Дивно, як ти схожа на Сандру. Добре, розповім.

Скептичне гмикання білявки залишилося без відповіді.

***

До замку Рок мандрівники повернулися у розпал зими. М'які снігопади Уркварта, звісно, не порівняти з заметами Лулео чи Кіруни, але лани все одно вкрилися білими простирадлами.

Барон Рок спочатку не впізнав доньку і навіть хотів запросити чарівника зі столиці, аби той перевірів, що за істота з'явилася у замку. Але обійшлося без сторонніх.

Відношення до Мортонна було тепер подвійним. З одного боку, йому всі заздрили: багато де побував, багато бачив, ще й плечистим яким став. З іншого — цуралися: ніби свій, але раптом ні? Зброєносця такий стан справ не бентежив. За час подорожі він звик бути на самоті з думками, а баронеса не полюбляла довгих розмов. Значно важче було позбутися кошмарів, у яких кожному

ніч помирала панна Сандра.

Час робить свою справу. Розтанув сніг, побігли струмки, з землі несміливо потяглася перша зелень. Люди теж зламали кригу, запрошували Мортон то до пивної, то на полювання. Вправний боєць глянувся рекрутерам зі столиці, й вони наввипередки кликали його до лав безстрашного війська могутнього магістра. Коли про це дізналася Сандра, вона особисто розпорядилася, аби Мортон увійшов до гвардії замку, яка ніколи не полишала свого розташування, навіть під час війни на території Уркварт. Хоча за останні роки держава значно додала у розмірах.

Що рухало дівчиною — важко було сказати. Вона теж намагалася жити звичайним своїм життям. Перебрала на себе справи невеликого родинного маєтку в Азурі, їздила до сусідів на прийоми. Гарну чорняву фігурку бачили і на полюваннях, і на балах, де вона затьмарювала сукнями інших. Звичне життя котилося колією на дорозі часу.

Аж поки не трапився камінь.

У середині літа зі щорічного об'їзду повернувся барон. Сиві вуса стирчать, вигляд войовничий і трішки п'яний. Він хитрувато повідомив всім, що в нього чудові новини, й пішов дегустувати нове пиво.

Рада зібралася лише увечері, коли голова роду трішки проспався. Хоча, великою радіою це важко було назвати: власне барон, третій син Майрік, Сандра і капітан гвардії.

- Є цікаві новини, панове... і доню. Я відвідав Уркварт і кількох знайомих — про це лише й мова. Магістр Гереш, нехай Стихії будуть ласкаві до нього, проголосив великий похід! Ви знаєте, що наша держава значно розширила свої володіння, і тепер магістру потрібні довірені люди у нових провінціях.

Барон набрав поважного вигляду, немов магістр особисто притримував його за плече та казав: «Ви, бароне, саме та людина, якій я можу довіряти».

- Нам пропонують переїхати до Сандії, у колишній Аль-Ашт!

Брови Майріка підстрибнули. Сандра зблідніла.

- Уявляєте? Нові землі, нові феоди нашої родини! Звільнення від податків на п'ятнадцять років, привілеї, а головне — частина від видобутку діамантів. Справжня земля меду. Спекотно там, звісно, у тій Сандії, але що поробиш.

- Батьку, — почала було Сандра, але її перервав брат: — Батьку, це все правда?

- Ну звісно ж, сину! То що?

Капітан усім виглядом показав, мовляв, наказуйте, а ми виконаємо.

Майрік виголосів цілу промову, яку цілком можна було скоротити до слів «їдемо й швидко». Його можна було зрозуміти: замок мав відійти старшому братові, Азура — Сандрі, другому і особливо третьому синові мало на що можна було розраховувати.

Сандра намагалася їх зупинити:

- Батьку, ця земля залита кров'ю. Мій... Генерал Сандро знищив там усе живе, усе, що намагалася чинити спротив. Нас будуть ненавидіти місцеві і мститися. Ти цього хочеш?

Блиск діамантів затьмарив розум чоловіків. Вони почали обговорювати похід. Тоді Сандра піднялася та підійшла до батька:

- Я туди не поїду. Нізащо.

- Дочка, ти забуваєшся. Чи знову будеш тринькати мої гроші у гонитві за мертвим собакою?

Від ляпасу барон повалився у крісло. Твердим кроком баронеса Рок вийшла з зали. Її щоки палали, губи побіліли і в очах сяяла рішучість.

Вночі Мортон відчув чийось присутність і прокинувся. Хтось сидів біля ліжка. Хлопець доторкнувся до кинджалу, який завжди тримав під рукою.

- Мorte, заспокойся. Це я — Сандра.

Він ледь не здригнувся. Чому панна прийшла до нього у закамарок? Сандра запалила свічку. Він побачив понурі плечі баронеси. Її обличчя ховалося за волоссям.

- Мorte, мені більше нема до кого піти. Я намагалася повернутися до попереднього життя, але не можу вже терпіти цю фальш. Радіти перемогам Уркварт, які здобуває великий Сандро. Мертвий Сандро. Я не можу відпустити його, я відчуваю, що потрібна йому, тій частині, яка не заспокоїлась. Може, коли я зможу з ним поговорити, заспокоюся сама.

- Можливо, панно.

Дівчина посміхнулася.

- Так. Ти єдиний, хто знає, яка я можу бути. У хворобі. У одержимості. Яка я інша.

Вони мовчали. Сандра знайшла руку хлопця.

- Мій батько хоче їхати до Ашамшуда.

Тепер Мортон здригнувся.

- Я не хочу туди. Не можу тобі наказувати, але... Знаєш, я хочу відправитися до Тіорама. Певно, вчитель вчителя Гереша знає про викли-

каних більше, аніж будь хто.

Зброєносець подумав, що у порівнянні з царством похмурого володаря Дітора пустельна країна — чудове місце.

- Ти поїдеш... чи можеш ти поїхати зі мною?

Мортон зрозумів: він не може відмовитися. Не має права кинути її. Має піклуватися про неї. Врешті-решт, він же...

- Так. Я вирушу з вами до Тіорама.

Сандра видихнула і поцілувала Мортон. Її губи, здавалося, опалили щоку.

- Дякую. Ми маємо вирушити на світанку. Збирайся.

***

Листя почало жовтіти, коли двоє мандрівників дісталися Амелета — столиці Тіорама. За час подорожі Мортон трохи звик до чужої країни і вже не боявся її. Хоча було за що. Якщо в Уркварті мертві були кісткою армії Сандро, а так зазвичай сумирно спочивали під землею, то у Тіорами громадянином вважалася людина, яка здобула смерть. Така людина отримувала усі права і входила до вельможества.

Однак не все так просто, як на перший погляд. Не кожен мертвий визнавався громадянином, треба було за життя досягнути певних успіхів, щоб тобі дарували власне посмертя. Самогубці не викликалися із володінь Ерішки, також не мали посмертя злочинці. Люди, які загинули від насильства, викликалися, але спеціальна рада вивчала їхнє життя і визначала обсяг прав, який отримував новий вельможний. Ті, що загинули від сил природи, вважалися осяяними Стихіями і ставали громадянами без обмежень.

Все це розказав мандрівникам почтивий купець другої гільдії, який у посмерті існував вже двадцять із чимось років. Мортон ледве не кинувся навіткача, коли дізнався, що чемний говірливий старий взагалі-то труп. Сандра відбулася легкою нудотою.

Амелет, місто туманів та шпилів, повстало перед Муртоном і Сандрою. Розміри його вражали: пішому знадобилося б кілька годин, аби дійти від однієї брами до протилежної. Саме місто розташувалося у великій западині. Легенди казали, що раніше тут було велетенське крижане озеро, але володар Дітор зумів його осушити і звести Перший Шпиль. Його і зараз було гарно видно: кам'яна голка, яка загрожувала небесам. Через неї світла Меллена оминала місто, через те

у ньому постійні тумани.

Мандрівники під'їхали до найнижчого третього муру, що був зроблений зі щільно складеного сірого каменя. Ще два мури тягнулися усередині міста.

Живий вартовий стягнув плату за в'їзд до міста. Мортон відчув як пустішає кошіль. Шлях відняв більше грошей, аніж вони планували.

Прогулянка вулицями не принесла задоволення. У місті царював туман, у білуватому мареві чорніли фігури і лунали глухі голоси. Звичайного міського шуму майже не було, ані співу птахів, ані зойків дітей. Дзвони на вежах гуділи басом і немов крізь воду.

Брукована білими каменями дорога привела їх до внутрішньої брами. Знову тихі вулиці, шурхіт одягу громадян, які йдуть десь поруч, міст над лінивою річкою, високі будинки і пробите шпильями небо.

Довга путь завершилася: вони потрапили до Першого Шпиля. Велична будівля здіймалася над головами. Чергування сірих, чорних, зелених і білих каменів складало на резиденції володаря дивний візерунок, який змінювався, варто було зробити крок. Найближчі будинки залишилися далеко позаду, молочно-біла площа охоплювала кільцем Шпиль. Жодної живої чи мертвої душі не ходило цими каменями.

Сандра і Мортон підішли до укріпленої залізом дерев'яної двері. Баронеса довго дивилася на неї, узялася за ручку і кілька разів гучно постукала. Залізна луна гайнула всією площею. Мортон здригнувся і подивився чи не наближається варта.

Замість появи вартових відчинилися двері. До них вийшов чоловік у темно-зеленому сюрко, під яким тьмяніли обладунки.

- Що треба? — його голос був немов крига.

- Ми просимо аудієнції у володаря Дітора? — відповіла Сандра, низько нахиливши голову.

Чоловік розреготався. Його сміх повернувся луною.

- Клянуся жезлом королів, давно такого не бачив! Ви що, просто ось там узяли, приперлися до палацу, постукали й попросили аудієнції?

- Ваша милість цілковито правий, — Мортон поклонився. — Саме так все й було.

Брамник ледь не зігнувся від реготу. Його обличчя навіть стало схоже на живе.

- Ні, це й справді неймовірно! Тут державці мріють про хвилину уваги, тут ніхто не переходить площу, а ви...

- Ми не знали, ваша милість, — відповіла

баронеса. — В нас дуже важлива справа до володаря.

- У всіх такі, дівчинко. Як тебе звати?

- Сандра Алія Рок аер Уркварт.

Очі брамника звузилися.

- Сандра з Уркварта? А оце вже справді цікаво.

Він завмер, немов до чогось дослухався, потім мовив:

- Повертайтеся до міста. Чекайте. Володар зацікавився. Невдовзі він зустрінеться з вами. Вас попередять.

- Як швидко? — стрілила питанням Сандра.

- Місяць. Рік. Невдовзі. Чекайте.

Важкі двері зачинилися. Мортон і Сандра Perezирнулися.

- Чекатимемо. Підемо, панно, знайдемо де зупинитися.

Потягнулися довгі дні очікування. Жити вирішили у Амелеті, щоб не витратитись на мито за в'їзд до міста. Невеличкий двір біля третього муру став притулком для Сандри і Мортон. Зброєносець домовився з господарем що сам носитиме воду, колоти дрова і готувати їжу, вони сплачували лише за кімнату.

Сандра майже не виходила з приміщення. Місто туманів гнітило її. Мортон тижнем потому прийшов весь у синцях, сказав, що влаштувався у охорону третього муру.

Дні були схожі один на інший. Вранці Мортон варив нехитру кашу і йшов на службу. Ввечері він знаходив Сандру у кріслі з книжкою. Баронеса майже щодня ходила до бібліотеки і брала нову. З рівним успіхом у її руках могли опинитися сентиментальні поеми Клементіни Фременс і мемуари видатних воєначальників епохи Тривладдя. Але чим далі, тим частіше у її руках з'являлися манускрипти про війну.

Вони вечеряли і перемовлялися ні про що. Думки Сандри були далеко, вона могла замовкнути на середині фрази або змінити тему. Мортону часом здавалося, що туга і місто мертвих звели її з розуму.

Сам він призвичаївся і, навіть, знайшов товаришів. Більше не ставало зле від розмов із громадянами. Деякі виявилися доволі милими істотами, лише зі співчуттям казали, що шкода їм Мортон, який не розуміє усіх переваг посмертя. Зброєносець привчився пити дужу хмільну настоянку і грати в хонку.

Так спливала зима.

У перший весняний день у кімнату постукав

наляканий господар двору, сказав, що шановним гостям принесли листа від самого володаря. Меткого хазяїна немов підмінили: ще вранці він нагримав на Мортон за горщик каші, а зараз із люб'язністю пропонував дорогим постоянцям щедру вечерю за рахунок закладу. Володаря Дітора поважали і боялися. Тих, кого він означив — теж, про всяк випадок.

Лист виявився дуже коротким. «Завтра вранці». І зелений відбиток печатки, від якого тягнуло холодом.

Вранці Сандра преобразилася. Висока зачіска, чорно-фіолетова сукня, важкий золотий медальйон на шиї, мереживні пальчатки, легкі туфлі. Мортон дивився на свою панну і вчергове дивувався тому, якою вона може бути: воїтелькою, дівчинкою, королевою.

Йому було ніяково за свою звичайну білу сорочку і прості випрані, на щастя, штані.

«А, й нехай» — вирішив він — «Усі на тому світі будемо». Остання думка виявилася зіпсованою, адже у Тіорамі смерть була лише початком.

Той самий брамник відчинив двері вежі й вигукнув:

- Ти диви! Дочекалися! Які упертюхи. Так, вам личить ця сукня.

- Дякую! — ляпнув Мортон. Брамник засміявся.

- Ні, ви рішуче нестерпні. То як, заходите, чи ні?

Вони увійшли. Перший поверх Шпиля не вражав якимось надзвичайним інтер'єром. Звичайне кам'яне приміщення, лише з високою стелею. Декілька дверей, декілька стільців, у кутку — стіл. Брамник вказав на вишневі двері.

- Он туди. Потрапите у великий хол і підете сходами нагору. Там буде підйомник, він відвезе вас до зали. Не баріться.

Сандра зашурхотіла подолом.

Вони пройшли довгим коридором і крізь непомітну арку вийшли до великого холу. Тільки тепер вони зрозуміли, що вони, насправді, постукали у задні двері.

Великий хол виправдовував свою назву. Гігантські мармурові сходи, якими міг промарширувати батальйон, підносилися на висоту кількох людських ростів. Над ними ліниво погойдувалася довга темно-зелена полотнина із гербом Тіорама, верхній край якої губився у темряві під стелею. На стінах висіли портрети володаря. Дітор, що осушує озеро. Дітор-завойовник. Дітор-суддя.

Дітор — господар світів.

З підйомника вони вийшли до кільцевої галереї, декорованої картинами з тіорамськими пейзажами і скелетами з факелами між ребер. Коли факел згасав, скелет йшов за новим. Коли таке трапилося вперше, Сандра не втрималася від крику.

Невідомо скільки часу вони провели на м'яких лавках, але врешті металеві двері прочинилися і їх запросили увійти.

Мортон колись чув, що у тронному залі володаря мертвих постійно триває оргія, живі та мертві насолоджуються хтивим поєднанням тіл, на стінах розвішані вороги, які вічність бовтаються на крюках і не в змозі померти, а великий володар похмуро оглядає все це зі свого трону-черепа, тримає у руці кришталевий келих зі свіжою кров'ю, а його чоботи облизують незаймані дівчата.

Криків з зали чутно не було.

Сандра стиснула губи і увійшла першою. Мортон поспішив за нею, пригадуючи зустріч із магістром Герешом. Цікаво, володар так само залишиться глухим до її слів?

Ворогів на стінах також не було — замість них висіли щити колись поневолених держав. Оргія в залі так само не відбувалася. Навпаки — він був цілковито пустий. Біла мармурова підлога, чорна базальтова доріжка веде до трону.

Ось трон і справді був у формі черепа. Володар сидів, поклавши руки на надбрівні дуги. Сам. Без келихів та незайманиць. У парадних обладунках, короні-вінці зі смарагдами і чорною тканиною, яка закривала його обличчя.

Сандра схилилася у глибокому реверансі. Мортон тикнувся носом у коліна.

- Що привело вас до мене? І розігніться. Вільно.

- Вітаю вас, о володарю мертвих! Цей довгий шлях ми подолали аби...

- Дитинко, — спокійно промовив Дітор, — часу в мене вдосталь, але я його ціную. Кажі про справі і без цього всього.

Сандра зібралася і стисло переказала володарю Тіорама усі події, які почалися від смерті й виклику Сандро. Дітор слухав і не перебивав. Мортон не міг позбутися відчуття, що володарю ця тканина зовсім не заважає, що його очі пропалюють наскрізь, і він вже дізнався більше, ніж вони в змозі розповісти.

- І тоді я вирішила, що володар смерті знає про виклик значно більше, ніж якийсь магістр

і, може так станеться, дасть пораду, як я зможу побачити Сандро. Зустрітися з ним, повернути йому свободу і пам'ять... про мене, — тихо закінчила баронеса.

Дітор мовчав.

- Смілива дівчина. Ти мені подобаєшся.

- Вельми вдяч... — Сандра замовкла, коли Дітор махнув рукою.

- Шіалех вимолив у мене таємницю виклику. Йому я розказав один з шістдесятьох шести способів. Найпростіший — незавершене бажання. Людину можна тримати у цьому світі на мотузочці, якщо вона щось не встигла. Звичайних вояків Гереш викликає чимось звичайним: бажанням грошей, слави, бажанням помститися. Їхне бажання разом із душею належить магістру, він керує тілами, змушує виконувати накази. Цікаво, як він покликав Сандро. В тебе є щось від нього мертвого?

- Є.

Мортон витріщився на баронесу. Вона розкрила медальйон і витягла шматок фіолетової тканини.

- Краще ніж нічого. Підійди.

Сандра підхопила спідницю і рушила до трону. Дітор встав і спустився до неї. Кожен крок металевих чобіт викликав луна у залі. Володар узяв шматок, затис у кулаку і стояв нерухомий. Сандра дивилася на нього із очікуванням та обоєннюванням. Якщо ця людина... ця істота зможе допомогти, вона все зробить для нього.

Дітор поворушився.

- Це дуже цікаво. Без тебе, дівчинко, Гереш не зміг би викликати Сандро. Але це, як не дивно, на краще. Я можу скерувати тебе, але натомість дещо хочу.

- Я згодна на все.

- Добре... — володар мертвих пограв скіпетром, — ходи зі мною. Поясни, що ти робиш.

Мортон залишився на самоті. Дітор і Сандра зникли у темряві за тронном. Звідти не було ані звуку. Взагалі у Шпилі стояла тиша, така тиша, що власні думки здавалися галасом вістуна.

Минув час. Година або день — цього Мортон не знав. Почулися металеві кроки, до зали повернувся Дітор із Сандрою під руку. Дівчина була бліда, але точно жива.

- Ти все зрозуміла?

- Так, мій владарю. Дякую вам.

- Встигнеш ще віддячити. А ти, — володар звернувся до Мортон, — ти, юначе, ні про що не хочеш спитати?

Хлопець завмер. Він відчував на обличчі погляд Дітора. До володаря смерті в нього питань не було, хіба що...

«Спитати його про Сандру? Про те, чи вдасться їй? Чи вдасться в нас? І чи насправду вона відноситься до мене інакше, ніж до всіх інших? То може, вона мене...»

- Я чекаю!

- Володарю... — придушено почав Мортон.

«Я не можу про таке питати коли Сандра тут. І коли Сандри нема — теж».

- Володарю... скажіть, ваш трон... його справді зробили з людських кісток?

Дітор завмер.

- Ні. — Мортоніві здалося, що володар зараз або розрегочеться, або вб'є на місці. — Ні, юначе, він зроблений з кісток північного звіра, який колись давно жив у морі. І, готовий заприсягтися лівою рукою Гера, це найкраще питання за останні десь двісті років.

Сандра і Мортон відкланялися і заспішили до виходу. Вже у галереї їх наздогнав голос володаря.

- Хлопче.

Мортон озирнувся.

- Вона так.

Вони вийшли зі Шпиля коли вже сутеніло. Дісталися до заїзного двору. Сандра хиталася від слабкості. Мортон допоміг їй зняти сукню й задихнувся від подиву: її руки, які ховалися під щільним мереживом, були вкриті чорно-зеленим візерунком від п'ястей до плечей.

- Це ключ, — відповіла на німе питання Сандра.

Вона повернулася до Мортонів.

- Ключ.

***

За вікном шуміло. Раймон подивився у віконце. Деревата хитали гілками і про щось настійливо шелестіли. Небом неслися темні хмари, де інде вони розривалися і тоді хутір заливало світлом місяця. Сріблясті нитки тягнулися від неба до землі, скручувалися і згиналися. Вітер дув несміливо, ніби щось йому заважало.

- Дивна ніч, — відзначив Рендел.

- Дика ніч, — виправив його млинар.

Лорд повернувся до шкіри, на якій лежав. Крістела спала, Дженова підкидувала гілля до огнища. Тріскотіння багаття заспокоювало.

- Ви були праві, майстре Мортоне. Таку ніч

краще перечекаати під дахом.

Млинар кивнув.

- Так, скоро вони мчатимуться... Мені продовжити?

- Звісно, майстре, — Раймон влаштувався на шкурі зручніше, — ми слухаємо.

***

Сандра відправилася на північний захід у Данвеган, де пішла служити у армію короля Леода Другого. Найманці неохоче йшли до невеликого королівства, тому Сандру одразу взяли. Можливо, це влаштував Дітор, можливо, вразило татування на руках і великий досвід мандрів. Сандра спочатку отримала невеличкий загін, який успішно нападав на прикордонні застави, а потім колишня баронеса Рок стала генералом армії Данвегана. На це пішло якихось три роки.

Тут і знадобилися знання, які вона прочитала у мемуарах воєначальників давнини. Проте був й інший досвід: Сандро до своєї загибелі хвалився їй своїми перемогами, і детально розписував як саме їх здобував. Гострий розум дівчини поєднав тактику великого воєначальника із мудрістю давнини. Так на північному заході народилася нова сильна держава, армію якої очолювала Кривава Богиня.

Сандру порівнювали з Ерішкою. Її ім'ям лякали дітей. Дужі воїни відступали, коли вона на білому коні проїжджала у блискучих обладунках і криваво-золотому плащі. Поруч із нею завжди був міцний молодий чоловік, який ніс її червоно-золотий штандарт. Мортон був єдиною людиною у Данвегані, який пам'ятав, що Сандра вміє посміхатися.

Кривава Богиня привела під прапор Данвегана увесь північний схід. Впали Армадайл, Арканар і Фресвік, у відчаї розбіглася армія генерала Мейтора, а князь Елдрік особисто виніс ключі від міста і скарбниці.

У Сандри з'явився власний бойовий стиль. Якщо мертвий генерал використовував навалу неживих солдат, то Кривава Богиня вимотувала супротивника дрібними ударами, не ризикувала марно військом і, лише коли була певна, що ворог вже слабкий, вела армію у єдиний переможний бій.

Радники навколишніх королівств шепотіли, що рано чи пізно Мертвий та Богиня зйдуться у битві. Так і сталося — на початку літа війська Данвегана перейшли річку Куллін і вдерлися до земель Уркварта. Король Леод кинув виклик

Початок кампанії видався вдалим. Дрібні гарнізони майже не чинили спротив, північно-західну провінцію данвеганці зайняли за тиждень. Вмирати за магістра і потім вічно служити у армії Сандро майже ніхто не хотів.

Перші сліди спротиву з'явилися пізніше, коли потягнулися пусті селища. З них було вивезено все, що можна було. Розвідники повідомили, що так на багато миль навколо — пусті будинки і згарища. Зрозуміло, що знищувалася їжа, аби вона не потрапила до ворогів. Магістр міг собі це дозволити: мертвим жерти не потрібно, до столиці йти біля п'яти тижнів. Десь там попереду збиралася армія Сандро. Усі знали, що рано чи пізно відбудеться битва із мертвими корпусами, єдине питання — коли.

Війська Данвегана залишили за спинами Кир і Матхал, і невпинно просувалися на південь. Цікаві новини надходили з віддалених рубежів: у Джайпурі та Сандії хвилювання, місцеві намагаються скинути загарбників. Влада магістра захиталася і він виклав найбільший свій козир.

Данвеганці отаборилися на лівому березі невеликої річки Несси. Сутінки насунулися на Рахнарську рівнину, вода у річці стала дзеркальною, у ній відображалися дерева на тому березі. Палали сотні вогнів, солдати ремонтували одяг, наточували мечі, їли, пили, програвали майбутні трофеї у карти.

Аж потім над високим берегом з'явилося зелене саяво і почувся ляскіт. Піднявся вітер і розбив дзеркало Несси. Зі Шпарин Переміщень виходили війська під білими із синім прапорами.

- Тривога!

Солдати поспіхом хапали амуніцію. З шатра вийшла Сандра. На її обличчі підлегли вперше побачили посмішку.

- Сам прийшов.

Сандра знала — битва відбудеться наступного ранку. Мертве воїнство витривале, але все одно в них залишилися людські очі, які не дуже вправні вночі. Кривава Богиня наказала зберігати бойовий порядок і виставила пікети на березі. Очікувалася тривожна ніч, й для багатьох вона стане останньою ніччю у цьому світі.

Колишній зброєносець, а нині флаг-генерал Мортон увійшов з доповіддю.

- Панно, все готов і до оборони, і для атаки.

Розвідники повідомляють: табір Сандро наче перемер.

Сандра посміхнулася.

- Імовірно, вони теж в очікуванні світанку, — відзначив Мортон.

- Чекають на сіре небо, — задумливо сказала воєначальниця. Вона пройшлася шатром. Обладунки й плащ лежали біля входу, Сандра залишилася лише у лосинах і шкіряній накидці, яка не ховала татуйовані знаками смерті руки.

- Дозвольте йти?

Жінка не відповіла. Присіла біля вогнища.

- П'ять років, Мorte.

- Що, вибачте?

- П'ять років я за ним ганяюся. Знадобилося стати потворою, аби зустріти його знову. Ці руки... ці знаки наповнені кров'ю. Завтра вони зроблять свою справу.

- Не маю сумнівів, панно. Перемога буде нашою.

- Мorte, — Сандра скривилася, — облиш ці штуки. Облиш своє вічне слугування. П'ять років ти мандруєш зі мною. Підійди ближче, сядь.

Він присів. Чорні очі його панни дивилися на нього. Мало що залишилося від тієї дівчини, яка поїхала з замку Рок. Нерухоме обличчя, зморшки на чолі. Руки, що звикли до меча. Очі, які Мортон пам'ятав карими. Кажуть, Кривава Богиня полюбить зазирати у обличчя свої жертв. Кажуть, очі вона продала самій Ерішці, й отримала від неї чародійні агати.

Мортон бачив очі дуже втомленої людини.

- Мортоне, я хочу, аби ти поїхав.

- Не розумію, панно.

- Усе просто. Завтра тут буде січа. Багато хто загине. Не хочу бачити тебе серед них.

- Я не можу залишити вас.

- І я не хочу наказувати тобі. Будь ласка, Мортоне, їдь зараз. Заради мене.

- Я... — думки Мортоні змішалися. Почуття, яке він старанно зачиняв на тисячу замків, знайшло вихід. Він дивився на неї. Не міг зробити так, як вона просить. Якщо йти — то до кінця.

- Я не полишу... тебе... Сандра.

Вона подивилася на нього — і притягла до себе.

Туманний ранок прорізали сурми. Солдати прислухалися до сигналів супротивника, намагалися зрозуміти звідки прийде перший удар. Квадрати війська Сандри готувалися протидіяти мерцям. Лучники стояли, вже точно знаючи як обстрілювати річкову переправу. Чекали піхота й

кіннота.

Сандра перевіряла війська. Її очі сяяли, на мечі кришталилася роса, а за спиною тріпотів червоно-золотий штандарт. Загартована битвами армія майже не мала страху перед урквартцями.

Майже.

Широким фронтом почулося плюскотіння. Армія Сандро форсувала річку. Несса не вельми глибока, людина буде пливти футів тридцять. Мертві почали виходити з води.

- Почали! — гукнула Сандра.

Лучники підпалили стріли й засипали ними берег. Розкладене там багаття й сушені водорості одразу ж спалахнули — передові загони супротивників втрапили у вогняну пастку.

Мертвим вогонь не заважає, проте випалені очі й копчені сухожилля не підвищують боєздатність. Рух ворогів затримався, арбалетники додали ще кілька залпів важких болтів.

- Данвеган! — загони Сандри помчали в атаку. Сама Богиня у перших лавах! Руки, вкриті знаками Дітора, не знали втоми. Дезорієнтовані трупи стали легкою здобиччю. Урквартців відкинули назад за річку. На тому березі пролунали сурми, але відступати вже не було кому.

Червоно-золоті майже не мали втрат. Солдати прокричали славу і повернулися на позиції.

Друга хвиля повторювала першу, однак данвеганці вже не могли скористатися вогнем. Уперед висунулися арбалетники і мерців обстріляли ще у воді. Важкі болти ламали крихку плоть, збивали голови. Водами Несси пливли частини тіл.

Урквартське військо не відвернуло. Мерці переходили річку, і невдовзі арбалетники відступили. По військам, які вилазили на берег, вдарила кіннота.

Викликаний воїн, підкорюючись наказу, може повзти на ворога без ніг або бігти без рук, але голова окремо нічого не може зробити. Кіннота влаштувала полювання на голови, разом з тим й кришила тіла — аби не повзали.

Сандро відправляв у бій усе нові й нові загони, кіннота разом із піхотою вже не встигала перехоплювати ворога. Сандра наказала полишити берега Несси і відступити до пагорбів.

З височини добре спостерігалася переправа військ Сандро. Кривава Богиня похмурніла: армія Уркварта за чисельністю була більшою. Попри те, що ці мерці не виявили великих бійцівських якостей, пряма битва з ними стане нелегким

випробуванням.

Сандра з тугою подумала про магію. Давні легенди розказували про могутніх чарівників, здатних звалити на ворогів скелю чи наслати вогняну зливу. Зараз їхня сила знадобилася б.

На правому березі Несси все ще спалахували Шпарини.

Ворони кружляли над рахнарськими полями, вони чуяли добру здобич. Урквартці вишикувалися стіною і рушили на данвеганців. Знамениті кроки Сандро, міць фронтальної атаки мертвих не витримала ще жодна армія. Баталія перейшла у вирішальну фазу.

Сандра підняла меч. Зараз він виконував роль палички диригента для оркестру воїнів. Від взаємодії загонів залежало все.

Стіна увійшла у пагорби. Її шик час від часу порушувався, коли біло-сині брали пагорби. Арбалетники розстріляли останні болти і взяли за мечі. Сандра відправляла невеликі загони «вкусити» мерців, які відокремилися від флангів, затилювала далі у пагорби і чекала моменту на контрудар.

На шляху ворога повстав курган. Точно в той час, коли біло-сині розділилися на дві частини, у щілину увірвалася кіннота Сандри за підтримки легкої піхоти. Зав'язалася рукопашна, на землю полилася кров. Данвеганці вийшли у тил, стіна зім'ялася — і на неї навалилася важка піхота. Мерці втрачали руки й ноги, але співвідношення сил все ще було нерівним.

- Мортоне!

- Так?

- Треба звалити фланги! Це наш останній шанс. Бери командування правим крилом.

- Зрозуміло, панно.

- Мортоне.

- Так?

- Сандра.

- Так, Сандра.

Блискуче й блискавичне золото розтоплювало темні лави Уркварта. Ар'єргард військ Сандри перегрупувався і навалив на правий фланг стіни. Кривава Богиня повертала Ерішці висмикнутих з її царства підданців. Десь там, за лісом мечів і списів, бився Мортон з арбалетниками і залишками легкої кінноти. Важкі рицарі тримали курган і не дозволяли стіні знову об'єднатися, але їх ставало все менше.

Сандра перестала рахувати знешкоджених ворогів після другого десятка. Золоте військо

розчинялося у синьому, але й сили мерців мали обмеження. Більш ніж половина данвеганців полягла на полі бою, проте ядро армії Сандро було знищене. Стіна розвалилася на кілька груп, кривавий ендшпіль змінив красу дебюту. Сандра вже бачила Мортонна, який наближався з протилежного флангу.

Але тут Сандро надіслав останній резерв.

Дивні тварини далекого півдня, гіганти на чотирьох ногах і з довгою рукою-носом з'явилися серед пагорбів. Їх було не менш ніж десять. Мечі не брали їхню товсту шкіру, під ногами тварин ламалися кістки людей. Кожного звіра охороняла особиста гвардія Сандро.

Мортон зрубав голову останньому трупу і встав поряд із Сандрою. Біля них зібралися вцілілі — їх ледве вистачало на малий корпус.

- То що, Мортоне? Покажемо їм?

Чорні очі Сандри палали війною. Мортон посміхнувся їй.

- Пліч-о-пліч, Сандра!

Вона розсміялася і змахнула мечем!

- Уперед!

- Данвега-а-а-ан! — розкотилося над полем.

Червоно-золотий загін помчав з кургану. Очюлювали його Мортон і Сандра.

Розбили охорону, накинулися на тварин у намаганні дістатися нагору до тих, хто ними керував.

Останнє, що запам'ятав Мортон — як ніс-рука відриває його від землі й кудись кидає.

Він прийшов до тям. Шолом валявся поруч, у голові наче кували ковалі. На бойовищі валялися недавні вороги — мертві і мертві ще раз. Назустріч одне одному йшли два воєначальники.

Сандро, в побитих обладунках, з фіолетовим плащем на плечах. Мрець втратив шолом, довге волосся тріпотіло на вітру. Шкіра Сандро зсушилася і щільно обтягнула череп, очі запали ще більше й виблискували глибоко з зіниць. Урквартець тримав у руці знаменитий старий меч.

Сандра, без шолома, без зброї, з оголеними руками. Вона гордовито підняла голову і дивилася на коханого.

Крик застряг у грудях Мортонна, перетворився на хрипіння. Сандро загарчав, рвонув уперед. Його меч увійшов жінці під ребра.

Сандра втрималася і не зупинилася. Вона посміхалася до Сандро і зробила крок назустріч, так, що гарда торкнулася її тіла. З рота в неї вибіг струмок крові. Сандра підняла руки, вхопила

голову колишнього ворога.

- Сандро. Я прийшла за тобою. Ти належиш мені.

Її руками побігли вогняно-зелені змії і втягнулися у обличчя Сандро. Той закліпав і, нарешті, зрозумів хто перед ним.

- Сандра?

- Впізнав! — Сандра хрипко засміялася. — Коханий мій Сандро, нарешті ти впізнав.

І померла.

- Сандра! — волав воєначальник. — Сандра, отямся, Сандра!

Він озирнувся. Навколо стогнали поранені й валялися вбиті. Він не пам'ятав чому опинився тут. Чому бився з коханою і чому вбив її.

- Сандра!!!

Мортон знову втратив свідомість.

***

Млинар замовк. У вухах його тихий голос перетворювався на оскаженіле виття «Сандра!», від якого небеса, здавалося, мають впасти на землю

- Й чим завершилася ця історія? — наважилася порушити мовчання Дженова.

- Обидві армії були практично знищені. Уркварт почав втрачати території. Хоча, ви й так це знаєте. Лорд Рендел так точно.

Раймон кивнув. Мортон помовчав і додав:

- Володар Дітор дотримався обіцянка. Він викликав Сандру і вона знову зустрілася з коханим. Сандро полишив Уркварт. Тепер обидва великих воєначальники оберігають Тіорам. І в них є вічність, аби бути разом. Раз на п'ять років володар дає їм вільну на п'ять днів, тоді Сандро і Сандра мчать землею, позабувши про все. Не варто ставати на їхньому шляху і ночувати не під дахом у ночі, які ми зevamo Дикими.

- Цікава казочка, старий, — ліниво потягнулася Крістела. Виявилось, що вона не спала, а слухала історію. — Гарно складаєш. Мабуть, на хуторі більше нема справ, аніж вигадувати байки.

- Кріс, він не жартує і не казку розказує. Розумієш, Кріс? Невже ти не відчуваєш? — гарячкувала Дженова.

- Тихо!

Раймон прислухався. Надворі шаленів вітер. Шквал хитнув будинок, немов пальці Кенсата, втілення Стихії Повітря, намагалися зірвати дах. Білуватий туман затягнув вікна.

Шум біля будинку посильнішав, підлога дрижала, немов поруг мчала велика кавалькада.

Старий хильнув браги і загорнувся у шкуру. Троє підхопилися і взялися за зброю.

Біля будинку пролунали кроки. Міцна засувка, навіть укріплена гвинтами, вилетіла з кріплень і з гуркотом впала.

- Ви ж казали що встигли до заходу!

Двері повалилися на підлогу, здійняли порох у повітря. З білуватого туману, який був підсвічений сивими променями місяця, всередину увійшов...

Сандро.

Воїн все ще був в урквартських обладунках, драпаний фіолетовий плащ тріпотів за плечима, на місті очей — чорні провалля. У руці Сандро тримав довгий меч.

Раймон приготувався відповісти на атаку. Крістела і Дженова готові були підтримати лорда. Мортон незворушно сидів на підлозі.

Мрець відійшов убік. З туману вийшла Сандра.

Здається, вона навіть не змінилася. Червоно-золоті обладунки, золотавий плащ закріплений на плечі емблемою Тіорама, руки захищають лише знаки Дітора, чорне волосся, бліде обличчя. Володар був справді майстерний некромаг, він зберіг красу Сандри. Вона здавалася майже живою.

Мортон піднявся на одне коліно.

- Панно, я радий вітати вас.

- Ось ми й зустрілися, старий друже, — голос Сандри був хрипкий і спокійний, — хоча ти довго відкладав цю зустріч.

Мортон мовчав.

- Цей? — спитав Сандро і вказав мечем на Мортон.

- Він, — відповіла Сандра.

Крок мерця майже непомітний. За мить він опинився біля млидаря і кінчик його меча намаював на його шиї тонку червону лінію.

Крістела виразно вилаялася.

Мортон хитнувся.

Сандра підняла руки й гукнула:

- Іди до мене.

Довгий час — між двома ударами серця — нічого не відбувалося. Потім Мортон піднявся і зробив крок. З його обличчя спадало лущиння, зморшки розгладжувалися, плечі розпрямлювалися. Перед Сандрою повстав юнак років двадцяти.

- Панно Сандра.

- Вітаю, мій вірний зброєносець. Я не могла полишити тебе.

Мортон і Сандра вийшли з будинку. Сандро пішов за ними, але зупинився на межі. Чорними провалами вгледівся у Раймона та його супутницю.

- Ми ще зустрінемося, лорде Хитрун, — рикнув він.

- Безперечно, майстре, — з шанобливістю відповів Рендел.

Сандро пішов. За порогом затупотіло й засвітив вітер. Троє вибігли з будинку.

У небі розганялася кавалькада Дикої ночі. Попереду на чорному коні мчав Сандро, ліворуч від нього біг скелет із фіолетово-білим штандартом, зітканим з хмар і туману. Праворуч на білому коні летіла Сандра, чий золотавий плащ нагадував ранкову зорю. І поруч з нею вірний зброєносець із прапором кольорів Крові та Сонця.

Василь Золотарьов

ПУРКУ, КНЯЗЬ ГОЛОВОРІЗІВ

Пурку гриз кістку. Робив він це таким способом, який мав справляти найбільше враження на оточуючих. Під його зубами козячий маслак кришився, наче крейда. Співбесідники при цьому, зазвичай, замовкали напівслові, заворожено спостерігаючи за хижацькою виставою. Щоправда, людей, які сиділи разом з ним на кошмі за низьким столом, такі трюки вже давно не вражали.

— Ммм... Яке задоволення стирчати у цьому кублі двадцятий день. Стільки всього цікавого. Тут тобі і воші, і козятина, і... Не знаю, що це таке... Хай буде «вино». А ще воші. Вуха радіють. Очі радіють. Всім буду радити. — Свасе не звертався ні до кого конкретно.

Пурку по-
йому

лишив кістку і відповів
довгим поглядом.

— Не палац в Ланші,
га?

— Все ще не палац в Ланші.

— Вже без блазеньських нот у голосі підтвердив Свасе. — Агов, Црасе, це ж не палац в Ланші, я ж не помиляюсь? Це якась діра з вошами і козятиною.

Обличчя Црасе на мить вирнуло з пелени служниці, що сиділа у нього на колінах.

— Ні, це все ще не палац в Ланші.

Свасе знову повернувся до Пурку.

— Бачиш, навіть він помітив. А Црасе був дуже зайнятий цими днями. Під ним побували чи не всі жінки цього стійбища. Що буде робити Црасе коли всі вони закінчатся? — Він з огидою подивився на тацю з вареним м'ясом. — Мабуть перейде на кіз.

Црасе знову відволікся від своєї замурзаної подружки.

— Ти несправедливий до мене. Спочатку будуть коні.

— Твоя здобич тхне так само, як і наш поча-
стунок. – Свасе було нудно. Хотілося розважи-
тись хоча б сваркою і вихлюпнути напругу, що
накопичилася за три тижні бездіяльності.

— Від нас усіх зараз однаково пахне, Свасе. Від
тебе, від їжі, від цієї красуні. Доречі, це відкриває
ряд можливостей. Коли дійде черга до коней, я
йтиму на стайню повз твій нічліг.

— Не надто на це розраховуй. От скажи, доки
той ханський шарлатан не повернув тобі руки, як
ти справлявся зі своїми апетитами, невже нога-
ми? Я дам тобі 10 цянів, якщо ти це зараз проде-
монструєш.

Црасе миттєво схопив пальцями ноги кістку
зі столу і пожбурих її точно у голову Свасе, той
ледве встиг ухилитися. Вся компанія зареготала.

Црасе, що від народження не володів своїми
руками, поталанило народитися в сім'ї Ствар.
Скарбами Ствар були провіщення і коні. Звичайний
віщун передбачає долю людини. Ствар
же передбачали по долі людини долю племені.
Саме тому маленький каліка був оточений най-
кращим доглядом. З дитинства Црасе вчився
користуватися пальцями ніг так, як здорові люди
– руками і досяг у цьому неабияких успіхів. Так
він міг ними тримати меч чи натягувати лук. А
коли мандрівний лікар і філософ з народу Хань
вилікував його параліч, то і ці навички володіння
ногами нікуди не поділися. Як відомо, по два мечі
носять лише бовдури і хвальки. Црасе був з цим
цілком згоден, а тому носив чотири.

— Твоє ниття гірше зубного болю, Свасе. Що
тобі не подобається?

— Все подобається. Просто заздрю вашій з
Пурку невибагливості. Можете їсти горобців
разом із пир'ям.

Роздратування Свасе для Пурку не було чи-
мось неочікуваним. Він говорив вголос те, про
що думала вся ватага. Княжич Пурку, якого
обійшов у боротьбі за владу старший брат, ото-
чив себе схильними до авантюр і жадібними
молодими тохарськими аристократами, такими
як Свасе Ву, Црасе Ствар та Аркен Дека. В наго-
роду за їхні мечі він обіцяв владу і золото, коли
займе своє місце у палаці Ланші та стане кня-
зем-каганом тохарів Великого Степу. Символом
його претензій на владу було довге волосся, адже
правителі тохарів ніколи не стриглись. Пурку
обертав його навколо плечей і сколював фібу-
лою у вигляді розчепіреної пташиної лапи, наче
плащ. Ніхто не знав, чого коштував йому догляд
за цією гривною. Претенденти на булаву кагана,
нащадки роду Се чоловічої статі отримували ім'я

лише ставши правителями. Ті ж хто ним не став,
могли поіменуватися лише після того, як визна-
ють владу і присягнуть своєму більш могутньому
брату. Тому «пур ку» не було справжнім ім'ям і
означало тохарською «вогняний пес». Про Пур-
ку ходив погосол, що він вчеплюється у здобич
зубами і лишає по собі лише попіл. Непогана
слава при його заняттях. Найматися в армію
до одного з правителів Великого Степу справа
довга і малоприбуткова. Це мало б сенс, якби під
орудую Пурку було сотні зо дві воїнів, а не троє.
Пару разів його загін наймали тренувати сто-
рожу чи гвардію. Тоді вони вчили їх мистецтву
фехтування, не відкриваючи, звичайно, «скар-
бів» - секретних технік володіння зброєю і ре-
меслами, що передавалися лише у межах кількох
аристократичних тохарських родів. Грабувати
купців на Шовковому Шляху річ спокуслива,
але мало личила претенденту на булаву тохарів.
Справа була тут не в буддійських чеснотах Пур-
ку. Принагідно до в'юків його загону потрапляло
добро, власники якого не надто поспішали з ним
розлучатися. Просто сердити великі торговельні
об'єднання було легковажно і могло обійтися
дорожче, ніж дружба з ними. Заможні купці і
були основними клієнтами Пурку. Балансуючи
між класичним найманством і найманими вбив-
ствами, його банда займалася тим, що Аркен
Дека саркастично називав «роботою для героя».
Невчасно померлий чиновник або пожежа у схо-
вищі могли сильно вплинути на співвідношення
сил у боротьбі між багатими купцями. Цей вплив
мав свій еквівалент у сріблі, яке і осідало в гаман-
цях цієї невеличкої ватаги. А головне, що діючи
таким чином, не можна було стати ворогом ко-
гось з великих гравців. Той з них, хто ніс збитки
через Пурку, не мстив йому, а наймав для того,
щоб нашкодити конкуренту у відповідь. Погане
у цій роботі було лише те, що вона ні на крок не
наближала Пурку до княжої булави, а отже і його
спільників до обіцяної влади і багатств. Тому
вони, а найбільше Свасе Ву, все частіше нагадува-
ли Пурку, що давно час діяти. «Се», «ву», «траї»,
«ствар» означало тохарською «перший», «другий»
і так далі відповідно до місця в ієрархії знатних
родів. Скарбами дому Ву були поезія і меч.

— Хочеш щось? Віддай щось. Ти не гірше за
мене це знаєш. Ми можемо прорубати собі до-
рогу в Ланші мечами. Але мостити її після цього
треба сріблом. А в тебе достатньо срібла, щоб
мостити дорогу в Ланші, Свасе? Ні?

— Якщо справа у сріблі, то чого ми нидіємо у
цій кошарі, замість того, щоб його здобувати? –

Свасе не зміг втримати несерйозний тон і гнівався вже по-справжньому.

Пурку на мить задумався. Справді, це зайшло надто далеко. Свасе, та і інші також, почали здогадуватися. Ким-ким, але дурнями ніхто з них не був, тим паче Ву. Свасе Ву був найрозумнішим з них вже тому, що ніколи до кінця Пурку не довіряв. Отже, проблема справді була, але полягала вона не у грошах. Причина того, що принц-вигнанець не поспішав заявити про своє право була проста. Він не хотів. Йому просто подобалось жити тим життям, яким вони жили зараз. Він здобував срібло і славу своєю хитрістю і зброєю, відповідав лише за себе і кількох таких же головорізів. Він важив життям і ризикував. Але, на відміну від інших, Пурку не прагнув відрошувати черево, сидячи серед оази, обжиряючись павичами і оточивши себе різними блискучими цяцьками. Він хотів скакати на коні через Великий Степ і перемагати таких ворогів, кожен з яких достойний легенди – великих воїнів і могутніх чудовиськ. Яка радість від тонкого вина, коли ти можеш пити його хоч цілими днями, і воно не закінчиться? Навіщо витончені пестоці, навіть розкіш без спраги і жаги? За прикладом свого батька і діда він знав, що пресититися – найкращий спосіб вбити все, що тобі подобається. І головне. Навіщо слава, здобута чужими руками? Його дід Кас відбив у хунну Чорну Оазу. Славне діяння, а як же... Діду було на той час уже майже шістдесят. Не те що їздити верхи, він навіть ходив на силу, та й то, здебільшого, під себе. Якби Кас сам вийшов проти хунну і переміг – це інша справа. Хіба такої слави хотів Пурку? Ісфандіяра проковтнув адждахар, але той вийшов з його розпоротого черева з отруйним серцем змія у руці. Прабабця Аркена Дека Теся, коли служила константинопольському кесарю, збила стрілою з лука зірку Нінват. Через це ворожий флот збився з курсу і пропав у морі, не досягнувши Царгорода. Моряки досі лаються її іменем, адже навігацію довелося винаходити заново. Як вона це зробила? Таємниця. Десять братів-асіїв, родоначальники знатних сімей тохарів колись зійшлися у битві з самими богами, перемогли їх і пограбували. Але спокусилися не коштовностями. Всі вони взяли по особливому скарбу у кожному руці. Це були божественні секрети бойових мистецтв і ремесел, якими досі володіють їхні нащадки. З тих пір старі боги тохарів так і не оговталися від поразки, а народ, що їх переміг, більше не поважав їх і не поклонявся. Тому на зміну їм прийшла Махаяна, Велика Колісниця Сідгардхи Гаутами Будди.

Ось таким Пурку бачив свій подвиг.

Він глянув на Свасе, що примруженими, наче у ката, очима спостерігав за ним, очікуючи відповіді. Що ж, у Пурку був у запасі один ефективний трюк. Ось вже півгодини він спостерігав за незнайомцем, що сидів осторонь. Зустрівшись з Пурку поглядом, той не опускав очей, а злегка кивав і посміхався.

— Знаєш, Ву, чому саме я досі верховоджу загоном? Ти, мабуть, вже бачиш на моєму місці себе? Думаєш, що я став слабкий і через мене усіх переслідують невдачі? Ти хочеш дій? Хочеш срібла? Я тому досі головний, що варто мені клацнути пальцями і все це з'явиться. А ти так можеш, Ву?

Свасе витримав його погляд, але було видно, як густо налилося кров'ю його лице.

— То клацай.

Не відводячи очей від Свасе, Пурку клацнув пальцями і незнайомиць підвівся на ноги. Всі присутні враз повернулися, слідкуючи за поглядом Пурку. Він кивнув, і той коротенькими кроками зачовгав ближче. Підійшовши, склав руки перед грудьми і зробив напівуклін.

— Дозвольте мені приєднатися до вашого застілля. Ваша слава скаче попереду вас. — На вусатому обличчі залисніла ввічлива посмішка.

Ніхто не проронив ні слова. З десяток довгих секунд постать гостя у запліюженому дорожньому одязі свердлило кілька пар очей. Пурку вказав долонею на вільне місце. Вмостившись, чоловічок заговорив:

— Мене звати Ашина. Мій господар з цікавістю слідкував за вашими... подвигами.

— То й що? — Перебив його Пурку. — Чого він від нас хоче?

— Одного такого подвигу для себе. — Чоловічка було неможливо збити з його ввічливо-солонкавого тону. — Як я кажу, мій господар дуже зацікавлений у ваших послугах. Впевнений, що в нього теж є чим вас зацікавити.

— Ти збираєшся запропонувати гроші. Що ж в цьому цікавого? Люди постійно це роблять. Добровільно й ні.

— Мій господар це знає. А тому велів розповісти більше подробиць. Чи бували ви в оазі Турфан, у володіннях царя Дахака?

— Я бував. Не таке вже і погане місце, незважаючи на дурне просторікування, буцім Дахак і не людина взагалі, а безсмертний г'ялпо, що раз на 37 років обертається на морову пошесть. — Аркен Дека ніколи не відкривав рота, якщо йому було нічого сказати. Скарбами Дому Дека були

таємниця і лук.

Ашина ввічливо захихотів:

— О, я впевнений, над цими чутками сміявся ще ваш пра-прадід.

Аркен продовжив:

— А ще раз на місяць він має годувати людським мозком змії, що ростуть у нього з плечей.

— Про змії не знаю, але що він людодід – я теж чув. Кажуть, що він жере лише засуджених на смерть злочинців. Але, так як злочинці в Турфані перевелися, він купує їх у сусідів. Якось хунну намагалися продати йому бідолах, що попались їм по дорозі. На обід подали їх самих. — Промовив Црасе.

— Мені цей Дахак уже подобається. Він точно нічим не гірший за сусідніх царів. Самозваний дубу-каган Джабгу, кажуть, так боїться, що його перестануть поважати, що не може сходити на горщик, якщо при ньому когось не розірвуть кіньми. І, клянуся, він не такий перебірливий, як Дахак.

— Вважається, що Дахак – це родові ім'я турфанських князів. Кожен наступний просто сам бере його собі разом з титулом. Про це особливо не патякали. Якраз достатньо, щоб зійти за «таємницю». Але шпигуни мого господаря побували у поховальних камерах палацу. Там немає нічого. Більше того, там ніколи нічого не було. Не було ніякої династії Дахаків. Завжди існував лише один князь Турфану.

— То й що? — Знизав плечима Пурку. — Чи мало на світі різних чудів? Чого твому господарю від нього треба? Якогось «еліксиру безсмертя»? Так його кожен ханський заброда продає. Така собі перепічка зі слюди і кіновару. Правда, за дієвість я не ручатимусь.

— О ні, ніякі чарівні еліксири мого господаря не цікавлять. — Замахав руками Ашина. — Його ціль інша. Він не хоче приймати участь у торгах.

— Тепер ще якісь торги... Цей коротун починає мене дратувати. Ближче до справи, шановний! — Свасе ніколи не славився довготерпінням. До того ж йому добряче допік фокус із клацанням пальцями.

— Тисяча вибачень. Раз на 37 років Дахак розсилає гінців до правителів навколишніх земель. Він пропонує їм визначити, де саме відбудеться морова пощесть. Саме так. Він не вимагає викупу за гарантії того, що хвороба омине чиесь царство. Той хто запропонує найбільшу ціну визначає мішень. Моєму господареві не хочеться, щоб цього року такі торги взагалі відбулися.

— То може у нього просто недостатньо срібла

для цієї гри? Як нам знати, що йому по кишені наші мечі? — Пурку висловив те, про що думали всі.

— Мій господар передбачив ваші сумніви. Він велів мені передати завдаток. — З цими словами Ашина вийняв з-за пазухи замшевий мішечок і висипав його вміст. Кілька овальних предметів прокотилися дошками столу. Кольором і жирним блиском вони нагадували бараняче сало. Мить тиші порушили зітхання присутніх. Білий нефрит...

— Мушу визнати, якби завдаток був хоча б удвічі меншим, я б без вагань відрізав тобі голову і забрав усе собі. Але переді мною вперше виваляють таке багатство, навіть не сказавши за що саме. Я заінтригований. — Пурку потер підборіддя. Відірвати очі від округлих камінців йому було несила.

— Вбийте Дахака. Все просто. Якщо наступні торги не відбудуться, ви отримаєте набагато більше.

В голові Пурку скажено неслися думки. Такі високі ставок він не очікував. Насправді Пурку не міг забрати завдаток і покінчити з цією історією, як погрожував. Тоді кожен його супутник задумується, чому він відмовився від приза, якого було б досить для кампанії зі здобуття булави тохарів. А до того ж була ще одна причина. Безсмертний, невразливий правитель Турфану. Якщо Пурку його здолає, хіба не стануть про нього складати пісні, як про його пра-пра-прадіда Се?

— Хто ж згоден розкидати такі коштовності направо і наліво? Хто твій господар?

— Хто б не був, але він вважає, що суми завдатку достатньо для збереження його таємниці. Це для вас проблема? — Клятий коротун знову вдарив у вразливе місце. Колосальний завдаток позбавляв Пурку права прилюдно прискіпуватись до дрібниць. Розуміючи, що заперечень не буде, Ашина продовжив. — Наші шпигуни дізналися, що через тиждень Дахак їде з Турфану в свою ставку в ущелині Цзюйшелю. Там він перебуватиме до вересня. Тоді і відбудуться торги. Чи не відбудуться. З вашою допомогою, звісно. Якщо ви згодні, то до ваших послуг будуть наші інформатори, провідник і дім у Турфані. Мої люди чекатимуть вас через два тижні.

Ашина звівся на ноги, поклонився і вийшов з-під навісу.

Свасе заговорив першим:

— Білий нефрит... Це не просто дорога річ, а символ царського достоїнства. Той, хто послав

Ашину, цим заявляє, що підтримає твої претензії на владу і готовий визнати рівним собі. Схоже, у тебе з'явився союзник. Звісно, якщо ти не відмовишся і не отримаєш поразку. Не підведи нас.

Пурку чи не вчетверте подумки вилаявся. Вміють ці змії робити пропозиції, від яких неможливо відмовитись.

— І хто цей таємничий господар? Ашина це ж з яких Ашин? Чуло-хан? Це може бути хто завгодно. Навіть твій улюбленець Джабгу. — Аркен замислено потер своє пласке тім'я. Сім'я Дека була єдиною, де ще практикували деформацію черепів дерев'яними дощечками.

Якщо вже виходу не було і відмова неможлива, то залишалося лише продемонструвати абсолютну і переконливу рішучість.

— Це не важливо. Ми вб'ємо Дахака, нехай він буде хоч триголовим змієм, хоч кимось із недобитих Давніх Богів Великого Степу. Ми візьмемо своє зброєю, як робили наші пращури. Хто зі мною – на коней. Хто ні – ковтайте пил з-під копит.

Свасе Ву ледь помітно скривився. На нього ніколи не діяли промови і заклики. Пурку це помітив. Що ж, є ще одна можливість вийти з ситуації переможцем. Якщо Свасе та інші загинуть у бою з Дахаком, то крім усієї слави і багатства Пурку отримає повну свободу від будь-яких клятв і обіцянок. Бувають такі думки, що схожі на зазубрену стрілу. Потрапить у голову – там і зостанеться.

На ранок компанія виступила у бік оази Турфан. Ковила давно всохла, але її мертві стебла лоскотали кінські бабки, наче справжні океанські хвилі, яких ніколи не бачив жоден з воїнів Пурку. Великий Степ був домом для тисячі тисяч людей, але чому тоді куди не кинь оком – видно лише хвилі сухої ковили? Ще день шляху і її змінить пісок. Ковила в'ється, ковила не хоче відпускати вершників у піски. У пісках нема нічого для людей. Піски – не для людей. Вони не для слідів копит. Вони для вітру і шуму. Через цей вітер і шум лежить дорога до оази Турфан. Оаза Турфан – ворота у Великий Степ. Дурень, який захоче увійти зі сходу у Великий Степ не через оазу Турфан прирече себе на довгі тижні піску, вітру і шуму.

Свасе Ву їхав другим і пробував на смак різні слова. Що роблять інші люди, коли вже не сила миритися з дійсністю? Пісок. Шум. Слава... Він скуштував ці слова давно і у різних поєднаннях. Ковила. Сонце. Влада... Він знову і знову перебирав слова, катав їх на язиці, намагаючись знайти

в них хоч крихту смаку, хоч якусь спонуку до дії. На що здатні люди, щоб повернути відчуття життя? Вибілені сонцем, вітром і шумом кістки. Подертий об сухі кістки і сонце вітер. Зрада... Бувають такі думки, що схожі на зазубрену стрілу. Потрапить у голову – там і зостанеться. Свасе Ву знав, що нічого з цим вже не зможе подіяти. Знав, що доведеться додумати цю думку-стрілу до кінця. А додумав... Що тоді? Тож він думав її посеред ковили і піску. Потім – серед глиняних веж Турфану. Думав її серед шепоту і схилених голів, там де Ашинів шпигун пальцем виводив на розсипаному борошні схему ставки Дахака і тут же стирав. Ця думка не полишала його і тоді, коли всі четверо ладнали своє спорядження, очікуючи на темряву, спільника всіх убивць.

Ніч у липні коротка. Шпигун Ашини встиг добре вивчити дорогу і розклад сторожі. Він вів загін швидко і точно, а тому вони прибули вчасно, в найглухіший час ночі, коли найвитриваліший сторожі вже важко тримати очі розплющеними. Коли вже можна було побачити здаля іскринки смолоскипів вартових, загін спішився. Цресе Ствар спочатку нахилився і звільнив копита свого коня від клоччя, яке глушило їх цокіт. Його рука сягнула за пазуху і вийняла маленький мішечок. Цресе м'яв пальцями одне коняче вухо, шепочучи щось у друге. Кінь, такий тихий і слухняний до того, здригався, наче зганяючи зі шкіри оводів і злякано косив блискучим оком. Не полишаючи шепотіти, Цресе вийняв пучку чогось із мішечка і почав втирати у ясна коневі. Його шепіт став гучнішим і майже зривався на хрипкий зойк. У нещасної тварини від тремтіння почали підкошуватися ноги, а Цресе все шепотів, розтираючи по морді коня забруднену зіллям слину. Голос його досяг нестерпного тембру і зненацька затих, не договоривши якоесь слово, таке отруйне і гидке, що пам'ять його відкидала. Кінь перестав тремтіти і завмер у тій позі, в якій його застав передостанній склад гидкого, отруйного слова. Пурку був готовий заприсягтися, що бачить мерехтіння крилець комах навкруги, але варто було йому спробувати вихопити це оком, як воно втікало від зіниць, так і лишаючись на самій межі зору. Він кілька разів змахнув рукою перед обличчям, відганяючи мару, і оглянув інших. Шпигун-провідник їх залишив, Аркен Дека закрив руками вуха і плакав, а Свасе Ву пильно спостерігав. Що за вираз був на його обличчі Пурку не розрізняв. Не лише через темряву.

Кінь Цресе мов навіть не дихав. Хазяїн плеснув його долонею і той мовчки, без іржання чи

фиркання легкою рисою зник у темряві.

— Це відволіче сторожу, але не матиме сенсу, якщо ми не поспішимо. Часу мало.

Кожен добре пам'ятав схему табору. За пів години, що складалася з повзання, завмирання і обережних кроків, їм вдалося непоміченими дійти до великої глиняної башти над ущелиною, яка перепиняла шлях. Дістатися до башти можна було лише особливим містком, але він був піднятий. Црасе сторожко оглянувся, викашляв останній склад гидкого слова, і в той же момент від наметів сторожі і конов'язей почулися крики й іржання.

Тепер настала черга Аркена. Він дістав з колчана особливу стрілу з гаком замість вістря і прив'язав до неї тонкого шовкового шнура. Цей мотузок коштував як непоганий табун. Наклав стрілу на тятиву. Одним плавним рухом натяг її і підняв лук. Три удари серця без дихання. Біла риска стріли безшумно понесла у темряву шнур. Аркен посмикав за нього і прив'язав до кілка. Црасе вивільнив від обмоток пальці ніг і взявся за шнур. Постояв, поміркував, аж раптом швидко-швидко перебираючи руками і ногами поліз над прірвою.

«Така спритність не личить людині. Ніхто не повинен так лазити. Як павук. Чи лемур...» — Свасе не міг звикнути до того, що бачив.

Постать Црасе зникла у темряві, лише шнур дрібно хитався у такт його рухам. Ось хитання припинилося. Якийсь час усі напружено чекали, дослухаючись до дивних звуків паніки унизу. У кількох місцях починалася пожежа. Що такого зробив црасів кінь?

Пурку тримав напоготові спис, мимоволі потираючи великим пальцем шрам на вказівному. Пращур Се володів такою майстерністю у бою зі списом, що міг завдавати рани, що вражали не лише жертву, а і усіх її нащадків. Якщо вона лишалася живою, звісно. Коли він перемиг свого ворога Тарагая, то зробив кульгавим весь його рід. З часом Се вирішив передати божественні секрети бою своєму синові. Спочатку він вчив його тримати спис, а щоб урок запам'ятався назавжди, поранив сина у вказівний палець. З тих пір у всіх чоловіків Дому Се на ньому є шрам. Що далі покоління, тим він менший і блідший, як і майстерність володіння списом. Але шрам Пурку був яскраво-червоним, тож він міцно тримав незвичайний тохарський спис з прямокутним у розрізі древком і довгим, схожим на меч, вістрям.

Скрип мотузок на дерев'яних котках попередив про міст, що опускався. Дорога була відкрита

і три згорблені фігури метнулися по ньому. В середині Пурку мало не спіткнувся об тіло вартового. Ще кілька лежало неподалік. Црасе Ствар тримав один з своїх гакуватих мечів на горлі на смерть переляканої дівчини у білій накидці з широким мідним поясом. Біля її босих ніг були розкидані смолоскипи, які вона, вочевидь, кудись несла.

— Вони були сліпі і били на звук. Хтось більше дбає про таємницю, ніж про безпеку. — Црасе кивнув на тіла вартових.

— Хто ти така? Як пройти у внутрішню залу? Швидко! — Пурку підскачів до полонянки.

— Я за світлом стежу... Та... Там не зачинено... Кому знадобиться туди йти? Зачиняти ні від кого.

Свасе роздратовано видихнув і стукнув дівчину руків'ям над вухом. Тіло в руках Црасе в той же момент об'якло і сповзло на підлогу.

— Ти здурів? Зібрався з нею бесідувати?

Пурку мовчки знизав плечима і рушив до дверей, а Црасе зачепив гаком виступ на стіні і поліз нагору.

В основі башти було не так вже багато місця, а тому всю її займало одне кругле приміщення, освітлене смолоскипами. Аркен, Свасе і Пурку ввірвалися в нього, але не побачили там нікого. Невже Дахака тут не було? Підлога з полірованого каменю, жолоби на ній і круглий отвір, дно якого ховалося у темряві. І нікого. Лише посеред зали, у самому центрі лежав, схожий на гігантську краплю пухир, розміром з цілий намет. Троє воїнів обережно почали підходити ближче. Аркен Дека обережно доторкнувся до пухиря. Теплий, схожий на живу шкіру. Хто міг зшити таких розмірів бурдюк? Коли Аркен обійшов його навкруги, то почав розуміти. В кількох місцях шкіра титанічного бурдюка мала виступи і нерівності. Придивившись, він вгадав у них контури жахливо роздутих рук і ніг. Весь цей предмет являв собою неймовірну людську тушу. Жахливого, неможливого товстуна. Аркен надавив на поверхню і в той же момент відскачів назад. До його пальців зсередини щось доторкнулось. Всі троє, затамувавши подих, дивились, як на поверхні пухиря випинається контур людського обличчя і долонь. Аркен закричав від огиди і вдарив мечем. Лезо пропороло оболонку пухиря і могутній потік, що вирвався звідти, збив його з ніг. Новий крик Аркена був зовсім іншим. Тепер він кричав не від огиди, а від того, що схожа на червонувату ртуть рідина пожирала його шкіру. За кілька ударів серця його крик увірвався. Приголомшені воїни обережно підбиралися до тіла

Аркена, намагаючись не торкнутися смертоносної рідини, але вона й так швидко стікала жолобами у напрямкові до ями, звільняючи підлогу. Пурку доторкнувся списом до повністю обезшкіреного тіла в лахмітті, на яке перетворилось спорядження. Рятувати було вже нікого.

— Це не Аркен! Тут два тіла! — Крик Свасе привів його до тями. Пурку підбіг до нього і подивився вниз. На те, що розглядав Ву. Інше, незнайоме тіло було майже таким кремезним, як у Пурку, але здавалося довшим. На ньому так само не було й сліду шкіри і кожен м'яз чітко вирізнявся у світлі смолоскипів.

— Хто це ще такий? Він був всередині цього пухиря?

— Те обличчя, яке злякало Аркена! Це була його... Шкіра? Це... — Свасе не встиг домовити. Тіло ворухнулося і плавно звелось на ноги. Воїні відскочили і зайняли бойові позиції. Чоловік без шкіри повагом оглянув залу, присутніх, тіло Аркена. Побачивши маленьку калюжку ртутистої рідини він присів на коліно і зачерпнув її безшкірою долонею.

— Така могутня есенція... Так безглуздо і дочасно змарнована. Незавершена. Безсила. — Постать розімкнула пальці і в'язкий струмочок стік на кам'яну підлогу. — Хто ви і навіщо мені завадили?

— Спочатку, хто ти такий? — різко кинув Пурку.

— Ви вдираєтесь у мій дім, губите результат тридцяти семи років моєї праці і навіть не знаєте хто я? Моє ім'я - Дахак.

— Я Пурку, той, хто покладе край твоїм злодійствам!

— Злодійствам? Так і думав. Я маю справу з бовдуrom. — Дахак з шипінням втягнув безгубим ротом повітря. — Ну що ж, дурість теж шкідлива ознака, вірно? І теж підлягає вибракуванню. Хоч якось компенсує втрату цілого циклу.

Дахак підійшов до стіни, на якій намальовані герої билися з намальованими чудовиськами. Один з них тримав високо над головою меч. Не намальований меч, справжній. Неймовірних розмірів хаатхі-тальваар, створений для того, щоб калічити ноги бойовим слонам. Кістки пальців, переплетені жовтуватими жилами, зімкнулися на руків'ї. Жодних видимих зусиль не коштувало Дахакові підняти його однією рукою і покласти на плече. Він мовчки чекав. Свасе і

Пурку, наче дві тіні кинулися на Дахака з різних боків. Його гігантський меч зірвався з плеча і описав широку напівдугу. Свасе unikнув зустрічі з шматком металу розміром з людину відскоком у бік, загасив інерцію тіла обертом. Пурку просто відхилився так низько, що ледь не сягнув потилицею підлоги. Свасе довгим поштовхом ноги пірнув у випад, і ледь не пропоров жили Дахака під коліном. Побачивши, що той робить титанічний замах, Пурку скористався моментом, щоб атакувати із сліпої зони. Але безшкірий князь використав інерцію меча не для удару, а для розвороту тіла, так, що вістря списа пройшло поруч з його стегном. В той же момент в живіт Пурку з силою тарана врізалась п'ята Дахака. Від колосального удару той посувся по підлозі, наче людина, яка намагається залізити на слизьку гірку. За мить до того, як все його тіло охопить задушливий спазм, Пурку повністю розслабив м'язи живота і діафрагму, чим зберіг дихання. Оговтавшись, він кинувся на суперника з градом уколів. Через те, що меч Дахака важив майже як сам його носій, парирувати удари ним не міг навіть такий силач, тому він просто короткими поштовхами зміщав своє тіло і меч відносно один одного, уникаючи уколів і захищаючись шириною леза, як щитом.

В шумі бою Пурку почув тихе металічне цокання десь згори. Він спробував атакувати так, щоб джерело цього звуку знаходилося у противника за спиною. В той же час Свасе бездоганним «црасі вальке¹» - довгим силовим випадом прорізав м'язи на ребрах Дахака. «Свасе зараз його вб'є. Свасе, а не я!». — Промайнула думка в голові Пурку і він посилив тиск. Та незважаючи на поранення і зусилля суперників, Дахак поступово брав ініціативу у свої руки. Досвідчений акробат ніколи не думає про свої рухи. Він знає всі свої центри ваги, сили, радіуси поворотів на рівні відчуттів. Так само князь Турфану за кілька хвилин бою вивчив все про своїх суперників і тепер без жодних видимих зусиль відбивав їхні удари і контратакував все небезпечніше. Але у Пурку завжди лишаються трюки у запасі. Він прокреслив списом шипуче іскристе коло по каменях підлоги, цілячись у жили над п'ятою, а потім із перебільшеним замахом зробив облудний випад у голову Дахака. Князь відволікся і в той же момент зі стелі на нього впав клубок із лез і гаків. Сталеві клинки рвали і різали його плечі і спину.

¹«Довга сила», тохарськ.

Црасе Ствар, що спостерігав за боєм зверху, скористався своїм шансом якнайкраще. Вперше за увесь бій Дахак закричав. Це був крик безгубого рота неймовірної істоти, крик з легенів, що здатні зріджувати пустоти і видихати урагани, крик злості і болю. Він вертівся, намагаючись скинути з себе Црасе, що мов хижий ефіальт жалив його спину. Пурку всього мить вагався, аж ось довгі пальці турфанського князя зімкнулися на обличчі нападника і з зусиллям, розриваючи власну плоть, в яку глибоко увійшли сталеві гаки мечів Црасе, Дахак відкинув його до ями у підлозі. Ствар покотився долівкою, його мечі скреготіли по полірованому камінню чотирма іскристими лініями, але не знаходили за що зачепитися. На якусь мить він повис над прірвою, гак востаннє скреготнув і Црасе проковтнула глибина.

Наліті надприродною кров'ю і позбавлені повік очі господаря вежі оглянули zostалих нападників. Тепер він поранений всерйоз, але і ворогів стало менше. Ривок, з яким Дахак кинувся в бій, змусив здригнутися основу башти. Його меч нищив намальованих чудовиськ і героїв, коли могутні змахи зачіпали стіни. Безшкірий князь, здавалося, зовсім не ослабнув від поранень, чого не можна було сказати про його суперників. Пурку відчував, що кожного разу, коли він ухилиється від ударів Дахака, то робить це все повільніше і повільніше, а ребра з огидним скреготом терлися одне об одне. Дуже скоро це закінчиться. Так чи інакше. Новий замах і сталева дуга проноситься поруч з шиєю Пурку. Він ухилиється широким обертом тулуба. Пальці зривають фібулу-шпильку у вигляді орлиної лапи. Довга грива, наче бич продовжує рух тулуба і голови. Металеві пташині кігті вриваються в обличчя Дахака, позбавляючи його ока. Новий рик гніву і болю струшує башту до самих підвалин, але бій не припиняється. Непів осліплений Дахак не став слабкішим і від цієї рани. Але Пурку і не збирався його вбивати цим трюком. Він переглянувся зі Свасе і ледь помітно кивнув. Той, не зволікаючи, атакував князя зі сторони пораненого ока, одночасно Пурку завдав кілька небезпечних уколів з близької відстані, відволікаючи від дій Ву. З численних ран Дахака лилася його кривава ртуть, поволі забираючи з собою сили. Свасе зробив швидкий крок за ліве плече князя і вертикально підняв меч обома руками для завершального «утар-усар²», але закін-

чити його йому не судилося. Дахак ліктем ударив Ву в груди, а його меч почав замах, відбити який Свасе вже не встигав. Пурку, наче у вісні, дивився як страшний «хаатхі-тальваар» летить в його соратника. З його позиції можна було штовхнути деревком списа Дахака в бік і тим самим змусити його промахнутися. А можна було... Пурку зробив широкий крок назад. Наконечник полетів не у князя, а у підлогу. Відскочив, з металічним деренчанням по неймовірній для списа дузі підлетів вгору і увійшов Дахакові прямо у під пахву, вирвавшись з бризками ртуті із його тіла над ключицею. Бездоганний «ратре-тек³». Пурку готовий був заприсягатися, що в момент, коли меч Дахака відтинав його голову, Свасе Ву дивився не на суперника, а на руки Пурку. В свою останню мить він зрозумів усе.

З горлянки Пурку вирвався натужний рев, коли він могутнім ривком висмикнув спис з тіла князя Турфану. Меч Дахакові раптом видався неймовірно важким. Та він і був неймовірно важким. Меч випав з ослаблих пальців на підлогу зі звуком зірваного гонга. Наступним свою вагу отримало тіло. Дахак впав спочатку на коліна, потім обперся руками. Пурку повернув у долоні деревко списа жорстким ребром уперед. Змах – і голова Дахака, безсмертного князя Турфану відділилася від тіла і покотилася підлогою до ями. Бездоганний «анк-в'йол⁴».

Воїни входили у башту вчотирьох. Виходив Пурку один. Сталося, як він і хотів. Але звідки це бридке відчуття? Через зламані Дахаком ребра? Ні, інше. Наче в нього щось забрали. Може в цьому справа? Просто нікому буде розповісти про його перемогу? Ні, знову не те. Навіть добре, що про це більше ніхто не розкаже. Чомусь цієї слави Пурку не хотів. Владу рід Се взяв сам, не крав у переможених богів. Спис тримають у правій руці, владу у лівій. З роздумів його вирвав повний злості і гніву крик:

— Агов, патлатий! Ти залишив мене без роботи, а тепер хочеш залишити тут саму?

Він зовсім забув про служницю, що приглядала за смолоскипами. «Чому ні? Піду звідси не один».

***

Ашина Шеер зіліз з коня і підійшов до порогу дому, який зайняла перед цим ватага Пурку. На його делікатний, але наполегливий стукіт довго

²«Обезголовлювання», букв. «вивільнення крові», тохарськ.

³«Червоний дотик», тохарськ.

⁴«Засудження на смерть», «страта», тохарськ.

ніхто не відповідав. Нарешті двері відчинились і Ашині в обличчя війнуло духом вина і спітнілих тіл. Перед ним стояв розпатланий Пурку, злегка зігнувшись через поламані ребра. Кілька секунд чоловіки мовчки дивились один на одного. На блідому як від лихоманки обличчі воїна різко виділялися синці. Ашина, навпаки, більше не виглядав плюгавим чоловічком як при першій зустрічі. Плечі його були розправленими, а погляд – прямим. На ньому був оббитий шовком і шнурами обладунок. Його вороного коня, з причепленим до сідла майстерно викуваним гуань-дао, тримало за вузду двоє солдатів. Позаду, рівними рядами, стояв цілий загін. Вся вулиця, все місто було заповнене солдатами. Вони діловито витягали на вулицю якихось людей і зганяли їх у купу на площі.

— То ось для кого я вбивав Дахака? Твій господар – імператор Тан Тай-цзун⁵? А ти...

— А я – Ашина Шеер, гогун і генерал війська Тан. Мій господар вдячний за твою службу і велів передати, що всі наші домовленості дійсні. Як висловлені вголос, так і ні.

— Навіщо було платити таку неймовірну суму, якщо у вас було наготові військо? Чому не взяти оазу Турфан силою відразу?

Ашина засміявся. Тепер у його сміхові не було і крихти того приниженого хихотіння, яке Пурку чув при їхній першій зустрічі. Лише вільний і щирий звук.

— Великий Сунь Цзи у «Мистецтві війни» вчив нас, що війна – мистецтво обману. Здобуття чужих держав без збройного протистояння – ось ідеал перемоги. А крім того, чи знаєш ти, скільки б коштував навіть тиждень воєнної кампанії проти живого Дахака? Запевняю, набагато більше того, що ти отримав і ще отримаєш від мого володаря.

— Цього мало. Ти не договориєш. Навіщо... Навіщо це?

— Ти прекрасний тактик, Пурку. Найкращий з усіх. Але ти жалюгідний стратег. Стратегія без тактики – найдовший шлях до перемоги. Тактика ж без стратегії – балаканина у переддень поразки. У нашому дуєті я відповідав за стратегію. Ти – за тактику. Все вийшло якнайкраще. Вважаєш мене хвальком? Знаєш що ти зараз бачиш? Це називається «взяти без голови». Жителі Турфану становляться частиною великої цивілізації Хань.

Через кілька поколінь вони будуть більшими ханцями, ніж самі хань. Запевняю, вони докладуть до цього всіх зусиль. Люди, яких вишукують солдати – це чиновники і офіцери Дахака. Їм не судилося стати частиною імперії. Це ті, хто стикався з поняттям «божественна влада» особисто. Мій господар мудро вважає, що термін «божественна влада» має залишитись не більше, ніж патріотичною абстракцією. Це ще одна причина того, чому вбити Дахака ми мали не руками своїх солдатів. Кожен солдат – як син для мене. Після битви з Дахаком всіх би довелося стратити. — Ашина з поблажливою посмішкою подивився на розкиданий по підлозі жіночий одяг і мідний пояс. — Звичайно, знайдуть не всіх. Звідкіля ж простому солдатові знати, як виглядає пояс особистої радниці Дахака?

«Радниця... Ось воно що. Єдина, хто мала зір серед незрячих». — Пурку мимоволі прислухався до сонного сопіння жінки у себе за спиною.

— І найголовніше. Ти не думав, куди підуть війська Тай-цзуна після Турфану? Що лежить на захід від цього місця?

— Поведеш військо у Великий Степ? Тоді ти справжній бовдур, а не я.

— Ти і правий, і ні. Наші філософи і учені століттями вивчали Великий Степ. Знаєш, що це насправді? Це Утроба Землі. Тут народжуються народи. Сотні народів і племен. Але народившись, народ повинен чимдуж тікати подалі. Хто це зробив – стали великими. Хто лишається тут – неминуче гине. Тохари засиділись у Великому Степу. Скоро вашому плем'ю кінець. Це правило без виключень. То як ти хочеш, щоб імператор Тай-цзун взяв вас, «з головою», чи «без голови»? Імператор захоплюється народами Великого Степу і ні в чому не збирається утискати. Він возвеличує достойних з будь яких племен. Я не з ханців. Мій батько – Чуло-хан. Мій помічник – уйгур Кібі Хелі. Якщо імператор візьме тохарів «з головою», це піде всім лише на користь. Але, звичайно, через кілька поколінь тохари вже будуть більшими ханцями, ніж самі хань.

Думки у голові Пурку звучали все гучніше, перебиваючи гомін на вулицях і слова Ашини. Нарешті вони досягли такої сили, що прорвалися словами:

— Я все не міг згадати, який дар спочатку взяв у ліву руку пращур Се. У правій спис. У лівій –

---

⁵Тай-цзун (599-649 рр. н.е) китайський імператор з династії Тан.

влада. Але владу він взяв сам, не крав. У богів він вкрав милосердя. Це був наш скарб, до того, як Дім Се став першим серед усіх домів тохарів. Тримати в одній руці владу, а в іншій милосердя, - безглуздо. Хто тоді триматиме спис? Навіщо влада без списа? Як її утримати? Спис і милосердя – теж безглуздя. Тому ми відмовилися від нього. Ось чому в нас є списи, але немає милосердя. Милосердя більше немає ні в нас, ні у богів.

З кожним словом те гнітюче відчуття, яке супроводжувало Пурку від самих воріт башти Дахака розгоралося вогнем, розливалося отрутою у нього в грудях. Чому він вирішив, що має вийти

з башти один? Хто йому сказав, що на вершині є місце лише для одного? Як гучно треба кричати, щоб докликатися його воїнів, його друзів тепер? Він спробує до них докричатися. Свасе Ву, Аркен Дека, Црасе Ствар...

Ашина Шеер неквапом рушив до свого коня. Уже з сідла він сказав:

— Скоро ти станеш каганом. Не раджу брати ім'я на кшталт «Кас» або «Герай». Візьми щось красиве, наприклад «Бай Шеньян»⁶.

⁶«Білий нефрит», кит.

РЯБА

Ряба наводила порядок в наметі. Інформатор доніс, що перша жона Списа зайде до неї з делікатними запитаннями. Соціальний статус — перша жона Списа, зробив на Рябу враження. Списа був не аби хто, під рукою мав сімдесят сильних, досвідчених воїнів. Зараз нав'язувалася версія, що кличка Списа дана йому через досконале володіння списом в бою. Насправді було не так, підлабунники брехали. Ряба пам'ятала, як його мати, вибираючи сину першу жону, хвалила молодого чоловіка. Все повторювала, що в нього в кучерах гніздечка дзьоб пташка вже як спис стирчить, тому терміново потребує жони. Відтоді хлопець і став Списом.

Ряба струсила шкуру лева, повісила на каркас намету за піддупною подушкою. Антураж повинен відповідати смаку візитерки і іміджу господині. В променях сонця піднялася пилюка і розлетілися комахи. Потрібно буде щось зробити з тією міллю. Може завтра наказати Вінику прокурити житло травою полину? Чи краще спалити вовну чорного козла і посипати шкуру лева? Щось треба зробити, а то від рудого хутра скоро нічого не лишиться. Варто не забути й нагадати Вінику про техніку безпеки. Минулого разу її помічник Кривий так обкурював, що сам переставився на той світ, а міль залишилася живою і добре себе почувала. Може краще розібрати

намет на складові частини і гарно просушити на сонці, а ще краще зробити одне й друге. Заодно й бліх поганяти. Ряба не любила комах, хоч мусила з ними співпрацювати, багато різновидів членистоногих були потрібні при чаклуванні і вже надійшов сезон збору жал скорпіонів. Порядок мусить бути. Потрібно подивитися на графік, як там з записом візитерів. Якщо аншлаг, то залагодити прибирання чарами, хоч шкода тратити магичні сили на такі дрібниці.

Ряба була чаклункою вождя свого народу, кімерійців і за сумісництвом для заїжджих греків піфією. Молода жінка, як для кімерійців, мала середній зріст, порівняно з греками — вважалася високою, а відносно людей з Трьох Полів — низенькою. З амазонками себе ніколи не порівнювала, бо там була суцільна мішанина і широкий діапазон зросту від самих дрібних до велетенських. Нічого дивного, результат очікуваний, якщо народжувати дітей від полонених ворогів, а з ким тільки амазонки не воювали. Хіба що не конфліктували з кентаврами і то тільки тому, що не могли їх використати для запліднення. Думки крутилися в голові, а руки знали свою справу. Ряба поралася.

Насправді чаклунку звали інакше, та вже й сама забула як. Рябою називали, бо власне рябою й була. В дитинстві перехворіла віспою і це обмежило вибір суспільної діяльності. Результат по хворобі краси не додавав, в жони не годилася, то пішла до відьми в науку і стала чаклункою. Надіялася позбавитися дефектів зовнішності. Чаклування допомагало, але тільки частково. Ряботиння ліквідувати не вдалося, та навчилася міняти його дислокацію. Досконало освоїла і застосовувала можливість творити з цяток різні узорі на своїй шкірі. Набила на цьому руку, вивчила декор різних народів і регулярно міняла прикраси на тілі залежно від настрою. Ганяла ряботиння по собі куди заманеться. Зараз створила переконливо грізний образ. Оголила груди, чаклунки не прикривали їх шкіряними, а ні металевими нагрудниками. Не мали потреби — захищалися чарами. Ряботиння розмістила концентричними колами, в центрі яких стирчав сосок. Волосся поставила сторчма, максимально загнавши туди дефекти шкіри. До паса причепила шкуру рисі. Під неї заховала короткий меч, так щоб в очі не кидався. Зайвий захист не зашкодить. Чари чарами, а метал металом. Оглянула себе астральним зором. Зовнішністю лишилася задоволена, до прийому клієнтки була готова.

Подумки покликкала свого друга однорога

Сірого. Також був рябим, бо хворіли тоді разом. Початково копитний був білого кольору, але після хвороби з певної віддалі через оптичне змішування масті з подзьобаною шкурою здавався сірим. На поклик явився. Чаклунка взялася за декор тварини. На боках з дефектів по хворобі створила символ бога запліднювача — перст в небо, жезл родючості. Якщо жінці сісти на розцяцькованого однорога, зображення впиралося куди належить. Часом копитний дозволяв на собі проїхатися. Знахарі переконували, що галопувати на Сірому допомагає від безпліддя. Іноді Ряба творила іншу оздобу шкури, коли допомогу в плодючості потребували чоловіки. Зиски від оздоровчих процедур одноріг з жінкою ділили порівну. Працювали в тандемі.

Сірий підійшов до чаклунки.

— Пасись поблизу, — попросила рідну рогату душу. Покивав в знак розуміння і згоди.

Стук копит повідомив про візит клієнтки. Ряба створила пурпурове освітлення, зробила заклопотане, всезнаюче обличчя, чекала на вхід Дині. Першими в наметі блиснули шипи на нагрудниках молодиці. Відблиски пурпуру заграли на полірованому металі. Тугі груди пишними формами випрали з конічних металевих ємностей. Шкіряні ремінці утримували їх в належному місці. Другою ввірвалася накачана литка правої ноги в оздобленому коштовним металом сандалі. Литка лівої ноги також була накачана і також в сандалі, але на разі чекала своєї черги назовні. Нарешті в пурпурове освітлення ввалилася ціла Диня. Було на що подивитися, не щупла, замашна й красива.

— Греки! Мене хвилюють греки! — вигукнула від входу прибула. Їй у відповідь з двору свисту одноріг. Обізвалася кобила Дині, висловила протест, хвицнувши задніми копитами свистуна. Чаклунка багатозначно перечекала активність скотини.

— Греки? Хай вони хвилюють твого чоловіка. Щодо низькорослих морських прибуд, то жінкам нічого боятися, вони якраз в безпеці. Греки більше хлопців полюбляють, — сказала Ряба.

— Чому? — вихопилося в Дині, хоч не збиралася питати, бо яка різниця?

— Мабуть свій генофонд бережуть, де попало не розсівають, — поважно пояснила чаклунка і згустила пурпур в наметі для переконливості. — Нащо тобі греки? Що хочеш від них?

Господиня намету стала в контражурі. Ряботиння, ніби краплинами сповзло з її лица, скупчилося на сонячному склепінні і вистроїлося в

знак сонця. Звично використовувала дефект, як ефект. Якщо є, то чому ні? Очі Дині полізли на лоба. Силою волі повернула їх на місце. Ніяк не могла звикнути до зміни декорацій на тілі Рябої, хоч зали одна одну з дитинства. Плем'я було не таке велике, щоб не знати.

Скотина зовні розхвилювалася, додалося іржання нового коня. Смикнувши вхідний заслон так, що замалим не повалив намет, в пурпурове освітлення увірвався Спис.

— Що ти тут робиш? — запитав у жони.

— Чекаю зілля для зачаття сина, — збрехала та, не моргнувши оком.

— Дев'ять дочок тобі мало? Не достатньо плододита? — напивав чоловік. Дочок Диня народжувала пачками, по троє на раз. Брехню клієнтки Ряба сприйняла незворушно. З мудрим видом зайнялася своїми горщиками.

— Хочу сина! — категорично заявила Диня.

— Довго чекати? — звернувся Спис до Рябої.

— Коли тінь того дерева впаде до копит однорога, — сказала Ряба і показала, відкинувши полог, на самотню тополю за наметом. Спис оглянув однорога, траву і дерево.

— Можна якийсь інший орієнтир? — попросив у відьми.

— Як впаде на той камінь, — згодилася на уточнення чаклунка.

— Роби! — наказав чоловік. — А ми тим часом застосуємо звичайний-дідівський метод.

Схопив в оберемок жону і поніс в степові трави. Шуміла флора, плив час. Тінь дерева лягла на камінь.

— Напій готовий? — відхиливши полог запитав Спис. Чаклунка переставила горщик з місця на місце. Декор на її шкірі зображував шалене заклопотання.

— Так. Готовий. Але його потрібно пити перед коханням, а не після.

— Бери! — сказав і дав жоні горщик із запареним зіллям. — За хвилику відпочину і буде тобі пиття не після, а перед, або і після, і перед, якое подіє.

Пара пішла на попередню дислокацію і зникла за рослинами. Ряба не гаяла часу, поміняла декорації в наметі і оздобила на однорогу. Наближались чергові клієнти. Відчувала їх сьомим чуттям. Раптом до намету влетів Віник.

— Тривога! Там б'ються греки з кентаврами! — прокричав відсапавшись.

— Де саме? — запитала Ряба.

— Біля річки, на правому березі, а може на

лівому... Залежить як стати. Не з нашого боку.

— Що не поділили?

— Наших дівчат. Тих, що ти відправила збирати скорпіонів, п'ять учениць першого рівня.

— Що роблять дівчата?

— Нічого не роблять. Скупалися і волосся сушать.

— Навіщо вони одним і другим? — допитувалася чаклунка. — Греків цікавлять в основному гарні хлопці, а кентаври не можуть фізично мати тісний контакт з жінками. Біжи поклич їх. Хай несуть зібраних комах і не чекають фіналу сутички.

— Краще попередити плем'я. Там йде серйозний бій, — сказав Віник.

— Вийди з намету й крикни Списові. Він в траві жону колише. Детально йому розповіси, — наказала Ряба. Одним махом всіх наступних клієнтів відмінила автоматично.

На перший тривожний оклик з флори вилетіли обое, як два снаряди катапульт, розтріпані, але готові до бою. Коні помчали їх до центрального намету. Тривога передалася всьому племені. Свистом зивали скотину, озброювалися всі, хто володів зброєю. Інші збирали намети, готові будь якої миті змінити місце побиту. Діяли злагоджено, відчувалася постійна практика. З дорослими працювали діти. Знали своє місце і обов'язки.

На шум тривоги зі степу прибігли дівчата, всі п'ять, кожна несла торбинку з живими скорпіонами. Відразу стали до роботи. Розбирали з Рябою намет, пакували речі. Чаклунка передала інформацію по магічному зв'язку, від відьми до відьми, щоб знав весь народ і головний вождь.

Сутичка між двома чужими племенами нічим не загрожувала кімерійцям, але ця агресія була недопустима, бо відбувалася на їхній землі. Чужинці не мали права вияснити стосунки на території кімерійців без дозволу господарів. Гості мусять знати своє місце! Хочуть битися? Хай ідуть на свої землі і там роблять все, що заманеться, а тут повинні поважати господаря. Якщо ніяк не відреагувати, то на голову сядуть, це розумів кожен кімерієць. Частина коней з пастухами відразу вигнали далеко в степ. Коні це запорука життя, без них плем'я загине. Іншу частину копитних одягали в захисне спорядження, дбали про бойових побратимів. Скотина також була навчена, ті що мали везти намети і інше домашнє майно, чекали поки їх нав'ючать.

За якийсь час на місці стоянки залишилася тільки вигоптана трава, сліди від ватри та купки сміття. Плем'я рушила вздовж річки до її витоків.

На місці залишилися воїни, чаклунка зі своїми учнями та однороги. Сірий покрутився біля Рябої, посвистів щось рогом і поскакав до своїх. Зазвичай однороги в сутичках участі не брали. Вони були самі по собі, не належали племені кімерійців і плем'я не належало їм. Тісно контактували з чаклунами, бо розуміли одні одних. Брали участь у взаємовигідних процесах, іноді допомагали відьмам.

Біля річки бій гримів. Задні копита кентаврів били по щитах і головах греків, а ті у відповідь катапультами кидали каміння, стріляли з луків, кидали списи, і виробляли складні штуки мечами. Над водою стукало, грюкало, дзвеніло і кричало.

Кімерійські воїни вистроїлися в бойовому порядку і звіддала аналізували сутичку чужоземців. Дивувало те, що супротивники продовжували вивчати стосунки, незважаючи на те, що предмет суперечки (красиві молоді дівчата) давно пішов до своїх і зник за обрієм. Ряба була права, коли запевняла, що ні одним, ні другим вони насправді не потрібні. Красунь використали, як причину для протистояння.

— Що чути від найближчого табору? — запитав Спис.

— Воїни готові до бою. Табір міняє дислокацію, — відповіла Ряба. Вона була поряд воєначальника, як і належить чаклунам.

— Що відчуває Сірий від кентаврів?

— Тільки азарт битви і більш нічого.

— А від греків?

— Він їх не чує, тільки їхню піфію. Вона пророчить далеку подорож.

— Кому?

— Грекам, звичайно.

— А... Так. Я було подумав... Ну, ми ж кочівники, — сказав воєначальник. — Нас чекає бій?

— Я б так не сказала, але щось незвичне і незрозуміле, — відповіла відьма. Сірий відійшов від свого табуна і крутився поблизу. Настрій мав чудовий, навіть грайливий, час від часу пересвітувався з вожаком.

— Що мене дивує, так це відсутність трупів з обох сторін, — сказала підійшовши Диня. Вигляд мала дуже войовничий, але з бойовим розташуванням ряботиння відьми тягтися не мала шансів, та була з виду несамовита, як і її друг одноріг. Зауваживши це, Диня для переконливості помахала мечем. Чаклунка наїжачилася ряботинням.

— Знайшли час змагатися іміджем, — сказав Спис, глянувши на жінок. — Побачивши вас, в

любого мазохіста підніметься... Настрій.

— З моєю допомогою підніметься в любого самця... Настрій, — промимрила в простір Ряба. На щось комусь натякала. Ніхто не відреагував, а простір вирішив, що не йому адресовано.

Біля річки продовжувався бій.

— На тренуваннях більше травмованих, — визнав Спис. Ряба занурилася в тонкий світ, спілкувалася там з ким могла.

— Тут двадцять сім кентаврів і п'ятдесят греків, сидять по наметах, "воюють" тверді фантоми зі звуковим супроводом, — повідомила результат запиту чаклунка.

— Кого дурять? — запитала Диня.

— Нас. Реальні кентаври й греки з віддалі керують фантомами. Театр для кімерійців влаштували.

— Що хочуть? — підійшов конкретно до проблеми Спис.

— Чекають, щоб ми ув'язалися в бій. Мріють пограбувати. Всяка війна грабіжницька. Грекам потрібні наші коні, а кентаври мріють володіти однорогами.

— Однороги самі по собі. Вони нам не належать, — нагадала Диня.

— Грецька піфія цього не зрозуміла. Звикли мати рабів, хоч людей, хоч істот, — сказала Ряба і знову ввійшла в транс, з кимось на віддалі спілкувалася, поширювала отриману інформацію.

— І так зле, й так недобре... Не втрутитися погано і втрутитися ще гірше, — міркував вголос Спис. — Чи є наказ від вождя країни?

— Радиться з чаклунами. Такого цирку нам ще не показували. На півдні амазонки активізувалися. Можливо в змові. Добре, що на півночі спокійно, там, як завжди, готують зерно для обміну на шкіри. Хочуть просити дозволу одружитися з нашими дівчатами, цінять їхнє вміння поводитися зі скотиною.

— Нам самим дівчата треба! — сказав Спис.

— Можемо обміняти на їхніх, важко знайти кращих знавців рослин, ніж жінки з Трьох Полів, — втрутився в розмову Віник.

— Тебе не запитували, — зупинив його Спис.

— Пора йому жону підшукати. Останнім часом в нього одне в голові, — пояснила Ряба. — З чого ти взяв, що бій почався через наших дівчат?

— А яка ще може бути причина? — питанням на питання відповів Віник. Ряба занурилася в нереальне.

— Дівчат вони й не помітили. Грабунок їхня мета. Домовилися нас ошукати, змусити битися з фантомами, а самим догнати табун. Мають

резерв, він чекає на умовний знак, — доповідала Ряба.

— Взнай який. Може подамо при нагоді, — наказав Спис.

— Навіщо? Хай сидять тихо, човни стережуть. Готові тікати в разі чого, — уточнила чаклунка.

Радилися, думали, координували дії, дивилися постановочний бій фантомів. Нереальні артисти старалися, сценаристи додавали правдоподібності, глядачі аплодували в найбільш гострих моментах. День йшов, перекочуючи по небу сонце, тіні видовжувалися, додавала видовищу драматизму. Вечір зафарбував пейзаж в рожевий колір. Супротивники невтомно дубасили одні одних згідно сценарію ляльковиків. Сірій нагадав про себе чаклунці.

— Роби, як знаєш, — відповіла йому Ряба і одноріг помчав галопом насвистуючи рогом.

— Що він хотів? — поцікавилася Диня.

— Погасити сексуальне збудження.

До бажання скотини присутні віднесли з розумінням. Випили квасу, підвечеряли. Сутеніло. На полі бою фантоми розчинялися в мороку. Від вождя прийшов наказ покинути любитися видовищем і зосередитися на безпеці табуна. Музили підкоритися, хоч було цікаво чим спектакль закінчиться, але й так вже мало що було видно, то рушили від річки. Їхали зигзагами, щоб збити ворога з пантелику.

Опустилася ніч, стих шум битви. Сценаристи відпочивали, активно працювали чаклуни, це був їх час. Літали сови, шаруділи миші, хмари відбивали відблиски вогнищ. Люди готували їжу, приводили в порядок зброю, фиркали коні, пере-свистувалися однороги. Річка текла згори донизу, приносила відомості від тих, хто пішов проти течії. Їх читали і свої, і чужі.

Кентаври Чубатий і Безхвостий набирали вище броду воду, інші займалися хто чим. Одні підтримували вогнище, другі готували м'ясо. Збиралися вечеряти.

— Подивися, що це? — сказав Чубатий. По річці пливли стебла недожованих рослин та кораблики, зроблені з шкарлупок перепелиних яєць.

— Кімерійці пішли вверх по річці, мабуть, стали на березі табором. Поять коней, годують дітей.

— Може в річці й зад малюкам миють, а ми цю воду питимемо, — сумно зауважив Безхвостий. — І не тільки дітям, і не тільки зад. — додав задумливо й бридливо.

— Скажемо грекам про коней?

— Не варто. Головний табун в іншому місці, я бачив, як їх гнали в степ.

В шкурах овець принесли воду до вогнища, налили в підвішений казанок. Сіли допомагати Капловухому підтримувати багаття. В степу з хмизом проблематично, тому хтось мусив постійно підкладати в полум'я сухі стебла рослин. Добре горіло перекотиполе. Вождь кентаврів Шалений Жеребець розмовляв з представниками греків. Планували завтрашню військову операцію. На камінні смажилося м'ясо, аромат плив над степом. Час від часу з бурдюка, принесеного греками, кентаври наливали вино і пили нерозбавленим.

Результатом сьогоднішнього шоу греки були незадоволені. Схоже, що фантоми кімерійців не ошукали. Їх творці даремно старалися, тільки вимотали своїх чаклунів. В результаті піфія пророчить далеку дорогу. Потрібно готувати кораблі. Човники зі шкаралуп яєць були знаком від інформатора. Кімерійці збирають військо. Завтрашній день може бути дуже важким.

Поїли, попили. Шкідливість води нейтралізували кислим вином. Випили багато. Молоді хлопці парами розбрелися степом. Повернулися розвідники, загубили слід. Вверх по течії не було жодної стоянки кімерійців. Хто ж тоді послав умовний знак? Можна запитати в чаклунів, але зараз ті потребували відпочинку. Всякі питання відклали до ранку. Чекали свою делегацію від кентаврів. Що вони вирішили?

Стратеги повернулися від тимчасових союзників вдосвіта змучені і п'яні. Говорили багато, всі разом і сказане купи не трималося. Їх впакували на кораблі і з першими променями тихо відпливли вниз за течією.

Новий день набрав силу. Вітерець грався попелом погаслих вогнищ, хаотично розкиданих берегом річки. В покинутому смітті ревізію робили чайки. Інших живих істот поблизу не було видно, мертвих також. Невеличка кімерійська група оглядала місце вчорашнього бою. Навіть жодних ступаків не було, одні фантоми бавилися. На стоянці греків події читалися, як по писаному. Видно було скільки з'їли і скільки випили, куди ходили і з чим прийшли. По речах, які залишили, було видно, що з шаленим поспіхом міняли місце стоянки. Щось їм не пішло. Розвідники повернулися, доповіли про побачене воєначальнику і відьмі.

— Такого чогось особливого не помітили. Не вписувався в загальний колорит тільки розчавлений кораблик з шкаралупи яйця, — підсумував сказане старший групи.

— Яйце було яке? — запитала Ряба.

— Маленьке, перепелине.

— Якого окрасу?

— Які яйця в перепілки? Звичайне, рябе.

— Взяли той кораблик з собою?

— Ні. Він розчавлений. Сміття, сміттям.

— Принести все до останнього уламка шкаралупи, — наказала чаклунка. Спис підтримав дане розпорядження.

Розвідники-кімерійці вивчали місця-стоянки кентаврів і греків. Спис інспектував своїх воїнів. Обслуга готувала їжу. Ряба усамітнілася з Динею.

— Вчора тебе хвилювали греки. Можеш сьогодні детальніше пояснити свої відчуття? — попросила чаклунка. Перш ніж відповісти диня замислилася.

— На сьогодні тривога зникла, — відповіла по довгій паузі. Тестувала свої органи відчуття.

— А що було? — допитувалася Ряба.

— Нічого конкретного. Тривога і жаль за чимсь.

— Жаль зрозумілий. Гетера, яка тобі подобалася, відпливла разом з усіма. Що вона тобі розповідала?

— Багато різного. В них, як і в нас, багато богів. Функції і обов'язки кожного детально описала. Кого чим можна задобрити, а чим розіслити. Військових секретів не розповідала і мене не розпитувала. Хороша була дівчина, розумна. Ми приязнили. Нічого більше. Про амазонок говорила. Не любить їх. Зараз вони активізувалися, бо в них сезон запліднення наближається. Нахапають в полон чоловіків, відберуть войовничих і плодovitих, використовують, а потім, або вб'ють, або рабом зроблять на пару років, а як його потенція впаде, то вб'ють також.

— Пару років активного сексу, не так вже й погано.

— Який активний секс? То тільки для запліднення. Взагалі то греки стараються живими в полон не здаватися, щоб не збільшувати ряди воєнних. Не завжди вдається, — В цьому місці Диня тяжко зітхнула, порахувала щось в умі і продовжила. — Ходять слухи, що амазонки полоненим члени міряють.

— Навіщо? — здивувалася Ряба. Диня зітхнула ще раз.

— Від тих, в кого довгий, хлопчики народжуються, а їм потрібні тільки дівчатка. З довгими членами вбивають відразу, щоб не було сюрпризів, а то може якась звабиться. В кращому випадку каструють, хоч може то й не кращий випадок. Гетера розповідала, що воїни мають наказ, якщо потрапляють в полон до амазонок, мусять вкоротити свій запліднюваний орган до ширини долоні, хто цього не зробить, того свої вб'ють. Тільки я з досвіду знаю, що довжина члена немає жодного значення. Ти в Списа інструмент бачила? Хоч що я запитую, хто його не бачив... Є на що подивитися! А в мене одні дівчатка!

— Ти хочеш сина? То під час сексу під дупу залізо поклади. Можеш взяти щось з чоловічих обладунків, — порадила чаклунка і ряботиння на її обличчі показало велику турботу. — І не гарцюй на ньому, як коза, а ляж під чоловіка і дай можливість партнерові показати свій темперамент і не поспішай зриватися з місця, полежи на тому залізі якийсь час.

— Синяки на дупі будуть...

— Переживеш.

Повернулися кімерійці-розвідники. Вузлики з рештками човника зі шкаралупи перепелиного яйця віддали Рябій. Та відразу пішла з ними до вогнища чаклувати. Надавала доручення Вінику, дісталася й Спису та Дині. Розклала на вичиненій шкірі козла деталі кораблика. Зі щогли дістала три волосини з кінського хвоста, а може з хвоста однорога. На око не можна було відрізнити. Віник пускав на гарячу воду плавати й розтавати кусочки воску. Ряба зчитувала інформацію, Спис з Динею слухали й аналізували.

Зі слів чаклунки вимальовувалося, що греки отаборилися біля води тимчасово, чекали на сприятливу для зворотної подорожі пору року. Тому не будували звичних для себе помешкань, а селилися в наметах, подібно аборигенам. Розіграти спектакль з фантомами їх вмовили кентаври, обіцяли частину здобичі, а конкретно коней. Згодилися, бо нічим не ризикували. Не вдалося, то відпливли і вся проблема. Якби кімерійці втрутилися, то скоріш за все програли б. Малий загін не мав шансів на перемогу у двох сильних союзників вільних в діях, не зв'язаних охороною сім'ї. Їх підвела самовпевненість, грецькі чаклуни не врахували скрупульозність і пильність кімерійців. Навіщо непевна авантюра була потрібна кентаврам, адже скільки часу жили поряд і майже дружили, мали постійні торгово-економічні стосунки? Від безвиході. Після

епідемії кінського грипу самиці кентаврів стали безплідні. Вид вимирає. Якесь ворожка порадила їм творити потомство від однорогів. Вони мають спільного предка, так що теоретично схрещення цілком можливе. Від кобил також можливе, але домінуватиме вид коней. Люди також можуть зачати від кентавра, та хто з них зможе два роки виносити і народити лоша-кентавра? Щоразу при контакті кентаври просили нас продати їм самиць однорогів, але неможливо продати те, що тобі не належить. Були спроби викрадення, та однороги самі по собі чаклуни і дуже пильні, завжди пильно оберігали свій табун.

Ряба ще довго розповідала про режисера невідомого фантомного спектаклю, називала клички й імена. Слухачі не розуміли як можна було стільки інформації запакувати в рябу шкаралупу перепелиного яйця, та й не мусили розуміти, в кожній професії є свої секрети.

Розвідники шукали, куди перемістилися кентаври і що задумали. Ніхто не вірив, що змиряться з поразкою і відступлять. Якщо в них така безвихідь, полюватимуть за однорогами до останнього кентавра.

Стукіт копит обігнав табун однорогів і з хмари куряви до воєначальника кімерійців рушили Сірій з головним жеребцем. Радилися. Ряба виконувала роль перекладача. Працювала всією собою: говорила, жестикулювала, ряботиння ганяло по її обличчю і по шкурі Сірого. Видовище було неповторне. Довершував все телепатичний контакт з цілою групою. Від надлишку емоцій і незвичної інформації Диня зомліла, Віник покрився червоними плямами, один Спис тримався достойно. Дійшли згоди. Привели до тям слабаків, клятвою закріпили домовленість. Так мусило бути, кімерійці з однорогами давно вважали себе союзниками. Без вирішення проблеми, спокій неможливий.

Копита ламали стебла і вбивали зерна трав в ґрунт. Однороги переслідували кентаврів.

— Очі б мої не бачили, — сказала телепатичне одноріг Срібляста.

— То не дивися, — відповіла Ряба.

— Мушу, задіяна в процесі. Без мене перетворення кентаврів у гермафродитів не буде досконалим.

Здалеку перетворення виглядало насильством. Самці однорогів крили кентаврів, роззброюючи і долаючи супротив.

— Це єдине безкровне рішення. Запліднюючи самі себе кентаври зможуть мати потомство.

Материнство зробить їх менш войовничими, — додала одноріг.

— Не це не розраховуй. Згадай амазонок, — погасила ентузіазм чаклунка.

— Сірій міг не так сильно старатися, — сказала Срібляста. Ревнувала, вона була його подругою, мали спільних дітей.

— Заспокойся, це одноразова акція. Я подбаю, щоб не було звикання, — заспокоїла Ряба.

З останніми променями сонця завершився процес змін. Стомлені однороги й змучені кентаври приєдналися до табору кімерійців. Заспокійливо шуміла річка. Полум'я вогнища перетворювало сухі стебла рослин на попіл. Запах їжі підбадьорював.

— По людські попередити не можна було? Відразу кидатися! — сказав у простір Шалений Жеребець.

— Так що ж ви по людські не сказали, а відразу фантомами гратися? — питанням на питання відповіла Ряба.

— Досить. Забули негарзди! — наказав Спис. — Наскільки я зрозумів, ви хотіли потомства від однорогів? Ваша мрія здійснилася. Будите його мати. Перетворення відбувалося швидше ніж наставав фінал статевого акту. Дехто з вас запліднений. Вітаю!

Кентаври зашарілися.

— Задумувалося трохи по іншому..., — сумно сказав Капловухий.

— Ви ще народжувати не пробували, матимете враження, — втішила Срібляста. Розмова набирала гострого емоційного забарвлення. Диня щось шепнула Рябій, та кинула до вогнища сухих трав. Закурився димок, огорнув ароматом присутніх. Повечеряли. Розмови точилися всю ніч. Вранці однороги провели кентаврів до краю володінь кімерійців, на всякий випадок, щоб бути певними.

Ряба облаштувала свій намет на новому місці. Віник тріпав килими й шкури, дівчата-учениці сортували сухі трави, перетирали скорпіонів, вимочували певні плоди, творили складні інгредієнти. Життя повернулося у звичайне русло. Ряботиння на лиці чаклунки зображувало задоволення життям, гармонію й спокій. Кинула в простір інформацію про відновлення прийому клієнтів за старим графіком, приготувалася до прийому візитера. Поправила шкуру лева, зруйнувала спокій мирної молі.

— Віник, тебе запитую, коли комахи покинуть хутро? — крикнула помічникові відьма.

— Як все з'їдять самі покинуть, — філософськи зауважив той.

— Я тут, можна сказати, світ рятую, а ти зі звичайною побутовою проблемою справитися не можеш!

— Одноразова акція. Раз і врятував і повний порядок, а звичайна побутова складова — постійна і подвигом не рахується! На щоденні проблеми сил витрачається в рази більше і ніякої подяки... — бубнів Віник, хоч насправді тішився буденним життям.

Здалеку свиснув рогом Сірий. Попередив, що скоро прибуде клієнт. Ряба вчепила до паса шкуру рисі, прикрила нею короткий меч, намет освітила нереально блакитним світлом. Ряботиння затріпотіло, не знаходячи відповідного місця, а потім власниця тіла відпустила його на природне місце, щоб бути такою, як є — молодою рябою жінкою.

Кого зустрічала? Перед ким могла бути собою, не мусила створювати образ, справляти враження? Щаслива, що мала таку можливість. Відчуття гармонії зі світом, одноріг озвучував свистом. Гарний настрій котився степом. Вітер доніс стук копит. Ряба починала новий виток життя.

ЯР ТА СЕЛИЩЕ ВИРОДКІВ

I

Багаття потроху згасало. Осінній холод жваво скориставшись цим, миттю заліз під вовняну сорочку й тисячами голок врізався у тіло. Чоловік, що сидів перед полум'ям, виринув із думок, кинув у вогонь наступну гілку й озирнувся навкруги. Йому знадобилось трохи часу, щоб зрозуміти, де він. Спогади, в яких він щойно був удома, відлетіли угору разом з димом від багаття. І це було добре. Те, що він дозволив собі цієї ночі, біля вогнища, було випадковістю. Слабкістю, за яку він себе зараз ненавидів. Він ще тоді, коли юнаком був змушений тікати з Талхерії, поклявся, що ніколи не дозволить собі згадувати ті події. Але ж ось гріхи минулого зрадницьки пролізли у серце й розтопили пам'ять. «Старію, чи що? – подумав чоловік, – Скільки ж я не був вдома? Років з двадцять?».

Вирахувати точно йому не дав чудний звір, що вискочив з темряви лісу в освітлене вогнищем коло. Не більше метру, руда істота, з довгим чорним хвостом й такого ж кольору короткими лапами, запитливо дивилась на людину зеленими оченятами, що яскраво виблискували на білій морді.

- Скунк! Повернувся? Добре. Що то в тебе? – чоловік взяв річ, що тримав у своїх зубах звір.

То була кисть лівої руки людини. Точніше, то були

залишки дитячої руки.

- Взагалі то я просив тебе знайти який-небудь прохід у стіні. А ти що припер?

Тут його чутливе вухо почуло слабке шарудіння. В темряві лісу, за спиною, хтось був.

- До мене гості. Зникни. Найдеш мене потім, - встиг прошепотіти чоловік звірю.

Важкий удар у потилицю загасив свідомість.

- Не бійся, підходь.

- А як що він мене схопить?

- Не схопить. Він зв'язаний та непритомний.

Ти хочеш подивитись на живого людоджера чи ні?

- Який же він страшнючий.

Дитячі голоси привели Яра до тьми. Він лежав на животі, зв'язаний по руках і ногах, на затхлій соломі, у клітці, яку було видовбано у гранітній скелі. Передня стіна його тюрми складалась з міцної сталеві решітки з маленькими дверцятами, що були замкнуті чудернацьким замком. Не подаючи виду, що отямився, Яр трішечки розплющив одне око й через сітку вій розглядав маленьких «гостей». Хлопчик, що був посміливіше, мав самого здоровенного рота, серед тих, що довелось бачити Яру. Паща, а інакше це назвати було складно, тягнулася по дитячому обличчю від вуха до вуха, від чого обличчя дитини чимось було схоже на жаб'яче. Над цим ротовим проваллям блищали великі, хитрі оченята небесного кольору, дивлячись у які, про потворність нижньої частини обличчя якомсь забувалося. А ось у подружки хлопчика з цим були проблеми. Одного ока у неї не було. Взагалі. Права сторона обличчя була гладенькою як коліно. З лівою все було в нормі. Око, бров, вії – все було на місці. Тож, як що закрити праву сторону обличчя долонею, на Яра дивилась досить гарненька дівчинка.

- А чого ти вирішив, що він людоджер? – тихо запитала дівчинка.

- Батько мамці розповідав, коли вночі з вартування повернувся. Ти вже спала. Казав, що спіймали його біля стіни й знаєш, що він робив? – хлопчик зробив страшну паузу, - він Раду доїдав!

Дівчинка, щоб не закричати від страху, затулила рота шестипалими долонями.

- Коли наші його схопили, він якраз її руку гриз.

- А звідки вони знали, що то Рада була?

- Батько її, він з нашим у одному загоні був, по кривому пальцю упізнав. Оскаженів страшенно. Вбити людоджера хотів. Ледве відтягнули. Домбанг наказав його у вежі зачинити, щоб само-

суд не вчинив.

- Герд, Ельза! Ви що тут робите? – прогрімів над дитячими головами гучний голос. – Їх мати всюди шукає, а вони біля клітки вештаються. Ану мерщій додому!

Дітей наче вітром здуло. Тепер перед очима Яра постали два велетенських хутрових чобота. Хтось здоровенний, судячи з розміру взуття, з хвилину розглядав полоненого.

- Досить в піжмурки гратись. Бачу, що очунав, - пролунав голос десь зверху.

Надалі прикидатися не було ніякого сенсу, тому Яр розплющив очі й зробив спробу сісти. Враховуючи міцно зв'язані за спиною руки й добряче змотані ноги, вдалося це не відразу. Але через деякий час він вже сидів у клітці, спираючись спиною на загострене каміння стіни й з цікавістю розглядав свого тюремника. А подивитись було на що. Перед ним стояв справжній велетень. Двометрова гора м'язів була вдягнена лише у короткі хутрові штани з широким шкіряним поясом. З хутра того ж звіру були й чоботи воїна. Могутній голий торс хрест на хрест перетинали два шкіряних ремені, що мідними кільцями чіплялись до поясу чоловіка. Перехрестя ременів закривав круглий мідний щиток з зображенням перевернутого трикутника. Та на цьому вся войовничість його закінчувалась, бо всю цю міць вінчала малесенька, повністю лиса, голівка, з дитячим виразом на рожевому обличчі. Велетень спирався на довгий держак з насадженою на нього сокирою з довгим лезом півкруглої форми.

- Я зараз розв'язу тобі ноги й відведу до Домбанга. Спробуєш щось утнути – помреш. Хоча ти й так помреш, - мовив велетень до Яра й гучно зареготав.

* * *

У корчмі «П'яний гном» цього холодного вечора було людно. Двоє стражників, що тільки новішшли в напівтемне, задушливе приміщення й отримали від господаря свої безкоштовні келихи з гарячим пивом, озиралися навколо в пошуках місця. Через мить вони вже стояли біля столу, за яким вже декілька годин нудьгував Яр.

- Посунься, бариго! – грубо мовив до нього старий стражник, сідаючи поряд.

Яр, закутаний в довгий плащ з накинутим на голову капюшоном, відсунувся до стіни й зробив вигляд, що дрімає. «Все ж таки плащ, це дуже гарна річ в холодних землях Газарії, - думав він, потайки роздивляючись нових сусідів. - Захищає

від холоду, прикриває зброю й ховає обличчя свого господаря від непотрібних поглядів». А для крадія, якого розшукують по всій Газарії, це було як раз дуже доречно.

- Нарешті цей клятий тиждень закінчився. Завтра відчинимо ворота й всі ці торгаші потечуть з нашого міста як лайно з дірватої діжки, - мовив старий стражник після першого, довгого ковтка гарячого напою.

Молодий, що сидів навпроти, витер білу піну з безвусої губи й запитав:

- А виродки? Чому їх випустили сьогодні?

- Ти їх бачив? Ці потвори своїм виглядом усіх торгашів та мешканців міста перелякують, як що затримуються тут довше ніж потрібно. У їхнього Домбанга з нашим Володарем дуже давня домовленість – в останній день ярмарку вони приїжджають до Зарграду, купують все, що їм потрібно й геть звідси до свого селища за стіну.

- А Домбанг у них, це як наш Володар?

Міцний ляпас старого ледь не скинув молодого стражника з лави.

- Ти мені хоч і племінник, та я на це не подивлюсь й швидко тобі язика підрижу! - зло зашипів старий. - Ніколи не смій порівнювати цього виродка з нашим Володарем! Зрозумів?

- Зрозумів, дядько Єшта, - відповів хлопець, потираючи потилицю. – А що за домовленість?

- Цій домовленості вже років з шістьсот, а то й більше. Селище виродків з давніх-давен утримує Скажену Ущелину, яка є єдиним проходом до Газарії зі сторони Білих Земель. І я тобі скажу, справу свою вони добре роблять. Чудовиська з того часу й носа сюди не сунуть. Як їм це вдається ніхто не знає. Та хоча як що б переді мною постало військо з такими пиками, - старий голосно засміявся, й через деякий час, заспокоївшись, продовжив, - я б точно зв'язуватися з ними не захотів. А ти ж знаєш, налякати мене дуже важко. От і як вдячність за це, виродкам дозволено один раз на рік, в останній день ярмарку, заходити у місто, купляти все, що треба та у цей же день повертатися до себе, за стіну. Бариги цього дня чекають більш ніж День народження Володаря. Виродки не торгуються, беруть багато й платять щедро. Деякі торгаші за цей день розпродають усе, що не продали за весь тиждень.

- Кажуть, у них чоловіки з трьома руками є.

- Ага, й двоголові, і у баб їхніх по три цицьки та по дві піхви, - старий стражник від свого жарту знов залився гавкучим сміхом.

- А звідки ж у них стільки золота, дядько Єшта?

Після цього запитання Яр перетворився на одне велике вухо.

- Ми з хлопцями та й наш капітан схилиємось до думки, що їхній Домбанг – чаклун, - схилившись до племінника, тихо прошепотів старий. Очі молодого стражника полізли на лоба.

- Але ж чаклунство в Газарії заборонено Володарем. За це ж смерть без суду!

- Та тихіше ти! – старий стурбовано озирнувся на Яра.

Впевнившись, що останній міцно спить, знов зашепотів до племінника:

- А як ще пояснити їхні повні золота кошелі? Де вони його беруть? Тільки за допомогою чарів. Це я тобі точно говорю.

Деякий час, замовивши ще пива та гарячого супу, стражники мовчки вечеряли.

- Цікаво було б поглянути, як вони там живуть у своєму селищі, - через деякий час промовив хлопець.

- І не думай про це! – облизуючи ложку, відповів старий. - За ті тридцять років, що я тут служу, ще не один дурень, який поліз до виродків, з-за стіни, якою вони відгородились від усіх, не повернувся. І взагалі досить про це базікати. Як що нас хтось почує, то буде нам непереливки.

Старий поглянув у кут, де сидів Яр. Місце було порожнім.

Вийшовши в прохолодну ніч з «П'яного гному», Яр озирнувся. Біля центральних воріт Зарграду караульні розпалили велике багаття, навколо якого згуртувалися торгаші, що мали намір з ранку першими залишити місто. По під стіною один за одним притулилися їхні пусті вози та невеличкі брички, запряжені в кого ситими волами, а в кого замореними, втомленими конячками. Від вогнища чувся веселий гомін, який інколи переривався гучним, здоровим реготом сидячих навкруги. Яр тихенько свиснув й через мить, з даху найближчого будинку, до його ніг зістрибнув чудернацький звір.

- Скунк, є цікава робота, - звернувся Яр до істоти й швидко переказав все, що почув у корчмі.

Коли чоловік закінчив, звірок, усівшись на задні лапи, обурено зацокотів язиком.

- Я не знаю, як я туди попаду! – вислухавши його, відповів Яр. – Може ти знайдеш якийсь прохід, або дозволю їм мене полонити. Якось проліземо. Ти зрозумій, якщо стражники не брешуть, то там золота казна скільки! Зможемо купити собі перепустку й місце на кораблі та

нарешті залишити Газарію, бо наше подальше перебування тут може погано закінчитись.

II

У великій залі берхолу, довгій дерев'яній споруді, обкладеній гранітними валунами, було людно. Майже всі, вільні від робіт, мешканці селища зібрались подивитись суд над людожером. Пройшовши у великі двері, в'язень на мить зупинився, аби очі звикли до полу темряви. Але велетень, що йшов позаду, від душі стусонув його у спину так, що останні кроки Яр, аби утримати рівновагу, пробіг, під дружній регіт виродків, майже до середини приміщення. Столи, за якими зазвичай збиралися воїни під час тривалих бенкетів, були прибрані. Довгі лави розставлено по під стіни залу. На них повилазили жінки, діти й ті потвори, яким боги не подарували високий зріст. Перед ними, створивши живий коридор, стояли озброєні чоловіки.

- Тихіше, Бор. Бо вб'єш його раніше ніж треба, а людина може й невинна, - мовив хтось у кінці залу.

Гучний сміх сотні горлянок затряс стіни берхолу.

- Підведіть його ближче.

Чийсь дужі руки підхопили Яра, й потягли на голос. Малолітні виродки та їх потворні матусі з дикою радістю на тупеньких обличчях жбурляли в чоловіка гнилими овочами. Було весело.

- Тихо, діти мої! – владний голос миттю припинив різноголосий гамір.

Яр підняв голову. Перед ним, на великому, дубовому троні сидів чоловік. Довге, гарно вичесане, сиве волосся стікало по плечах й губилось у білій шубі зі шкури невідомого звіра, в яку був закутаний їх господар. На потемнілому від часу, порізаному глибокими зморшками обличчі, як два лазурити, блищали блакитні очі. З хвилину Домбанг розглядав полоненого.

- Дванадцять молодих дівчат, - нарешті заворушилися тонкі губи старого. – За два тижні ти вбив дванадцять моїх дітей.

- І з'їв! – донеслося із натовпу. Гомін розлючених істот було припинено піднятою рукою Домбанга.

- Хто ти й звідки прийшов, мене не цікавить - забагато честі для тебе. Скажу лише, що ти вибрав невдале місце для полювання, людожер. Та, хвала Богам, вони з мудрістю створили цей світ. Тож рано чи пізно, але все в ньому закінчується.

Твій кінець наступить завтра вранці. Тебе буде страчено. Маєш, що сказати?

- А правда, що у вас є жінки з трьома цицьками? – посміхаючись, запитав Яр.

- Заберіть його звідси.

* * *

Дуже хотілося пити. З ночі, коли Яр потрапив до полону, ніхто з місцевих не потурбувався дати йому хоча б води, не кажучи вже про їжу. Після коротенького суду, Бор, велетень, якому було доручено нагляд за в'язнем, під дике улюлюкання малечі, відвів Яра назад до клітки й пішов у своїх справах. Ще деякий час діти покидали в полоненого каміння, поштрикали його довгою, загостреною палицею й були розігнані якоюсь потворною бабцею.

Вечоріло. В різних місцях селища, у спеціальних треногах, почали розпалювати багаття. Загін з десятка воїнів, горляючи якусь дику пісню, протупотів повз клітку в напрямку двох гір, що велетнями нависали над дахами будівель. «Зміна варти у Скаженої Ущелини», - здогадався Яр, лежачи на смердючій соломі.

- Оце так вляпався, - надалі вже в голос мовив він сам до себе.

- А ти правда Раду з'їв?

Біля клітки стояла ранкова одноока дівчинка.

- Даси напитися – скажу, - Яр підсунувся ближче до решітки.

Дівчинка вагалась, але цікавість взяла своє й через хвилину вона повернулася з повним кухлем холодної води.

- Пий. Тільки руку мені не відкуси, будь ласка, - прошепотіла дитина, притуливши кухоль до залізних прутів.

Яр жадібно накинувся на воду.

- І правильно зробив, що з'їв. Вона погана. На минулий ярмарок батько мені з Зарграду різнокольорове намисто привіз, а їй батько нічого не привіз, бо він жадібний, - тараторила дівчинка, поступово нахилила кухоль. - А вона в мене те намисто взяла поносити й потім не віддала. Ми посварилися й вона навмисно кинула його у діру, а батькам сказала, що не брала, тащо я його самадесь загубила. Ще й руку мені кігтями своїми подряпала сильно.

- Ах ти ж мале щеня!

Сильний удар здорової долоні вибив кухоль з рук дитини. Перелякана дівчинка миттю зникла в темряві.

Упершись в землю дуже довгими, М'язисти-

ми руками й перебираючи від збудження коротенькими ніжками, перед кліткою постав один з воїнів, які полонили Яра цієї ночі. З напіввідкритого рота виродкатекала слина. Закрити пащу не дозволяла верхня щелепа з величезними зубами, яка сильно випирала уперед. Жовті, малесенькі оченята горіли люттю.

- Добре, що мені не дали вбити тебе відразу. То було б занадто легко для тебе, людоджер. Та завтра я, нарешті, зможу насолодитися помстою. Мене звуть Хант. Ябатько Ради та твій кат. Вранці побачимось, людоджер.

- Слину підбери, потворо, - зневажливо відповів Яр та, про всяк випадок, відсунувся у глиб своєї в'язниці.

Хант дико заревів й блискавично викинув в напрямку бранця довжелезну руку. Яра врятувало лише те, що грати були завузькі й покручена м'язами рука, застрягла поміж залізними прутами клітки.

- Хант! Якого біса ти робиш?

З темряви, яка вже щільно охопила селище, випірнув Бор. Не обертаючись на оклик, Хант, не поспішаючи, відійшов від клітки й зник у темряві.

* * *

Ближче до опівночі з'явився Скунк.

- Нарешті! Де ти швендяв увесь час? Мене тут вранці стратити збираються, а воно гуляє бозна де. Руки звільни. Затекали – сил немає.

Звірятко залізло за спину Яра й швидко перегризло мотузку.

- Хух! – задоволено зітхнув в'язень, розтираючи зап'ястя. – Розповідай, що бачив.

Скунк, усівшись поряд, швидко зацокотів. Через деякий час, Яр нетерпляче перебив тварину:

- Як це, золота не знайшов? Може погано шукав?

Тварина обурено заверещала у відповідь.

- Не кричи. Побудиш усіх, - прошепотів Яр. - Добре, що хоч прохід під стіною надібав. Шлях відходу є, то вже пів діла зроблено. А грошики я все ж пошукаю. До ранку час є. Притягни мені швидше зі схованки мої відмички.

Скунк зник у темряві й мало не відразу селище вибухнуло дикими криками сотні голосів. Майже одночасно у різних кутах запалали смолоскипи, освітившись навкруги яскравіше ніж у найсвітлий день. З-за будинків хтось гучно віддавав якісь команди. Десь дико кричала жінка. Декілька раз повз клітку в напрямку Скаженої Ущелини

пробігали до зубів озброєні загони воїнів. Чорно-рудую тінню до клітки влетів Скунк.

- Швидко ти, - мовив Яр, забираючи з пащі тваринки шкіряний мішечок. - Що там у них трапилось, знаєш?

Вислухавши звіряче цокотіння, Яр не надовго замислився.

- Взагалі то це нам дуже доречно. Доки вони всі будуть шукати зниклу дівчинку, ми пошукаємо золото й тихо собі заберемося звідси. Як ти думаєш, вони сильно образяться, як що я не скажу їм до побачення?

Відповідь тварини Яр не почув, бо в цей час щось гучно бабахнуло й небо над Скаженою Ущелиною засяяло смарагдовим кольором.

- Та що ж там у них коїться! – Яр з цікавістю подивився на небо. – А взагалі то, це їхні справи, а нам вже час займатися своїми.

В'язень дістав зі шкіряного мішечка зв'язку різноманітних крочечків й підсунувся до замку на гратах.

- Пішли. Тебе кличе Домбанг, - величезна постать Бора майже повністю закрила світло від смарагдового неба.

- А щоб тебе! – Яр з переляку відсахнувся у глиб своєї в'язниці й боляче вдарився головою об гранітну стіну.

- Хто тебе розв'язав і що то за потвора поряд із тобою? – Бор гидливо вказав на Скунка.

- Ти себе в дзеркало бачив, красень?

Дитяче обличчя велетня задумливо напружилось.

- А що таке дзеркало? – нарешті запитав він.

- Зрозуміло. Та й добре, що не бачив. Бо як би ти у нього поглянув, відразу вмер би зі страху, - відповів Яр й надалі запитав: - Що хоче від мене твій Домбанг?

Скунк, як завжди, зник непомітно.

* * *

У спальні, куди Бор привів В'язня, було задушливо. Біля ліжка, на якому з заплющеними очима лежав Домбанг, метушилася та сама бабця, що у день відігнала малечу від ярової клітки. Їй допомагали дві молоді, заплакані жінки. Декілька забруднених воїнів скупчились біля каміна й про щось тихо перемовлялись. Погляди всіх присутніх миттю зійшлися на Ярі й майже відразу перемістилися на лежачого старця. Домбанг відкрив очі.

- Залиште нас, - твердим голосом сказав старий.

Присутні обурено загомоніли.

- Кровотеча не зупиняється, - промовила бабця, прибираючи з живота Домбанга закривавлену ганчірку. Погляду Яра відкрилася страшна, рвана рана. Одна з жінок, хлюпаючи носом, подала знахарці чистий відріз тканини. Намастивши рану якоюсь паруючою, густою рідиною й нашвидко-руч наклавши пов'язку, стара пішла геть з кімнати. На мить затрималася у дверях.

- Я повернусь через десять хвилин, - мовила вона, дивлячись на пораненого.

Чоловіки, кидаючи на Яра злі погляди, потягнулися слідом.

- Налий собі вина та сідай. В нас мало часу, - перемагаючи біль, Домбанг вказав рукою на стіл, де стояли чималий глечик та кілька кухлів.

Яр не змусив просити себе двічі й швидко влив в себе дві порції. Наливши третю, він спокійно всівся на кремезний, дерев'яний стілець й запитливо подивився на старого.

- Я знаю, хто ти. Тебе звуть Яр талхерієць - кривлячись, старий витяг з під подушки сувій пергаменту, - такі повідомлення розвішані по всій Газарії. Могутній воїн, професійний найманець, а щевправний крадій зі своїм кодексом честі. Ну й далі всілякі формальності: зріст до двох метрів, очі блакитні, волосся кольору житнього хліба, інколи заплетене у косу. Одягнений в вовняну довгу сорочку, шкіряні штани та чоботи до колін. На лівому плечі татуювання степового вовка. Ну це зрозуміло. Талхерія зі стародавнього, як що я не помиляюсь, перекладається як Степова земля.

Домбанг підняв очі на співрозмовника. Яр спокійно витримав погляд.

- Так, що тут ще є, - поранений повернувся до читання. - Ага, ось: вправно володіє усіма видами зброї. Віддає перевагу коротким мечам. Все вірно?

- Цю писанину я вже бачив сто разів. Я так розумію, що це не те, навіщо ти мене покликав. Я взагалі то хотів виспатися перед стратою.

- Про те що ти ще й веселун, стражники не вказали, - засміявся старий та відразу ж вхопився за живіт, застогнавши від болю.

- До речі, а де твій розумний тхір? Нишпорить по моему селищу?

- Йому подобається, коли його називають мустанга. Що ти хочеш, старий?

- Ти прийшов сюди за золотом і ти отримаєш його, як що виконаєш моє прохання. Тобі треба вбити відьму, - спокійним голосом відповів Домбанг.

- Там, де тобі черево розірвали, випадково по голові не били? Яка, в біса, відьма?! Чаклунство в Газарії заборонено й карається смертю. Ти не знав? - приголомшений словами старця, вигукнув Яр.

- Цікаво чути балачки про чаклунство від чоловіка, який розмовляє з твариною, - відповів Домбанг, й надалі продовжив: - В ночі зникла ще одна дитина. Ельза, дівчинка, що дала тобі води. Це тринадцята. Коло замкнулося. Я не встиг. Спустився у штольні. Зустрівся з Зарою, чи скоріше з тим, що раніше було Зарою. Наслідки ти бачиш, - Домбанг вказав на пов'язку, яка поступово насичувалася кров'ю.

- Хто така Зара? - майже нічого не зрозумівши з промови старого, запитав Яр.

- Подай вина. У роті пересохло.

Зробивши декілька ковтків, поранений полегшено зітхнув, заплющив очі й почав розповідь.

- Ми прийшли на цю землю втрюх. Два брати-близнюки й молодша сестра. Це було близько дев'яти років тому. У той день, коли Мертвий туман за добу знищив найвеличніше місто-державу всіх часів та народів. Наш дім. Наш Вессен.

- Ти вессенианець? - здивувався Яр. - Але це ж легенда!

Домбанг посміхнувся.

- Легенді теж треба з чогось розпочинатися. Не перебивай. У нас мало часу, - він з хвилину лежав мовчки, набираючись сил.

- У той день ми втрюх були далеченько від дому. Наш батько, Володар Вессену, інколи робив нам такий подарунок - дозволяв три дні відпочити від навчань й проводити цей час на свій розсуд. Цього разу ми вирішили дослідити штольні Скаженої Ущелини. Зара, наша сестра, хотіла знайти там чорний папороть, для якогось свого найміцнішого магічного зілля. Вона була дуже сильною чаклункою. Від матері передалось. А нам з Ульдеріком було все одно, чим займатись. Тож ми погодилися її супроводжувати. Та додому, як ти зрозумів, вже не повернулись. Мертвий туман загнав нас до Скаженої Ущелини й зупинився, упершись у гірський ланцюг, який з того часу зветься Грудьми Бога. А знищені ним землі згодом назвали Білими. Відчай охопив наше серце. Не пам'ятаю, скільки часу ми провели в Ущелині, намагаючись пробитись крізь Мертвий туман. Використали всі знання, всі закляття. Все було марно. Одного разу, після чергової спроби, Ульдерік, зі сльозами на очах, запропонував змиритися з тим, що минуле життя втрачено назавжди й треба якось жити далі. Я підтримав

його. Зара ні. Ї одержимість не знала меж! Вона кидалась на нас, заглядала в очі, вмовляла, благала, погрожувала. А потім... А потім вона так страшно подивилась на нас й кинулась у туман, - Домбанг замовк, заглибившись у спогади.

Яр, ошалілий від розповіді, не чіпав старого.

- Та треба було жити далі, - через хвилину продовжив розповідь поранений. - Ми вирішили, в пам'ять про рідних, заснувати на цій дикій землі, яка на вессеніанських мапах мала назву Газарія, новий Вессен. На це пішло майже сто років. Та врешті решт, за допомогою знань та магії з'явився Зарград. Життя продовжувалось. Ульдерік, як старший, він народився на дві хвилини раніше за мене, став Володарем Зарграда та, незабаром, всієї Газарії. Я взяв на себе обов'язки Першого радника. А далі повернулася Зара. І привела з собою страшних чудовиськ з Білих Земель. Була страшна війна. Зара зі своїм військом нищила все, куди падав її погляд. Селища згоряли, наче сухий очерет. Кров і сморід залишала вона за собою. Це були важкі дні. Та ми витримали й дали відсіч. Батькові уроки бойової магії не минули задарма. Поступово ми загнали залишки потвор назад, до Білих Земель. Зару ми вбили. Вмираючи, вона прокляла нас та пообіцяла повернутися. Нажаль, в запалі перемоги її слова не були почуті так, як треба. Ми з Ульдеріком поховали її у штольнях. Вхід завалили камінням, наклали магичні печатки. Тоді, на могилі сестри, Ульдерік своїм наказом заборонив чаклунство у Газарії, - Домбанг посміхнувся своїм словам. - На військовій раді, що тоді відбулась на місці, де зараз стоїть цей дім, було вирішено збудувати тут сторожове селище. Залишилися лише добровольці. Загартовані битвами чоловіки й жінки. Я став на чолі цих славних людей. Ульдерік був проти, але я переконав його. Зара, це страшна таємниця нашої сім'ї. Тож хтось з нас повинен був стати на її охорону. Згодом була збудована стіна. А незабаром на нас почало діяти прокляття цього місця. Всі, хто залишився тоді тут, вже не могли покинути селище. Ті, хто спробував, з дикими криками розчинялись у повітрі, відійшовши більш ніж тисячу кроків від стіни. Ми тут бранці. Вже багато віків.

Сповідь старого затягнулася. Було видно, що він дуже втомився. Вже декілька разів до спальні заглядала знахарка, але Домбанг помахом руки проганяв її. Яр налив ще по кухолю вина. Зробивши пару ковтків, поранений продовжив розповідь.

- Ті, кого ви звете виродками, то є нащадки

воїнів, що залишились тоді зі мною. Замкнуті стіною та магією, вони знаходять сили закохуватись, одружуватись, народжувати дітей. Що з цього виходить, ти бачиш. Прокляття Зари просочується крізь покоління...

- Це зветься кровозмішання, старий, - перервав розповідь Яр, - та й взагалі, нащо мені ризикувати своїм життям заради того, хто засудив мене до страти хоч і знав, що я не винен? Золота я можу здобути десь в іншому місці.

- По перше, мені було треба якось заспокоїти людей.

При слові «людей» Яр ледь стримав сміх.

- А по друге?

- А по друге, - Домбанг співчутливо подивився на Яра, - ти погано мене слухав, талхерієць. Хто опиняється за стіною, вже не може відійти від неї далі, ніж на тисячу кроків. Сподіваюсь, тепер ти зрозумів, що тих, хто приходив сюди за легкою здобиччю ми не вбивали. Вони вбивали себе самі.

Яр схопився зі стільця й добряче лаючись, заходив по кімнаті.

- Зачекай, а як ви з'являєтесь на ярмарку? - різко зупинившись, з надією запитав він старого.

- Один день на рік, у той день, коли загинув Вессен, чари слабшають. Це надає нам можливість відвідати Зарград. Доки не сяде сонце. Ну й як що питань більше немає, то може ти хочеш послухати, як знищити відьму?

Яр, зробивши декілька довгих ковтків вина прямо з глечика, повернувся на стілець.

III

- Мені потрібна моя зброя, - звернувся Яр до Бора, що йшов трохи позаду.

- Де вона? - запитав велетень, перекладаючи свого бердиша з одного плеча на друге.

- Там, де я її залишив.

- А де ти її залишив?

- О Боги! Я залишив її там, де ви мене схопили, - почав втрачати спокій Яр. - Давай ми заберемо мою зброю, потім ти мене проведеш повз вартів до Скаженої Ущелини, як тобі наказав Домбанг, й відчепися від мене.

- Ми не знайшли у тому місці ніякої зброї, - пробубонів позаду велетень.

Талхерієць на це лише знизав плечима.

Біля воріт, які відкривали прохід до Ущелини, Яр ще раз впевнився, чи швидко виходять з заплічних піхов його улюблені короткі мечі, попра-

вив, засунутий за халяву правого чобота, ніж й наприкінці, перевірівши, чи на місці, захований за широким поясом артефакт, що дав йому Домбанг, запитливо подивився на Бора.

- Пропустить його. Наказ Домбанга, - надав велетень команду вартовим.

Останні, нічого не розуміючи, дивились на Яра й ніяк не відреагували на наказ.

- Мунк, я сумніваюся, що найкращий слухач селища не почув мою команду, - Бор зробив крок до одного з охоронців.

Воїн, якого назвали найкращим слухачем через величезне ліве вухо, розвернувся й почав порпатися в замку.

Тільки но вони трохи відійшли від освітленої вогнями стіни, як темрява миттю затиснула їх у свої обійми. Смолоскип, який Бор прихопив із собою біля воріт, допомагав не дуже. Йшли досить довго. Чи, можливо, так здалося завдяки темряві. Та нарешті велетень зупинився.

- Оно вхід до штольні, - вказав він рукою й поліз у темний отвір, що ледь було видно за купою каміння.

- Здається мені, що тобі наказали лише довести мене сюди? – притримав за плече свого супутника Яр.

Бор обернувся й сумно дивлячись на Яра, відповів:

- Я чув твою розмову з Домбангом. І ще там моя донька, крадій.

- Ну хоч не людожер. Вже якось радує. Тільки, перед тим, як ми туди поліземо, я хочу, щоб ти усвідомив одне: я туди йду розв'язувати свою проблему. Не вашу. Повернешся ти звідти чи ні – мені начхати. Я закінчу цю справу, заберу свою винагороду й миттю забуду про всю вашу потворну сімейку! Зрозумів?

Нічого не відповівши, Бор поліз у чорний прохід. Скориставшись самотністю, Яр витяг з невеличкої поясної торби пляшечку зеленого скла й, швидко відкоркувавши, випив її зміст. Нестерпний вогонь опалив нутроці. Стримуючи стогін, Яр повалився на каміння. З темряви випірнув Скунк й жваво зацокотів, торкаючись вологим носиком напруженого від болю обличчя з господаря.

- Дякую, друже, за турботу. Сам не люблю цю гидоту використовувати. Та сьогодні треба. Без чарів нам гаплик.

- Тебе довго чекати? – з темряви з'явилася голова Бора. – О! Я бачу, твій щур повернувся?

- Йому подобається, коли його звать мустела,-

відповів Яр, піднімаючись.

- Пішли. Я попереду, ти прикриваєш.

- Добре, - погодився Бор.

- Я, взагалі то це Скунку сказав.

Смерділо нестерпно. Спалахи смолоскипу відбивались на вологих стінах коридору чудернацькими, танцюючими тінями. Інколивони вихоплювалилишки якоїсь густої, смарагдової рідини, що повільно стікала по граніту й змішувалась з брудними калюжами на підлозі. Кроків через п'ятдесят вузький коридор під невеликим кутом почав заглиблюватись у низ, пірнаючи в саму глиб штольні. Стало трохи ширше. Стеля піднялася, й вже можна було йти, не боячись розбити лоба об який-небудь камінь. Скунк, покрутившись поміж ногами, вирішив нікого не чекати й гайнув у темну глибину печери. Ставало прохолодніше. Через деякий час коридор почав множитись. Ліворуч та праворуч з'являлись відгалуження, які пропонували гостям завітати до їх заспокійливої темряви. Раптом Яр пірнув в один з таких проходів й швидко затягнув за собою напарника.

- Тихо, - зашипів він, проштовхуючи Бора у глиб, – вогонь прикрий та слухай.

Велетень, тіло якого ледь втиснулося у вузький прохід, швидко завів руку зі смолоскипом за спину, другою міцніше стиснув бердиш й напруг слух. Зі сторони, звідки йшли воїни, почувлися тихі, невпевнені кроки. Коли вони порівнялись зі схованкою, Яр стрибнув. Щось тихо зойкнуло й через секунду спокійним голосом талхерієць звернувся до Бора:

- Підсвіти.

Полум'я смолоскипа вихопило з темряви забруднену чорно-смарагдовою багнюкою фігуру Яра, біля ніг якого, у великій калюжі лежало маленьке, скорчене тільце.

- Герд? –нічого не розуміючи, вигукнув Бор.

Малий, розтираючи сльози по брудному обличчю, мовчки піднявся на ноги.

- В мене до тебе лише одне запитання, красунчику: ви всією сім'єю по штольнях прогулятися вирішили? - стримуючи злість, звернувся Яр до напарника й надалі перевів погляд на малого: - Маму твою чекати будемо?

Бор, відтіснивши Яра, присів навпроти дитини.

- Що ти тут робиш?

- Я допомогти хочу, - хлюпаючи носом, відповів хлопчик.

- Ти мені дуже допоможеш, як що будеш в цей

час поряд із матір'ю, - лагідно промовив Бор, витираючи заплакане обличчя сина. – Біжи додому.

- Запізно. Нас відчули.

Яр стурбовано дивився на своє татування.

До цього часу спокійна, морда вовка зарухалась, й миттю застигла у звіриному оскалі. Вихопивши смолокип з рук розгубленого Бора, Яр швидко загасив його у калюжі. У п'їтмі, що миттю накрила все навкруги, десь попереду, маленькою цяточкою, засвітився вогник. Звідкілясь вислизнув Скунк й швидко щось зацокотів, дивлячись на Яра. Вислухавши тваринку, талхерієць вирушив в напрямку вогника.

- Нам туди. Тримайтеся за мною, - не обертаючись, мовив він до батька з сином, витягуючи мечі.

Печера, в яку вони вийшли, щедро була освітлена висячими по стінах каганцями. Посередині майже круглого залу стояло, складене з великих кам'яних валунів, крісло. В якому сиділа Вона. Точніше те, що раніше було Зарою: люблячою донькою, улюбленою сестрою, могутньою чаклункою та самим страшним сном Газарії. Час добре попрацював над тілом. На добре збереженому кістяку, з під залишок майже зотлілого, багатоговбрання звисали шматки скрученої, коричневої шкіри. Велика частина, колись гарного, чорного волосся, обсипалася навколо трону, оголивши, схилений на груди, трохи подовжений череп. Те, що залишилось, звисало униз рідкісними патлами. Кістлявими руками відьма тримала різнокольорове намисто. По колу, ногами до кам'яного трону, були викладені знекровлені, обгризені підземними хижаками, тіла зниклих дівчаток.

- Ось, що її підняло, - мовив Яр, вказуючи мечем на намисто у руках відьми. – Невинна кров твоєї доньки, що потрапила на цю прикрасу під час дитячої бійки й, завдяки Раді, опинилася під землею.

Бор, нічого не розуміючи, переводив погляд з Яра на намисто і назад.

- Їх дванадцять! - радісно вигукнув Герд, вказуючи на тіла. – Ельзи серед них немає!

Й наче в підтвердження його слів, з діри на протилежній стороні усипальні, долинув несамовитий дитячий крик. З диким ревом, перестрибуючи через тіла, Бор кинувся на голос.

- Стій! - загорлав Яр майже зниклому у проході Бору.

Та велетень вже його не чув. З діри почувлись гулки удари, підкріплені добірними матюками

воїна. Яр, підбігаючи до проходу, в якому зник Бор, вигукнув до хлопчика:

- Приготуйся, малий! Зараз буде гаряче!

Герд вихопив з-за спини довгого ножа й розгублено подивився на талхерієця. В цей час в глибині щось гучно вибухнуло, й з діри виплила смарагдового кольору хмара, що нагадувала своїми обрисами жіночу фігуру. Гарячою хвилею Яра кинуло через усю усипальню й добряче гепнуло об стіну. Звідкісь поряд виник Скунк. Облетівши печеру, хмара почала повільно всмоктуватися сидячим на троні скелетом. Водночас почало діяти зілля, випите Яром напередодні. Тіло воїна почало неймовірно вигинатися і скручуватися. З горла вирвався такий дикий, звіриний рик, що Герд змушений був поспіхом затулити вуха. Несамовитозаверещав Скунк. Те, що надалі побачив хлопчик, можливо в майбутньому стане однією з самих великих легенд селища виродків. За умови, як що хтось зможе про це розповісти. Біль кинула Яра на карачки й, під переляканий крик малого, з рота талхерієця потік густий, сірий туман, який почав формуватися у фігуру якогось звіра. За лічені секунди поряд з Яром стояв велетенський степовий вовк. Звір затрусив могутнім тілом, наче щойно виліз з води, після чого в один стрибок опинився на протилежній стороні печери й пірнув у діру. Свідомість Яра розділилася. Він водночас бачив все, що відбувається в усипальні й те, що сталося у другій печері.

Єдине, що встиг Бор після магічного удару відьми, це накрити собою доньку. Вовк не гаючи часу вхопив велетня за шкіряні ремені й потяг до виходу.

- Тату! – закричав Герд, коли побачив батька, якого тягнула велика тварина.

Хлопчик кинувся на допомогу та, не пробігши й декілька кроків почав задкувати назад, відкриваючи свого великого рота у німому крику. Кістяк відьми повністю всмоктав в себе туман. Скелет повільно підняв голову. Задкуючи, хлопець перечепився й впав на одне з понівечених дитячих тіл. То було тіло Ради. І ось тут Герд вже загорланів як божевільний. Своїм криком хлопець зробив водночас дві справи: привів до тями Бора й привернув до себе увагу відьми. Бор, батьківське серце якого розривалося поміж дітьми, важко піднявся на ноги. Виглядав він страшно. Майже відірвану ліву руку, що трималася лише на шматку шкіри й декількох вцілілих сухожиллях, велетень спромігся засунути під залишки шкіряного ременя. Обпечена шкіра звисала з тіла воїна великими, паруючими шматками. Дитяче

обличчя зникло. Замість нього була суцільна криваво-чорна рана з дірками від очей. Бор був сліпий.

Не гаючи часу, вовк витяг й поклав біля ніг сліпого батька його маленьку, однооку доньку, після чого зайняв місце поряд з Яром.

- Бор! Відьми потрібна кров тринадцятої дитини! Швидко забирай дівчинку й забирайтеся звідси! Герд, допоможи йому!

Роздаючи команди, Яр кинувся на Зару, відволікаючи увагу потвори на себе. Бор, легко закинув непритомне тіло доньки на плече, вхопився цілою рукою за щупле плече хлопчика й страшна процесія рушила в доль стіни до виходу. В цей час сталося неочікуване. Відьма зареготала, одночасно піднімаючи руки в сторони. Потихеньку, наче після довгого сну, з землі почали підніматися понівечені тіла дітей. Загін маленьких, мертвих помічників потягнувся до виходу, перегороджуючи шлях Бору з дітьми. Герд, шаленіючи від страху, з диким криком відчаю кинувся в натовп тих, що раніше були його друзями, й почав шматувати тіла наліво й направо своїм довгим ножем. Йому на допомогу прийшов Скунк. Тваринка металася між ногами мерців спритно перекушуючи сухожилля маленьких ніжок. Через хвилину прохід було звільнено й Герд швидко заштовхав батька з сестрою в темний коридор виходу.

Яр трохи не встиг. Першим на відьму налетів вовк. Збивши істоту з ніг, величезна тварина міцно притисла смердючі кістки до землі могутніми

лапами. Воїн швидко дістав з-за поясу золотий ланцюжок з рубіновим кулоном, якого напередодні дав йому Домбанг, й швидко накинув його відьмі на кістляву шию.

- Це тобі брати передали. Прикраса вашої матері. Може хоч це тебе вгамує!

Стовпяскравого червоного полум'я вдарив з прикраси, миттєво руйнуючи магію цього місця. Шалений вітер закружляв печерою й завиваючи, понісся коридорами. За лічені секунди розтанув у повітрі степовий вовк. Те, що було Зарою, з шипінням почало перетворюватися на якусь зелену, густу рідину. Задихаючись від смороду й майже втрачаючи свідомість, Яр поліз до виходу з усипальні.

Прийшовши до тями, зрозумів, що його несуть. На ношах. Маленька дитяча рука міцно тримала його вказівний палець. В ногах скрутився клубочком Скунк.

- Обережно! – почув Яр голос Герда, коли хтось із носіїв підковзнувся на каменях.

- Та й правда треба обережніше, а то помре й купу грошей не отримає, яку йому Домбанг пообіцяв.

- А хіба ще залишились гроші, що передав нам Володар на ярмарку? Ми ж наче їх усі витратили?

- Витратили. Та наш гість про це не знає.

Над головою дружньо заіржали декілька голосів. «От же стара лисиця! – посміхаючись про себе, подумав Яр й надалі звернувся до неба: - Боги! Благаю, зробіть так, щоб цей старий брехун був ще живий. Мені дуже потрібно його вбити!».

ЛЮДИ МАРІ

*Da war der Helden Herrlichkeit hingelegt im Tod,
Die Leute hatten alle Jammer und Noth.
Mit Leid war beendet des Königs Lustbarkeit,
Wie immer Leid die Freude am letzten Ende verleiht.*

Das Nibelungenlied, Abenteuer 2378¹

1

- То що там чути в Римі?

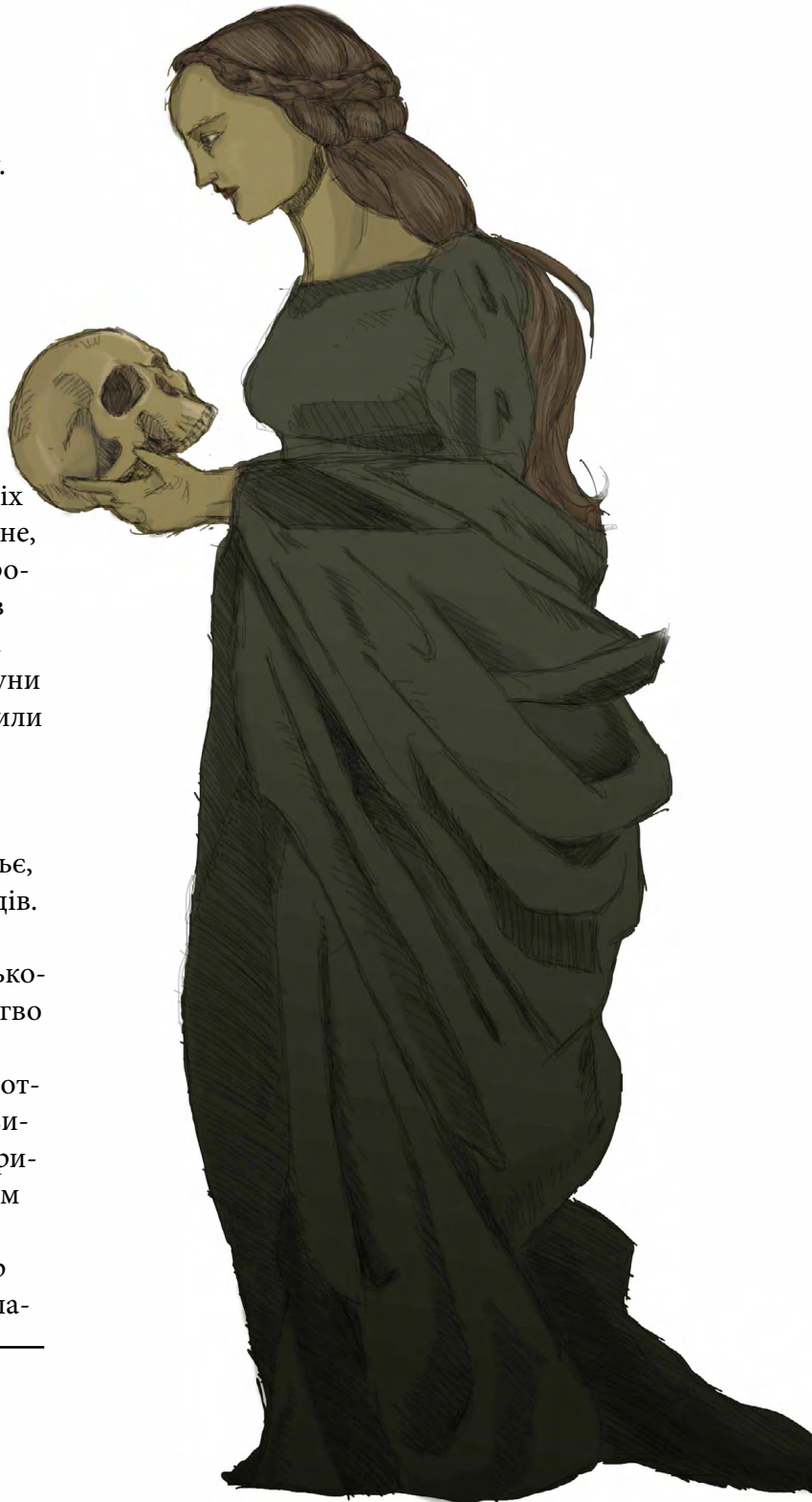
Могло здатися, що кеніг² у доброму гуморі. Посмішка сяяла на моложавому лиці, мерехтіла у синіх очах, довге біляве волосся, по-юнацьки скуйовджене, стирчало врізнобіч з-під золотого витого вінця, пронизане світлом... Але Хаген Троньє задовго служив повелителеві бургундів. Він знав: Гунтера Г'юкунга вже давно ніщо не тішить. З тої самої пори, коли гуни знищили дім його предків. Знищили Вормс. Знищили державу бургундів на берегах Ріани.

Він і сам з тих пір жодного разу не всміхнувся щиро.

- У Римі? – перепитав нащадок господарів Троньє, а тепер, уже котрий рік – відданий слуга роду вождів. – Нема на що дивитись. Нема Риму. І римлян уже нема. Готи чубляться з вандалами, а на Капітолійському пагорбі пасуть кози. Теж мені, орлине гніздо, лігво кесарів! Тьху!

Гунтер покивав. У світлі, що пробивалося крізь отвір у даху, серед золотих пасом майнуло срібло сивини. Посмішка владаря набула легкого суму. Загострилися зморшки у кутках очей і вуст. Три дюжини зим за плечима. Ціле життя – у тіні поразки.

- Проте недарма я їздив, - вів далі Хаген. – Тепер знаємо напевне, що саме з римської казни було спла-

¹Герої звитяжні прийшли до загину,
Всі люди заплакали в скрушну годину.
Завершився горем бенкет королів,
Бо сумом кінчається радість завжди.

«Пісня про Нібелунгів», авентюра 2378, пер. з середньовісньонімецької Віталія Кривоноса.

²Король (від нім. König).

чено за той набіг гунів на Вормс. Маю свідоцтва з високих чертогів.

- Ти мастив їм язика сріблом чи золотом?

- Залізом. Дешевше.

Гунтер спохмурнів:

- Ти скоїв убивство у Римі?

- Готи Аларіка скоїли там не одне вбивство свого часу. Чим я гірший від гота?

- Але ж... але ж вони мститимуть... – пробелькотів король ніяково.

- Вони? – перепитав Хаген, брижачись від огиди. – Мститимуть? Вони виводять легіони зі своїх окраїн. І чужим ножом колоти теж не можуть. То не є таїна, що гуни вже давно не їхні гончаки. І ще – у них нема вождя. На троні сидить якийсь безмозке щеня, чийого імені я не пам'ятаю, а крутять ним дурні бабища. Єдиний, кого варто назвати мужем – Аецій Флавій – сидить у ямі. Здається мені, повелителю, що нинішній Рим не спроможний на помсту, ані сам не вартий помсти. До речі, - Хаген криво посміхнувся, - дорогою стрівся мені загін готів від самого Теодеріка. Чого вони тут шукали?

- Кликали іти на Рим... – кинув Гунтер. – Я відкавав, що подумаю.

- Навіть не думай, - махнув рукою Троньє. – Не на часі Рим. Хай трохи підросте та зажиріє, тоді ми з готами його з'їмо. Зараз то надарма.

Гунтер кивнув. Мовчки. Слабка, непевна посмішка не полишала його вуста. Хаген зітхнув:

- Що сталося, кенігу? Що тебе гризе?

- Сталося, - зітхнув вождь бургундів. – Грімхільда запрошує на свято. На гостини до країни гунів, до туни великого Етеля, чоловіченька свого.

Запала тиша. Було чути крізь діряві стіни чертогів, колись ошатних, як плескотять хвилі Ріани, як гелгочуть гуси на подвір'ї, як лаються собаки й раби, як бекає-мекає худоба, що її женуть з пасовиська. І ще було чути різкі, пронизливі співи круків, священних птахів Водена. Воден споглядав за світом сотнями чорних очей. Воден чекав на велику війну, на різанину, на криваві струмені та смерть вождів і героїв. Круки віщували бурю сокир. Їм кортіло жерти плоть і ласувати очима.

Хаген Троньє підійшов до високого сидіння короля, поклав правицю йому на плече, нахилився і хрипко проказав:

- Треба їхати, Гунтере.

Вождь відсахнувся. Вірний слуга дивився крізь нього своїм єдиним оком – темно-сірим, холодним і гострим, ніби клинок меча з кузні Велунда. Суворий воїн, мудрий порадник, що став Гунтеру за старшого брата, - тепер цей темно-рудий пошрамований бородань усміхався, щирився, беззвучно сміявся.

Ніби чудовисько. Ніби троль. Ніби божество безумства.

- Ти ж не хочеш проґавити нагоду дістати славу загибель?! – додав він пошепки.

- То ти гадаєш... вона... не пробачила? – спитав кеніг бургундів.

- Ти – її брат. А кров Сігберта – на моїх руках. Але стережися, мій повелителю! Грімхільда – вже давно не те дівчатко, яке раділо, коли ти повертався з виправ. І хтозна, чи не перетворилася вона у лігві гунів на справжню вовчицю.

Гунтер підвів очі, сповнені болем, і скинув руку радника з плеча.

- Іди тепер, Хагене, бо від тебе відгонить потім і кров'ю.

- Як завше, мій вождю, - уклонився той, - як завше...

2

Либонь ви чули цю стару сагу. Сігберт син Сігмунда з роду Вольсунгів, якого на Півночі кличуть Сігурдом, був кенігом франків з Ксантену. Він убив дракона, заволодів золотом карликів-Нібелунгів, розбив і підкорив хавків, свевів і батавів, узяв за жінку красуню Грімхільду, сестру синів Г'юкара, вождя бургундів, а також їздив до валькірії Брюнхільди й під виглядом Гунтера виконав усі шлюбні випробування, що вона загадала, і так узяв її своєю тестевою дружиною. Він був такий великий герой, що не міг би прожити довге і щасливе життя у Мідгарді. Воден обрав його до своєї небесної раті. Саме тому одного разу на полюванні його було вбито. Казали, що то була помста Брюнхільди за обман і наругу. Казали, що підступний Хаген Троньє бажав заволодіти золотом Нібелунгів. Казали, що то подіяло прокляття, що його наклав на скарби перший їхній власник, карлик-чаклун Андварі. Багато чого казали.

То є правда. І це є правда; і те, і інше. Це частинки візерунку, з якого зіткано полотно долі Сігберта. Проте найважливіша частина цієї правди – це те, що Сігберт був для нашого світу надто гарним. Надто відважним, надто мужнім. У нашому світі, сповненому злом, лайном і чудовиськами, найліпше живеться нелюдам. Таким, як всевладний Етель, вождь гунів, або таким, як той, хто пролив кров Сігберта. Таким, як я, Хаген Троньє.

А таким, як красуня Грімхільда, судилося страждати.

3

Гунтер кеніг мав двох молодших братів – один звався Гернот, а інший – Гіселін. Останній був ще геть юним – йому заледве виповнилося п'ятнадцять зим, коли Гунтер із братами поїхав до Гуналанду. Ще з ними вирушили музика Фолькер, Гуторм Вовче Серце, Старкад Сильний, Данкварт Щит і ще багато славетних героїв, і, звичайно, вірний Хаген Троньє. Також був з ними женоподібний чаклун Освір Лисиця. Його взяли, бо він добре віщував погоду.

Мандрували вони не так кепсько, як чекали. Проїхали землі швабів, баварів і маркоманів, без пригод перетнули зловорожі хаці Мюрквіду, Лісу Темряви, і зрештою дісталися до берегів великої ріки Донхайд. За нею вже починався Гуналанд – колишня римська земля Панонія, колишня прабадьківщина вальхів, колишня країна землеробів, соляних копалень та виноградників. Тепер над обрієм рясніли дими та хмари пилу від кінських копит. Тепер це була рівнина, втоптана табунами, отарами і чередами, а зруйновані міста і села стояли забудовані потворними курними хатами.

Перед тим, як переправитися на інший берег, у країну мороку, смерті й хакана³ Етеля, Освір Лисиця приніс у жертву богині Донхайд білого жеребця з червонястими вухами, як вона любила. Завів коня у хвилі й перерізав горлянку кремінним ножом. Кров мішалася з водою, спливала за течією, вливалася у плінний потік часу. Тоді раптом налетів вітер, небо і води вкрилися табунами пінногривих коней, звідусіль залунало громове іржання й гуркіт копит, а небокрай зайнявся сполохами. Бургунди сильно перелякалися і падали навколішки, затуляючи очі й вуха, крім лише Освіра та Хагена, що стояли на березі. У самий розпал бурі з вод раптом з'явилися три діви неземної вроди і звернулися до них:

- Шануйся ти, Освіре, бо ти будеш єдиним з бургундів, хто двічі перетне нашу ріку!

- Ви кажете про те, що крім мене ніхто не повернеться з Гуналанду? – перепитав чаклун.

- Жоден з бургундів, - проказали діви. – Коли ви ступите на південний берег – ви вже не будете бургундами. Ви станете – Нібелунгами, Людьми Мари. Ви станете мерцями.

- Могли б ви дати нам краще пророцтво, - сказав Хаген, - за ту жертву, яку отримали.

За тим він хотів їх убити, але Освір йому завадив:

- Не годиться вбивати жінок, особливо якщо це

- васерфрау⁴.

Хаген скрипнув зубами і сказав:

- А ти не дуже радій, бо ми нині перевіримо, чи сказали вони правду про твою долю.

Тоді він пішов до намету вождів і мовив так:

- Буде найліпше, коли юний Гіселін із частиною війська поїде назад. Адже ви бачили, як розлютилися місцеві духи. Здається мені, мало кому з нас судилося добре закінчити цю мандрівку, а рід вождів має жити.

Гіселін обурився, бо не хотів, аби його вважали боягузом і слиньком, але Гунтер надавав йому стусанів і потиличників і наказав повертатися до Вормсу. Довелося підкоритись: із кенігом, а понад те – зі старшим в роду – не сперечаються.

Ну і вже геть не кортіло сперечатися із Хагеном, якого Гіселін, ніде правди діти, таки боявся. Ще змалечку, коли одноокий бородань учив його тримати списа і меча.

Тепер стали вони переправлятися на інший берег. І на середині ріки Хаген схопив Освіра за комір і кинув з човна у воду, ще й дризнув його веслом по голові. Той тільки крекнув по-дурному і пішов собі на дно. Хаген зареготав і сказав вісу:

Зможе тепер Освір –

Мало віри дівам

Водяним – помститись

За пророцтво хибне.

Але коли бургунди ввечері сиділи коло багаття, вже на іншому березі, то до них вийшов Освір, і вигляд він мав убогий і жалюгідний: мокрий, синій від холоду і зелений – від водоростей, проте – живий. Тоді люди подумали, що пророцтво водяних дів не таке вже і хибне, коли Освір тепер вижив і, хтозна, може і буде тим єдиним бургундом, який повернеться з Гуналанду живцем. Хаген криво усміхнувся, зняв з руки важкого золотого браслета і простягнув йому:

- Се тобі плата за побиття. І, здається, ти ще зможеш нею хизуватися.

- Не візьму я плати з рук мерця, - відказав Освір, клацаючи зубами.

4

Звідки вони прибули, ці гуни? З яких світів, з яких пекельних надр і безодень? Хто породив їх на горе іншим народам? Хто були їхні пращури і

³Утро-фінська форма тюркського титулу «каган», верховний правитель.

⁴ Досл. «водяні жінки/панни» (нім.), русалки.

де мешкали? Що покликало їх за шляхом сонця, зі сходу на захід? Чия воля викликала цих духів степу й мороку? Що за воля і потреба згуртувала сотні родів і племен у єдину орду – чудовисько із безліччю копит, голів, очей, залізних пазурів, бунчуків, стягів, пащек, що ревли на десятках мов, прославляючи десятки богів? І чому серед усіх богів вони, всі як один, вклонялися Небесному Мечу? Мудрі люди казали, що то є меч нашого бога Тюра і його втілення, але я ніколи в це не повірю. Можливо, якби я не бачив розорення Вормсу, то вірив би мудрим людям.

Але я пам'ятаю, що було, коли гуни прийшли на береги Ріани.

Коли земля трусилася під громом кінноти. Коли води ріки, що дала нам прихисток, почервоніли. Коли за димами згарищ не стало видно сонця. Тоді вони показали, як уклоняються Мечу. Вони кидали на вівтарі людей і тварин, рубали на шматки, вили вовками, пили кров і дерли зубами сире м'ясо. Вони споловинили наш люд. Кажіть що хочете, але Тюр – наш Тюр, син Водена, бог меча і чесного двобою – ніколи не вимагав від нас таких треб і ніколи не згодився б освятити подібне.

Тоді, разом з Вальдером Удатним, коли нас вели до Гуналанду як заручників – я замислився: що може перебороти таку силу? Що може стати на заваді ріці заліза, крові й нечисті? Що може зупинити всі ці орди? Що може обернути їхнє щастя у нещастя, обернути вістря того Небесного Меча проти тих, хто вклоняється йому?

Нині, коли я їду до Гуналанду як гість – я маю відповідь.

Я, Хаген Троньє, володар проклятого злата Нібелунгів.

І тепер усе залежить від того, наскільки сильно Грімхільда прагне моєї крові.

5

- У країні гунів нічого не змінилося за останні десятки зим, - насміхався Хаген шляхом до туни хакана Етеля, - хіба побільшало смороду.

- Не варто жбурляти такі слова, - зауважив Данкварт, оглядаючись, - бо у країні Етеля є чимало готів, баварів, гепідів й інших теудів⁵, таких же, як і ми, тож вони чудово розуміють нашу мову і можуть завважити, що ми маємо на увазі скривдити їх.

- Не моя провина, - відказав Хаген, - що вони тут серуть посеред дороги й розкидають лайно навсібіч. Хіба ми так робимо? Хіба важко прибрати

за собою?

- Такий уже в них звичай, - низав плечима Данкварт.

Отже рушили вони землями гунів, і бачили покинуті міста і села, і випалені ліси, і витоптані трави рівнин, і річки та стави, каламутні від овечих отар і кінських табунів, що тлумили там спрагу, і безкінечні ряди клунь, критих очеретом і корою, де тримали рабів, і смердючі землянки та круглобокі глинобитні хатки, в яких переважно й мешкав люд. І згадували розорений Вормс, і дивувалися, що навіть там люди не опустилися до такого.

Та коли під'їхали вони до граду Етеля, обнесеного тином, увішаним черепами й золототканими знаменами, то здивувалися ще більше. Знали вони, що не бідує хакан Етель, але що такі скарби зустрінуться їм – годі було й чекати! Шовки, парча і бархат, бурштин і яхонти, срібло й золото всюди, куди не кинь оком. Шкіри леопардів і жирафів, перські й согдійські килими, постелені серед соломи й гною, мармурові колони й статуї, вивезені з Адріанополя, колись білі, тепер – ущерть закопчені, а ще – барвисте пір'я дивовижних птахів, слонова кістка, хутра з північних лісів, багряниці, розкішна зброя й обладунки, і такі добра, на які не вистачить слів...

І – олтар бога-меча, темний від крові. Клинок у камені, що ніби промовляв до гостей: дивіться, ми пограбували й підкорили півсвіту, стягли за тин нечувану здобич, а голови тих, що нам опиралися, тепер втупилися незрячими очима у рідну далечинь, а інша половина світу ще чекає на нас, та чекати їй недовго...

Зустрів бургундів – несподівано – Теодерік, верховний вождь вестготів. Він прибув сюди на запрошення самого хакана Етеля, щоб укласти мир із Валамиром, кенігом остготів, і тим покласти край ворожнечі між родами Балтів і Амалів. Гунтер привітав його і мовив:

- Я отримав твоє послання. Проте ще не готовий дати певну відповідь.

- Я переймався б іншим, будучи на твоєму місці, - відказав Теодерік. - Здається мені, дарма ви приїхали, бо тут лише й розмов щодо щедрих дарів, які розкидає Грімхільда, шукаючи собі підтримки. Тож не кваптеся знімати броні.

- А чи сам ти отримав дарунок з рук нашої сестри?

- Не такий я жебрак, - пхекнув король готів, - та за весь мій люд не скажу.

- Тоді не нарікай, якщо нам доведеться твій люд споловинити.

⁵Від прагерманського *rīudō (людність, народ), імовірна самоназва германців; звідти ж «тевтони».

Що ж далі мовити про тебе свято? Всеволодний Етель і Грімхільда зустріли гостей гречно й приязно, і не бракувало там теплих слів. Музика Фолькер виконав на честь господарів величальну пісню, за що був вшанований золотими перснями з руки самого хакана. Тоді заходилися згадувати славу минувшину, битви, де рубалися пліч-о-пліч Вальдер Удатний, Хаген і сам Етель, походи у різні краї, землею і морем, на всі сторони світу. Тоді Етель жартома дорікнув Хагенові за те, що той полишив його двір без попередження, на що Хаген відказав, теж жартома, що й найближчий друг набридне, коло задовго гостює. А Фолькер мовив:

*Звивистий шлях
до кепського друга,
хоч хата його недалеко,
до доброго друга
дорога проста,
хоч і неблизько живе⁶.*

- І знай, Етель Гунакеніґ, що дорога до твого двору далася нам легко, - додав Гунтер.

- Тоді ми вип'ємо за мир між гунами й бургундами! – вигукнув Еллак, старший син Етеля.

- Вип'ємо, - усміхнувся Гунтер, і лише боги віддали, чого йому вартувала та усмішка.

Багато було випито і виголошено промов, і учта йшла своїм ходом. Грімхільда мило посміхалася, саяла, мов перлина, та очі її мерехтіли двома карбункулами, крижаними віконцями у безодню Нібельхейму, що чекає на тих, хто жив негідно. Жінка хакана кидала погляди на прочинене вікно, чекаючи на щось, відоме лише їй. Етель ніби не помічав. І він, і сини його подібні були на давніх перських царів – високі, горбоносі, кучеряві, з довгими, заплетеними у коси бородами, з гордими орлиними очима, та якщо волосся синів Етеля ще виблискувало, ніби вороняче крило, то сам хакан уже добряче посивів, а зморшки розкраяли його лице, ніби тріщини – тесаний камінь. Гунтер завважив про себе, що вони напрочуд схожі – Етель, господар половини світу, і Хаген Троньє, колишній його заручник. Єднало їх щось не-вимовне, щось таке, від чого зупинялося серце й холонула у жилах кров.

А молодший син Етеля, семирічний Ортліб, гасав чертогами, збиваючи з ніг рабів, тягав лютих собак за ошийники, корчив мармизи й узагалі веселився всяким робом, ущерть заляпавши красиве шовкове платтячко. Було видно, що батько його розпестив. Якщо навіть люті пси на нього не гарчали, коли він куйовдив їм хутро, що вже казати про людей...

Зрештою малий втомився від витівок – а сонце сідало – і, пролізши під столом, видерся татові на коліна. Етель розплився у п'яночій посмішці:

- Гляньте-но, бургунди! То є мій улюбленець, мій Ортліб, син моєї коханої Грімхільди та твій, Гунтере, небіж! Здається, за вашим законом, ти йому найближча рідня? То він має право на твій спадок! Але не хвилюйся – мій Ортліб успадкує всю мою державу, а твої нащадки будуть йому вірними друзями й соратниками... ге?

- Навряд чи доведеться нам бути гостями при його дворі, - мовив Хаген.

- Чом ти так кажеш?! – набурмосився Етель.

Той ніц не відповів, а витяг меч з піхв і поклав собі на коліна. Грімхільда придивилася на ту зброю, зблідла і прошепотіла голосом, повним ненависті:

- То є Грам, меч Сіґберта! Ти навмисне притяг його сюди, щоб роз'ятрити мою рану!

- Не лише твою, королево, - хижо посміхнувся Троньє.

Тоді до чертогу вбіг скривавлений Гуторм Вовче Серце, що пив у іншій залі з рештою бургундів. Хитаючись, наблизився до столу і проказав, харкаючи багрянцем:

- Зрада! Гуни... всіх наших... перестріляли... перебили... їх там сила-силенна...

Сказавши це, Гуторм упав і більше не підводився. А Хаген мовив у раптовій тиші:

- Бачимо тепер, якої гостинності можна тут чекати, і не таїна, від кого вона йде.

Тоді підвівся, перекинувся через стіл і зарубав Ортліба одним точним і страшним ударом. Дитя й не пискнуло. Просто глянуло на батечка з подивом і сумом і так сконало в нього на руках. Етель тримав легеньке, тепле тільце, з якого струменіло життя, заливаючи одіж, ска-тертину і срібний посуд, тримав у повній, могильній тиші.

А тоді закричав. Гірко, моторошно, високо. Завив, не зводячи з мертвого улюбленця скам'янілих очей. І люди трусилися від жаху, чуючи те виття.

- Убити їх! – заводала Грімхільда, перекиваючи голосіння чоловіка. – Убити їх! УБИТИ!!!

- До зброї, бургунди! – хрипкою луною відізався Хаген. – До зброї, Нібелунґи! Краще смерть, ніж ганьба! Заграй, Фолькере! Грай, музико, грай...

І почалося.

Сипалися іскри, тріщати ратовища і кістки, співало і скреготало залізо, кров мішалася з винами, котилися людські голови, літали списи й стріли. Розрубані тіла, відсічені руки й ноги, зойки, гарчання, прокльони, бойові гуки, стогін, хрип, морок і полум'я битви. Хто бачив, той знає, як воно бува,

⁶«Повчання Високого» зі «Старшої Едди», пер. Віталія Кривоноса.

а хто не бачив, тому й не треба. Дев'ять бургундів протистояли всій силі хакана, а той блукав між ними, як дурний, притискаючи до серця мертвого сина, поки живі сини не вивели його звідти. Коли у Фолькера зламався меч, він вихопив смичок від скрипки і бився ним, і забив ним до смерті понад сотню гунів. Теодерік, Валамир та інші вожді хутко виводили своїх людей геть, якомога далі звідти, бо не бажали осквернитися чужою помстою. Грімхільда ж нарікала на гостей, що ті не хочуть стати на захист честі хакана Етеля. Теодерік відказав їй:

- Ти, господине, це пиво заварила, ти і пий. А я їду звідси.

І так і зробив.

А Гунтер кеніг, брат його Гернот, музика Фолькер та інші боронилися в чертогу й стояли стійко, мов би мури Риму, Вічного Граду. І казали, що прості смертні так битися не можуть, що це чудовиська, живі мерці, що прийшли з Нібельхейму, з країни туману, прийшли разом з тугою марою, що затягла вранці низини. З'явилися з диму і племню, щоби помститися за свій Вормс – а старигани ще пам'ятали той набіг на береги Ріани...

- Є і на Нібелунгів управа, - процідила Грімхільда, почувши таке, і наказала підпалити розкішний пивний зал. І те було зроблено. І посеред осінньої ночі гуділо й ревіло полум'я, пожираючи стіни, дахи, стовпи, столи і всі добра, що були там, і все обертаючи на попіл, рівняючи живе і неживе. Златобагряну заграву бачили по всьому Гуналанді. Палаючі балки падали на Нібелунгів, але вони вже були мертві, до того ж мали щити, а люту спрагу тамували кров'ю зі свіжих трупів.

І на ранок битва поновилася...

...Двоє їх лишилося. Гунтер син Г'юкара та Хаген син Альберіка. Змучених і обсмалених, їх вивели з руїн ще вчора ошатних палат і змусили стати на коліна перед Грімхільдою.

- То скажи мені, брате мій, - спитала вона, - де нині скарби мого чоловіка Сігберта?

- Знаєш ти добре, - відказав той, не підводячи на сестру очей, - що сховав їх не я.

- Тоді я спитаю того, хто сховав, - Грімхільда кинула крижаний погляд на Хагена.

- Доки живий мій вождь, я нічого не скажу, - Тронье виплюнув кров і слова.

- Гаразд, - кивнула Грімхільда, і наступної миті голова Гунтера покотилася до її чобітків.

- Нині ти можеш казати вільно, - дозволила господиня.

Хаген закинув голову, підвів очі до хмарного

неба і зареготав. Ганчірка, що зазвичай затуляла йому порожню очну яму, десь поділася, і здавалося, що він дивиться обома очима, кожне з яких є печерою дракона. Та легше було зріти сліпу пляму в черепі, ніж живе око.

- Ти дурна сука, відьма і вовчиця, - поволі проказав Тронье. – Тепер ти вже ніц не дізнаєшся, бо лише двоє відають, де сховане золото Сігберта: я сам та ще Старий-на-Скелі!

- Гаразд, - повторила Грімхільда, а більше Хаген не почув від неї ані слова.

Так і сталося, що до берегів Ріани повернувся сам-один Освір Лисиця, що його прийняли у сутінках за жінку і тому не вбили.

До битви на Каталаунських полях лишався рік.

6

Етель повернувся восени. Виснажений. Постарілий. Розбитий.

Жалюгідні залишки колись незліченних орд сумно чеберяли розореними землями.

- Що сталося? – спитала Грімхільда з ганку.

Етель підвів очі. Грімхільда побачила у них відповідь. І, не проронивши ані пари з вуст, пішла собі. Люди дивувалися, помітивши на вустах повелительки легку посмішку.

«- Що сталося? – питав себе вождь гунів, смікаючи сиві пасма, що звисали з голови. – Чому щастя полишило мене? Чому згас мій фарн⁷? Чим я розгнівав духів і великого Тенгрі⁸? Як могли мої дозорні не розгледіти ворожих лазутчиків? Може, через туман? О, так, туман і тіні, що оповили долину зранку! Щось зачалося у тій марі, щось лихе...

Вони ішли на нас, ніби мерці, безмовні й розмальовані сажею. Не було гуків ані конячого іржання. Лише брязкіт зброї. Лише палаючі очі та стиснуті зуби».

Різанина почалася вночі, коли франки Меровінга наткнулися на гепідів Ардаріха. На ранок під пагорб уже зліталися круки, а п'ятнадцять тисяч пар мертвих очей дивилися на схід сонця. П'ятнадцять тисяч – з обох боків. Круки обжерлися, та то був лише початок.

Етель бився з Римом, але перемогли його варвари. Єдиним римлянином там був Аецій Флавій, якого звільнили-таки з ями. Він устиг зайняти пагорба над полями. Вожді готів, Теодерік і син його Торісмунд, тримали праве крило війська, а посередині стояв Сангібан зі своїми аланами. Сам Флавій обійняв лівий фланг, але і в його легіонах були не

⁷Цим терміном іранського походження позначається магічна субстанція, втілення влади, щастя, багатства.

⁸Не факт, що гуни практикували тенгріїзм, та не бачу причини, би їм того не практикувати.

так римляни, як всяка наволоч з провінцій: франки, сармати, арморікани, хавки, сакси, бріони, і, звичайно ж, бургунди. Бургунди, яких очолив молодий Гіселін кеніг. Брат убитих у Гуналанді Гунтера й Гернота, вихованець Хагена Тронье. Брат Грімхільди, дружини Етеля. Хто міг чекати від нього такої потуги, звитяги й стійкості! Він кидався на гунів на чолі полку, як вовк, бився обома руками, списом і сокирою, закинувши щита за спину, бо йому стало байдуже, чи він вибереться звідти живим, чи згине. Він вижив і отримав винагороду: широкі землі на сході колишньої римської провінції Галлія. Землі, що скоро наречуть іменем Бургундія. Іменем, що його пращури привезли з далекого північного острова Боргундархольм⁹.

- Хто може бути в спокої, коли б'ється Етель, того вже поховано! – виголосив хакан гунів перед вирішальною атакою. Та Рим тримався на безіменному пагорбі. Тримався на плечах варварів, на їхніх шиях, черепках і кістках. На їхніх щитах і клинках, на їхніх чорно-червоних знаменах, вишитих їхніми жінками, дочками й сестрами. На зубах і копитах їхніх коней. Та запекла борня тривала цілий день і не завершилася навіть уночі. Загинув старий хитрий Теодерік, загинув родич Етеля Лаударіх, загинули десятки тисяч, чий імена дісталися небуттю. Загинули полчища гунів, остготів, гепідів, тюрінгів, баварів, франків, мег'ярів, склавинів, загинула слава непереможного Етеля, Бича Божого, – і там же загинув Рим.

- Нині ти радиш мені поспішати у моє королівство, Аецю з роду Флавіїв, - казав Торісмунд над розтоптаним тілом батька, - тому що боїшся мене. Тепер, коли гуни тікають у гори, підібгавши хвости, ти гадаєш, що ми рушимо на Рим. Для тебе ми – такі ж дикуни, варвари, як і вони. Проте я чув, що і сам ти – з роду скірінгів, з племені варварів. Не бійся, Аецю! Мені цілком вистачить тих земель у Галлії та Іберії, яких ви вже не зможете втримати. Хоча моїм онукам цього і справді буде замало. Батько хотів іти на Рим. Але тепер я бачу, яку жалюгідну здобич ми би там знайшли.

Аецій з роду Флавіїв, з племені скірінгів, останній з римлян, з половиною варварської крові в жилах, стояв на високому пагорбі, тріумфатор, стояв там, ніби запльований, і йому щемило серце від тої правди, яку кинув йому в очі цей дикун...

...Етель не був розбитий. Але покинув прокляті Каталаунські поля. Перейшов Альпи, рушив на Рим, але гуни розгубили бойовий запал. Адже клявся їхній хакан, що вони переможуть, а коли не переможуть, то він спалить себе разом із обо-

зними арбами і конями, разом з усім добром і усім табором. І двічі не дотримав слова: не здобув перемоги ані вогняного погребіння. Згас його царський фарн, щастя його покинуло, і військо гунів навідала біла панна в чорних одягах. То була чума, ненаситна жебрачка, якій багато хто подав на бідність. Обряди, треби, молитви й закляття не допомагали.

До того ж, Етель загубив свого легендарного меча. Єдине, що лишилося – важкий перстеник червоного золота з рубіном, якого йому подарувала Грімхільда, коли він вирушав. Злато було холодне, мов руки небіжчика, а самоцвіт виблискував, ніби келих, повний крові.

Довелось завертати. Дорогою воїни Етеля згадували з жахом, як билися на Каталаунських полях з мерцями, мешканцями мари, і нібито був серед них один музика, що гамселив смичком замість меча, і ще один, світловолосий, із печальними очима, і ще – високий одноокий бородань у крилатому шоломі, чий спис не відав промаху. Етель чув уривки тих розмов і бажав повіривати балакунам язика.

Ще рік тому він міг би це зробити.

Ще рік тому...

7

А через рік Етель помер. Його старший син Еллак повернувся з походу і побачив, що батькова спочивальня залита кров'ю, сам Етель лежить на ліжку, а поруч сидить Грімхільда, розчісує липке від багрянцю волосся чоловіка і щось промовляє, а в грудях у батька стирчить широкий бронзовий кинджал. Еллак аж заляк. Тоді прислухався.

- Бо така ж тобі, кесарю гунів, помста, - казала мачуха тепло і лагідно. – За Вормс. За державу бургундів. За діяння твоїх пращурів. За мій народ. І за інші народи. А ще – за моїх родичів: за Гунтера, за Гернота і за клятого Хагена Тронье. Був ти всевладний, всесильний, господар сотень тисяч, повелитель усіх світів і бог над богами! Хто міг тобі опиратися?! Та ти надто любив золото. Метал вождів. Небесний вогонь. Як ви, гуни, кажете – фарн? А ми кличемо це – хамінг'я, щастя. Чи навпаки, о-хамінг'я – нещастя. Перстеник у тебе на пальці, як він тобі личить, мій подарунок! Знай же, любий мій чоловіче: це – перстень Нібелунгів, уламок проклятого скарбу. Кожен, хто його торкнеться – зруйнує все, до чого йшов усе життя. Спаскудить собі долю, як ти спаскудив долю мого роду і народу. Ти торкнувся – і зруйнував. Твої віщі духи покинули тебе, і те, що ти мав передати за спадком, тепер дістанеться голодним вовкам з теудонських лісів.

⁹Нині острів Борнхольм (Данія), імовірна прабатьківщина бургундів.

Єдине, у чому я не можу тобі відмовити – це у пристойному похованні. Яким би ти не був людожером – підеш на той світ у вогні.

За тим вона двічі лягнула у долоні, й раптом звідусіль надбігли воїни, чубаті вусаті склавини, з яких Грімхільда сколотила собі хірд – придворне військо. Це стало для Еллака несподіванкою. А мачуха вже віддавала накази чужою склавинською мовою, і дуже скоро наново відбудовані палати вождя поїняли полум'я.

На названого сина Грімхільда навіть не глянула. Її брат Гіселін, новий король бургундів, був майже його однолітком. Еллак проклинав її, лаяв відьмою й вовчицею, проте коли віддав наказ її схопити – жоден з його воїнів не повернувся.

Грімхільда ж спокійненько виїхала з туни на чолі свого війська – не такого вже й великого – і попрямувала на північ, геть з Гуналанду, і, кажуть, не спинялася, аж поки не дісталася берегів Ріани, прекрасної тихої ріки, яку вже зовсім скоро нарежуть Райном.

І також казали, що із майна Етеля вона забрала долю вдовиці: маленьку скриню, в якій не сховати ані нарядів, ані скарбів, хіба трохи прикрас...

Ніч. Курган понад рікою. Шелестять дуби і ясени, шерех іде очеретом, чути, як перегукуються сови, і ще «ррок-ррок-ррок!» – голос крука. Воден послав свого птаха, щоб дізнатися, чим скінчилася та сага.

Вітер – холодний вітер осені – обриває листя, воно сиплеться дощем золотих монет, і це є щире золото, а не прокляті скарби, що ведуть своїх володарів до страшної смерті. Листя кружляє і влітається у посивіле волосся Грімхільди. Королеви гунів. Жінки двох найславетніших героїв доби – Етеля Бича Божого та Сігберта Вбивці Дракона.

Тепер вона і справді схожа на відьму зі страшних казок. Схожа на вельву, мертву провидицю, яку Воден закляттям пробудив од вічного сну і змусив проректи долю світу. В руках у неї – заступ. Вони рие могилу. Розриває курган своїх пращурів. Запалює вогні. Дивні, холодні вогні з зеленавим відблиском. Наче болотяні вогники.

Рипить накривка скрині. Бліді побиті руки Грімхільди виймають три черепа, оздоблених сріблом, золотом і коштовним камінням. Три черепа, що були Етелю за чарки.

Недовго, дуже недовго. Менше двох років.

- Нині ми можемо проститися, мої любі родичі, - каже жінка. - Нарешті ви дістанете спокій. Як і я. Спи спокійно, Герноте. Спи спокійно, Гунтере. Спіть, нещасні мої брати, спочивайте разом з на-

шими предками.

Два черепа цілує і кладе вона до могили, а третій ставить на землю коло вогню. Мертва голова посміхається, підморгує мороком очної ями. Ніби за життя.

- То що, Хагене? – в голосі жінки ані ненависті, ані зловтіхи, лише глибока туга печаль. – Ми перемогли. Ми таки помстилися. Ми відплатили за Вормс. І за твій полон. Ми відплатили і гунам, і Риму. Сповна. Добре ти придумав зі Старим-на-Скелі. Звідси його видно. Скеляста круча понад рікою, де стояв Воден, коли наші пращури прийшли сюди. Там ти сховав прокляте золото. Ми не могли сказати Гунтерові. Не могли. Він був такий... такий добрий і людяний. Він би не зрозумів. Я послала надійну людину. Раба, якому вирвали язик. Ти радив обирати небалакучих союзників. Мої склавини не знаються на мовах... Мій раб знайшов одного-єдиного перстеника. Про решту ти подбав, чи не так? Я ненавиділа тебе, Хагене. Ненавиділа так щиро, як кохала мого Сігберта. Чи й сильніше! Та тільки ти мене розумів.

Тільки ти.

І саме ти придумав, як знищити щастя повелителя гунів.

Я не пробачила тебе за це, не думай. Зрештою, ти вбив мого синопка, мого коханого Ортліба, хай навіть я знайшла йому негідного батька. Але тобі байдуже до мого пробачення! Ти посміхаєшся, бо знаєш: наші вороги конатимуть довго і у страшних муках. Рік за роком. Зима за зимою. Століття за століттям. Але що лишиться від нас?

- Бургундія, - відказав череп голосом вітру. – Країна, де нащадки вихідців із Боргундархольму матимуть нарешті спокій. А ще – слава. Слава, що не згасне, поки світ стоїть. Хіба цього замало?

- Славою не зігритися.

- Ми – Нібелунги. Нас ніщо не зігріє.

Грімхільда пильно придивилася до останнього черепа, тоді ледве чутно зітхнула і поклала його до могили. І стала її заривати. Руки, незвичкі до грубої праці, закоцюрбилися, замерзли, але сюди вона нікого не підпустила б. То був її обов'язок. Вона і голірuch засипала б землю, як та вовчиця.

На ранок згасли вогні, піднявся туман. Стало чути плескіт хвиль. Крізь імлу проступили обриси човна. На кормі стояв сивобородий дід у капелюсі. На його плечах сиділи круки.

- Ми – Нібелунги, - проказала Грімхільда у імлу. – Люди мари. Нас ніщо не зігріє.

Круки вітали її радісним криком, і лагідно посміхався бородатий одноокий дідуган, коли жінка рушила до човна.

АЛЬМАНАХ УКРАЇНОМОВНОЇ ФАНТАСТИКИ